

අභිධම්මත්ථසඬිගහො

ගන්ථාරම්භකථා

1. සම්මාසම්බුද්ධමතුලං, සසද්ධම්මගඤ්ඤත්තමං.

අභිවාදිය භාසිස්සං, අභිධම්මත්ථසඬිගහං.

චතුපරමත්ථධම්මො

2. තත්ථ චුත්තාභිධම්මත්ථා, චතුධා පරමත්ථතො.

චිත්තං චෙතසිකං රූපං, නිබ්බානමිති සබ්බථා.

1. චිත්තපරිච්ඡේදො

භූමිහෙදචිත්තං

3. තත්ථ චිත්තං තාව චතුබ්බිධං හොති කාමාවචරං රූපාවචරං අරූපාවචරං ලොකුත්තරඤ්ඤවෙති.

අකුසලචිත්තං

4. තත්ථ කතමං කාමාවචරං? සොමනස්සහගතං දිට්ඨිගතසම්පයුත්තං අසඬ්ඛාරිකමෙකං, සසඬ්ඛාරිකමෙකං, සොමනස්සහගතං දිට්ඨිගතච්ඡපයුත්තං අසඬ්ඛාරිකමෙකං, සසඬ්ඛාරිකමෙකං, උපෙක්ඛාසහගතං දිට්ඨිගතසම්පයුත්තං අසඬ්ඛාරිකමෙකං, සසඬ්ඛාරිකමෙකං, උපෙක්ඛාසහගතං දිට්ඨිගතච්ඡපයුත්තං අසඬ්ඛාරිකමෙකං, සසඬ්ඛාරිකමෙකන්ති ඉමානි අට්ඨපි ලොභසහගතචිත්තානි නාම.

5. දොමනස්සහගතං පටිසසම්පයුත්තං අසඬ්ඛාරිකමෙකං, සසඬ්ඛාරිකමෙකන්ති ඉමානි ද්වෙපි පටිසසම්පයුත්තචිත්තානි නාම.

6. උපෙක්ඛාසහගතං විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තමෙකං, උපෙක්ඛාසහගතං උද්ධච්චසම්පයුත්තමෙකන්ති ඉමානි ද්වෙපි මොමුභචිත්තානි නාම.

7. ඉච්චෙචං සබ්බථාපි ද්වාදසාකුසලචිත්තානි සමත්තානි.

8. අට්ඨධා ලොභමුලානි, දොසමුලානි ච ද්විධා.

මොහමුලානි ව දේවෙනි, දේවාදසාකුසලා සියුං.

අහෙතුකච්ඡන්තං

9. උපෙක්ඛාසහගතං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, තථා සොතවිඤ්ඤාණං, සානවිඤ්ඤාණං, ජීවිභාවිඤ්ඤාණං, දුක්ඛසහගතං කායවිඤ්ඤාණං, උපෙක්ඛාසහගතං සම්පට්ඨිජනවිත්තං, උපෙක්ඛාසහගතං සන්තීරණවිත්තඤ්ඤාදේවෙනි ඉමානි සත්තපි අකුසලවිපාකච්ඡන්තානි නාම.

10. උපෙක්ඛාසහගතං කුසලවිපාකං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, තථා සොතවිඤ්ඤාණං, සානවිඤ්ඤාණං, ජීවිභාවිඤ්ඤාණං, සුඛසහගතං කායවිඤ්ඤාණං, උපෙක්ඛාසහගතං සම්පට්ඨිජනවිත්තං, සොමනස්සසහගතං සන්තීරණවිත්තං, උපෙක්ඛාසහගතං සන්තීරණවිත්තඤ්ඤාදේවෙනි ඉමානි අට්ඨපි කුසලවිපාකාහෙතුකච්ඡන්තානි නාම.

11. උපෙක්ඛාසහගතං පඤ්චද්වාරාවජ්ජනවිත්තං, තථා මනොද්වාරාවජ්ජනවිත්තං, සොමනස්සසහගතං භසිතුජ්ජාදවිත්තඤ්ඤාදේවෙනි ඉමානි තීණිපි අහෙතුකකිරියවිත්තානි නාම.

12. ඉච්චෙච සබ්බථාපි අට්ඨාරසාහෙතුකච්ඡන්තානි සමත්තානි.

13. සත්තාකුසලපාකානි, පුඤ්ඤපාකානි අට්ඨධා.

ක්‍රියවිත්තානි තීණිති, අට්ඨාරස අහෙතුකා.

සොහනවිත්තං

14. පාපාහෙතුකමුත්තානි, සොහනානීති වුච්චරෙ.

එකුනසට්ඨි විත්තානි, අට්ඨකනවුත්ති පා.

කාමාවචරසොහනවිත්තං

15. සොමනස්සසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසඬ්ඛාරිකමෙකං, සසඬ්ඛාරිකමෙකං, සොමනස්සසහගතං ඤාණවිජ්ජයුත්තං අසඬ්ඛාරිකමෙකං, සසඬ්ඛාරිකමෙකං, උපෙක්ඛාසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසඬ්ඛාරිකමෙකං, සසඬ්ඛාරිකමෙකං. උපෙක්ඛාසහගතං ඤාණවිජ්ජයුත්තං අසඬ්ඛාරිකමෙකං, සසඬ්ඛාරිකමෙකන්ති ඉමානි අට්ඨපි කාමාවචරකුසලවිත්තානි නාම.

16. සොමනස්සසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසඬ්ඛාරිකමෙකං, සසඬ්ඛාරිකමෙකං, සොමනස්සසහගතං ඤාණවිජ්ජයුත්තං අසඬ්ඛාරිකමෙකං, සසඬ්ඛාරිකමෙකං, උපෙක්ඛාසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසඬ්ඛාරිකමෙකං,

සසඬ්ඛාර්කමෙකං, උපෙක්ඛාසහගතං ඤාණවිජ්ජයුත්තං අසඬ්ඛාර්කමෙකං,
සසඬ්ඛාර්කමෙකන්ති ඉමානි අට්ඨපි සහෙතුකකාමාවචරවිපාකචිත්තානි නාම.

17. සොමස්සසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසඬ්ඛාර්කමෙකං, සසඬ්ඛාර්කමෙකං,
සොමනස්සසහගතං ඤාණවිජ්ජයුත්තං අසඬ්ඛාර්කමෙකං, සසඬ්ඛාර්කමෙකං,
උපෙක්ඛාසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසඬ්ඛාර්කමෙකං, සසඬ්ඛාර්කමෙකං,
උපෙක්ඛාසහගතං ඤාණවිජ්ජයුත්තං අසඬ්ඛාර්කමෙකං, සසඬ්ඛාර්කමෙකන්ති
ඉමානි අට්ඨපි සහෙතුකකාමාවචරකිරියචිත්තානි නාම.

18. ඉච්චෙචං සබ්බථාපි චතුච්ඡති සහෙතුකකාමාවචරකුසලවිපාකකිරියචිත්තානි
සමන්තානි.

19. වෙදනාඤාණසඬ්ඛාරහෙදෙන චතුච්ඡති.

සහෙතුකාමාවචරපුඤ්ඤපාකක්‍රියා මතා.

20. කාමෙ තෙච්ඡ පාකානි, පුඤ්ඤාපුඤ්ඤානි ච්ඡති.

එකාදස ක්‍රියා චෙති, චතුපඤ්ඤාස සබ්බථා.

රූපාවචරචිත්තං

21. චිතක්ඛච්චාරජිනිසුඛෙකග්ගතාසහිතං පයමජ්ඣානකුසලචිත්තං,
ච්චාරජිනිසුඛෙකග්ගතාසහිතං දුතියජ්ඣානකුසලචිත්තං, ජිනිසුඛෙකග්ගතාසහිතං
තතියජ්ඣානකුසලචිත්තං, සුඛෙකග්ගතාසහිතං චතුත්ථජ්ඣානකුසලචිත්තං,
උපෙක්ඛෙකග්ගතාසහිතං පඤ්චමජ්ඣානකුසලචිත්තඤ්චෙති ඉමානි පඤ්චපි
රූපාවචරකුසලචිත්තානි නාම.

22. චිතක්ඛච්චාරජිනිසුඛෙකග්ගතාසහිතං පයමජ්ඣානවිපාකචිත්තං,
ච්චාරජිනිසුඛෙකග්ගතාසහිතං දුතියජ්ඣානවිපාකචිත්තං, ජිනිසුඛෙකග්ගතාසහිතං
තතියජ්ඣානවිපාකචිත්තං, සුඛෙකග්ගතාසහිතං චතුත්ථජ්ඣානවිපාකචිත්තං,
උපෙක්ඛෙකග්ගතාසහිතං පඤ්චමජ්ඣානවිපාකචිත්තඤ්චෙති ඉමානි පඤ්චපි
රූපාවචරවිපාකචිත්තානි නාම.

23. චිතක්ඛච්චාරජිනිසුඛෙකග්ගතාසහිතං පයමජ්ඣානකිරියචිත්තං,
ච්චාරජිනිසුඛෙකග්ගතාසහිතං දුතියජ්ඣානකිරියචිත්තං, ජිනිසුඛෙකග්ගතාසහිතං
තතියජ්ඣානකිරියචිත්තං, සුඛෙකග්ගතාසහිතං චතුත්ථජ්ඣානකිරියචිත්තං,
උපෙක්ඛෙකග්ගතාසහිතං පඤ්චමජ්ඣානකිරියචිත්තඤ්චෙති ඉමානි පඤ්චපි
රූපාවචරකිරියචිත්තානි නාම.

24. ඉච්චෙචං සබ්බථාපි පන්තරස රූපාවචරකුසලවිපාකකිරියචිත්තානි
සමන්තානි.

25. පඤ්චධා ක්‍රියානුගතය, රූපාවචරමානසං.

පුඤ්ඤපාකක්‍රියානුගතය, තං පඤ්චදසධා භවෙ.

අරූපාවචරචිත්තං

26. ආකාසානඤ්චායතනකුසලචිත්තං, විඤ්ඤාණඤ්චායතනකුසලචිත්තං, ආකිඤ්චඤ්ඤායතනකුසලචිත්තං, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකුසලචිත්තඤ්චෙති ඉමානි චත්තාරිපි අරූපාවචරකුසලචිත්තානි නාම.

27. ආකාසානඤ්චායතනවිපාකචිත්තං, විඤ්ඤාණඤ්චායතනවිපාකචිත්තං, ආකිඤ්චඤ්ඤායතනවිපාකචිත්තං, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනවිපාකචිත්තඤ්චෙති ඉමානි චත්තාරිපි අරූපාවචරවිපාකචිත්තානි නාම.

28. ආකාසානඤ්චායතනකිරියචිත්තං, විඤ්ඤාණඤ්චායතනකිරියචිත්තං, ආකිඤ්චඤ්ඤායතනකිරියචිත්තං, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකිරියචිත්තඤ්චෙති ඉමානි චත්තාරිපි අරූපාවචරකිරියචිත්තානි නාම.

29. ඉච්චෙචං සබ්බථාපි ද්වාදස අරූපාවචරකුසලවිපාකකිරියචිත්තානි සමත්තානි.

30. ආලම්බණජ්ජනෙත, චතුරාරුජ්ජමානසං.

පුඤ්ඤපාකක්‍රියානුගතය, පුන ද්වාදසධා ඨිතං.

ලොකුත්තරචිත්තං

31. සොතාපත්තිමග්ගචිත්තං, සකදාගාමිමග්ගචිත්තං, අනාගාමිමග්ගචිත්තං, අරහත්තමග්ගචිත්තඤ්චෙති ඉමානි චත්තාරිපි ලොකුත්තරකුසලචිත්තානි නාම.

32. සොතාපත්තිඵලචිත්තං, සකදාගාමිඵලචිත්තං, අනාගාමිඵලචිත්තං, අරහත්තඵලචිත්තඤ්චෙති ඉමානි චත්තාරිපි ලොකුත්තරවිපාකචිත්තානි නාම.

33. ඉච්චෙචං සබ්බථාපි අට්ඨ ලොකුත්තරකුසලවිපාකචිත්තානි සමත්තානි.

34. චතුරමග්ගජ්ජනෙත, චතුරා කුසලං තථා.

පාකං තස්ස ඵලත්තානි, අට්ඨධානුත්තරං මතං.

චිත්තගණනසඬගහො

35. ද්වාදසාකුසලානෙවං, කුසලානෙකච්ඡති.

ජත්තිංසෙව විපාකානි, ක්‍රියවිත්තානි චිසති.

36. චතුපඤ්ඤාසධා කාමෙ, රූපෙ පන්තරසිරසෙ.

විත්තානි ද්වාදසාරූප්පෙ, අට්ඨධානුත්තරෙ තථා.

37. ඉත්ථමෙකුනනචුතිපහෙදං පන මානසං.

එකච්ඡසතං වාථ, විහජන්ති විචක්ඛණා.

විත්ථාරගණනා

38. කථමෙකුනනචුතිවිධං විත්තං එකච්ඡසතං හොති?

විතක්කවිචාරජිනිසුඛෙකග්ගතාසහිතං පයමජ්ඣානසොතාපත්තිමග්ගවිත්තං,
විචාරජිනිසුඛෙකග්ගතාසහිතං දුතියජ්ඣානසොතාපත්තිමග්ගවිත්තං,
ජිනිසුඛෙකග්ගතාසහිතං තතියජ්ඣානසොතාපත්තිමග්ගවිත්තං, සුඛෙකග්ගතාසහිතං
චතුත්ථජ්ඣානසොතාපත්තිමග්ගවිත්තං, උපෙක්ඛෙකග්ගතාසහිතං
පඤ්චමජ්ඣානසොතාපත්තිමග්ගවිත්තඤ්චෙති ඉමානි පඤ්චජි
සොතාපත්තිමග්ගවිත්තානි නාම.

39. තථා සකදාගාමිමග්ගඅනාගාමිමග්ගඅරහත්තමග්ගවිත්තඤ්චෙති සමච්ඡති මග්ගවිත්තානි.

40. තථා ඵලවිත්තානි චෙති සමචන්තාලීස ලොකුත්තරවිත්තානි භවන්තීති.

41. ඤානඨගයොගහෙදෙන, කත්චෙකෙකන්තු පඤ්චධා.

චුච්චතානුත්තරං විත්තං, චන්තාලීසවිධන්ති ච.

42. යථා ච රූපාවචරං, ගය්හතානුත්තරං තථා.

පයමාදිඤානහෙදෙ, ආරූප්පඤ්චාපි පඤ්චමෙ.

එකාදසවිධං තස්මා, පයමාදිකමීරිතං;
ඤානමෙකෙකමන්තෙ තු, තෙච්ඡතිවිධං භවෙ.

43. සත්තතිංසවිධං පුඤ්ඤං, ද්විපඤ්ඤාසවිධං තථා.

පාකමිච්චාහු විත්තානි, එකච්ඡසතං බුධා.

ඉති අහිධම්මත්ථසඤ්චගහෙ විත්තසඤ්චගහවිභාගො නාම

පටමො පරිච්ඡේදො.

2. චෙතසිකපරිච්ඡේදො

සම්පයොගලක්ඛණං

1. එකුප්පාදනිරොධා ච, එකාලම්ඛණවත්ථුකා.

චෙතොයුත්තා ද්විපඤ්ඤාස, ධම්මා චෙතසිකා මතා.

අඤ්ඤසමානචෙතසිකං

2. කථං? එස්සො චෙදනා සඤ්ඤා චෙතනා එකග්ගතා ජීවිතින්ද්‍රියං මනසිකාරො චෙති සත්තිමෙ චෙතසිකා සබ්බවිත්තසාධාරණා නාම.

3. විතක්කො විචාරො අධිමොක්ඛො වීරියං ජිති ඡන්දො චාති ඡ ඉමෙ චෙතසිකා පකිණ්ණකා නාම.

4. එවමෙනෙ තෙරස චෙතසිකා අඤ්ඤසමානාති වෙදිතබ්බා.

අකුසලචෙතසිකං

5. මොහො අහිරිකං අනොත්තප්පං උද්ධච්චං ලොහො දිට්ඨි මානො දොසො ඉස්සා මච්ඡරියං කුක්කුච්චං ටීනං මිද්ධං විචිකිච්ඡා චෙති චුද්දසිමෙ චෙතසිකා අකුසලා නාම.

සොභනචෙතසිකං

6. සද්ධා සති හිරි ඔත්තප්පං අලොහො අදොසො තත්‍රමජ්ඣත්තතා කායපස්සද්ධි විත්තපස්සද්ධි කායලභ්‍යතා විත්තලභ්‍යතා කායමුද්දතා විත්තමුද්දතා කායකම්මඤ්ඤතා විත්තකම්මඤ්ඤතා කායපාගුඤ්ඤතා විත්තපාගුඤ්ඤතා කායුජ්ජකතා විත්තුජ්ජකතා චෙති එකුනවීසතිමෙ චෙතසිකා සොභනසාධාරණා නාම.

7. සම්මාවාචා සම්මාකම්මන්තො සම්මාආචීවො චෙති තිස්සො වීරතියො නාම.

8. කරුණා මුදිතා අප්පමඤ්ඤායො නාමාති සබ්බථාපි පඤ්ඤන්ද්‍රියෙන සද්ධිං පඤ්චවීසතිමෙ චෙතසිකා සොභනාති වෙදිතබ්බා.

9. එත්තාවතා ච –

තෙරසඤ්ඤසමානා ව, වුද්දසාකුසලා තථා;
සොහනා පඤ්චවිසාති, ද්විපඤ්ඤාස පවුච්චරෙ.

සම්පයොගනායො

10. තෙසං චිත්තාවියුත්තානං, යථායොගමිතො පරං.

චිත්තූප්පාදෙසු පච්චෙකං, සම්පයොගො පවුච්චති.

11. සත්ත සබ්බත්ථ යුජ්ජන්ති, යථායොගං පකිණ්ණකා.

වුද්දසාකුසලෙස්චෙව, සොහනෙස්චෙව සොහනා.

අඤ්ඤසමානවෙතසිකසම්පයොගනායො

12. කථං? සබ්බචිත්තසාධාරණා තාව සත්තිමෙ වෙතසිකා සබ්බෙසුපි
එකුනනවුතිචිත්තූප්පාදෙසු ලබ්භන්ති.

13. පකිණ්ණකෙසු පන විතක්කො තාව

ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවජ්ජිතකාමාවචරචිත්තෙසු චෙව එකාදසසු පයමජ්ඣානචිත්තෙසු
චෙති පඤ්චපඤ්ඤාසචිත්තෙසු උප්පජ්ජති.

14. විචාරො පන තෙසු චෙව එකාදසසු දුතියජ්ඣානචිත්තෙසු චාති
ජසට්ඨිචිත්තෙසු.

15. අධිමොක්ඛො ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවිකිච්ඡාසහගතවජ්ජිතචිත්තෙසු.

16. චිරියං

පඤ්චද්වාරාවජ්ජනද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණසම්පට්ච්ඡනසන්තිරණවජ්ජිතචිත්තෙසු.

17. පිති

දොමනස්සුපෙක්ඛාසහගතකායවිඤ්ඤාණවතුත්ථජ්ඣානවජ්ජිතචිත්තෙසු.

18. ඡන්දො අහෙතුකමොමුභවජ්ජිතචිත්තෙසුති.

19. තෙ පන චිත්තූප්පාදා යථාක්කමං -

ජසට්ඨි පඤ්චපඤ්ඤාස, එකාදස ව සොලස;
සත්තති විසති චෙව, පකිණ්ණකච්චජ්ජිතා.

පඤ්චපඤ්ඤාස ජසට්ඨිට්ඨසත්තති තිසත්තති;
එකපඤ්ඤාස චෙකුනසත්තති සපකිණ්ණකා.

අකුසලවෙතසිකසම්පයොගනයො

20. අකුසලෙසු පන මොහො අහිරිකං අනොත්තප්පං උද්ධව්වඤ්චාති
චත්තාරොමෙ වෙතසිකා සබ්බාකුසලසාධාරණා නාම, සබ්බෙසුපි ද්වාදසා කුසලෙසු
ලබ්හන්ති.

21. ලොහො අට්ඨසු ලොහසහගතචිත්තෙස්වෙව ලබ්හති.

22. දිට්ඨි වතුසු දිට්ඨිගතසම්පයුත්තෙසු.

23. මානො වතුසු දිට්ඨිගතචිත්තෙසු.

24. දොසො ඉස්සා මච්ඡරියං කුක්කුච්චඤ්චාති ද්විසු පටිසසම්පයුත්තචිත්තෙසු.

25. ටීනමිද්ධං පඤ්චසු සසඬ්ඛාරිකචිත්තෙසු.

26. විචිකිච්ඡා විචිකිච්ඡාසහගතචිත්තෙයෙවාති.

27. සබ්බාපුඤ්ඤෙසු චත්තාරො,

ලොහමුලෙ තයො ගතා;
දොසමුලෙසු චත්තාරො,
සසඬ්ඛාරෙ ද්වයං තථා.

විචිකිච්ඡා විචිකිච්ඡා-චිත්තෙ වාති වතුද්දස;
ද්වාදසාකුලෙස්වෙව, සම්පයුජ්ජන්ති පඤ්චධා.

සොහනවෙතසිකසම්පයොගනයො

28. සොහනෙසු පන සොහනසාධාරණා තාව එකුනච්ඡිකිමෙ වෙතසිකා
සබ්බෙසුපි එකුනසට්ඨිසොහනචිත්තෙසු සංවිජ්ජන්ති.

29. විරතියො පන තිස්සොපි ලොකුත්තරචිත්තෙසු සබ්බථාපි නියතා එකතොව
ලබ්හන්ති, ලොකියෙසු පන කාමාවචරකුසලෙස්වෙව කදාවි සන්දිස්සන්ති විසුං විසුං.

30. අප්පමඤ්ඤායො පන ද්වාදසසු පඤ්චමජ්ඣානවජ්ජිතමහග්ගචිත්තෙසු
වෙව කාමාවචරකුසලෙසු ච සහෙතුකකාමාවචරකිරියචිත්තෙසු වාති
අට්ඨච්ඡිකිචිත්තෙස්වෙව කදාවි නානා හුත්වා ජායන්ති, උපෙක්ඛාසහගතෙසු
පනෙත්ථ කරුණාමුදිතා න සන්තීති කෙචි වදන්ති.

31. පඤ්ඤා පන ද්වාදසසු ඤාණසම්පයුත්තකාමාවචරවිත්තෙසු වෙව සබ්බෙසුපි පඤ්චනිංසමභග්ගතලොකුත්තරවිත්තෙසු වානි සත්තවත්තාලීසවිත්තෙසු සම්පයොගං ගච්ඡතීති.

32. එකුනචීසති ධම්මා, ජායන්තෙකුනසට්ඨිසු.

තයො සොළසවිත්තෙසු, අට්ඨවීසතියං ද්වයං.

පඤ්ඤා පකාසිතා, සත්තවත්තාලීසවිධෙසුපි;
සම්පයුත්තා චතුධෙවං, සොභනෙස්වෙව සොභනා.

33. ඉස්සාමච්ඡෙරකුක්කුච්ච-විරතිකරුණාදයො.

නානා කදාවි මානො ච, ජීන මිද්ධං තථා සභ.

34. යථාචුත්තානුසාරෙන, සෙසා නියතයොගීනො.

සඬගභඤ්ච පචක්ඛාමි, තෙසං දානි යථාරභං.

සඬගභනායො

35. ඡත්තිංසානුත්තරෙ ධම්මා, පඤ්චනිංස මභග්ගතෙ.

අට්ඨතිංසාපි ලබ්භන්ති, කාමාවචරසොභනෙ.

සත්තවීසතිපුඤ්ඤමිහි, ද්වාදසාභෙතුකෙති ච;
යථාසම්භවයොගෙන, පඤ්චධා තත්ථ සඬගභො.

ලොකුත්තරවිත්තසඬගභනායො

36. කථං? ලොකුත්තරෙසු තාව අට්ඨසු පයමජ්ඣානිකවිත්තෙසු අඤ්ඤසමානා තෙරස වෙතසිකා, අජපමඤ්ඤාවජ්ජිතා තෙවීසති සොභනවෙතසිකා වෙති ඡත්තිංස ධම්මා සඬගභං ගච්ඡන්ති, තථා දුතියජ්ඣානිකවිත්තෙසු විතක්කචජ්ජා, තතියජ්ඣානිකවිත්තෙසු විතක්කච්චාරචජ්ජා, චතුත්ථජ්ඣානිකවිත්තෙසු විතක්කච්චාරජිතිචජ්ජා, පඤ්චමජ්ඣානිකවිත්තෙසුපි උපෙක්ඛාසභගතා තෙ එව සඬගස්භන්තීති සබ්බලාපි අට්ඨසු ලොකුත්තරවිත්තෙසු පඤ්චකජ්ඣානචසෙන පඤ්චධාව සඬගභො භොතීති.

37. ඡත්තිංස පඤ්චනිංස ච, චතුත්තිංස යථාක්කමං.

තෙත්තිංසද්වයමිච්චෙවං, පඤ්චධානුත්තරෙ ඨිතා.

මහග්ගනවිත්තසඬගහනයො

38. මහග්ගනෙසු පන තීසු පයමජ්ඣානිකවිත්තෙසු තාව අඤ්ඤසමානා තෙරස වෙනසිකා, විරතිත්තයවජ්ජතා ද්වාවීසති සොහනවෙනසිකා වෙනි පඤ්චනිංස ධම්මා සඬගහං ගච්ඡන්ති, කරුණාමුදිතා පනෙත්ථ පච්චෙකමෙව යොජෙනඛ්ඛා, තථා දුතියජ්ඣානිකවිත්තෙසු විතක්කවජ්ජා, තතියජ්ඣානිකවිත්තෙසු විතක්කවිචාරවජ්ජා, චතුත්ථජ්ඣානිකවිත්තෙසු විතක්කවිචාරපීතිවජ්ජා, පඤ්චමජ්ඣානිකවිත්තෙසු පන පන්තරසසු අප්පමඤ්ඤායො න ලඛ්භන්තීති සඛ්ඛථාපි සත්තවීසතිමහග්ගනවිත්තෙසු පඤ්චකජ්ඣානවසෙන පඤ්චධාව සඬගහො හොතීති.

39. පඤ්චනිංස චතුත්තිංස, තෙත්තිංස ව යථාක්කමං.

බාත්තිංස වෙව තිංසෙති, පඤ්චධාව මහග්ගතෙ.

කාමාවචරසොහනවිත්තසඬගහනයො

40. කාමාවචරසොහනෙසු පන කුසලෙසු තාව පයමද්වයෙ අඤ්ඤසමානා තෙරස වෙනසිකා, පඤ්චවීසති සොහනවෙනසිකා වෙනි අට්ඨනිංස ධම්මා සඬගහං ගච්ඡන්ති, අප්පමඤ්ඤාවිරතියො පනෙත්ථ පඤ්චපි පච්චෙකමෙව යොජෙනඛ්ඛා, තථා දුතියද්වයෙ ඤාණවජ්ජතා, තතියද්වයෙ ඤාණසම්පයුත්තා පීතිවජ්ජතා, චතුත්ථද්වයෙ ඤාණපීතිවජ්ජතා තෙ ඵව සඬගස්භන්ති. කිරියවිත්තෙසුපි විරතිවජ්ජතා තථෙව චතුසුපි දුකෙසු චතුධාව සඬගස්භන්ති. තථා විපාකෙසු ව අප්පමඤ්ඤාවිරතිවජ්ජතා තෙ ඵව සඬගස්භන්තීති සඛ්ඛථාපි චතුවීසතිකාමාවචරසොහනවිත්තෙසු දුකවසෙන ද්වාදසධාව සඬගහො හොතීති.

41. අට්ඨනිංස සත්තතිංස, ද්වයං ඡත්තිංසකං සුභෙ.

පඤ්චනිංස චතුත්තිංස, ද්වයං තෙත්තිංසකං ක්‍රියෙ;
තෙත්තිංස පාකෙ බාත්තිංස, ද්වයෙකතිංසකං භවෙ;
සහෙතුකාමාවචරපුඤ්ඤ-පාකක්‍රියාමතෙ.

42. නවිජ්ජන්තෙත්ථ විරතී, ක්‍රියෙසු ව මහග්ගතෙ.

අනුත්තරෙ අප්පමඤ්ඤා, කාමපාකෙ ද්වයං තථා;
අනුත්තරෙ ඤානධම්මා, අප්පමඤ්ඤා ව මජ්ඣමෙ;
විරතී ඤාණපීතී ව, පරිත්තෙසු විසෙසකා.

අකුසලවිත්තසඬගහනයො

43. අකුසලෙසු පන ලොහමුලෙසු තාව පයමෙ අසඬ්ඛාරිකෙ අඤ්ඤසමානා තෙරස වෙතසිකා, අකුසලසාධාරණා චත්තාරො චාති සත්තරස ලොහදිට්ඨිහි සද්ධිං එකුනවිසති ධම්මා සඬගහං ගච්ඡන්ති.

44. තට්ඨෙ දුතියෙ අසඬ්ඛාරිකෙ ලොහමානෙන.

45. තතියෙ තට්ඨෙ පිතිවජ්ජිතා ලොහදිට්ඨිහි සහ අට්ඨාරස.

46. චතුත්ථෙ තට්ඨෙ ලොහමානෙන.

47. පඤ්චමෙ පන පටිසසම්පයුත්තෙ අසඬ්ඛාරිකෙ දොසො ඉස්සා මච්ඡරියං කුක්කුච්චඤ්චාති චතුහි සද්ධිං පිතිවජ්ජිතා තෙ එව විසති ධම්මා සඬගස්භන්ති, ඉස්සාමච්ඡරියකුක්කුච්චාති පනෙත්ථ පච්චෙකමෙව යොජෙතඛිඛා.

48. සසඬ්ඛාරිකපඤ්චකෙපි තට්ඨෙ ටීනමිද්ධෙන විසෙසෙත්චා යොජෙතඛිඛා.

49. ඡන්දපිතිවජ්ජිතා පන අඤ්ඤසමානා එකාදස, අකුසලසාධාරණා චත්තාරො චාති පත්තරස ධම්මා උද්ධච්චසහගතෙ සම්පයුජ්ජන්ති.

50. විචිකිච්ඡාසහගතවිත්තෙ ච අධිමොක්ඛවිරහිතා විචිකිච්ඡාසහගතා තට්ඨෙ පත්තරස ධම්මා සමුපලඛිහන්ති සඛ්ඛට්ඨාපි ද්වාදසාකුසලවිත්තුජ්ජාදෙසු පච්චෙකං යොජියමානාපි ගණනවසෙන සත්තධාව සඬගහිතා භවන්ති.

51. එකුනවිසාට්ඨාරස, විසෙකවිස විසති.

ද්වාවිස පත්තරසෙති, සත්තධා කුසලෙඨිතා.

52. සාධාරණා ච චත්තාරො, සමානා ච දසාපරෙ.

චුද්දසෙනෙ පචුච්චන්ති, සඛ්ඛාකුසලයොගිනො.

අහෙතුකචිත්තසඬගහනයො

53. අහෙතුකෙසු පන භසනවිත්තෙ තාව ඡන්දවජ්ජිතා අඤ්ඤසමානා ද්වාදස ධම්මා සඬගහං ගච්ඡන්ති.

54. තථා වොට්ඨඛිඛෙන ඡන්දපිතිවජ්ජිතා.

55. සුඛසන්තීරණෙ ඡන්දවීරියවජ්ජිතා.

56. මනොධාතුත්තිකාහෙතුකපටිසන්ධියුගලෙ ඡන්දපිතිවීරියවජ්ජිතා.

57. ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙ පකිණ්ණකවජ්ජිතා තෙයෙව සඬගය්හන්තීති සබ්බථාපි අට්ඨාරසසු අහෙනුකෙසු ගණනවසෙන චතුධාව සඬගහො හොතීති.

58. ද්වාදසකාදස දස, සත්ත වාති චතුබ්බිධො.

අට්ඨාරසාහෙනුකෙසු, චිත්තුජ්ජාදෙසු සඬගහො.

59. අහෙනුකෙසු සබ්බත්ථ, සත්ත සෙසා යථාරහං.

ඉති චිත්ථාරතො චුත්තො, තෙත්තිංසවිධසඬගහො.

60. ඉත්ථං චිත්තාවියුත්තානං, සම්පයොගඤ්ච සඬගහං.

ඤ්ඤවා හෙදං යථායොගං, චිත්තෙන සමමුද්දිසෙ.

ඉති අභිධම්මත්ථසඬගහෙ චෙතසිකසඬගහචිභාගො නාම

දුතියො පරිච්ඡෙදො.

3. පකිණ්ණකපරිච්ඡෙදො

1. සම්පයුත්තා යථායොගං, තෙපඤ්ඤාස සභාවතො.

චිත්තචෙතසිකා ධම්මා, තෙසං දානි යථාරහං.

2. වෙදනාහෙනුතො කිච්චද්වාරාලම්බණචත්ථුතො.

චිත්තුජ්ජාදවසෙනෙව, සඬගහො නාම නීයතෙ.

වෙදනාසඬගහො

3. තත්ථ වෙදනාසඬගහෙ තාව තිව්ධා වෙදනා සුඛං දුක්ඛං අදුක්ඛමසුඛා චෙති, සුඛං දුක්ඛං සොමනස්සං දොමනස්සං උපෙක්ඛාති ච හෙදෙන පන පඤ්චධා හොතී.

4. තත්ථ සුඛසහගතං කුසලවිපාකං කායවිඤ්ඤාණමෙකමෙව, තථා දුක්ඛසහගතං අකුසලවිපාකං.

5. සොමනස්සසහගතචිත්තානි පන ලොහමුලානි චත්තාරි, ද්වාදස කාමාවචරසොහනානි, සුඛසන්තීරණහසනානි ච ද්වෙති අට්ඨාරස කාමාවචරසොමනස්සසහගතචිත්තානි චෙව පය්මදුතියතනියචතුත්ථජ්ඣානසඬබාතානි චතුචත්තාලීස මහග්ගතලොකුත්තරචිත්තානි චෙති ද්වාසට්ඨිවිධානි භවන්ති.

- 6. දොමනස්සභගතචිත්තානි පන ද්වෙ පටිසසම්පයුත්තචිත්තානෙව.
- 7. සෙසානි සබ්බානිපි පඤ්චපඤ්ඤාස උපෙක්ඛාසභගතචිත්තානෙවාති.
- 8. සුඛං දුක්ඛමුපෙක්ඛාති, තිව්ධා තත්ථ වෙදනා.

සොමනස්සං දොමනස්සමිතිහෙදෙන පඤ්චධා.

- 9. සුඛමෙකත්ථ දුක්ඛඤ්ච, දොමනස්සං ද්වයෙ ධීතං.

ද්වාසට්ඨිසු සොමනස්සං, පඤ්චපඤ්ඤාසකෙතරා.

හෙතුසඬිගහො

10. හෙතුසඬිගහෙ හෙතු නාම ලොහො දොසො මොහො අලොහො අදොසො අමොහො වාති ඡබ්බිධා භවන්ති.

11. තත්ථ

පඤ්චද්වාරාවජ්ජනද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණසම්පට්ච්ඡනසන්තීරණවොට්ඨබ්බනභසනව සෙන අහෙතුකචිත්තානි නාම.

12. සෙසානි සබ්බානිපි එකසත්තති චිත්තානි සහෙතුකානෙව.

13. තත්ථාපි ද්වෙ මොමුභචිත්තානි එකහෙතුකානි.

14. සෙසානි දස අකුසලචිත්තානි වෙව ඤාණවිජ්ජයුත්තානි ද්වාදස කාමාවචරසොහනානි වෙති ද්වාච්ඡති ද්විහෙතුකචිත්තානි.

15. ද්වාදස ඤාණසම්පයුත්තකාමාවචරසොහනානි වෙව පඤ්චනිංස මහග්ගතලොකුත්තරචිත්තානි වෙති සත්තචත්තාලීස තිහෙතුකචිත්තානීති.

16. ලොහො දොසො ච මොහො ච,

හෙතු අකුසලා තයො;
 අලොහාදොසාමොහො ච,
 කුසලාබ්‍යාකතා තථා.

17. අහෙතුකාට්ඨාරසෙකහෙතුකා ද්වෙ ද්වාච්ඡති.

ද්විහෙතුකා මතා සත්තචත්තාලීසතිහෙතුකා.

කිච්චසඬිගහො

18. කිව්වසඩගහෙ කිව්වනි නාම

පටිසන්ධිභවඩිගාවජ්ජනදස්සනසවනසායනසායනචුසනසම්පටිච්ඡනසන්තීරණවොට්ඨය්ඛනජවනතදාරම්මණචුතිවසෙන චුද්දසවිධානි භවන්ති.

19. පටිසන්ධිභවඩිගාවජ්ජනපඤ්චවිඤ්ඤාණයානාදිවසෙන පන තෙසං දසධායානහෙදො වෙදිතඛිබො.

20. තත්ථ ද්වෙ උපෙක්ඛාසහගතසන්තීරණානි වෙව අට්ඨ මභාවිපාකානි ච නව රූපාරූපවිපාකානි වෙති එකුනචීසති විත්තානි පටිසන්ධිභවඩිගචුතිකිව්වනි නාම.

21. ආවජ්ජනකිව්වනි පන ද්වෙ.

22. තථා දස්සනසවනසායනසායනචුසනසම්පටිච්ඡනකිව්වනි ව.

23. තීණි සන්තීරණකිව්වනි.

24. මනොද්වාරාවජ්ජනමෙව පඤ්චද්වාරෙ වොට්ඨඛිබනකිව්වං සාධෙති.

25. ආවජ්ජනද්වයවජ්ජිතානි කුසලාකුසලඵලකිරියවිත්තානි පඤ්චපඤ්ඤාස ජවනකිව්වනි.

26. අට්ඨ මභාවිපාකානි වෙව සන්තීරණත්තයඤ්චෙති එකාදස තදාරම්මණකිව්වනි.

27. තෙසු පන ද්වෙ උපෙක්ඛාසහගතසන්තීරණවිත්තානි පටිසන්ධිභවඩිගචුතිතදාරම්මණසන්තීරණවසෙන පඤ්චකිව්වනි නාම.

28. මභාවිපාකානි අට්ඨ පටිසන්ධිභවඩිගචුතිතදාරම්මණවසෙන චතුකිව්වනි නාම.

29. මහග්ගතවිපාකානි නව පටිසන්ධිභවඩිගචුතිවසෙන තිකිව්වනි නාම.

30. සොමනස්සසන්තීරණං සන්තීරණතදාරම්මණවසෙන දුකිව්වං.

31. තථා වොට්ඨඛිබනං වොට්ඨඛිබනාවජ්ජනවසෙන.

32. සෙසානි පන සඛ්ඛානිපි ජවනමනොධාතුත්තිකද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණානි යථාසම්භවමෙකකිව්වනීති.

33. පටිසන්ධාදයො නාම, කිව්වහෙදෙන චුද්දස.

දසධා යානහෙදෙන, විත්තුප්පාදා පකාසිතා.

34. අටියසට්ඨී තථා ද්වෙ ව, නවාටිය ද්වෙ යථාක්කමං.

එකද්විතිවතුපඤ්චකිච්චයානානි නිද්දිසෙ.

ද්වාරසඬගභො

35. ද්වාරසඬගභෙ ද්වාරානි නාම චක්ඛුද්වාරං සොතද්වාරං සානද්වාරං ජිව්හාද්වාරං කායද්වාරං මනොද්වාරඤ්චෙති ඡබ්බිධානි භවන්ති.

36. තත්ථ චක්ඛුමෙව චක්ඛුද්වාරං.

37. තථා සොතාදයො සොතද්වාරාදීනි.

38. මනොද්වාරං පන භවඬගන්ති පච්චවති.

39. තත්ථ

පඤ්චද්වාරාවජ්ජනචක්ඛුච්ඤ්ඤාණසම්පට්ච්ඡනසන්තීරණවොටියබ්බනකාමාවචරජ වනතදාරම්මණවසෙන ඡවත්තාලීස විත්තානි චක්ඛුද්වාරෙ යථාරහං උජ්ජජ්ජන්ති, තථා පඤ්චද්වාරාවජ්ජනසොතච්ඤ්ඤාණාදිවසෙන සොතද්වාරාදීසුපි ඡවත්තාලීසෙව භවන්තීති සබ්බොපි පඤ්චද්වාරෙ වතුපඤ්ඤාස විත්තානි කාමාවචරානෙව.

40. මනොද්වාරෙ පන

මනොද්වාරාවජ්ජනපඤ්චපඤ්ඤාසජවනතදාරම්මණවසෙන සත්තසට්ඨී විත්තානි භවන්ති.

41. එකුනචීසති පටිසන්ධිභවඬගචුතිවසෙන ද්වාරවිමුත්තානි.

42. තෙසු පන පඤ්චච්ඤ්ඤාණානි වෙව මහග්ගතලොකුත්තරජවනානි වෙති ඡත්තිංස යථාරහමෙකද්වාරිකචිත්තානි නාම.

43. මනොධාතුත්තිකං පන පඤ්චද්වාරිකං.

44. සුබසන්තීරණවොටියබ්බනකාමාවචරජවනානි ඡද්වාරිකචිත්තානි.

45. උපෙක්ඛාසහගතසන්තීරණමභාවිපාකානි ඡද්වාරිකානි වෙව ද්වාරවිමුත්තානි ව.

46. මහග්ගතවිපාකානි ද්වාරවිමුත්තානෙවාති.

47. එකද්වාරිකචිත්තානි, පඤ්චඡද්වාරිකානි ව.

ඡද්වාරිකචිමුත්තානි, විමුත්තානි ව සබ්බො.

ඡන්තිංසති තථා තීණි, එකතිංස යථාක්කමං;
දසධා නවධා චෙති, පඤ්චධා පරිදීපයෙ.

ආලම්බණසඬගභො

48. ආලම්බණසඬගභො ආරම්මණානි නාම රූපාරම්මණං සද්දාරම්මණං ගන්ධාරම්මණං රසාරම්මණං ඵොට්ඨබ්බාරම්මණං ධම්මාරම්මණඤ්චෙති ඡබ්බිධානි භවන්ති.

49. තත්ථ රූපමෙව රූපාරම්මණං, තථා සද්දාදයො සද්දාරම්මණාදීනි.

50. ධම්මාරම්මණං පන පසාදසුමුරූපචිත්තචෙතසිකනිබ්බානපඤ්ඤත්තිවසෙන ඡධා සඬගය්හති.

51. තත්ථ චක්ඛුද්චාරිකචිත්තානං සබ්බෙසම්පි රූපමෙව ආරම්මණං, තඤ්ච පච්චුප්පන්තං. තථා සොතද්චාරිකචිත්තාදීනම්පි සද්දාදීනි, තානි ච පච්චුප්පන්තානියෙව.

52. මනොද්චාරිකචිත්තානං පන ඡබ්බිධම්පි පච්චුප්පන්තමතීතං අනාගතං කාලචිමුත්තඤ්ච යථාරහමාරම්මණං භොති.

53. ද්චාරචිමුත්තානඤ්ච පටිසන්ධිභවඬගචුතිසඬබාතානං ඡබ්බිධම්පි යථාසම්භවං යෙභුයොන භවන්තරෙ ඡද්චාරග්ගහිතං පච්චුප්පන්තමතීතං පඤ්ඤත්තිභූතං චා කම්මකම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තසම්මතං ආරම්මණං භොති.

54. තෙසු චක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදීනි යථාක්කමං රූපාදිඵකෙකාරම්මණානෙව.

55. මනොධාතුත්තිකං පන රූපාදිපඤ්චාරම්මණං.

56. සෙසානි කාමාවචරචිපාකානි භසනචිත්තඤ්චෙති සබ්බථාපි කාමාවචරාරම්මණානෙව.

57. අකුසලානි චෙව ඤාණචිප්පයුත්තකාමාවචරඡවනානි චෙති ලොකුත්තරචඡ්ඡිතසබ්බාරම්මණානි.

58. ඤාණසම්පයුත්තකාමාවචරකුසලානි චෙව පඤ්චමඡ්ඤානසඬබාතං අභිඤ්ඤාකුසලඤ්චෙති අරහත්තමග්ගඵලචඡ්ඡිතසබ්බාරම්මණානි.

59. ඤාණසම්පයුත්තකාමාවචරකිරියානි චෙව කිරියාභිඤ්ඤාවොට්ඨබ්බනඤ්චෙති සබ්බථාපි සබ්බාරම්මණානි.

60. ආරූප්පෙසු දුතියචතුත්ථානි මහග්ගතාරම්මණානි.

61. සෙසානි මහග්ගතචිත්තානි සබ්බානිපි පඤ්ඤත්තාරම්මණානි.

62. ලොකුත්තරචිත්තානි නිබ්බානාරම්මණානිති.

63. පඤ්චවීස පරිත්තමිහි, ඡ චිත්තානි මහග්ගතෙ.

එකවීසති වොභාරෙ, අට්ඨ නිබ්බානගොචරෙ.

වීසානුත්තරමුත්තමිහි, අග්ගමග්ගඵලුඡ්ඤානෙ;
පඤ්ච සබ්බත්ථ ඡච්චෙති, සත්තධා තත්ථ සඨගභො.

වත්ථුසඨගභො

64. වත්ථුසඨගභෙ වත්ථුනි නාම වක්ඛුසොතසානජීවිභාකායභදයවත්ථු චෙති ඡබ්බිධානි භවන්ති.

65. තානි කාමලොකෙ සබ්බානිපි ලබ්භන්ති.

66. රූපලොකෙ පන සානාදිත්තයං නත්ථී.

67. අරූපලොකෙ පන සබ්බානිපි න සංවිජ්ජන්ති.

68. තත්ථ පඤ්චවීඤ්ඤාණධාතුයො යථාක්කමං එකන්තෙන පඤ්ච පසාදවත්ථුනි නිස්සායෙව පවත්තන්ති.

69. පඤ්චද්වාරාවජ්ජනසම්පට්ච්ඡනසඨධාතා පන මනොධාතු ච භදයං නිස්සිතායෙව පවත්තන්ති.

70. අවසෙසා පන මනොවීඤ්ඤාණධාතුසඨධාතා ච සන්තීරණමභාවිපාකපටිසද්වයපයමග්ගභසනරූපාවචරවසෙන භදයං නිස්සායෙව පවත්තන්ති.

71. අවසෙසා කුසලාකුසලකිරියානුත්තරවසෙන පන නිස්සාය වා අනිස්සාය වා.

72. ආරූප්පවිපාකවසෙන භදයං අනිස්සායෙවාති.

73. ඡවත්ථුං නිස්සිතා කාමෙ, සත්ත රූපෙ චතුබ්බිධා.

තිවත්ථුං නිස්සිතාරූපෙ, ධාත්චෙකා නිස්සිතා මතා.

74. තෙචත්තාලීස නිස්සාය, ද්වෙචත්තාලීස ඡායරෙ.

නිස්සාය ච අනිස්සාය, පාකාරූපා අනිස්සිතා.

ඉති අහිංසාවකින් සිදුකළ පකිණික සභිගහ විභාගය නාම

තනියො පරිච්ඡේදය.

4. විච්ඡේදය

1. වික්‍රමපාදනමිච්චෙවං, කත්වාසභිගහමුත්තරං.

භූමිපුග්ගලහෙදෙන, පුබ්බාපරනියාමිතං.

පවත්තිසභිගහං නාම, පටිසන්ධිපවත්තියං;
පවක්ඛාමි සමාසෙන, යථාසම්භවතො කථං.

2.. විච්ඡුත්තානං පන කම්මකම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තවසෙන තිවිධා හොති විසයජ්ජවත්ති.

4. තත්ථ වත්ථුද්ද්වාරාරම්මණානි පුබ්බෙ චුත්තනායානෙව.

විඤ්ඤාණජක්කං

5. වක්ඛුච්ඤ්ඤාණං සොතච්ඤ්ඤාණං සානච්ඤ්ඤාණං ජිව්හාච්ඤ්ඤාණං කායච්ඤ්ඤාණං මනෝච්ඤ්ඤාණං ඤ්ඤේති ඡ විඤ්ඤාණානි.

විච්ඡක්කං

6. ඡ විච්ඡො පන වක්ඛුද්ද්වාරවිච්ඡි සොතද්ද්වාරවිච්ඡි සානද්ද්වාරවිච්ඡි ජිව්හාද්ද්වාරවිච්ඡි කායද්ද්වාරවිච්ඡි මනෝද්ද්වාරවිච්ඡි චෙති ද්ද්වාරවසෙන වා, වක්ඛුච්ඤ්ඤාණවිච්ඡි සොතච්ඤ්ඤාණවිච්ඡි සානච්ඤ්ඤාණවිච්ඡි ජිව්හාච්ඤ්ඤාණවිච්ඡි කායච්ඤ්ඤාණවිච්ඡි මනෝච්ඤ්ඤාණවිච්ඡි චෙති විඤ්ඤාණවසෙන වා ද්ද්වාරජ්ජවත්තා විත්තජ්ජවත්තියො යොජෙතඛිබ්බා.

විච්චේදය

7. අතිමහන්තං මහන්තං පරිත්තං අතිපරිත්තඤ්ඤේති පඤ්චද්ද්වාරෙ මනෝද්ද්වාරෙ පන විභූතමච්භූතඤ්ඤේති ඡධා විසයජ්ජවත්ති චෙදිතඛිබ්බා.

පඤ්චද්ද්වාරවිච්ඡි

8. කථං? උජ්ජාදඨිතිභභිගවසෙන ඛණ්ණයං එකවිත්තක්ඛණං නාම.

9. තානි පන සත්තරස විත්තක්ඛණානි රූපධම්මානමායු.

10. එකවිත්තක්ඛණාතීතානි වා බහුවිත්තක්ඛණාතීතානි වා ධීනිජ්ජත්තානෙව පඤ්චාරම්මණානි පඤ්චද්ද්වාරෙ ආපාට්මාගච්ඡන්ති. තස්මා යදි එකවිත්තක්ඛණාතීතකං රූපාරම්මණං වක්ඛුස්ස ආපාට්මාගච්ඡති, තතො ද්වික්ඛත්තුං භවඤ්ඤෙ වලිතෙ භවඤ්ඤෙසොතං වොච්ඡන්දිත්වා තමෙව රූපාරම්මණං ආවජ්ජන්තං පඤ්චද්ද්වාරාවජ්ජනවිත්තං උජ්ජප්පිත්වා නිරුජ්ඣන්ති, තතො තස්සානන්තරං තමෙව රූපං පස්සන්තං වක්ඛුච්ඤ්ඤාණං, සම්පට්ච්ඡන්තං සම්පට්ච්ඡනවිත්තං, සන්තීරයමානං සන්තීරණවිත්තං, වචන්ථපෙන්තං වොට්ඨබ්බනවිත්තඤ්ඤෙති යථාක්කමං උජ්ජප්පිත්වා නිරුජ්ඣන්ති, තතො පරං එකුනතිංස කාමාවචරජවනෙසු යංකිඤ්චි ලද්ධපච්චයං යෙභුයොන සත්තක්ඛත්තුං ජවති, ජවනානුබන්ධානි ච ද්වෙ තදාරම්මණපාකානි යථාරහං පවත්තන්ති, තතො පරං භවඤ්ඤපාතො.

11. එත්තාවතා චුද්දස විචිචිත්තුජ්ජපාදා, ද්වෙ භවඤ්ඤවලනානි, පුබ්බෙවාතීතකමෙකවිත්තක්ඛණන්ති කත්වා සත්තරස විත්තක්ඛණානි පරිපුරෙන්නි, තතො පරං නිරුජ්ඣන්ති, ආරම්මණමෙතං අතිමහන්තං නාම ගොචරං.

12. යාව තදාරම්මණුජ්ජපාදා පන අජ්ජහොන්තාතීතකමාපාට්මාගතං ආරම්මණං මහන්තං නාම, තත්ථ ජවනාචසානෙ භවඤ්ඤපාතොව හොති, නත්ථී තදාරම්මණුජ්ජපාදො.

13. යාව ජවනුජ්ජපාදාපි අජ්ජහොන්තාතීතකමාපාට්මාගතං ආරම්මණං පරිත්තං නාම, තත්ථ ජවනමිපි අනුජ්ජප්පිත්වා ද්වත්තික්ඛත්තුං වොට්ඨබ්බනමෙව පවත්තති, තතො පරං භවඤ්ඤපාතොව හොති.

14. යාව වොට්ඨබ්බනුජ්ජපාදා ච පන අජ්ජහොන්තාතීතකමාපාට්මාගතං නිරොධාසන්තමාරම්මණං අතිපරිත්තං නාම, තත්ථ භවඤ්ඤවලනමෙව හොති, නත්ථී විචිචිත්තුජ්ජපාදො.

15. ඉච්චෙවං වක්ඛුද්ද්වාරෙ, තථා සොතද්ද්වාරාදීසු වෙති සබ්බථාපි පඤ්චද්ද්වාරෙ තදාරම්මණජවනවොට්ඨබ්බනමොසචාරසඤ්ඤානානං චතුන්නං වාරානං යථාක්කමං ආරම්මණභූතා විසයජ්ජවත්ති චතුධා වෙදිතබ්බා.

16. විචිචිත්තානි සත්තෙව, විත්තුජ්ජපාදා චතුද්දස.

චතුපඤ්ඤාස විත්ථාරා, පඤ්චද්ද්වාරෙ යථාරහං.

අයමෙත්ථ පඤ්චද්ද්වාරෙ විචිචිත්තජ්ජවත්තිනයො.

මනොද්ද්වාරවිචි පරිත්තජවනවාරො

17. මනොද්වාරෙ පන යදි විභූතමාරම්මණං ආපාඨමාගච්ඡති, තතො පරං භවඤ්චලනමනොද්වාරාවජ්ජනජවනාවසානෙ තදාරම්මණපාකානි පවත්තන්ති, තතො පරං භවඤ්චපාතො.

18. අවිභූතෙ පනාරම්මණෙ ජවනාවසානෙ භවඤ්චපාතොව භොති, නත්ථි තදාරම්මණුජ්ජාදොති.

19. වීථිවිත්තානි තීණෙව, විත්තුජ්ජාදා දසෙරිතා.

විත්ථාරෙන පනෙත්ථෙක-වත්තාලීස විභාවයෙ;

අයමෙත්ථ පරිත්තජවනවාරො.

අජ්ජනාජවනවාරො

20. අජ්ජනාජවනවාරෙ පන විභූතාවිභූතභෙදො නත්ථි, තථා තදාරම්මණුජ්ජාදො ව.

21. තත්ථ හි ඤාණසම්පයුත්තකාමාවචරජවනානමට්ඨන්තං අඤ්ඤතරස්මිං පරිකම්මොපචාරානුලොමගොත්‍රභූතාමෙන චතුක්ඛත්තුං තික්ඛත්තුමෙව වා යථාක්කමං උජ්ජජ්ජිත්වා නිරුද්ධානන්තරමෙව යථාරහං චතුත්ථං, පඤ්චමං වා ඡබ්බිසනිමහග්ගලොකුත්තරජවනෙසු යථාහිනීභාරවසෙන යං කිඤ්චි ජවනං අජ්ජනාවීථිමොතරති, තතො පරං අජ්ජනාවසානෙ භවඤ්චපාතොව භොති.

22. තත්ථ සොමනස්සභගතජවනානන්තරං අජ්ජනාපි සොමනස්සභගතාව පාටිකඤ්චිතඤ්චා, උපෙක්ඛාසභගතජවනානන්තරං උපෙක්ඛාසභගතාව, තත්ථාපි කුසලජවනානන්තරං කුසලජවනඤ්චෙව භෙට්ඨිමඤ්ච ඵලත්තයමජ්ජෙති, කිරියජවනානන්තරං කිරියජවනං අරහත්තඵලඤ්චාති.

23. ද්වත්තිංස සුඛපුඤ්ඤම්භා, ද්වාදසොපෙක්ඛකා පරං,

සුඛිතක්‍රියතො අට්ඨ, ඡ සම්භොන්ති උපෙක්ඛකා.

24. පුච්ඡජ්ජනාන සෙක්ඛානං, කාමපුඤ්ඤතිභෙතුතො.

තිභෙතුකාමක්‍රියතො, වීතරාගානමජ්ජනා.

අයමෙත්ථ මනොද්වාරෙ වීථිවිත්තජ්ජවත්තිනයො.

තදාරම්මණනියමො

25. සබ්බත්ථාපි පනෙන්ඵ අනිට්ඨෙ ආරම්මණෙ අකුසලවිපාකානෙව පඤ්චවිඤ්ඤාණසම්පට්ච්ඡනසන්තීරණතදාරම්මණානි.

26. ඉට්ඨෙ කුසලවිපාකානි.

27. අනිඉට්ඨෙ පන සොමනස්සසහගතානෙව සන්තීරණතදාරම්මණානි, තත්ථාපි සොමනස්සසහගතකිරියඡවනාවසානෙ සොමනස්සසහගතානෙව තදාරම්මණානි භවන්ති, උපෙක්ඛාසහගතකිරියඡවනාවසානෙ ච උපෙක්ඛාසහගතානෙව භොන්ති.

28. දොමනස්සසහගතඡවනාවසානෙ ච පන තදාරම්මණානිචෙව භවඤ්චානි ච උපෙක්ඛාසහගතානෙව භවන්ති, තස්මා යදි සොමනස්සපට්ඨසන්ධිකස්ස දොමනස්සසහගතඡවනාවසානෙ තදාරම්මණසම්භවො නත්ථී, තදා යං කිඤ්චි පට්චිතපුබ්බං පරිත්තාරම්මණමාරබ්භ උපෙක්ඛාසහගතසන්තීරණං උප්පජ්ජති, තමනන්තරිත්ථා භවඤ්චපාතොව භොතීති වදන්ති ආචරියා.

29. තථා කාමාවචරඡවනාවසානෙ කාමාවචරසත්තානං කාමාවචරධම්මෙස්චෙව ආරම්මණභූතෙසු තදාරම්මණං ඉච්ඡන්තිති.

30. කාමෙ ඡවනසත්තාලම්බණානං නියමෙ සති.

විභූතෙතිමහන්තෙ ච, තදාරම්මණමීරිතං.

අයමෙත්ඵ තදාරම්මණනියමො.

ඡවනනියමො

31. ඡවනෙසු ච පරිත්තඡවනවීථියං කාමාවචරඡවනානි සත්තක්ඛන්තූං ඡක්ඛන්තූමෙව චා ඡවන්ති.

32. මන්දප්පවත්තියං පන මරණකාලාදීසු පඤ්චවාරමෙව.

33. භගවතො පන යමකපාටිභාරියකාලාදීසු ලහුකප්පවත්තියං චත්තාරිපඤ්ච චා පච්චෙක්ඛණවිත්තානි භවන්තිතිපි වදන්ති.

34. ආදිකම්මිකස්ස පන පයමකප්පනායං මහග්ගතඡවනානි අභිඤ්ඤාඡවනානි ච සබ්බදාපි එකචාරමෙව ඡවන්ති, තතො පරං භවඤ්චපාතො.

35. චත්තාරො පන මග්ගප්පාදා එකචිත්තක්ඛණිකා, තතො පරං ද්වෙ තීණි එලචිත්තානි යථාරභං උප්පජ්ජන්ති, තතො පරං භවඤ්චපාතො.

36. නිරොධසමාපත්තිකාලෙ ද්වික්ඛත්තුං චතුත්ථාරුජ්ජපචනං ජවති, තතො පරං නිරොධං චුසති.

37. චූට්ඨානකාලෙ ච අනාගාමීඵලං වා අරහත්තඵලං වා යථාරහමෙකචාරං උජ්ජපජ්ජිත්වා නිරුද්ධෙ භවඬගපාතොව හොති.

38. සබ්බත්ථාපි සමාපත්තිවීරියං භවඬගසොතො විය වීරීනියමො නත්ථීති කත්වා බහුනිපි ලබ්භන්ති.

39. සත්තක්ඛත්තුං පරිත්තානි, මග්ගාභිඤ්ඤා සකිං මතා.

අවසෙසානි ලබ්භන්ති, ජවනානි බහුනිපි.

අයමෙත්ථ ජවනනියමො.

පුග්ගලභෙදො

40. දුග්ගකානමභෙතුකානඤ්ච පනෙත්ථ කිරියජවනානි චෙව අජ්ජනාජවනානි ච ලබ්භන්ති.

41. තථා ඤාණසම්පයුත්තවිපාකානි ච සුගතියං.

42. දුග්ගතියං පන ඤාණවිජ්ජයුත්තානි ච මභාවිපාකානි න ලබ්භන්ති.

43. තිග්ගකෙසු ච බීණාසවානං කුසලාකුසලජවනානි න ලබ්භන්ති.

44. තථා සෙක්ඛපුටුජ්ජනානං කිරියජවනානි.

45. දිට්ඨිගතසම්පයුත්තවිචිකිච්ඡාජවනානි ච සෙක්ඛානං.

46. අනාගාමීපුග්ගලානං පන පටිසජවනානි ච න ලබ්භන්ති.

47. ලොකුත්තරජවනානි ච යථාරහං අරියානමෙව සමුජ්ජපජ්ජන්ති.

48. අසෙක්ඛානං චතුචත්තාලීස සෙක්ඛානමුද්දිසෙ.

ජ්ජපඤ්ඤාසාවසෙසානං, චතුපඤ්ඤාස සම්භවා.

අයමෙත්ථ පුග්ගලභෙදො.

භූමිවිභාගො

49. කාමාවචරභූමියං පනෙතානි සබ්බානිපි වීරීවිත්තානි යථාරහමුපලබ්භන්ති.

50. රූපාවචරභූමියං පටිසජ්චනකදාරම්මණවජ්ජිතානි.

51. අරූපාවචරභූමියං පට්ඨමග්ගරූපාවචරහසනහෙට්ඨිමාරූප්පවජ්ජිතානි ච ලබ්භන්ති.

52. සබ්බත්ථාපි ච තංතංපසාදරහිතානං තංතංද්වාරිකවිථිචිත්තානි න ලබ්භන්තෙව.

53. අසඤ්ඤසත්තානං පන සබ්බත්ථාපි චිත්තජ්ජවත්ති නත්තෙවොති.

54. අසීති විථිචිත්තානි, කාමෙ රූපෙ යථාරහං.

චතුසට්ඨි තථාරූපෙ, ද්වෙවත්තාලීස ලබ්භරෙ.

අයමෙත්ථ භූමිවිභාගො.

55. ඉච්චෙවං ඡද්වාරිකචිත්තජ්ජවත්ති යථාසම්භවං භවඤ්ඤන්තරිතා යාවතායුකමබ්බොච්ඡන්තා පවත්තති.

ඉති අභිධම්මත්ථසඤ්ඤානෙ විථිසඤ්ඤානෙ විභාගො නාම

චතුත්ථො පරිච්ඡෙදො.

5. විථිමුත්තපරිච්ඡෙදො

1. විථිචිත්තවසෙනෙවං, පවත්තියමුදිරිතො.

පවත්තිසඤ්ඤානො නාම, සන්ධියං දානි චුච්චති.

2. චතස්සො භූමියො, චතුබ්බිධා පටිසන්ධි, චත්තාරි කම්මානි, චතුධා මරණුජ්ජත්ති චෙති විථිමුත්තසඤ්ඤානෙ චත්තාරි චතුක්කානි චෙදිතබ්බානි.

භූමිචතුක්කං

3. තත්ථ අපායභූමි කාමසුගතිභූමි රූපාවචරභූමි අරූපාවචරභූමි චෙති චතස්සො භූමියො නාම.

4. තාසු නිරයො නිරච්ඡානයොනි පෙත්තිවිසයො අසුරකායො චෙති අපායභූමි චතුබ්බිධා හොති.

5. මනුස්සා චාතුමහාරාජිකා තාවනිංසා යාමා තුසිතා නිම්මානරති පරනිම්මිතවසවත්ති චෙති කාමසුගතිභූමි සත්තවිධා හොති.

6. සා පනායමෙකාදසවිධාපි කාමාවචරභූමිවිවෙව සච්ඛං ගච්ඡති.
7. බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජා බ්‍රහ්මපුරොහිතා මහාබ්‍රහ්මා චෙති පයමජ්ඣානභූමි.
8. පරිත්තභා අප්පමාණාහා ආහස්සරා චෙති දුතියජ්ඣානභූමි.
9. පරිත්තසුභා අප්පමාණසුභා සුභකිණ්හා චෙති තතියජ්ඣානභූමි.
10. වෙහස්ඵලා අසඤ්ඤසත්තා සුද්ධාවාසා චෙති චතුත්ථජ්ඣානභූමිති රූපාවචරභූමි සොළසවිධා හොති.
11. අවිහා අතප්පා සුදස්සා සුදස්සි අකතිට්ඨා චෙති සුද්ධාවාසභූමි පඤ්චවිධා හොති.
12. ආකාසානඤ්චායතනභූමි විඤ්ඤාණඤ්චායතනභූමි ආකිඤ්චඤ්ඤායතනභූමි නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනභූමි චෙති අරූපභූමි චතුඛ්ඛිධා හොති.
13. පුච්ඡජ්ජනා න ලඛ්භන්ති, සුද්ධාවාසෙසු සඛ්ඛථා.
සොතාපන්තා ච සකදාගාමිනො චාපි පුග්ගලා.
14. අරියා නොපලඛ්භන්ති, අසඤ්ඤාපායභූමිසු.
සෙසට්ඨානෙසු ලඛ්භන්ති, අරියානරියාපි ච.
ඉදමෙත්ථ භූමිචතුක්කං.
පට්ඨන්ධිචතුක්කං
15. අපායපට්ඨන්ධි කාමසුගතිපට්ඨන්ධි රූපාවචරපට්ඨන්ධි අරූපාවචරපට්ඨන්ධි චෙති චතුඛ්ඛිධා පට්ඨන්ධි නාම.
16. තත්ථ අකුසලවිපාකොපෙක්ඛාසහගතසන්තීරණං අපායභූමියං ඔක්කන්තික්ඛණෙ පට්ඨන්ධි හුත්වා තතො පරං භවඛිගං පරියොසානෙ චචනං හුත්වා වොච්ඡිජ්ජති, අයමෙකාපායපට්ඨන්ධි නාම.
17. කුසලවිපාකොපෙක්ඛාසහගතසන්තීරණං පන කාමසුගතියං මනුස්සානඤ්චෙව ජච්චන්ධාදීනං භූමිමස්සිතානඤ්ච විනිපාතිකාසුරානං පට්ඨන්ධිභවඛිගචුතිවසෙන පචත්තති.
18. මහාවිපාකානි පන අට්ඨ සඛ්ඛන්ථාපි කාමසුගතියං පට්ඨන්ධිභවඛිගචුතිවසෙන පචත්තන්ති.

19. ඉමා නව කාමසුගතිපටිසන්ධියො නාම.

20. සා පනායං දසවිධාපි කාමාවචරපටිසන්ධිවචෙව සඬිඛං ගච්ඡති.

21. තෙසු චතුන්තං අපායානං මනුස්සානං විනිපාතිකාසුරානඤ්ච ආයුජ්ජමාණගණනාය නියමො නත්ථී.

22. වාතුමහාරාජිකානං පන දෙවානං දිඛිඛානි පඤ්චවස්සසතානි ආයුජ්ජමාණං, මනුස්සගණනාය නචුතිවස්සසතසහස්සජ්ජමාණං හොති, තතො චතුග්ගණං තාවතිංසානං, තතො චතුග්ගණං යාමානං, තතො චතුග්ගණං තුසිතානං, තතො චතුග්ගණං නිම්මානරතීනං, තතො චතුග්ගණං පරනිම්මිතවසවත්තීනං.

23. නවසතඤ්චෙකචීස-වස්සානං කොටියො තථා.

වස්සසතසහස්සානි, සට්ඨි ව චසවත්තිසු.

24. පයමජ්ඣානවිපාකං පයමජ්ඣානභූමියං පටිසන්ධිභවඬගචුතිවසෙන පවත්තති.

25. තථා දුතියජ්ඣානවිපාකං තතියජ්ඣානවිපාකඤ්ච දුතියජ්ඣානභූමියං.

26. චතුත්ථජ්ඣානවිපාකං තතියජ්ඣානභූමියං.

27. පඤ්චමජ්ඣානවිපාකං චතුත්ථජ්ඣානභූමියං.

28. අසඤ්ඤසත්තානං පන රූපමෙව පටිසන්ධි හොති. තථා තතො පරං පවත්තියං චවනකාලෙ ව රූපමෙව පවත්තිත්වා නිරුජ්ඣති, ඉමා ඡ රූපාවචරපටිසන්ධියො නාම.

29. තෙසු බුහ්මපාරිසජ්ජානං දෙවානං කජ්ජස්ස තතියො භාගො ආයුජ්ජමාණං.

30. බුහ්මපුරොභිතානං උපඬ්ඨිකජ්ජො.

31. මහාබුහ්මානං ඵකො කජ්ජො.

32. පරිත්තාභානං ද්වෙ කජ්ජානි.

33. අජ්ජමාණාභානං චත්තාරිකජ්ජානි.

34. ආහස්සරානං අට්ඨ කජ්ජානි.

35. පරිත්තසුභානං සොලස කජ්ජානි.

36. අප්පමාණසුභානං ද්වත්තිංස කප්පානි.

37. සුභකිණ්භානං චතුසට්ඨි කප්පානි.

38. වෙහප්ඵලානං අසඤ්ඤසත්තානඤ්ච පඤ්චකප්පසනානි.

39. අවිභානං කප්පසහස්සානි.

40. අතප්පානං ද්වෙ කප්පසහස්සානි.

41. සුදස්සානං චත්තාරි කප්පසහස්සානි.

42. සුදස්සිනං අට්ඨ කප්පසහස්සානි.

43. අකනිට්ඨානං සොළස කප්පසහස්සානි.

44. පට්ඨමාරුප්පාදිවිපාකානි පට්ඨමාරුප්පාදිභූමිසු යටාක්කමං පට්ඨන්ධිභවභිගච්චිවසෙන පචත්තන්ති. ඉමා චතස්සො අරුප්පට්ඨන්ධියො නාම.

45. තෙසු පන ආකාසානඤ්චායතනුපගානං දෙවානං විසතිකප්පසහස්සානි ආයුප්පමාණං.

46. විඤ්ඤාණඤ්චායතනුපගානං දෙවානං චත්තාලීසකප්පසහස්සානි.

47. ආකිඤ්චඤ්ඤායතනුපගානං දෙවානං සට්ඨිකප්පසහස්සානි.

48. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනුපගානං දෙවානං චතුරාසීතිකප්පසහස්සානි.

49. පට්ඨන්ධි භවභිගඤ්ච, තථා චචනමානසං.

එකමෙව තථෙවෙකවිසයඤ්චෙකජාතියං.

ඉදමෙත්ථ පට්ඨන්ධිචතුක්කං.

කම්මචතුක්කං

50. ජනකං උපත්ථම්භකං උපපිලකං උපසාතකඤ්චෙති කිච්චවසෙන.

51. ගරුකං ආසන්තං ආවිණ්ණං කටත්තාකම්මඤ්චෙති පාකදානපරියායෙන.

52. දිට්ඨධම්මවෙදනීයං උපපජ්ජවෙදනීයං අපරාපරියවෙදනීයං අහොසිකම්මඤ්චෙති පාකකාලවසෙන චත්තාරි කම්මානි නාම.

53. තලා අකුසලං කාමාවචරකුසලං රූපාවචරකුසලං අරූපාවචරකුසලං ආදීනි පාකයානවසෙන.

54. තත්ථ අකුසලං කායකම්මං වච්ඡිකම්මං මනොකම්මං ආදීනි කම්මද්චාරවසෙන තිව්ඨං හොති.

55. කථං? පාණාතිපාතො අදින්නාදානං කාමෙසුමිච්ඡාවාරො චෙති කායවිඤ්ඤත්තිසඬ්ඛාතෙ කායද්චාරෙ ඛානුල්ලචුත්තිතො කායකම්මං නාම.

56. මුසාවාදො පිසුණවාචා ඵරුසවාචා සම්ඵජ්ජලාපො චෙති වච්චිඤ්ඤත්තිසඬ්ඛාතෙ වච්ච්චාරෙ ඛානුල්ලචුත්තිතො වච්ඡිකම්මං නාම.

57. අභිජ්ඣා ඛ්‍යාපාදො මිච්ඡාදිට්ඨි චෙති අඤ්ඤත්තියා විඤ්ඤත්තියා මනස්මිංසෙව ඛානුල්ලචුත්තිතො මනොකම්මං නාම.

58. තෙසු පාණාතිපාතො ඵරුසවාචා ඛ්‍යාපාදො ච දොසමුලෙන ජායන්ති.

59. කාමෙසුමිච්ඡාවාරො අභිජ්ඣා මිච්ඡාදිට්ඨි ච ලොහමුලෙන.

60. සෙසානි චත්තාරිසි ද්විභි මුලෙහි සම්භවන්ති.

61. චිත්තූජ්ජාවසෙන පනෙනං අකුසලං සබ්බථාසි ද්චාදසව්ඨං හොති.

62. කාමාවචරකුසලමිච්ඡි කායද්චාරෙ පචත්තං කායකම්මං, වච්ච්චාරෙ පචත්තං වච්ඡිකම්මං, මනොද්චාරෙ පචත්තං මනොකම්මං ආදීනි කම්මද්චාරවසෙන තිව්ඨං හොති.

63. තලා දානසීලභාවනාවසෙන.

64. චිත්තූජ්ජාවසෙන පනෙනං අට්ඨව්ඨං හොති.

65.

දානසීලභාවනාවසෙනාවසෙනාවච්චපත්තිදානපත්තානුමොදනධම්මස්සවනධම්මදෙසනා දිට්ඨිජුකම්මවසෙන දසව්ඨං හොති.

66. තං පනෙනං චීසතිව්ඨමිච්ඡි කාමාවචරකම්මමිච්චෙව සඬ්ඛං ගච්ඡති.

67. රූපාවචරකුසලං පන මනොකම්මමෙව, තඤ්ච භාවනාමයං අජ්ජනාජ්ජත්තං, ඤානඬ්ඛගහෙදෙන පඤ්චව්ඨං හොති.

68. තලා අරූපාවචරකුසලං ආදීනි මනොකම්මං, තමිච්ඡි භාවනාමයං අජ්ජනාජ්ජත්තං. ආරම්මණගහෙදෙන චතුබ්බිධං හොති.

69. එත්ථාකුසලකම්මුද්ධච්චරහිතං අපායභූමියං පටිසන්ධිං ජනෙනි, පවත්නියං පන සබ්බමිපි ද්වාදසවිධං සත්තාකුසලපාකානි සබ්බත්ථාපි කාමලොකෙ රූපලොකෙ ච යථාරහං විපච්චති.

70. කාමාවචරකුසලමිපි කාමසුගතියමෙව පටිසන්ධිං ජනෙනි, තථා පවත්නියඤ්ච මහාවිපාකානි, අහෙතුකවිපාකානි පන අට්ඨපි සබ්බත්ථාපි කාමලොකෙ රූපලොකෙ ච යථාරහං විපච්චති.

71. තත්ථාපි තිහෙතුකමුක්කට්ඨං කුසලං තිහෙතුකං පටිසන්ධිං දත්වා පවත්තෙ සොළස විපාකානි විපච්චති.

72. තිහෙතුකමොමකං ද්විහෙතුකමුක්කට්ඨඤ්ච කුසලං ද්විහෙතුකං පටිසන්ධිං දත්වා පවත්තෙ තිහෙතුකරහිතානි ද්වාදස විපාකානි විපච්චති.

73. ද්විහෙතුකමොමකං පන කුසලං අහෙතුකමෙව පටිසන්ධිං දෙති, පවත්තෙ ච අහෙතුකවිපාකානෙව විපච්චති.

74. අසඬ්ඛාරං සසඬ්ඛාර-විපාකානි න පච්චති.

සසඬ්ඛාරමසඬ්ඛාර-විපාකානීති කෙවන.

තෙසං ද්වාදස පාකානි, දසාට්ඨ ච යථාක්කමං;
යථාචුත්තානුසාරෙන යථාසම්භවමුද්දිසෙ.

75. රූපාවචරකුසලං පන පට්ඨමජ්ඣානං පරිත්තං භාවෙත්වා බුභ්මපාරිසජ්ජෙසු උජ්ජපජ්ජති.

76. තදෙව මජ්ඣමං භාවෙත්වා බුභ්මපුරොහිතෙසු.

77. පණිතං භාවෙත්වා මහාබුභ්මෙසු.

78. තථා දුතියජ්ඣානං තතියජ්ඣානඤ්ච පරිත්තං භාවෙත්වා පරිත්තාහෙසු.

79. මජ්ඣමං භාවෙත්වා අජ්ජමාණාහෙසු.

80. පණිතං භාවෙත්වා ආහස්සරෙසු.

81. චතුත්ථජ්ඣානං පරිත්තං භාවෙත්වා පරිත්තසුහෙසු.

82. මජ්ඣමං භාවෙත්වා අජ්ජමාණසුහෙසු.

83. පණිතං භාවෙත්වා සුභකිණ්හෙසු.

- 84. පඤ්චමජ්ඣානං භාවෙන්වා වෙහස්ඵලෙසු.
- 85. තදෙව සඤ්ඤාවිරාගං භාවෙන්වා අසඤ්ඤසත්තෙසු.
- 86. අනාගාමීනො පන සුද්ධාවාසෙසු උප්පජ්ජන්ති.
- 87. අරුපාවචරකුසලඤ්ච යථාක්කමං භාවෙන්වා ආරුප්පෙසු උප්පජ්ජන්තිති.
- 88. ඉත්ථං මහග්ගතං පුඤ්ඤං, යථාභූමිවචන්ථිතං.

ජනෙති සදිසං පාකං, පටිසන්ධිපවත්තියං.

ඉදමෙත්ථ කම්මවතුක්කං.

චුතිපටිසන්ධික්කමො

89. ආයුක්ඛයෙන කම්මක්ඛයෙන උභයක්ඛයෙන උපච්ඡෙදකකම්මුනා චෙති චතුධා මරණුප්පත්ති නාම.

90. තථා ච මරන්තානං පන මරණකාලෙ යථාරහං අභිමුඛිභූතං භවන්තරෙ පටිසන්ධිජනකං කම්මං වා, තංකම්මකරණකාලෙ රුපාදිකමුපලද්ධපුඛිඛමුපකරණභූතඤ්ච කම්මනිමිත්තං වා, අනන්තරමුප්පජ්ජමානභවෙ උපලභිතඛිඛමුපභොගභූතඤ්ච ගතිනිමිත්තං වා කම්මඛලෙන ඡන්තං ද්වාරානං අඤ්ඤතරස්මිං පච්චුපට්ඨාති, තතො පරං තමෙව තථොපට්ඨිතං ආරම්මණං ආරඛිභ විපච්චමානකකම්මානුරූපං පරිසුද්ධං උපක්කිලිට්ඨං වා උපලභිතඛිඛභවානුරූපං තත්ථොණතංව චිත්තසන්තානං අභිණ්භං පවත්තති ඛාහුල්ලෙන, තමෙව වා පන ජනකභූතං කම්මං අභිනවකරණවසෙන ද්වාරප්පත්තං භොති.

91. පච්චාසන්තමරණස්ස තස්ස වීථිචිත්තාවසානෙ භවඛිගක්ඛයෙ වා චවනවසෙන පච්චුප්පන්තභවපරියොසානභූතං චුතිචිත්තං උප්පජ්ජන්වා නිරුජ්ඣති, තස්මිං නිරුද්ධාවසානෙ තස්සානන්තරමෙව තථාගභිතං ආරම්මණං ආරඛිභ සවත්ථුකං අවත්ථුකමෙව වා යථාරහං අවිජ්ජානුසයපරික්ඛිත්තෙන තණ්භානුසයමුලකෙන සඛ්ඛාරෙන ජනියමානං සම්පයුත්තෙහි පරිග්ගස්භමානං සහජාතානමධිට්ඨානභාවෙන පුඛිඛඛිගමභූතං භවන්තරපටිසන්ධානවසෙන පටිසන්ධිසඛ්ඛාතං මානසං උප්පජ්ජමානමෙව පතිට්ඨාති භවන්තරෙ.

92. මරණාසන්තවීථියං පනෙත්ථ මන්දප්පවත්තාති පඤ්චෙව ජවනාති පාටිකඛිඛිතඛිඛාති, තස්මා යදි පච්චුප්පන්තාරම්මණෙසු ආපාඨගතෙසු ධරන්තෙස්චෙව මරණං භොති, තදා පටිසන්ධිභවඛිගානමපි පච්චුප්පන්තාරම්මණකා ලඛිභතීති කත්වා කාමාවචරපටිසන්ධියා ඡද්ධාරග්ගහිතං කම්මනිමිත්තං.

ගතිනිමිත්තඤ්ච පච්චුප්පන්තමතීතාරම්මණං උපලබ්භති, කම්මං පන අතීතමෙව,
තඤ්ච මනොද්චාරග්ගහිතං, තානි පන සබ්බානිපි පරිත්තධම්මභූතානෙචාරම්මණානි.

93. රූපාවචරපටිසන්ධියා පන පඤ්ඤත්තිභූතං කම්මනිමිත්තමෙචාරම්මණං
හොති.

94. තථා අරූපපටිසන්ධියා ච මහග්ගතභූතං පඤ්ඤත්තිභූතඤ්ච
කම්මනිමිත්තමෙව යථාරහමාරම්මණං හොති.

95. අසඤ්ඤසත්තානං පන ජීවිතනවකමෙව පටිසන්ධිභාවෙන පතිට්ඨාති, තස්මා
තෙ රූපපටිසන්ධිකා නාම.

96. අරූපා අරූපපටිසන්ධිකා.

97. සෙසා රූපාරූපපටිසන්ධිකා.

98. ආරූප්පච්චිකියා හොන්ති, හෙට්ඨිමාරූප්පච්චිකියා.

පරමාරූප්පසන්ධි ච, තථා කාමතිහෙතුකා.

රූපාවචරච්චිකියා, අහෙතුරහිතා සියුං;
සබ්බා කාමතිහෙතුමිභා, කාමෙස්වෙව පනෙතරා.

අයමෙත්ථ ච්චිකිපටිසන්ධික්කමො.

99. ඉච්චෙවං ගහිතපටිසන්ධිකානං පන පටිසන්ධිනිරොධානන්තරතො පභුති
තමෙචාරම්මණමාරබ්භ තදෙව චිත්තං යාව චුතිචිත්තූප්පාදා අසති වීථිචිත්තූප්පාදෙ
භවස්ස අභිගභාවෙන භවභිගසන්තතිසභිබාතං මානසං අබ්බොච්ඡන්තං නදීසොතො
විය පවත්තති.

100. පරියොසානෙ ච චචනවසෙන චුතිචිත්තං භුත්වා නිරූප්ඤ්ඤති.

101. තතො පරඤ්ච පටිසන්ධාදයො රථචක්කමිච යථාක්කමං එව පරිචත්තන්තා
පවත්තන්ති.

102. පටිසන්ධිභවභිගවීථියො, චුතිචෙහ තථා භවත්තරෙ.

සුන සන්ධි භවභිගමිච්චයං, පරිචත්තති චිත්තසන්තති.

පටිසභිබායපනෙතමද්ධුවං, අධිගන්ත්වා පදමච්චුතං බුධා;
සුසමුච්ඡන්තසිනෙහඛන්ධනා, සමමෙස්සන්ති විරාය සුබ්බතා.

ඉති අහිමිමක් පසිඟහෙ වීචිමුත්තසසිඟහවිභාගො නාම

පඤ්චමො පරිච්ඡේදො.

6. රූපපරිච්ඡේදො

1. එත්තාවතා විහත්තා හි, සප්පහෙදප්පවත්තිකා.

විත්තවෙනසිකා ධම්මා, රූපං දානි පච්චිවති.

2. සමුද්දෙසා විභාගා ව, සමුට්ඨානා කලාපතො.

පවත්තික්කමතො වෙනි, පඤ්චධා තත්ථ සසිඟහො.

රූපසමුද්දෙසො

3. වත්තාරි මහාභූතානි, චත්තනඤ්ච මහාභූතානං උපාදායරූපන්ති දුට්ඨමිපෙන රූපං එකාදසවිධෙන සසිඟහං ගච්ඡති.

4. කථං? පථවීධාතු ආපොධාතු තෙජොධාතු වායොධාතු භූතරූපං නාම.

5. වක්ඛු සොතං සානං ජීවිභා කායො පසාදරූපං නාම.

6. රූපං සද්දො ගන්ධො රසො ආපොධාතු විචජ්ජිතං භූතත්තයසසිඟහං ඵොට්ඨබ්බං ගොචරරූපං නාම.

7. ඉත්ථත්තං පුරිසත්තං භාවරූපං නාම.

8. හදයවත්ථු හදයරූපං නාම.

9. ජීවිතින්ද්‍රියං ජීවිතරූපං නාම.

10. කබලීකාරො ආහාරො ආහාරරූපං නාම.

11. ඉති ව අට්ඨාරසවිධමිපෙන රූපං සභාවරූපං සලක්ඛණරූපං නිජ්චන්තරූපං රූපරූපං සම්මසන්තරූපන්ති ව සසිඟහං ගච්ඡති.

12. ආකාසධාතු පරිච්ඡේදරූපං නාම.

13. කායවිඤ්ඤත්ති වචිවිඤ්ඤත්ති විඤ්ඤත්තිරූපං නාම.

14. රූපස්ස ලහුතා මුදුතා කම්මඤ්ඤතා විඤ්ඤත්තිද්වයං විකාරරූපං නාම.

15. රූපස්ස උපවයො සන්තති ජරතා අනිච්චතා ලක්ඛණරූපං නාම.

16. ජාතිරූපමෙව පනෙත්ථ උපවයසන්තතිනාමෙන පච්චිච්ඡිති එකාදසවිධම්පෙතං රූපං අට්ඨවීසතිවිධං හොති සරූපවසෙන.

17. කථං -

භූතප්පසාදවිසයා, භාවො හදයමිච්චපි;
ජීවිතාහාරරූපෙහි, අට්ඨාරසවිධං තථා.

පරිච්ඡෙදො ච විඤ්ඤන්ති, විකාරො ලක්ඛණන්ති ච;
අනිප්ඵන්තා දස වෙති, අට්ඨවීසවිධං භවෙ.

අයමෙත්ථ රූපසමුද්දෙසො.

රූපවිභාගො

18. සබ්බඤ්ච පනෙතං රූපං අහෙතුකං සප්පච්චයං සාසවං සඬ්ඛනං ලොකියං කාමාවචරං අනාරම්මණං අප්පහාතබ්බමෙවොති එකවිධම්පි අප්ඤ්ඤාත්තිකබාහිරාදිවසෙන බහුධා හෙදං ගච්ඡති.

19. කථං? පසාදසඬ්ඛාතං පඤ්චවිධම්පි අප්ඤ්ඤාත්තිකරූපං නාම, ඉතරං බාහිරරූපං.

20. පසාදහදයසඬ්ඛාතං ඡබ්බිධම්පි චත්ථුරූපං නාම, ඉතරං අචත්ථුරූපං.

21. පසාදවිඤ්ඤන්තිසඬ්ඛාතං සත්තවිධම්පි ද්වාරරූපං නාම, ඉතරං අද්වාරරූපං.

22. පසාදභාවජීවිතසඬ්ඛාතං අට්ඨවිධම්පි ඉන්ද්‍රියරූපං නාම, ඉතරං අනිත්ථියරූපං.

23. පසාදවිසයසඬ්ඛාතං ද්වාදසවිධම්පි ඔලාරිකරූපං සන්තිකෙරූපං, සප්පට්ඨරූපඤ්ච, ඉතරං සුඛුමරූපං දුරෙරූපං අප්පට්ඨරූපඤ්ච.

24. කම්මජං උපාදිත්තරූපං, ඉතරං අනුපාදිත්තරූපං.

25. රූපායතනං සනිදස්සනරූපං, ඉතරං අනිදස්සනරූපං.

26. චක්ඛාදිද්වයං අසම්පත්තවසෙන, ඝානාදිත්තයං සම්පත්තවසෙනාති පඤ්චවිධම්පි ගොචරග්ගාහිකරූපං, ඉතරං අගොචරග්ගාහිකරූපං.

27. වණ්ණො ගන්ධො රසො ඔජා භූතචක්කඤ්චෙති අට්ඨවිධම්පි අවිනිබ්භොගරූපං, ඉතරං විනිබ්භොගරූපං.

28. ඉච්චෙචමට්ඨවීසති-විධම්පි ච විචක්ඛණා.

අප්ඤ්ඤානිකාදිහෙදෙන, විහජන්ති යථාරහං.

අයමෙත්ථ රූපවිභාගො.

රූපසමුට්ඨානානායො

29. කම්මං චිත්තං උතු ආභාරො චෙති චත්තාරි රූපසමුට්ඨානානි නාම.

30. තත්ථ කාමාවචරං රූපාවචරඤ්චෙති පඤ්චවීසතිවිධම්පි කුසලාකුසලකම්මමභිසඬ්ඛනං අප්ඤ්ඤානිකසන්තානෙ කම්මසමුට්ඨානරූපං පටිසන්ධිමුපාදාය ඛණෙ ඛණෙ සමුට්ඨාපෙති.

31. අරූපවිපාකද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණචජ්ජිතං පඤ්චසත්තතිවිධම්පි චිත්තං චිත්තසමුට්ඨානරූපං පට්ඨමභවධ්ගමුපාදාය ජායන්තමෙච සමුට්ඨාපෙති.

32. තත්ථ අප්පනාජචනං ඉරියාපථම්පි සන්තාමෙති.

33. වොට්ඨබ්බනකාමාවචරජචනාහිඤ්ඤා පන විඤ්ඤත්තිම්පි සමුට්ඨාපෙත්ති.

34. සොමනස්සජචනානි පනෙත්ථ තෙරස හසනම්පි ජනෙත්ති.

35. සිතුණ්භොතුසමඤ්ඤාතා තෙජොධාතු ධීතිජ්ජත්තාව උතුසමුට්ඨානරූපං අප්ඤ්ඤානිකඤ්ච ඛනිද්ධා ච යථාරහං සමුට්ඨාපෙති.

36. ඔජාසඬ්ඛාතො ආභාරො ආභාරසමුට්ඨානරූපං අප්ඤ්ඤානිකාලෙ ධානජ්ජත්තොච සමුට්ඨාපෙති.

37. තත්ථ හදයඉන්ද්‍රියරූපානි කම්මජානෙච.

38. විඤ්ඤත්තිද්වයං චිත්තජමෙච.

39. සද්දො චිත්තොතුජො.

40. ලහුතාදිත්තයං උතුචිත්තාභාරෙහි සම්භොති.

41. අවිනිබ්භොගරූපානි චෙච ආකාසධාතු ච. චතුහි සම්භූතානි.

42. ලක්ඛණරූපානි න කුතොචි ජායන්ති.

43. අට්ඨාස පන්තරස, තෙරස ද්වාදසාති ව.

කම්මවිත්තොතුකාහාර-ජාති ගොන්ති යථාක්කමං.

44. ජායමානාදිරූපානං, සභාවත්තා හි කෙවලං.

ලක්ඛණාති න ජායන්ති, කෙහිවිති පකාසිතං.

අයමෙත්ථ රූපසමුට්ඨානනායො.

කලාපයොජනා

45. එකුප්පාදා එකනිරොධා එකනිස්සයා සහවුත්තිනො එකච්ඡති රූපකලාපා නාම.

46. තත්ථ ජීවිතං අවිනිබ්බොගරූපඤ්ච වක්ඛුනා සහ වක්ඛුදසකන්ති පවුච්චති. තථා සොතාදීහි සද්ධිං සොතදසකං සානදසකං ජීවිහාදසකං කායදසකං ඉත්ථිභාවදසකං පුම්භාවදසකං වත්ථුදසකඤ්චෙති යථාක්කමං යොජෙතබ්බං. අවිනිබ්බොගරූපමෙව ජීවිතෙන සහ ජීවිතනවකන්ති පවුච්චති. ඉමෙ නව කම්මසමුට්ඨානකලාපා.

47. අවිනිබ්බොගරූපං පන සුද්ධට්ඨකං, තදෙව කායවිඤ්ඤන්තියා සහ කායවිඤ්ඤන්තිනවකං, වච්චිඤ්ඤන්තිසද්දෙහි සහ වච්චිඤ්ඤන්තිදසකං, ලහුතාදීහි සද්ධිං ලහුතාදෙකාදසකං, කායවිඤ්ඤන්තිලහුතාදිද්වාදසකං, වච්චිඤ්ඤන්තිසද්දලහුතාදිතෙරසකඤ්චෙති ඡ චිත්තසමුට්ඨානකලාපා.

48. සුද්ධට්ඨකං සද්දනවකං ලහුතාදෙකාදසකං සද්දලහුතාදිද්වාදසකඤ්චෙති වත්තාරො උතුසමුට්ඨානකලාපා.

49. සුද්ධට්ඨකං ලහුතාදෙකාදසකඤ්චෙති ද්වෙආහාරසමුට්ඨානකලාපා.

50. තත්ථ සුද්ධට්ඨකං සද්දනවකඤ්චෙති ද්වෙ උතුසමුට්ඨානකලාපා බහිද්ධාපි ලබ්හන්ති, අවසෙසා පන සබ්බෙපි අජ්ඣන්තිකමෙවාති.

51. කම්මවිත්තොතුකාහාර-සමුට්ඨානා යථාක්කමං.

නව ඡ වතුරො ද්වෙති, කලාපා එකච්ඡති.

කලාපානං පරිච්ඡෙද-ලක්ඛණත්තා විචක්ඛණා;
න කලාපභිගම්ච්චාහු, ආකාසං ලක්ඛණාති ව.

අයමෙත්ථ කලාපයොජනා.

රූපපවත්තික්කමො

52. සබ්බානිපි පනෙනානි රූපානි කාමලොකෙ යථාරහං අනුනානි පවත්තියං උපලබ්භන්ති.

53. පටිසන්ධියං පන සංසෙදජානඤ්චෙව ඔපපාතිකානඤ්ච චක්ඛුසොතසානජීවිහාකායභාවචත්ථුදසකසඬ්ඛාතානි සත්ත දසකානි පාතුභවන්ති උක්කට්ඨවසෙන, ඔමකවසෙන පන චක්ඛුසොතසානභාවදසකානි කදාවිපි න ලබ්භන්ති, තස්මා තෙසං වසෙන කලාපහානි වෙදිතබ්බා.

54. ගබ්භසෙයාකසත්තානං පන කායභාවචත්ථුදසකසඬ්ඛාතානි තීණි දසකානි පාතුභවන්ති, තත්ථාපි භාවදසකං කදාවි න ලබ්භති, තතො පරං පවත්තිකාලෙ කමෙන චක්ඛුදසකාදීනි ච පාතුභවන්ති.

55. ඉච්චෙවං පටිසන්ධිමුපාදාය කම්මසමුට්ඨානා, දුතියචිත්තමුපාදාය චිත්තසමුට්ඨානා, ධීතිකාලමුපාදාය උතුසමුට්ඨානා, ඔජාඵරණමුපාදාය ආභාරසමුට්ඨානා චෙති චතුසමුට්ඨානරූපකලාපසන්තති කාමලොකෙ දීපජාලා විය, නදීසොතො විය ච යාවතායුකම්බ්බොච්ඡින්නා පවත්තති.

56. මරණකාලෙ පන චුතිචිත්තොපරිසත්තරසමචිත්තස්ස ධීතිකාලමුපාදාය කම්මජරූපානි න උජ්ජජන්ති, පුරෙතරමුජ්ජන්තානි ච කම්මජරූපානි චුතිචිත්තසමකාලමෙව පවත්තිත්ථා නිරුජ්ඣන්ති, තතො පරං චිත්තජාභාරජරූපඤ්ච වොච්ඡිජ්ජති, තතො පරං උතුසමුට්ඨානරූපපරම්පරා යාව මතකලෙවරසඬ්ඛාතා පවත්තන්ති.

57. ඉච්චෙවං මතසත්තානං, පුනදෙව භවන්තරෙ.

පටිසන්ධිමුපාදාය, තථා රූපං පවත්තති.

58. රූපලොකෙ පන සානජීවිහාකායභාවදසකානි ච ආභාරජකලාපානි ච න ලබ්භන්ති, තස්මා තෙසං පටිසන්ධිකාලෙ චක්ඛුසොතචත්ථුවසෙන තීණි දසකානි ජීවිතනවකඤ්චෙති චත්තාරො කම්මසමුට්ඨානකලාපා, පවත්තියං චිත්තොතුසමුට්ඨානා ච ලබ්භන්ති.

59. අසඤ්ඤසත්තානං පන චක්ඛුසොතචත්ථුසද්දාපි න ලබ්භන්ති, තථා සබ්බානිපි චිත්තජරූපානි, තස්මා තෙසං පටිසන්ධිකාලෙ ජීවිතනවකමෙව, පවත්තියඤ්ච සද්දචජ්ජිතං උතුසමුට්ඨානරූපං අතිරිච්ඡති.

60. ඉච්චෙවං කාමරූපාසඤ්ඤසඬ්ඛාතෙසු තිසු යානෙසු පටිසන්ධිපවත්තිවසෙන දුට්ඨා රූපජ්ජවත්ති වෙදිතබ්බා.

61. අටියවිසති කාමෙසු, හොන්ති තෙවිස රූපිසු.

සත්තරසෙව සඤ්ඤිනං, අරූපෙ නත්ථි කිඤ්චිපි.

සද්දො විකාරො ජරතා, මරණඤ්චොපපත්තියං;
න ලබ්භන්ති පවත්තෙ තු, න කිඤ්චිපි න ලබ්භති.

අයමෙත්ථ රූපපවත්තික්කමො.

නිබ්බානහෙදො

62. නිබ්බානං පන ලොකුත්තරසඬ්ඛානං චතුමග්ගඤ්ඤාණෙන සවිජ්ඣාතබ්බං මග්ගඵලානමාරම්මණභූතං වානසඬ්ඛාතාය තණ්හාය නික්ඛන්තත්තා නිබ්බානන්ති පච්චවති.

63. තදෙනං සභාවතො එකවිධමිපි සඋපාදිසෙසනිබ්බානධාතු අනුපාදිසෙසනිබ්බානධාතු චෙති දුට්ඨං හොති කාරණපරියායෙන.

64. තථා සුඤ්ඤතං අනිමිත්තං අප්පණ්හිතඤ්චෙති තිට්ඨං හොති ආකාරහෙදෙන.

65. පදමච්චුතමච්චන්තං, අසඬ්ඛතමනුත්තරං.

නිබ්බානමිති භාසන්ති, වානමුත්තා මහෙසයො.

ඉති විත්තං චෙතසිකං, රූපං නිබ්බානමිච්චපි;
පරමත්ථං පකාසෙත්ති, චතුධාව තථාගතා.

ඉති අහිධම්මත්ථසඬ්ඛගහෙ රූපසඬ්ඛගහවිභාගො නාම

ජට්ඨො පරිච්ඡෙදො.

7. සමුච්චයපරිච්ඡෙදො

1. ද්වාසත්තතිවිධා චුත්තා, චත්ථුධම්මා සලක්ඛණා.

තෙසං දානි යථායොගං, පවක්ඛාමි සමුච්චයං.

2. අකුසලසඬ්ඛගහො මිස්සකසඬ්ඛගහො බොධිපක්ඛියසඬ්ඛගහො සබ්බසඬ්ඛගහො චෙති සමුච්චයසඬ්ඛගහො චතුබ්බිධො චෙදිතබ්බො.

අකුසලසඬ්ඛගහො

3. කළු? අක්කුසලසඬිගහෙන නාව වත්තාරො ආසවා – කාමාසවො භවාසවො දිට්ඨාසවො අවිජ්ජාසවො.

4. වත්තාරො ඔසා – කාමොසො භවොසො දිට්ඨොසො අවිජ්ජොසො.

5. වත්තාරො යොගා – කාමයොගො භවයොගො දිට්ඨීයොගො අවිජ්ජායොගො.

6. වත්තාරො ගන්ථා – අභිජ්ඣාකායගන්ථො, ඛ්‍යාපාදො කායගන්ථො, සීලබ්බතපරාමාසො කායගන්ථො, ඉදංසච්චාභිනිවෙසො කායගන්ථො.

7. වත්තාරො උපාදානා – කාමුපාදානං දිට්ඨුපාදානං සීලබ්බතුපාදානං අත්තවාදුපාදානං.

8. ඡ නිවරණානි – කාමච්ඡන්දනීවරණං ඛ්‍යාපාදනීවරණං ටීනමිද්ධනීවරණං උද්ධච්චකුක්කුච්චනීවරණං විචිකිච්ඡානීවරණං අවිජ්ජානීවරණං.

9. සත්ත අනුසයා – කාමරාගානුසයො භවරාගානුසයො පටිඝානුසයො මානානුසයො දිට්ඨානුසයො විචිකිච්ඡානුසයො අවිජ්ජානුසයො.

10. දස සංයොජනානි – කාමරාගසංයොජනං රූපරාගසංයොජනං අරූපරාගසංයොජනං පටිඝසංයොජනං මානසංයොජනං දිට්ඨිසංයොජනං සීලබ්බතපරාමාසසංයොජනං විචිකිච්ඡාසංයොජනං උද්ධච්චසංයොජනං අවිජ්ජාසංයොජනං සුත්තන්තෙ.

11. අපරානිපි දස සංයොජනානි – කාමරාගසංයොජනං භවරාගසංයොජනං පටිඝසංයොජනං මානසංයොජනං දිට්ඨිසංයොජනං සීලබ්බතපරාමාසසංයොජනං විචිකිච්ඡාසංයොජනං ඉස්සාසංයොජනං මච්ඡරියසංයොජනං අවිජ්ජාසංයොජනං අභිධම්මෙ (විභ. 969).

12. දස කිලෙසා – ලොහො දොසො මොහො මානො දිට්ඨි විචිකිච්ඡා ටීනං උද්ධච්චං අභිරිකං අනොත්තප්පං.

13. ආසවාදීසු පනෙත්ථ කාමභවනාමෙන තබ්බත්ථුකා තණ්හා අධිජ්ජෙතා, සීලබ්බතපරාමාසො ඉදංසච්චාභිනිවෙසො අත්තවාදුපාදො ච තථාපචත්තං දිට්ඨිගතමෙව පචුච්චති.

14. ආසවොසා ච යොගා ච,

තයො ගන්ථා ච වත්ථුතො;
උපාදානා දුච්ච චුත්තා,
අට්ඨ නීවරණා සීයුං.

ඡලෙවානුසයා හොන්ති, නව සංයොජනා මතා;
කිලෙසා දස චුත්තොයං, නවධා පාපසඩ්ගහො.

මිස්සකසඩ්ගහො

15. මිස්සකසඩ්ගහෙ ඡ හෙතු – ලොහො දොසො මොහො අලොහො අදොසො අමොහො.

16. සත්ත කුමානඩ්ගානි – විතක්කො විචාරො ජිති එකග්ගතා සොමනස්සං දොමනස්සං උපෙක්ඛා.

17. ද්වාදස මග්ගඩ්ගානි – සම්මාදිට්ඨි සම්මාසඩ්ධකප්පො සම්මාවාචා සම්මාකම්මන්තො සම්මාආජීවො සම්මාවායාමො සම්මාසති සම්මාසමාධි මිච්ඡාදිට්ඨි මිච්ඡාසඩ්ධකප්පො මිච්ඡාවායාමො මිච්ඡාසමාධි.

18. බාවීසතින්ද්‍රියානි – චක්ඛන්ද්‍රියං සොතින්ද්‍රියං ඝාතින්ද්‍රියං ජීවිහින්ද්‍රියං කායින්ද්‍රියං ඉත්ථීන්ද්‍රියං පුරිසින්ද්‍රියං ජීවිතින්ද්‍රියං මනින්ද්‍රියං සුඛින්ද්‍රියං දුක්ඛින්ද්‍රියං සොමනස්සින්ද්‍රියං දොමනස්සින්ද්‍රියං උපෙක්ඛින්ද්‍රියං සද්ධින්ද්‍රියං වීරිසින්ද්‍රියං සතින්ද්‍රියං සමාධින්ද්‍රියං පඤ්ඤින්ද්‍රියං අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං අඤ්ඤින්ද්‍රියං අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

19. නව බලානි – සද්ධාබලං වීරියබලං සතිබලං සමාධිබලං පඤ්ඤාබලං හිරිබලං ඔත්තප්පබලං අහිරිකබලං අනොත්තප්පබලං.

20. චත්තාරො අධිපතී – ඡන්දාධිපති වීරියාධිපති චිත්තාධිපති වීමංසාධිපති.

21. චත්තාරො ආභාරා – කබලීකාරො ආභාරො, එස්සො දුතියො, මනොසඤ්චෙනනා තතියා, විඤ්ඤාණං චතුත්ථං.

22. ඉන්ද්‍රියෙසු පනෙත්ථ සොතාපත්තිමග්ගඤාණං
අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං.

23. අරහත්තඵලඤාණං අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

24. මජ්ඣෙ ඡ ඤාණානි අඤ්ඤින්ද්‍රියානීනි පච්චවන්ති.

25. ජීවිතින්ද්‍රියඤ්ච රූපාරූපවසෙන දුච්චං හොති.

26. පඤ්චවිඤ්ඤාණෙසු කුමානඩ්ගානි, අවීරියෙසු බලානි, අහෙතුකෙසු මග්ගඩ්ගානි න ලබ්භන්ති.

27. තථා විචිකිච්ඡාවිත්තෙ එකග්ගතා මග්ගීන්ද්‍රියබලභාවං න ගච්ඡති.

28. ද්විභෙතුකතිභෙතුකජවනෙස්වෙව යථාසම්භවං අධිපති එකොව ලබ්භතීති.

29. ඡ භෙතු පඤ්ච ක්කානඤ්ච, මග්ගඤ්ච නච චත්ථුතො.

සොළසින්ද්‍රියධම්මා ච, බලධම්මා නචෙරිතා.

චත්තාරොධිපති චුත්තා, තථාභාරාති සත්තධා;
කුසලාදිසමාකිණ්ණො, චුත්තොමිස්සකසඤ්චගහො.

බොධිපක්ඛියසඤ්චගහො

30. බොධිපක්ඛියසඤ්චගහෙ චත්තාරො සතිපට්ඨානා කායානුපස්සනාසතිපට්ඨානං වෙදනානුපස්සනාසතිපට්ඨානං චිත්තානුපස්සනාසතිපට්ඨානං ධම්මානුපස්සනාසතිපට්ඨානං.

31. චත්තාරො සම්මජ්ජධානා උජ්ජන්තානං පාපකානං පහානාය වායාමො, අනුජ්ජන්තානං පාපකානං අනුජ්ජාදාය වායාමො, අනුජ්ජන්තානං කුසලානං උජ්ජාදාය වායාමො, උජ්ජන්තානං කුසලානං භියොභාවාය වායාමො.

32. චත්තාරො ඉද්ධිපාදා – ඡන්දිද්ධිපාදො චිරිසිද්ධිපාදො චිත්තිද්ධිපාදො චිමංසිද්ධිපාදො.

33. පඤ්චින්ද්‍රියානි – සද්ධින්ද්‍රියං චිරිසින්ද්‍රියං සතින්ද්‍රියං සමාධින්ද්‍රියං පඤ්ඤින්ද්‍රියං.

34. පඤ්ච බලානි – සද්ධාබලං චිරියබලං සතිබලං සමාධිබලං පඤ්ඤාබලං.

35. සත්ත බොජ්ඣක්ඛිගා – සතිසම්බොජ්ඣක්ඛිගො ධම්මචිචයසම්බොජ්ඣක්ඛිගො චිරියසම්බොජ්ඣක්ඛිගො පීතිසම්බොජ්ඣක්ඛිගො පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣක්ඛිගො සමාධිසම්බොජ්ඣක්ඛිගො උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣක්ඛිගො.

36. අට්ඨ මග්ගඤ්චානි – සම්මාදිට්ඨි සම්මාසඤ්චපො සම්මාවාචා සම්මාකම්මන්තො සම්මාආජීචො සම්මාවායාමො සම්මාසති සම්මාසමාධි.

37. එත්ථ පන චත්තාරො සතිපට්ඨානාති සම්මාසති එකාව පච්චවති.

38. තථා චත්තාරො සම්මජ්ජධානාති ච සම්මාවායාමො.

39. ඡන්දො චිත්තමුපෙක්ඛා ච, සද්ධාපස්සද්ධිපිතියො.

සම්මාදිට්ඨි ච සඤ්චපො, වායාමො චිරතිත්තයං.

සම්මාසනී සමාධීනී, වුද්දසෙනෙ සභාවතො;
සත්තනිංසප්පහෙදෙන, සත්තධා තත්ථ සඨගහො.

40. සඨකප්පපස්සද්ධි ව පිතුපෙක්ඛා,

ජන්දො ව චිත්තං විරතීත්තයඤ්ච;
නවෙකයානා විරියං නවට්ඨ,
සතී සමාධි චතු පඤ්ච පඤ්ඤා;
සද්ධා දුයානුත්තමසත්තනිංස-
ධම්මානමෙසො පවරො විභාගො.

41. සබ්බෙ ලොකුත්තරෙ හොන්ති, න වා සඨකප්පපීතියො.

ලොකියෙපි යථායොගං, ඡබ්බිසුද්ධිපචත්තියං.

සබ්බසඨගහො

42. සබ්බසඨගහෙ පඤ්චක්ඛන්ධා – රූපක්ඛන්ධො වෙදනාක්ඛන්ධො
සඤ්ඤාක්ඛන්ධො සඨබාරක්ඛන්ධො විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො.

43. පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා – රූපුපාදානක්ඛන්ධො වෙදනුපාදානක්ඛන්ධො
සඤ්ඤුපාදානක්ඛන්ධො සඨබාරුපාදානක්ඛන්ධො විඤ්ඤාණුපාදානක්ඛන්ධො.

44. ද්වාදසායතනානි – චක්ඛායතනං සොතායතනං ඝානායතනං ජීව්හායතනං
කායායතනං මනායතනං රූපායතනං සද්දායතනං ගන්ධායතනං රසායතනං
ඓච්චියබ්බායතනං ධම්මායතනං.

45. අට්ඨාරස ධාතුයො – චක්ඛුධාතු සොතධාතු ඝානධාතු ජීව්හධාතු කායධාතු
රූපධාතු සද්දධාතු ගන්ධධාතු රසධාතු ඓච්චියබ්බධාතු චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු
සොතවිඤ්ඤාණධාතු ඝානවිඤ්ඤාණධාතු ජීව්හවිඤ්ඤාණධාතු කායවිඤ්ඤාණධාතු
මනොධාතු ධම්මධාතු මනොවිඤ්ඤාණධාතු.

46. චත්තාරි අරියසච්චානි – දුක්ඛං අරියසච්චං, දුක්ඛසමුදයො අරියසච්චං,
දුක්ඛනිරොධො අරියසච්චං, දුක්ඛනිරොධගාමිනී පටිපදා අරියසච්චං.

47. එත්ථ පන චෙතසිකසුඛුමරූපනිබ්බානවසෙන එකුනසත්තනි ධම්මා
ධම්මායතනධම්මධාතුනි සඨිං ගච්ඡන්ති.

48. මනායතනමෙව සත්තවිඤ්ඤාණධාතුවසෙන හිජ්ජති.

49. රූපඤ්ච වෙදනා සඤ්ඤා, සෙසචෙතසිකා තථා.

විඤ්ඤාණමිති පඤ්චෙන, පඤ්චක්ඛන්ධාති භාසිතා.

50. පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධාති, තථා තෙභුමකා මතා.

හෙදාභාවෙන නිබ්බානං, ඛන්ධසඤ්චගහනිස්සටං.

51. ද්වාරාරම්මණහෙදෙන, භවන්තායතනානි ච.

ද්වාරාලම්බකදුප්පන්ත-පරියායෙන ධාතුයො.

52. දුක්ඛං තෙභුමකං චට්ටං, තණ්හා සමුදයො භවෙ.

නිරොධො නාම නිබ්බානං, මග්ගො ලොකුත්තරො මනො.

53. මග්ගයුත්තා ඵලා චෙව, චතුසච්චවිතිස්සටා.

ඉති පඤ්චප්පහෙදෙන, පචුත්තො සබ්බසඤ්චගහො.

ඉති අභිධම්මත්ථසඤ්චගහෙ සමුච්චයසඤ්චගහවිභාගො නාම

සත්තමො පරිච්ඡෙදො.

8. පච්චයපරිච්ඡෙදො

1. යෙසං සඤ්චකධම්මානං, යෙ ධම්මා පච්චයා යථා.

තං විභාගමිහෙදානි, පච්චකාමි යථාරහං.

2. පට්ච්චසමුප්පාදනායො පට්ඨානනායො චෙති පච්චයසඤ්චගහො දුට්ඨො වෙදිතබ්බො.

3. තත්ථ තබ්බාවභාවිභාවාකාරමත්තොපලක්ඛිතො පට්ච්චසමුප්පාදනායො, පට්ඨානනායො පන ආභච්චපච්චයට්ඨිතිමාරබ්භ පචුච්චති, උභයං පන වොමිස්සෙත්වා පපඤ්චෙත්ති ආචරියා.

පට්ච්චසමුප්පාදනායො

4. තත්ථ අවිජ්ජාපච්චයා සඤ්චාරා, සඤ්චාරපච්චයා විඤ්ඤාණං, විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං, නාමරූපපච්චයා සලායතනං, සලායතනපච්චයා ඵස්සො, ඵස්සපච්චයා වෙදනා, වෙදනාපච්චයා තණ්හා, තණ්හාපච්චයා උපාදානං, උපාදානපච්චයා භවො, භවපච්චයා ජාති, ජාතිපච්චයා ජරාමරණං

සොකපරිදෙවදුක්ඛදොමනස්සුපායාසා සම්භවන්ති. එවමෙතස්ස කෙවලස්ස දුක්ඛක්ඛන්ධස්ස සමුදයො හොතීති අයමෙත්ථ පටිච්චසමුප්පාදනායො.

5. තත්ථ තයො අද්ධා ද්වාදසඛිගානි විසතාකාරා තිසන්ධි චතුසඛිබ්බො තීණි වට්ඨානි ද්වෙ මූලානි ච වෙදිතඛ්ඛානි.

6. කථං? අවිජ්ජාසඛිබාරා අතීතො අද්ධා, ජාතිජරාමරණං අනාගතො අද්ධා, මජ්ඣෙ අට්ඨ පටිච්චප්පන්තො අද්ධාති තයො අද්ධා.

7. අවිජ්ජා සඛිබාරා විඤ්ඤාණං නාමරූපං සලායතනං එස්සො වෙදනා තණ්හා උපාදානං භවො ජාති ජරාමරණන්ති ද්වාදසඛිගානි.

8. සොකාදිච්චනං පනෙත්ථ නිස්සන්දඵලනිදස්සනං.

9. අවිජ්ජාසඛිබාරග්ගහණෙන පනෙත්ථ තණ්හුපාදානභවාපි ගහිතා භවන්ති, තථා තණ්හුපාදානභවග්ගහණෙන ච අවිජ්ජාසඛිබාරා, ජාතිජරාමරණග්ගහණෙන ච විඤ්ඤාණාදිඵලපඤ්චකමෙව ගහිතන්ති කත්වා –

10. අතීතෙ හෙතවො පඤ්ච, ඉදානි ඵලපඤ්චකං.

ඉදානි හෙතවො පඤ්ච, ආයතිං ඵලපඤ්චකන්ති;
විසතාකාරා තිසන්ධි, චතුසඛිබ්බො ච භවන්ති.

11. අවිජ්ජාතණ්හුපාදානා ච කිලෙසවට්ඨං, කම්මභවසඛිබාතො භවෙකදෙසො සඛිබාරා ච කම්මවට්ඨං, උපපත්තිභවසඛිබාතො භවෙකදෙසො අවසෙසා ච විපාකවට්ඨන්ති තීණි වට්ඨානි.

12. අවිජ්ජාතණ්හාවසෙන ද්වෙ මූලානි ච වෙදිතඛ්ඛානි.

13. තෙසමෙව ච මූලානං, නිරොධෙන නිරුජ්ඣති.

ජරාමරණමුච්ඡාය, පිළිතානමහිණ්හසො;
ආසවානං සමුප්පාදා, අවිජ්ජා ච පවත්ති.

වට්ඨමාඛන්ධම්ච්චෙවං, තෙභුමකමනාදිකං;
පටිච්චසමුප්පාදොති, පට්ඨපෙසි මහාමුනි.

පට්ඨානනායො

14. හෙතුපච්චයො ආරම්මණපච්චයො අධිපතිපච්චයො අනන්තරපච්චයො සමනන්තරපච්චයො සහජාතපච්චයො අඤ්ඤාමඤ්ඤපච්චයො නිස්සයපච්චයො උපනිස්සයපච්චයො පුරෙජාතපච්චයො පච්ඡාජාතපච්චයො ආසෙවනපච්චයො

කම්මපව්වයෝ විපාකපව්වයෝ ආහාරපව්වයෝ ඉන්ද්‍රියපව්වයෝ ක්‍රමානපව්වයෝ මග්ගපව්වයෝ සම්පයුක්තපව්වයෝ විජ්ජයුක්තපව්වයෝ අත්ථිපව්වයෝ නත්ථිපව්වයෝ විගතපව්වයෝ අවිගතපව්වයෝති අයමෙත්ථ පට්ඨානනයෝ.

15. ඡධා නාමං තු නාමස්ස, පඤ්චධා නාමරූපිනං.

එකධා පුන රූපස්ස, රූපං නාමස්ස චෙකධා.

පඤ්ඤත්තිනාමරූපානි, නාමස්ස දුච්චා ද්වයං;
ද්වයස්ස නවධා චෙති, ඡබ්බිධා පව්වයා කථං.

16. අනන්තරනිරුද්ධා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා පටුප්පන්තානං

චිත්තචෙතසිකානං ධම්මානං අනන්තරසමන්තරනත්ථිවිගතවසෙන, පුරිමානි ජවනානි පවිජ්ජමානං ජවනානං ආසෙවනවසෙන, සහජාතා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා අඤ්ඤමඤ්ඤං සම්පයුක්තවසෙනෙති ච ඡධා නාමං නාමස්ස පව්වයෝ හොති.

17. හෙතුක්ඛානඛිගමග්ගඛිගානි සහජාතානං නාමරූපානං හෙතාදිවසෙන,

සහජාතා චෙතනා සහජාතානං නාමරූපානං, නානාක්ඛණිකා චෙතනා කම්මාහිනිබ්බත්තානං නාමරූපානං කම්මවසෙන, විපාකක්ඛන්ධා අඤ්ඤමඤ්ඤං සහජාතානං රූපානං විපාකවසෙනෙති ච පඤ්චධා නාමං නාමරූපානං පව්වයෝ හොති.

18. පච්ඡාජාතා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා පුරෙජාතස්ස ඉමස්ස කායස්ස

පච්ඡාජාතවසෙනෙති එකධාව නාමං රූපස්ස පව්වයෝ හොති.

19. ඡ චත්ථුනි පචත්තියං සත්තන්තං විඤ්ඤාණධාතුනං පඤ්චාරම්මණානි ච

පඤ්චවිඤ්ඤාණවීථියා පුරෙජාතවසෙනෙති එකධාව රූපං නාමස්ස පව්වයෝ හොති.

20. ආරම්මණවසෙන උපනිස්සයවසෙනෙති ච දුච්චා පඤ්ඤත්තිනාමරූපානි

නාමස්සෙව පව්වයා හොත්ති.

21. තත්ථ රූපාදිවසෙන ඡබ්බිධං හොති ආරම්මණං.

22. උපනිස්සයෝ පන තිවිධො හොති – ආරම්මණුපනිස්සයෝ

අනන්තරූපනිස්සයෝ පකතුපනිස්සයෝ චෙති.

23. තත්ථ ආරම්මණමෙව ගරුකතං ආරම්මණුපනිස්සයෝ.

24. අනන්තරනිරුද්ධා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා අනන්තරූපනිස්සයෝ.

25. රාගාදයෝ පන ධම්මා සද්ධාදයෝ ව සුඛං දුක්ඛං පුග්ගලො භොජනං උතුසෙනාසනඤ්ච යථාරහං අජ්ඣන්තඤ්ච බහිද්ධා ව කුසලාදිධම්මානං, කම්මං විපාකානන්ති ව බහුධා භොති පකතුපනිස්සයො.

26.

අධිපතිසහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයආභාරඉන්ද්‍රියවිජ්ජයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙනෙති යථාරහං නවධා නාමරූපානි නාමරූපානං පච්චයා භවන්ති.

27. තත්ථ ගරුකතමාරම්මණං ආරම්මණාධිපතිවසෙන නාමානං, සහජාතාධිපති චතුබ්බිධොපි සහජාතවසෙන සහජාතානං නාමරූපානන්ති ව දුට්ඨො භොති අධිපතිපච්චයො.

28. විත්තචෙතසිකා ධම්මා අඤ්ඤමඤ්ඤං සහජාතරූපානඤ්ච, මහාභූතා අඤ්ඤමඤ්ඤං උපාදාරූපානඤ්ච, පටිසන්ධික්ඛණෙ චත්ථුවිපාකා අඤ්ඤමඤ්ඤන්ති ව තිට්ඨො භොති සහජාතපච්චයො.

29. විත්තචෙතසිකා ධම්මා අඤ්ඤමඤ්ඤං, මහාභූතා අඤ්ඤමඤ්ඤං, පටිසන්ධික්ඛණෙ චත්ථුවිපාකා අඤ්ඤමඤ්ඤන්ති ව තිට්ඨො භොති අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො.

30. විත්තචෙතසිකා ධම්මා අඤ්ඤමඤ්ඤං සහජාතරූපානඤ්ච, මහාභූතා අඤ්ඤමඤ්ඤං උපාදාරූපානඤ්ච, ඡ චත්ථුනි සත්තන්තං විඤ්ඤාණධාතූනන්ති ව තිට්ඨො භොති නිස්සයපච්චයො.

31. කබලීකාරො ආභාරො ඉමස්ස කායස්ස, අරූපිනො ආභාරා සහජාතානං නාමරූපානන්ති ව දුට්ඨො භොති ආභාරපච්චයො.

32. පඤ්ච පසාදා පඤ්චන්තං විඤ්ඤාණානං, රූපජීවිතින්ද්‍රියං උපාදින්තරූපානං, අරූපිනො ඉන්ද්‍රියා සහජාතානං නාමරූපානන්ති ව තිට්ඨො භොති ඉන්ද්‍රියපච්චයො.

33. ඔක්කන්තික්ඛණෙ චත්ථු විපාකානං, විත්තචෙතසිකා ධම්මා සහජාතරූපානං සහජාතවසෙන, පච්ඡාජාතා විත්තචෙතසිකා ධම්මා පුරෙජාතස්ස ඉමස්ස කායස්ස පච්ඡාජාතවසෙන ඡ චත්ථුනි පචත්තියං සත්තන්තං විඤ්ඤාණධාතූනං පුරෙජාතවසෙනෙති ව තිට්ඨො භොති විජ්ජයුත්තපච්චයො.

34. සහජාතං පුරෙජාතං, පච්ඡාජාතඤ්ච සබ්බථා.

කබලීකාරො ආභාරො, රූපජීවිතම්චවයන්ති. —

පඤ්චවිධො භොති අත්ථිපච්චයො අවිගතපච්චයො ව.

35. ආරම්භණුපනිස්සයකම්මත්ථිපච්චයෙසු ව සබ්බෙපි පච්චයා සමොධානං ගච්ඡන්ති.

36. සහජාතරූපන්ති පනෙත්ථ සබ්බත්ථාපි පචත්තෙ චිත්තසමුට්ඨානානං, පටිසන්ධියං කටත්තාරූපානඤ්ච වසෙන දුට්ඨං භොතීති වෙදිතබ්බං.

37. ඉති තෙකාලිකා ධම්මා, කාලමුත්තා ච සම්භවා.

අජ්ඣත්තඤ්ච බහිද්ධා ච, සච්චතාසච්චතා තථා;
පඤ්ඤත්තිනාමරූපානං, වසෙන තිට්ඨා යීතා;
පච්චයා නාම පට්ඨානෙ, චත්තුවීසති සබ්බථා.

38. තත්ථ රූපධම්මා රූපක්ඛන්ධොච, චිත්තවෛතසිකසච්චාතා චත්තාරො අරූපිනො ඛන්ධා, නිබ්බානඤ්චෙති පඤ්චවිධම්පි අරූපන්ති ච නාමන්ති ච පචුච්චති.

පඤ්ඤත්තිභෙදො

39. තතො අවසෙසා පඤ්ඤත්ති පන පඤ්ඤාපියත්තා පඤ්ඤත්ති, පඤ්ඤාපනතො පඤ්ඤත්තීති ච දුට්ඨා භොති.

40. කථං? තංතංභූතච්චපරිණාමාකාරමුපාදාය තථා තථා පඤ්ඤත්තා භූමිපබ්බතාදිකා, සම්භාරසන්තිවෙසාකාරමුපාදාය ගෙහරථසකථාදිකා, බන්ධපඤ්චකමුපාදාය පුරිසපුග්ගලාදිකා, චන්දාවච්චනාදිකමුපාදාය දිසාකාලාදිකා, අසම්ප්ලිට්ඨාකාරමුපාදාය කුපගුහාදිකා, තංතංභූතනිමිත්තං භාවනාවිසෙසඤ්ච උපාදාය කසිණනිමිත්තාදිකා වෙති ඵචමාදිජ්ජභෙදා පන පරමත්ථතො අවිජ්ජමානාපි අත්ථච්චජායාකාරෙන චිත්තූප්පාදානමාරම්මණභූතා තං තං උපාදාය උපනිධාය කාරණං කත්වා තථා තථා පරිකප්පියමානා සච්චායති සමඤ්ඤායති වොහරීයති පඤ්ඤාපියතීති පඤ්ඤත්තීති පචුච්චති. අයං පඤ්ඤත්ති පඤ්ඤාපියත්තා පඤ්ඤත්ති නාම.

41. පඤ්ඤාපනතො පඤ්ඤත්ති පන නාමනාමකම්මාදිනාමෙන පරිදීපිතා, සා විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති, විජ්ජමානෙන අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති, අවිජ්ජමානෙන විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති, විජ්ජමානෙන විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති, අවිජ්ජමානෙන අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති වෙති ඡබ්බිධා භොති.

42. තත්ථ යදා පන පරමත්ථතො විජ්ජමානං රූපවෙදනාදිං ඵතාය පඤ්ඤාපෙන්නි, තදායං විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති. යදා පන පරමත්ථතො අවිජ්ජමානං භූමිපබ්බතාදිං ඵතාය පඤ්ඤාපෙන්නි, තදායං අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තීති පචුච්චති. උභින්නං පන වොම්භ්සකවසෙන සෙසා යථාක්කමං ඡලභිඤ්ඤො, ඉත්ථිසද්දො, චක්ඛුච්චිඤ්ඤාණං, රාජපුත්තොති ච වෙදිතබ්බං.

43. වවිසොසානුසාරෙන, සොතවිඤ්ඤාණවිථියා.

පවත්වානන්තරුප්පන්ත-මනොද්වාරස්ස ගොවරා.

අත්ථා යස්සානුසාරෙන, විඤ්ඤායන්ති තනො පරං;
සායං පඤ්ඤත්ති විඤ්ඤෙය්‍යා, ලොකසඬකෙනනිමිතා.

ඉති අභිධම්මන්ථසඬගහෙ පච්චයසඬගහවිභාගො නාම

අට්ඨමො පරිච්ඡෙදො.

9. කම්මට්ඨානපරිච්ඡෙදො

1. සමථවිපස්සනානං, භාවනානමිතො පරං.

කම්මට්ඨානං පවක්ඛාමි, දුච්චිමිපි යථාක්කමං.

සමථකම්මට්ඨානං

2. තත්ථ සමථසඬගහෙ තාව දස කසිණානි, දස අසුභා, දස අනුස්සතියො,
චතස්සො අප්පමඤ්ඤායො, එකා සඤ්ඤා, එකං චචත්ථානං, චත්තාරො ආරුප්පා
වෙති සත්තවිධෙන සමථකම්මට්ඨානසඬගහො.

චරිතහෙදො

3. රාගචරිතා දොසචරිතා මොහචරිතා සද්ධාචරිතා බුද්ධිචරිතා විතක්කචරිතා
වෙති ඡබ්බිධෙන චරිතසඬගහො.

භාවනාහෙදො

4. පරිකම්මභාවනා උපචාරභාවනා අප්පනාභාවනා වෙති තිස්සො භාවනා.

නිමිත්තහෙදො

5. පරිකම්මනිමිත්තං උග්ගහනිමිත්තං පටිභාගනිමිත්තඤ්චෙති තීණි නිමිත්තානි
ච වෙදිතබ්බානි.

6. කථං? පථවිකසිණං ආපොකසිණං තෙජොකසිණං වායොකසිණං
නීලකසිණං පීතකසිණං ලොහිතකසිණං ඔදාතකසිණං ආකාසකසිණං
ආලොකකසිණඤ්චෙති ඉමානි දස කසිණානි නාම.

7. උද්ධමාතකං විනීලකං විපුබ්බකං විච්ඡිද්දකං වික්ඛායිතකං වික්ඛිත්තකං හතවික්ඛිත්තකං ලොහිතකං පුළුවකං අට්ඨිකඤ්චෙනි ඉමෙ දස අසුභා නාම.

8. බුද්ධානුස්සති ධම්මානුස්සති සංඝානුස්සති සීලානුස්සති වාගානුස්සති දෙවතානුස්සති උපසමානුස්සති මරණානුස්සති කායගතාසති ආනාපානස්සති චෙනි ඉමා දස අනුස්සතියො නාම.

9. මෙත්තා කරුණා මුදිතා උපෙක්ඛා චෙනි ඉමා චතස්සො අප්පමඤ්ඤායො නාම, බුභ්මවිභාරොති ච පචුච්චති.

10. ආභාරෙපටිකුලසඤ්ඤා එකා සඤ්ඤා නාම.

11. චතුර්ධාතුවචත්ථානං එකං වචත්ථානං නාම.

12. ආකාසානඤ්චායතනාදයො චත්තාරො ආරුප්පා නාමාති සබ්බථාපි සමථනිද්දෙසෙ චත්තාරීස කම්මට්ඨානාති භවන්ති.

සප්පායහෙදො

13. චරිතාසු පන දස අසුභා කායගතාසතිසඬ්ඛාතා කොට්ඨාසභාවනා ච රාගචරිතස්ස සප්පායා.

14. චතස්සො අප්පමඤ්ඤායො නීලාදීනි ච චත්තාරි කසිණානි දොසචරිතස්ස.

15. ආනාපානං මොභචරිතස්ස විතක්කචරිතස්ස ච,

16. බුද්ධානුස්සතිආදයො ඡ සද්ධාචරිතස්ස.

17. මරණඋපසමසඤ්ඤාවචත්ථානාති බුද්ධිචරිතස්ස.

18. සෙසානි පන සබ්බානිපි කම්මට්ඨානාති සබ්බෙසම්පි සප්පායානි, තත්ථාපි කසිණෙසු පුපුලං මොභචරිතස්ස, බුද්දකං විතක්කචරිතස්සෙවාවති.

අයමෙත්ථ සප්පායහෙදො.

භාවනාහෙදො

19. භාවනාසු සබ්බත්ථාපි පරිකම්මභාවනා ලබ්භතෙව, බුද්ධානුස්සතිආදීසු අට්ඨසු සඤ්ඤාවචත්ථානෙසු චාති දසසුකම්මට්ඨානෙසු උපචාරභාවනාව සම්පජ්ජති, නත්ථී අප්පනා.

20. සෙසෙසු පන සමතිංසකම්මට්ඨානෙසු අප්පනාභාවනාපි සම්පජ්ජති.

21. තත්ප්‍රාපි දස කසිණානි ආනාපානඤ්ච පඤ්චකප්ඤ්ඤානිකානි.

22. දස අසුභා කායගතාසති ච පයමප්ඤ්ඤානිකා.

23. මෙත්තාදයො තයො චතුක්කප්ඤ්ඤානිකා.

24. උපෙක්ඛා පඤ්චමප්ඤ්ඤානිකානි ඡබ්බිසති රූපාවචරප්ඤ්ඤානිකානි කම්මට්ඨානානි.

25. චත්තාරො පන ආරුප්පා ආරුප්පප්ඤ්ඤානිකානි.

අයමෙත්ථ භාවනාහෙදො.

ගොචරහෙදො

26. නිමිත්තෙසු පන පරිකම්මනිමිත්තං උග්ගහනිමිත්තඤ්ච සබ්බත්ප්‍රාපි යථාරහං පරියායෙන ලබ්භන්තෙව.

27. පටිභාගනිමිත්තං පන කසිණාසුභකොට්ඨාසආනාපානෙස්වෙච ලබ්භති, තත්ථ හි පටිභාගනිමිත්තමාරබ්භ උපචාරසමාධි අප්පනාසමාධි ච පචත්තන්ති.

28. කථං? ආදිකම්මිකස්ස හි පථවීමණ්ඩලාදීසු නිමිත්තං උග්ගණ්භන්තස්ස තමාරම්මණං පරිකම්මනිමිත්තන්ති පචුච්චති, සා ච භාවනා පරිකම්මභාවනා නාම.

29. යදා පන තං නිමිත්තං චිත්තෙන සමුග්ගහිතං හොති, චක්ඛුනා පස්සන්තස්සෙව මනොද්චාරස්ස ආපාඨමාගතං, තදා තමෙචාරම්මණං උග්ගහනිමිත්තං නාම, සා ච භාවනා සමාධියති.

30. තථා සමාහිතස්ස පනෙතස්ස තතො පරං තස්මිං උග්ගහනිමිත්තෙ පරිකම්මසමාධිනා භාවනමනුයුඤ්ජන්තස්ස යදා තප්පටිභාගං චත්ථුධම්මචිත්ථුච්චිතං පඤ්ඤත්තිසඤ්ඤාතං භාවනාමයමාරම්මණං චිත්තෙ සන්තිසන්තං සමප්පිතං හොති, තදා තං පටිභාගනිමිත්තං සමුප්පන්තන්ති පචුච්චති.

31. තතො පට්ඨාය පරිපන්ථවිප්පහීනා කාමාවචරසමාධිසඤ්ඤාතා උපචාරභාවනා නිප්ඵන්තා නාම හොති.

32. තතො පරං තමෙව පරිභාගනිමිත්තං උපචාරසමාධිනා සමාසෙවන්තස්ස රූපාවචරපයමප්ඤ්ඤානමප්පෙති.

33. තතො පරං තමෙව පයමප්ඤ්ඤානං ආචප්පනං සමාපප්පනං අධිට්ඨානං චුට්ඨානං පච්චවෙක්ඛණා වෙති ඉමාහි පඤ්චභි වසිතාහි වසිභුතං කත්වා

විතක්කාදිකමොළාරිකභිගං පහානාය විචාරාදිසුබ්බමභිගුපත්තියා පදහතො
යථාක්කමං දුතියජ්ඣානාදයො යථාරහමජ්ජෙත්ති.

34. ඉච්චෙචං පථවීකසිණාදීසු ද්වාච්චිසතිකම්මට්ඨානෙසු
පටිභාගනිමිත්තමුපලඛ්භති.

35. අවසෙසෙසු පන අජ්ජමඤ්ඤා සත්තපඤ්ඤත්තියං පචත්තන්ති.

36. ආකාසචජ්ජිතකසිණෙසු පන යං කිඤ්චි කසිණං උග්ඝාටෙත්වා
ලද්ධමාකාසං අනන්තචසෙන පරිකම්මං කරොන්තස්ස පයමාරුජ්ජමජ්ජෙති.

37. තමෙච පයමාරුජ්ජවිඤ්ඤාණං අනන්තචසෙන පරිකම්මං කරොන්තස්ස
දුතියාරුජ්ජමජ්ජෙති.

38. තමෙච පයමාරුජ්ජවිඤ්ඤාණාභාවං පන “නත්ථි කිඤ්චි” ති පරිකම්මං
කරොන්තස්ස තතියාරුජ්ජමජ්ජෙති.

39. තතියාරුජ්ජං “සන්තමෙතං, පණිතමෙත” න්ති පරිකම්මං කරොන්තස්ස
චතුත්ථාරුජ්ජමජ්ජෙති.

40. අවසෙසෙසු ච දසසු කම්මට්ඨානෙසු බුද්ධගුණාදිකමාරම්මණමාරඛ්භ
පරිකම්මං කත්වා තස්මිං නිමිත්තෙ සාධුකමුග්ගහිතෙ තත්ථෙච පරිකම්මඤ්ච
සමාධියති, උපචාරො ච සම්පජ්ජති.

41. අභිඤ්ඤාවසෙන පචත්තමානං පන රූපාවචරපඤ්චමජ්ඣානං
අභිඤ්ඤාපාදකපඤ්චමජ්ඣානා වුට්ඨහිත්වා අධිට්ඨෙය්‍යාදිකමාවජ්ජෙත්වා
පරිකම්මං කරොන්තස්ස රූපාදීසු ආරම්මණෙසු යථාරහමජ්ජෙති.

42. අභිඤ්ඤා ච නාම –

ඉද්ධිච්චං දිඛ්ඛසොතං, පරචිත්තච්චානනා;
පුඛ්ඛෙතිචාසානුස්සති, දිඛ්ඛචක්ඛුති පඤ්චධා.

අයමෙත්ථ ගොචරහෙදො.

නිට්ඨිතො ච සමථකම්මට්ඨානනොයො.

විපස්සනාකම්මට්ඨානං

විසුද්ධිහෙදො

43. විපස්සනාකම්මට්ඨානෙ පන සීලවිසුද්ධි චිත්තවිසුද්ධි දිට්ඨිවිසුද්ධි කඨිබාවිතරණවිසුද්ධි මග්ගාමග්ගඤ්ඤාණදස්සනවිසුද්ධි පටිපදාඤ්ඤාණදස්සනවිසුද්ධි ඤාණදස්සනවිසුද්ධි වෙති සත්තවිධෙන විසුද්ධිසඨගහො.

44. අනිච්චලක්ඛණං දුක්ඛලක්ඛණං අනත්තලක්ඛණඤ්ඤාවෙති තීණි ලක්ඛණානි.

45. අනිච්චානුපස්සනා දුක්ඛානුපස්සනා අනත්තානුපස්සනා වෙති තිස්සො අනුපස්සනා.

46. සම්මසනඤ්ඤාණං උදයබ්බයඤ්ඤාණං හඬගඤ්ඤාණං භයඤ්ඤාණං ආදීනවඤ්ඤාණං නිබ්බිදාඤ්ඤාණං මුච්චිතුකම්මානාඤ්ඤාණං පටිසඬ්ඛාඤ්ඤාණං සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාඤ්ඤාණං අනුලොමඤ්ඤාණඤ්ඤාවෙති දස විපස්සනාඤ්ඤාණානි.

47. සුඤ්ඤතො විමොක්ඛො, අනිමිත්තො විමොක්ඛො, අප්පණ්හිතො විමොක්ඛො වෙති තයො විමොක්ඛා.

48. සුඤ්ඤතානුපස්සනා අනිමිත්තානුපස්සනා අප්පණ්හිතානුපස්සනා වෙති තීණි විමොක්ඛමුඛානි ච වෙදිතබ්බානි.

49. කථං? පානිමොක්ඛසංවරසීලං ඉන්ද්‍රියසංවරසීලං ආජීවපාරිසුද්ධිසීලං පච්චයසන්තිස්සිතසීලඤ්ඤාවෙති චතුපාරිසුද්ධිසීලං සීලවිසුද්ධි නාම.

50. උපචාරසමාධි අප්පනාසමාධි වෙති දුට්ඨොපි සමාධි චිත්තවිසුද්ධි නාම.

51. ලක්ඛණරසපච්චුපට්ඨානපදට්ඨානවසෙන නාමරූප පරිග්ගහො දිට්ඨිවිසුද්ධි නාම.

52. තෙසමෙව ච නාමරූපානං පච්චයපරිග්ගහො කඨිබාවිතරණවිසුද්ධි නාම.

53. තතො පරං පන තථාපරිග්ගහිතෙසු සප්පච්චයෙසු තෙභුමකසඬ්ඛාරෙසු අතීතාදිභෙදහින්තෙසු ඛන්ධාදිනග්ගමාරබ්හ කලාපවසෙන සඬ්ඛිපිත්වා ‘අනිච්චං ඛයට්ඨෙන, දුක්ඛං භයට්ඨෙන, අනත්තා අසාරකට්ඨෙනා’ති අද්ධානවසෙන සන්තතිවසෙන ඛණවසෙන චා සම්මසනඤ්ඤාණෙන ලක්ඛණත්තයං සම්මසන්තස්ස තෙස්වෙච පච්චයවසෙන ඛණවසෙන ච උදයබ්බයඤ්ඤාණෙන උදයබ්බයං සමනුපස්සන්තස්ස ච –

“ඔහාසො පීති පස්සද්ධි, අධිමොක්ඛො ච පග්ගහො;
සුඛං ඤාණමුපට්ඨානමුපෙක්ඛා ච නිකන්ති චෙ”ති. –

ඔහාසාදිවිපස්සනුපක්කිලෙසපරිපන්ථපරිග්ගහවසෙන මග්ගාමග්ගලක්ඛණවචන්ථානං මග්ගාමග්ගඤ්ඤාණදස්සනවිසුද්ධි නාම.

54. තලා පරිපන්ඵවිමුත්තස්ස පන තස්ස උදයබ්බයඤාණතො පටියාය යා වානුලොමා තිලක්ඛණං විපස්සනාපරම්පරාය පටිපජ්ජන්තස්ස නව විපස්සනාඤාණානි පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධි නාම.

55. තස්සෙවං පටිපජ්ජන්තස්ස පන විපස්සනාපරිපාකමාගම්ම “ඉදානි අජ්ජනා උජ්ජපජ්ජස්සතී” ති භවඛිගං වොච්ඡ්ජ්ජන්වා උජ්ජන්තමනොද්වාරාවජ්ජනානන්තරං ද්වෙ තීණි විපස්සනාවත්තානි යං කිඤ්චි අනිච්චාදිලක්ඛණමාරබ්භ පරිකම්මොපවාරානුලොමනාමෙන පවත්තන්ති.

56. යා සිඛාජ්ජත්තා, සා සානුලොමා සඛිඛාරුපෙක්ඛා වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනානි ච පවුච්චති.

57. තතො පරං ගොත්‍රභූචිත්තං නිබ්බානමාලම්බිත්වා සුචුජ්ජනගොත්තමභිභවන්තං, අරියගොත්තමභිසම්භොන්තඤ්ච පවත්තති.

58. තස්සානන්තරමෙව මග්ගො දුක්ඛසච්චං පරිජානන්තො සමුදයසච්චං පජ්භන්තො, නිරොධසච්චං සච්ඡිකරොන්තො, මග්ගසච්චං භාවනාවසෙන අජ්ජනාවිථිමොතරති.

59. තතො පරං ද්වෙ තීණි ඵලචිත්තානි පවත්තිත්වා භවඛිගපාතොව භොති, පුන භවඛිගං වොච්ඡ්ජ්ජන්වා පච්චවෙක්ඛණඤාණානි පවත්තන්ති.

60. මග්ගං ඵලඤ්ච නිබ්බානං, පච්චවෙක්ඛති පණ්ඨිතො.

භීනෙ කිලෙසෙ සෙසෙ ච, පච්චවෙක්ඛති වාන වා.

ජබ්බිසුද්ධිකමෙනෙවං, භාවෙතබ්බො චතුබ්බිධො;
ඤාණදස්සනවිසුද්ධි, නාම මග්ගො පවුච්චති.

අයමෙත්ඵ විසුද්ධිහෙදො.

විමොක්ඛහෙදො

61. තත්ඵ අනත්තානුපස්සනා අත්තාහිනිවෙසං මුඤ්චන්ති සුඤ්ඤතානුපස්සනා නාම විමොක්ඛමුඛං භොති.

62. අනිච්චානුපස්සනා විපල්ලාසනිමිත්තං මුඤ්චන්ති අනිමිත්තානුපස්සනා නාම.

63. දුක්ඛානුපස්සනා තණ්හාපණ්ඨිං මුඤ්චන්ති අජ්ජණිතානුපස්සනා නාම.

64. තස්මා යදි වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනා අනත්තතො විපස්සති, සුඤ්ඤතො විමොක්ඛො නාම භොති මග්ගො.

65. යදි අනිච්චතො විපස්සති, අනිමිත්තො විමොක්ඛො නාම.

66. යදි දුක්ඛතො විපස්සති, අප්පණ්හිතො විමොක්ඛො නාමාති ච මග්ගො විපස්සනාගමනවසෙන තිණි නාමාති ලහති, තථා ඵලඤ්ච මග්ගාගමනවසෙන මග්ගවිජියං.

67. ඵලසමාපත්තිවිජියං පන යථාචුත්තනයෙන විපස්සන්තානං යථාසකඵලමුප්පජ්ජමානමිපි විපස්සනාගමනවසෙනෙව සුඤ්ඤතාදිවිමොක්ඛොති ච පචුච්චති, ආරම්මණවසෙන පන සරසවසෙන ච නාමත්තයං සබ්බත්ථ සබ්බෙසමිපි සමමෙව ච.

අයමෙත්ථ විමොක්ඛහෙදො.

පුග්ගලහෙදො

68. එත්ථ පන සොතාපත්තිමග්ගං භාවෙත්වා දිට්ඨිවිචිකිච්ඡාපහානෙන පහිනාපායගමනො සත්තක්ඛත්තූපරමො සොතාපන්නො නාම භොති.

69. සකදාගාමිමග්ගං භාවෙත්වා රාගදොසමොහානං තනුකරත්තා සකදාගාමී නාම භොති සකිදෙව ඉමං ලොකං ආගන්ත්වා.

70. අනාගාමිමග්ගං භාවෙත්වා කාමරාගබ්බාපාදානමනවසෙසප්පහානෙන අනාගාමී නාම භොති අනාගන්ත්වා ඉත්ථත්තං.

71. අරහත්තමග්ගං භාවෙත්වා අනවසෙසකිලෙසප්පහානෙන අරහා නාම භොති ඛිණ්ණසවො ලොකෙ අග්ගදුක්ඛිණ්ණෙය්‍යාති.

අයමෙත්ථ පුග්ගලහෙදො.

සමාපත්තිහෙදො

72. ඵලසමාපත්තිවිජියං පනෙත්ථ සබ්බෙසමිපි යථාසකඵලවසෙන සාධාරණාව.

73. නිරොධසමාපත්තිසමාපජ්ජනං පන අනාගාමීනඤ්චෙව අරහත්තානඤ්ච ලබ්හති, තත්ථ යථාක්කමං පයමජ්ඣානාදිමහග්ගතසමාපත්තිං සමාපජ්ජන්වා වුට්ඨාය තත්ථ ගතෙ සබ්බාරධම්මෙ තත්ථ තත්ථෙව විපස්සන්තො යාව ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං ගන්ත්වා තතො පරං අධිට්ඨෙය්‍යාදිකං පුබ්බකිච්චං කත්වා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං සමාපජ්ජති, තස්ස ද්විත්තං අප්පනාඡ්චනානං පරතො වොච්ඡ්ජ්ජති චිත්තසන්තති, තතො නිරොධසමාපන්නො නාම භොති.

74. වූට්ඨානකාලෙ පන අනාගාමීනො අනාගාමීඵලචිත්තං, අරහතො අරහත්තඵලචිත්තං ඵකචාරමෙව පවත්තිත්වා භවඤ්චපාතො හොති, තතො පරං පච්චවෙක්ඛණඤාණං පවත්ති.

අයමෙත්ථ සමාපත්තිහෙදො.

නිට්ඨිතො ච විපස්සනාකම්මට්ඨානනායො.

උය්‍යාජනං

75. භාවෙනඛ්ඛං පනිච්චෙවං, භාවනාද්වයමුත්තමං.

පටිපත්තිරසස්සාදං, පත්ථයත්තෙන සාසනෙති.

ඉති අභිධම්මත්ථසඤ්චගහෙ කම්මට්ඨානසඤ්චගහවිභාගො නාම

නවමො පරිච්චෙදො.

නිගමනං

(ක) චාරිත්තසොහිතවිසාලකුලොදයෙන,
සද්ධාහිවුඩ්ඪිපරිසුද්ධගුණොදයෙන;
නම්පච්චගයෙන පණ්ඩාය පරානුකම්පං,
යං පත්ථිතං පකරණං පරිනිට්ඨිතං තං.

(ඛ) පුඤ්ඤෙන තෙන විපුලෙන තු මූලසොමං;
ධඤ්ඤාධිවාසමුදිතොදිතමායුකන්තං;
පඤ්ඤාවදාතගුණසොහිතලජ්ජිහික්ඛු,
මඤ්ඤන්තු පුඤ්ඤවිභවොදයමඤ්චලාය.

ඉති අනුරුද්ධාවරියෙන රචිතං

අභිධම්මත්ථසඤ්චගහං නාම පකරණං.

නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස.

අභිධම්මත්ථවිභාවිනීටිකා

ගන්ථාරම්භකථා

(ක) විසුද්ධකරුණාඤාණං, බුද්ධං සම්බුද්ධපුජිතං;
ධම්මං සද්ධම්මසම්භුතං, නත්වා සංඝං නිරඤ්චණං.

(බ) සාරිපුත්තං මහාථෙරං, පරියත්තිවිසාරදං;
වන්දිත්වා සිරසා ධීරං, ගරුං ගාරවහාජනං.

(ග) වණ්ණශයිස්සං සමාසෙන, අභිධම්මත්ථසඬිගහං;
ආභිධම්මිකභික්ඛුනං, පරං ජිතිවිච්චිතං.

(ස) පොරාණෙහි අනෙකාපි, කතා යා පන වණ්ණනා;
න තාහි සක්කා සබ්බත්ථ, අත්ථො විඤ්ඤාතවෙ ඉධ.

(ඛ) තස්මා ලීනපදානෙන්ථ, සාධිජ්ජායමභාපයං;
විභාවෙන්තො සමාසෙන, රචයිස්සාමි වණ්ණනන්ති.

ගන්ථාරම්භකථාවණ්ණනා

1. පරමවිචිත්තනයසමන්තාගතං සකසමයසමයන්තරගහනවිග්ගාහණසමත්ථං සුවිමලවිපුලපඤ්ඤාවෙයාත්තියජනනං පකරණමිද්ධාරහන්තොයමාවරියො පයමං තාව රතනත්තයපණාමාහිධෙයා කරණජ්ජකාරපකරණාහිධානපයොජනානි දස්සෙතුං “සම්මාසම්බුද්ධ”න්තාදිමාහ.

එත්ථ හි “සම්මාසම්බුද්ධ...පෙ.... අභිවාදියා” ති ඉමිනා රතනත්තයපණාමො චූත්තො, අභිධම්මත්ථසඬිගහ”න්ති එතෙන අභිධෙයාකරණජ්ජකාරපකරණාහිධානානි අභිධම්මත්ථානං ඉධ සඬිගහෙනබ්බහාවදස්සනෙන තෙසං ඉමිනා සමුදිතෙන පටිපාදෙනබ්බහාවදීපනතො, එකත්ථ සඬිගස්භ කථනාකාරදීපනතො, අත්ථානුගතසමඤ්ඤාපරිදීපනතො ව. පයොජනං පන සඬිගහපදෙන සාමත්ථියතො දස්සිතමෙව අභිධම්මත්ථානං එකත්ථ සඬිගහෙ සති තදුග්ගහපරිපුච්ඡාදිවසෙන තෙසං සරූපාවබ්බොධස්ස, තම්මුලිකාය ව දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකත්ථසිද්ධියා අනායාසෙන සංසිජ්ඣනතො.

තත්ථ රතනත්තයපණාමජ්ජපයොජනං තාව බහුධා පපඤ්ඤවෙන්ති ආචරියා, විසෙසතො පන අන්තරායනිවාරණං පච්චාසිසන්ති. තථා හි චූත්තං සඬිගහකාරෙහි “තස්සානුභාවෙන භතන්තරායො” ති (පාරා. අට්ඨ. 1.ගන්ථාරම්භකථා). රතනත්තයපණාමො හි අත්ථතො පණාමකිරියාහිනිජ්ජාදිකා කුසලවෙතනා, සා ව වන්දනෙයාවන්දකානං බෙත්තජ්ඣාසයසම්පදාහි දිට්ඨධම්මවෙදනීයභූතා යථාලද්ධසම්පත්තිනිමිත්තකස්ස කම්මස්ස අනුබලජ්ජදානවසෙන තන්තිබ්බත්තිතවිපාකසන්තතියා අන්තරායකරානි උපපිලකඋපවිජ්ජෙදකකම්මානි පටිබාහිත්වා තන්තිදානානං යථාධිජ්ජෙතසිද්ධිවිබන්ධකානං රොගාදිඅන්තරායානමජ්ජවත්තිං සාධෙති. තස්මා පකරණාරම්භෙ රතනත්තයපණාමකරණං යථාරද්ධපකරණස්ස අනන්තරායෙන පරිසමාපනත්ථඤ්ඤවෙව සොතුනඤ්ඤව වන්දනාපුබ්බිගමාය පටිපත්තියා අනන්තරායෙන උග්ගහණධාරණාදිසංසිජ්ඣනත්ථඤ්ඤව. අභිධෙයාකථනං පන විදිතාහිධෙයාස්සෙව ගන්ථස්ස විඤ්ඤාහි උග්ගහණාදිවසෙන

පටිපඪිතබ්බතාවතො. කරණප්පකාරප්පයොජනසන්දස්සනානි ව සොතුජනසමුස්සාහජනනත්ථං. අභිධානකථනං පන වොභාරසුඛත්ථන්ති අයමෙත්ථ සමුදායත්ථො. අයං පන අවයවත්ථො – සසද්ධම්මගණුත්තමං අතුලං සම්මාසම්බුද්ධං අභිවාදිය අභිධම්මත්ථසඤ්චං භාසිස්සන්ති සම්බන්ධො.

තත්ථ සම්මා සාමඤ්ච සබ්බධම්මෙ අභිසම්බුද්ධොති සම්මා සම්බුද්ධො, භගවා. සො හි සඤ්චනාසඤ්චනහෙදං සකලම්පි ධම්මජානං යාථාවසරසලක්ඛණපටිච්චෙධවසෙන සම්මා සයං විචිතොපචිතපාරම්මාසම්භුතෙන සයම්භුඤාණෙන සාමං බුජ්ඣති අඤ්ඤාසි. යථාහ “සයං අභිඤ්ඤාය කමුද්දිසෙය්”න්ති (මහාව. 11; ම. නි. 1.285; 2.341; ධ. ප. 353), අථ වා බුධධාතුස්ස ජාගරණවිකසනත්ථෙසුපි පවත්තනතො සම්මා සාමඤ්ච පටිබුද්ධො අනඤ්ඤපටිච්චොධිතො හුත්වා සයමෙව සවාසනසම්මොහනිද්දාය අච්චන්තං විගතො, දිනකරකිරණසමාගමෙන පරමරුචිරසිරිසොහග්ගප්පත්තියා විකසිතම්ච පදුමං අග්ගමග්ගඤාණසමාගමෙන අපරිමිතගුණගුණාලඤ්ඤාසකඤ්ඤාණප්පත්තියා සම්මා සයමෙව විකසිතො විකාසමනුජ්ජන්තොත්තොත්ථො. යථාචුත්තවචනත්ථයොගෙපි සම්මාසම්බුද්ධසද්දස්ස භගවති සමඤ්ඤාවසෙන පවත්තත්තා “අතුල”න්ති ඉම්නා විසෙසෙති. තුලාය සම්මිතො තුලො, සොයෙව තුලො යකාරලොපවසෙන. අථ වා සම්මිතත්ථෙ අකාරපච්චයවසෙන තුලාය සම්මිතො තුලො, න තුලො අතුලො, සීලාදීහි ගුණෙහි කෙනචි අසදිසො, නත්ථි එතස්ස වා තුලො සදිසොති අතුලො සදෙවකෙ ලොකෙ අග්ගපුග්ගලභාවතො. යථාහ “යාවතා, හික්ඛවෙ, සත්තා අපදා වා ද්විපදා වා චතුප්පදා වා...පෙ... තථාගතො තෙසං අග්ගමක්ඛායතී” තිආදි (අ. නි. 4.34; 5.32; ඉතිවු. 90).

එත්තාවතා ච හෙතුඵලසත්තූපකාරසම්පදාවසෙන තීභාකාරෙහි භගවතො ථොමනා කතා හොති. තත්ථ හෙතුසම්පදා නාම මහාකරුණාසමායොගො ඛොධිසම්භාරසම්භරණඤ්ච. ඵලසම්පදා පන ඤාණපභානආනුභාවරූපකායසම්පදාවසෙන චතුබ්බිධා. තත්ථ සබ්බඤ්ඤාසකඤ්ඤාණපදට්ඨානං මග්ගඤාණං, තම්මුලකානි ච දසබ්ලාදිඤාණානි ඤාණසම්පදා. සවාසනසකලසංකිලෙසානමච්චන්තමනුජ්ජපාදධම්මතාපාදනං පභානසම්පදා. යථිච්ඡිතනිජ්ජාදනෙ ආධිපච්චං ආනුභාවසම්පදා. සකලලොකනාහිසෙකභූතා පන ලක්ඛණානුඛාසඤ්චනප්පට්මණ්ඩිතා අත්තභාවසම්පත්ති රූපකායසම්පදා නාම. සත්තූපකාරො පන ආසයපයොගවසෙන දුච්චො. තත්ථ දෙවදත්තාදීසු විරොධිසත්තෙසුපි නිච්චං හිතජ්ඣාසයතා, අපරිපාකගතින්ද්‍රියානං ඉන්ද්‍රියපරිපාකකාලාගමනඤ්ච ආසයො නාම. තදඤ්ඤසත්තානං පන ලාභසක්කාරාදිනිරපෙක්ඛච්චත්තස්ස යානත්තයමුඛෙන සබ්බදුක්ඛනියානිකධම්මදෙසනා පයොගො නාම.

තත්ථ පුරිමා ද්වෙ ඵලසම්පදා “සම්මාසම්බුද්ධ”න්ති ඉම්නා දස්සිතා, ඉතරා පන ද්වෙ, තථා සත්තූපකාරසම්පදා ච “අතුල”න්ති එතෙන, තදුපායභූතා පන

හෙතුසම්පදා ද්විතීය සාමන්තියතො දස්සිතා තථාචධහෙතුඛාතිරෙකෙන
තදුභයසම්පත්තීනමසම්භවතො, අහෙතුකත්තෙ ව සබ්බත්ථ තාසං
සම්භවස්පසඬගතො.

තදෙවං තිවිධාවත්ථාසඬගහිතථොමනාපුබ්බඬගමං බුද්ධරතනං වන්දිත්වා ඉදානි
සෙසරතනානම්පි පණාමමාරහන්තො ආහ “සසද්ධම්මගඤ්ඤත්තම”න්ති.
ගුණිභුතානම්පි හි ධම්මසංසානං අභිවාදෙනබ්බහාවො සහයොගෙන විඤ්ඤායති යථා
“සපුත්තදාරො ආගතොති පුත්තදාරස්සාපි ආගමන”න්ති.

තත්ථ අත්තානං ධාරෙන්තෙ වතුසු අපායෙසු, වට්ටදුක්ඛෙසු ව අපතමානෙ
කත්වා ධාරෙතීති ධම්මො, වතුමග්ගඵලනිබ්බානවසෙන නවවිධො, පරියත්තියා සහ
දසවිධො වා ධම්මො. ධාරණඤ්ඤ වනෙතස්ස අපායාදිනිබ්බත්තකකිලෙසවිද්ධංසනං,
තං අරියමග්ගස්ස කිලෙසසමුච්චෙදකභාවතො, නිබ්බානස්ස ව ආරම්මණභාවෙන
තස්ස තදත්ථසිද්ධිහෙතුතාය නිස්පරියායතො ලබ්භති, ඵලස්ස පන කිලෙසානං
පටිපස්සමභනවසෙන මග්ගානුකූලස්පවත්තීතො, පරියත්තියා ව
තදධිගමහෙතුතායාති උභින්නම්පි පරියායතොති දට්ඨබ්බං. සතං සප්පුරිසානං
අරියපුග්ගලානං, සන්තො වා සංවිජ්ජමානො න තිත්ථියපරිකප්පිතො අත්තා විය
පරමත්ථතො අවිජ්ජමානො සන්තො වා පසත්ථො ස්වාක්ඛාතතාදිගුණයොගතො න
බාහිරකධම්මො විය ඵකත්තනිත්තීතො ධම්මොති සද්ධම්මො, ගණො ව සො
අට්ඨන්තං අරියපුග්ගලානං සමුභභාවතො උත්තමො ව
සුප්පටිපන්තතාදිගුණවිසෙසයොගතො, ගණානං, ගණෙසු වා දෙවමනුස්සාදි
සමුහෙසු උත්තමො යථාචුත්තගුණවසෙනාති ගඤ්ඤත්තමො, සහ සද්ධම්මෙන,
ගඤ්ඤත්තමෙන වාති සසද්ධම්මගඤ්ඤත්තමො, තං සසද්ධම්මගඤ්ඤත්තමං.

අභිවාදියාති විසෙසතො වන්දිත්වා, භයලාභකුලාවාරාදිවිරහෙන සක්කච්චං
ආදරෙන කායවච්චිමනොද්වාරෙහි වන්දිත්වාත්තංථො. භාසිස්සන්ති කථෙස්සාමි.
නිබ්බත්තිතපරමත්ථභාවෙන අභි විසිට්ඨා ධම්මො ඵත්ථාතිආදිනා අභිධම්මො,
ධම්මසඬගණිආදිසත්තපකරණං අභිධම්මපිටකං, තත්ථ චුත්තා අත්ථා අභිධම්මත්ථා,
තෙ සඬගස්භන්ති ඵත්ථ, ඵතෙනාති වා අභිධම්මත්ථසඬගහං.

පරමත්ථධම්මවණ්ණනා

2. ඵචං තාව යථාධිප්පෙතස්පයොජනනිමිත්තං රතනත්තයපණාමාදිකං විධාය
ඉදානි යෙසං අභිධම්මත්ථානං සඬගභණුවසෙන ඉදං පකරණං පට්ඨපීයති, තෙ තාව
සඬබ්බෙපතො උද්දිසන්තො ආහ “තත්ථ චුත්තා”ත්තාදි. තත්ථ තස්මිං අභිධම්මෙ
සබ්බථා කුසලාදිවසෙන, බන්ධාදිවසෙන ව චුත්තා අභිධම්මත්ථා පරමත්ථතො
සම්මුතිං යපෙත්වා නිබ්බත්තිතපරමත්ථවසෙන චිත්තං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො,
වෙතසිකං වෙදනාදික්ඛන්ධත්තයං, රූපං භූතූපාදායහෙදහින්තො රූපක්ඛන්ධො,
නිබ්බානං මග්ගඵලානමාරම්මණභූතො අසඬබ්බධම්මොති ඵචං වතුධා

වතුභාකාරෙහි යිතාති යොජනා. තත්ථ පරමො උත්තමො අවිපරිතො අත්ථො, පරමස්ස වා උත්තමස්ස ඤාණස්ස අත්ථො ගොවරොති පරමත්ථො.

විත්තෙතීති විත්තං, ආරම්මණං විජානාතීති අත්ථො. යථාහ
“විසයවිජානනලක්ඛණං විත්ත” තීති (ධ. ස. අට්ඨ. 1
ධම්මුදෙසවාරථස්සපඤ්චමකරාසිවණ්ණනා). සතිපි හි
නිස්සයසමනන්තරාදිපච්චයෙන විනා ආරම්මණෙන විත්තමුප්පජ්ජතීති තස්ස
තංලක්ඛණතා වුත්තා, එතෙන නිරාරම්මණවාදිමතං පටික්ඛිත්තං හොති. විත්තෙන්ති
වා එතෙන කරණභූතෙන සම්පයුත්තධම්මාති විත්තං. අථ වා විත්තනමත්තං විත්තං.
යථාපච්චයං හි පවත්තිමත්තමෙව යදිදං සභාවධම්මො නාම. එවඤ්ච කත්වා
සබ්බෙසම්පි පරමත්ථධම්මානං භාවසාධනමෙව නිප්පරියායතො ලබ්භති,
කත්තුකරණවසෙන පන නිබ්බවනං පරියායකථාති දට්ඨබ්බං. සකසකකිච්චෙසු හි
ධම්මානං අත්තජ්ජධානතාසමාරොපනෙන කත්තුභාවො ව, තදනුකුලභාවෙන
සභජාතධම්මසමුභෙ කත්තුභාවසමාරොපනෙන පටිපාදෙනබ්බධම්මස්ස
කරණත්තඤ්ච පරියායතොව ලබ්භති, තථානිදස්සනං පන ධම්මසභාවවිනිමුත්තස්ස
කත්තාදිනො අභාවපරිදීපනත්ථන්ති වෙදිතබ්බං. විවිත්තකරණාදිනොපි
විත්තසද්දත්ථං පපඤ්චෙන්ති. අයං පනෙත්ථ සඬගහො –

“විවිත්තකරණා විත්තං, අත්තනො විත්තතාය වා;
විතං කම්මකිලෙසෙහි, විතං තායති වා තථා;
විනොති අත්තසන්තානං, විවිත්තාරම්මණන්ති වා” තී.

වෙතසි භවං තදායත්තචුත්තිතායාති වෙතසිකං. න හි තං විත්තෙන විනා
ආරම්මණග්ගහණසමත්ථං අසති විත්තෙ සබ්බෙත සබ්බං අනුප්පජ්ජනතො, විත්තං
පන කෙනවි වෙතසිකෙන විනාපි ආරම්මණෙ පවත්තතීති තං වෙතසිකමෙව
විත්තායත්තචුත්තිකං නාම. තෙනාහ භගවා “මනොපුබ්බච්චගමා ධම්මා” තී (ධ. ප. 1-
2), එතෙන සුඛාදීනං අවෙතනත්තනිච්චත්තාදයො විප්පට්ඨත්තියොපි පටික්ඛිත්තා
හොන්ති. වෙතසි නියුත්තං වා වෙතසිකං.

රුප්පතීති රූපං, සීතුණ්භාදිවිරොධිපච්චයෙහි විකාරමාපජ්ජති, ආපාදියතීති වා
අත්ථො. තෙනාහ භගවා “සීතෙනපි රුප්පතී, උණ්භෙනපි රුප්පතී” ත්‍යාදි (සං. නි.
3.79), රුප්පනඤ්චෙත්ථ සීතාදිවිරොධිපච්චයසමවායෙ විසදිසුප්පත්තියෙව. යදි එවං
අරූපධම්මානම්පි රූපවොභාරො ආපජ්ජතීති? නාපජ්ජති
සීතාදිග්ගහණසාමත්ථියතො විභූතතරස්සෙව රුප්පනස්සාධිප්පෙතත්තා. ඉතරථා හි
“රුප්පතී” තී අවිසෙසවචනෙනෙව පරියත්තන්ති කිං සීතාදිග්ගහණෙන, තං පන
සීතාදිනා චුට්ඨස්ස රුප්පනං විභූතතරං, තස්මා තදෙවෙත්ථාධිප්පෙතත්ති
ඤාපනත්ථං සීතාදිග්ගහණං කතං. යදි එවං කථං බ්‍රහ්මලොකෙ රූපවොභාරො, න හි
තත්ථ උපසාතකා සීතාදයො අත්ථීති? කිඤ්චාපි උපසාතකා නත්ථී, අනුග්ගාහකා
පන අත්ථී, තස්මා තංවසෙනෙත්ථ රුප්පනං සම්භවතීති, අථ වා
තංසභාවානතිවත්තනතො තත්ථ රූපවොභාරොති අලමතිප්පඤ්චෙන.

භවාභවං විනානතො සංසිඛිබනතො වානසඬ්ඛාතාය තණ්හාය නික්ඛන්තං,
නිබ්බාති වා එතෙන රාගග්ගිආදිකොති නිබ්බානං.

1. චිත්තපරිච්ඡේදවණ්ණනා

භූමිහෙදචිත්තවණ්ණනා

3. ඉදානි යස්මා විභාගවන්තානං ධම්මානං සභාවච්චාවනං විභාගෙන විනා න
හොති, තස්මා යථාඋද්දිට්ඨානං අභිධම්මත්ථානං උද්දෙසක්කමෙන විභාගං දස්සෙතුං
චිත්තං තාව භූමිජාතිසම්පයොගාදිවසෙන විහජ්ඣවා නිද්දිසිතුමාරහන්තො ආහ
“තත්ථ චිත්තං තාවා” ත්‍යාදි. තාව-සද්දො පයමන්ති එතස්සත්ථෙ. යථාඋද්දිට්ඨෙසු
චතුසු අභිධම්මත්ථෙසු පයමං චිත්තං නිද්දිසියතීති අයඤ්ඤෙත්ථත්ථො. චත්තාරො
විධා පකාරා අස්සාති චතුබ්බිධං. යස්මා පනෙනෙ චතුභූමිමකා ධම්මා
අනුපුබ්බපණ්ණා, තස්මා භීනුක්කට්ඨුක්කට්ඨතරතමානුක්කමෙන තෙසං නිද්දෙසො
කතො. තත්ථ කාමෙතීති කාමො, කාමතණ්හා, සා එත්ථ අවචරති
ආරම්මණකරණවසෙනාති කාමාවචරං. කාමීයතීති වා කාමො, එකාදසවිධො
කාමභවො, තස්මිං යෙභුයොන අවචරතීති කාමාවචරං. යෙභුයොන වරණස්ස භි
අධිජ්ජෙතත්තා රූපාරූපභවෙසු පචත්තස්සාපි ඉමස්ස කාමාවචරභාවො උපපන්නො
හොති. කාමභවොයෙව වා කාමො එත්ථ අවචරතීති කාමාවචරො, තත්ථ පචත්තමිපි
චිත්තං නිස්සිතෙ නිස්සයවොහාරෙන කාමාවචරං “මඤ්චා උක්කුට්ඨිං
කරොන්තී” ත්‍යාදීසු වියාති අලමතිවිසාරණියා කථාය. හොති චෙත්ථ –

“කාමොචචරතීත්‍යෙත්ථ, කාමෙචචරතීති වා;
යානුපචාරතො වාපි, තං කාමාවචරං භවෙ” තී.

රූපාරූපාවචරෙසුපි එසෙව නයො යථාරහං දට්ඨබ්බො.
උපාදානක්ඛන්ධසඬ්ඛාතලොකතො උත්තරති අනාසවභාවෙනාති ලොකුත්තරං,
මග්ගචිත්තං. එලචිත්තං පන තතො උත්තිණ්ණන්ති ලොකුත්තරං. උභයමිපි වා සභ
නිබ්බානෙන ලොකතො උත්තරං අධිකං යථාචුත්තගුණවසෙනෙවාති ලොකුත්තරං.

භූමිහෙදචිත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අකුසලචිත්තවණ්ණනා

4. ඉමෙසු පන චතුසු චිත්තෙසු කාමාවචරචිත්තස්ස
කුසලාකුසලවිපාකකිරියහෙදෙන චතුබ්බිධභාවෙපි පාපාහෙතුකචජ්ජානං
එකුනසට්ඨියා, එකනචුතියා වා චිත්තානං සොභනනාමෙන වොහාරකරණත්ථං
“පාපාහෙතුකමුත්තානි ‘සොභනානී’ ති චුච්චරෙ” ති එවං චක්ඛමානනයස්ස
අනුරූපතො පාපාහෙතුකෙයෙව පයමං දස්සෙන්නො, තෙසු ච භවෙසු
ගහිතපටිසන්ධිකස්ස සත්තස්ස ආදිතො වීථිචිත්තවසෙන

ලොහසහගතවිත්තුප්පාදානමෙව සම්භවතො තෙයෙව පයමං දස්සෙත්වා
තදනන්තරං ද්විභෙතුකභාවසාමඤ්ඤෙන දොමනස්සසහගතෙ, තදනන්තරං
එකභෙතුකෙ ව දස්සෙතුං “සොමනස්සසහගත”න්තාදිනා ලොහමූලං තාව
වෙදනාදිට්ඨිසඬාරභෙදෙන අට්ඨධා විහජිත්වා දස්සෙති.

තත්ථ සුන්දරං මනො, තං වා එතස්ස අත්ථිති සුමනො, විත්තං,
තංසමඬිගිපුත්ථලො වා, තස්ස භාවො තස්මිං අභිධානඤ්ඤාදිධිතං පවත්තිභෙතුතායාති
සොමනස්සං, මානසිකසුඛවෙදනායෙතං අධිවචනං, තෙන සහගතං
එකුප්පාදාදිවසෙන සංසට්ඨං, තෙන සහ එකුප්පාදාදිභාවං ගතන්ති වා
සොමනස්සසහගතං. මිච්ඡා පස්සතිති දිට්ඨි. සාමඤ්ඤවචනස්සපි හි
අත්ථප්පකරණාදිනා විසෙසවිසයතා භොතිති ඉධ මිච්ඡාදස්සනමෙව “දිට්ඨි”ති
වුච්චති. දිට්ඨියෙව දිට්ඨිගතං “සඬාරගතං ටාමගත”න්තාදියු විය ගත-සද්දස්ස
තඬිභාවචුත්තිත්තා. ද්වාසට්ඨියා වා දිට්ඨියු ගතං අන්තොගතං, දිට්ඨියා වා
ගමනමත්තං න එත්ථ ගන්තඬිබො අත්තාදිකො කොචි අත්ථිති දිට්ඨිගතං, “ඉදමෙව
සච්චං මොසමඤ්ඤ”න්ති පවත්තො අත්තත්තනියාදිඅභිනිවෙසො, තෙන සමං
එකුප්පාදාදිහි පකාරෙහි යුත්තන්ති දිට්ඨිගතසම්පයුත්තං. සඬාරොති විත්තං
තික්ඛභාවසඬාරාමණ්ඩනවිසෙසෙන සජ්ජෙති, සඬාරියති වා තං එතෙන
යථාචුත්තනයෙන සජ්ජියති සඬාරො, තත්ථ තත්ථ කිච්චෙ සංසිද්ධානස්ස
විත්තස්ස අනුබලප්පදානවසෙන අත්තනො වා පරෙසං වා පවත්තපුඬිබ්ඡපයොගො,
සො පන අත්තනො පුඬිබ්භාගප්පවත්තෙ විත්තසන්තානෙ වෙච පරසන්තානෙ ව
පවත්තතිති තන්තිඬිබ්භත්තිතො විත්තස්ස තික්ඛභාවසඬාරානො විසෙසොවිධ
සඬාරො, සො යස්ස නත්ථි තං අසඬාරං, තදෙව අසඬාරිකං. සඬාරෙන සහිතං
සසඬාරිකං. තථා ව වදන්ති –

“පුඬිබ්ඡපයොගසම්භුතො, විසෙසො විත්තසම්භවී;
සඬාරො තංවසෙනෙත්ථ, භොතාසඬාරිකාදිතා”ති.

අථ වා “සසඬාරිකං අසඬාරිකං”න්ති වෙතං කෙවලං සඬාරස්ස භාවාභාවං
සන්ධාය චුත්තං, න තස්ස සහප්පවත්තිසඬිභාවාභාවතොති
හින්තසන්තානප්පවත්තිතොපි සඬාරස්ස ඉදමත්ථිතාය තංවසෙන නිඬිබ්භතං
විත්තං සඬාරො අස්ස අත්ථිති සසඬාරිකං “සලොමකො සපක්ඛකො”තාදියු
විය සහ-සද්දස්ස විජ්ජමානත්ථපරිදීපනතො. තඬිබ්භරිතං පන තදභාවතො
චුත්තනයෙන අසඬාරිකං. දිට්ඨිගතෙන විජ්ජයුත්තං විසංසට්ඨන්ති
දිට්ඨිගතවිජ්ජයුත්තං. උපපත්තිතො යුත්තිතො ඉක්ඛති අනුභවති වෙදයමානාපි
මජ්ඣන්තාකාරසණ්ඨිතියාති උපෙක්ඛා. සුඬදුක්ඛානං වා උපෙතා යුත්තා අවිරුද්ධා
ඉක්ඛා අනුභවනන්ති උපෙක්ඛා. සුඬදුක්ඛාවිරොධිතාය භෙසා තෙසං අනන්තරමපි
පවත්තති. උපෙක්ඛාසහගතන්ති ඉදං චුත්තනයමෙව.

කස්මා පනෙත්ථ අඤ්ඤසුපි එස්සාදියු සම්පයුත්තධම්මෙසු විජ්ජමානෙසු
සොමනස්සසහගතාදිභාවොච චුත්තොති? සොමනස්සාදිනමෙව අසාධාරණභාවතො.

එස්සාදයෝ හි කෙවි සබ්බවිත්තසාධාරණා, කෙවි කුසලාදිසාධාරණා, මොහාදයෝ ව සබ්බාකුසලසාධාරණාති න තෙහි සක්කා චිත්තං විසෙසෙතුං, සොමනස්සාදයෝ පන කත්ථවි චිත්තෙ භොන්ති, කත්ථවි න භොන්තීති පාකටොව තංවසෙන චිත්තස්ස විසෙසො. කස්මා පනෙතෙ කත්ථවි භොන්ති, කත්ථවි න භොන්තීති? කාරණස්ස සන්තිහිතාසන්තිහිතභාවතො. කිං පන නෙසං කාරණන්ති? චුච්චතෙසභාවතො, පරිකප්පතො වා හි ඉට්ඨාරම්මණං, සොමනස්සපටිසන්ධිකතා, අගම්භීරසභාවතා ව ඉධ සොමනස්සස්ස කාරණං, ඉට්ඨමජ්ඣන්තාරම්මණං, උපෙක්ඛාපටිසන්ධිකතා, ගම්භීරසභාවතා ව උපෙක්ඛාය, දිට්ඨිවිපන්තපුග්ගලසෙවනා, සස්සත්ථවිච්ඡෙදාසයතා ව දිට්ඨියා, බලවඋතුභොජනාදයෝ පන පච්චයා අසඬ්ඛාරිකභාවස්සාති. තස්මා අත්තනො අනුරූපකාරණවසෙන නෙසං උප්පජ්ජනතො කත්ථවි චිත්තෙයෙව සම්භවොති සක්කා එතෙහි චිත්තස්ස විසෙසො පඤ්ඤාපෙතුන්ති. එවඤ්ච කත්ථා නෙසං සතිපි මොහභෙතුකභාවෙ ලොභසහගතභාවොව නිගමනෙ චුත්තො.

ඉමෙසං පන අට්ඨන්තමිපි අයමුප්පත්තික්කමො වෙදිතබ්බො. යදා හි ‘‘නත්ථි කාමෙසු ආදීනවො’’ ත්‍යාදිනා නයෙන මිච්ඡාදිට්ඨිං පුරක්ඛන්වා හට්ඨතුට්ඨො කාමෙ වා පරිභුඤ්ජති, දිට්ඨමඬ්ඛලාදීනි වා සාරතො පච්චෙති සභාවතික්ඛෙනෙව අනුස්සාහිතෙන චිත්තෙන, තදා පයමං අකුසලචිත්තමුප්පජ්ජති. යදා පන මන්දෙන සමුස්සාහිතෙන චිත්තෙන, තදා දුතියං. යදා පන මිච්ඡාදිට්ඨිං අපුරක්ඛන්වා කෙවලං හට්ඨතුට්ඨො මෙඋනං වා සෙවති, පරසම්පත්තිං වා අභිජ්ඣායති, පරහණ්ඩං වා හරති සභාවතික්ඛෙනෙව අනුස්සාහිතෙන චිත්තෙන, තදා තතියං. යදා පන මන්දෙන සමුස්සාහිතෙන චිත්තෙන, තදා චතුත්ථං. යදා පන කාමානං වා අසම්පත්තිං ආගම්ම, අඤ්ඤෙසං වා සොමනස්සභෙතුනං අභාවෙන චතුසුපි විකප්පෙසු සොමනස්සරහිතා භොන්ති, තදා සෙසානි චත්තාරි උපෙක්ඛාසහගතානි උප්පජ්ජන්තීති. අට්ඨපීති පි-සද්දො සම්පිණ්ඩනත්ථො, තෙන චක්ඛමානනයෙන අකුසලකම්මපටෙසු නෙසං ලබ්භමානකම්මපටානුරූපතො පවත්තිහෙදං කාලදෙසසන්තානාරම්මණාදිභෙදෙන අනෙකවිධතමිපි සඬ්ඛණ්භාති.

5. දුට්ඨු මනො, තං වා එතස්සාති දුම්මනො, තස්ස භාවො දොමනස්සං, මානසිකදුක්ඛවෙදනායෙතං අධිවචනං, තෙන සහගතන්ති දොමනස්සසහගතං. ආරම්මණෙ පටිභඤ්ඤතීති පටිසො, දොසො. චණ්ඩික්කසභාවතාය හෙස ආරම්මණං පටිහනන්තො විය පවත්තති. දොමනස්සසහගතස්ස වෙදනාවසෙන අභෙදෙපි අසාධාරණධම්මවසෙන චිත්තස්ස උපලක්ඛණත්ථං දොමනස්සග්ගණං, පටිසසම්පයුත්තභාවො පන උභින්නං එකන්තසභවාරිතා දස්සනත්ථං චුත්තොති දට්ඨබ්බං. දොමනස්සඤ්චෙත්ථ අනිට්ඨාරම්මණානුභවනලක්ඛණො වෙදනාක්ඛන්ධපරියාපන්තො එකො ධම්මො, පටිසො චණ්ඩික්කසභාවො සඬ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්තො එකො ධම්මොති අයමෙනෙසං විසෙසො. එත්ථ ව යං කිඤ්චි අනිට්ඨාරම්මණං, නචවිධආසාතචත්ථුනි ව දොමනස්සස්ස කාරණං, පටිසස්ස කාරණඤ්චාති දට්ඨබ්බං. ද්වින්නං පන නෙසං චිත්තානං පාණාතිපාතාදීසු තික්ඛමන්දප්පවත්තිකාලෙ උප්පත්ති වෙදිතබ්බො. එත්ථාපි නිගමනෙ පි-සද්දස්ස අත්ථො චුත්තනායානුසාරෙන දට්ඨබ්බො.

6. සභාවට විවිධත්වය තාය කිව්වත් කිලමතීන් විවිධවිභා. අථ වා විකිවිඡ්තුං දුක්කරතාය විගතා විකිවිඡා ඤාණප්පටිකාරො ඉමිස්සාති විවිකිවිඡා, තාය සම්පයුත්තං විවිකිවිඡාසම්පයුත්තං. උද්ධතස්ස භාවො උද්ධච්චං. උද්ධච්චස්ස සබ්බාකුසලසාධාරණභාවෙපි ඉධ සම්පයුත්තධම්මෙසු පධානං හුත්වා පවත්තතීති ඉදමෙව තෙන විසෙසෙත්වා වුත්තං. එවඤ්ච කත්වා ධම්මුද්දෙසපාළියං සෙසාකුසලෙසු උද්ධච්චං යෙවාපනකවසෙන වුත්තං, ඉධ පන “උද්ධච්චං උප්පජ්ජති” ති සරූපෙනෙව දෙසිතං. හොන්ති චෙත්ථ –

“සබ්බාකුසලයුත්තමිපි, උද්ධච්චං අන්තමානසෙ;
ඛලවං ඉති තංයෙව, වුත්තමුද්ධච්චයොගතො.

“තෙනෙව හි මුනින්දෙන, යෙවාපනකනාමතො;
චත්වා සෙසෙසු එත්ථෙව, තං සරූපෙන දෙසිත” තී.

ඉමානි පන ද්වෙ විත්තානි මූලන්තරවිරහතො අතිසම්මුල්භතාය, සංසප්පනවික්ඛිපනවසෙන පවත්තවිවිකිවිඡුද්ධච්චසමායොගෙන වඤ්චලතාය ව සබ්බත්ථාපි රජ්ජනදුස්සන්තරහිතානි උපෙක්ඛාසහගතානෙව පවත්තන්ති, තතොයෙව ව සභාවතික්ඛතාය උස්සාහෙතඛිඛතාය අභාවතො සඛ්ඛාරහෙදොපි නෙසං නත්ථී. හොන්ති චෙත්ථ –

“මුල්භත්තා වෙච සංසප්ප-වික්ඛෙපා වෙකහෙතුකං;
සොපෙක්ඛං සබ්බදා නො ව, හින්තං සඛ්ඛාරහෙදතො.

“න හි තස්ස සභාවෙන, තික්ඛතුස්සාහනීයතා;
අත්ථී සංසප්පමානස්ස, වික්ඛිපන්තස්ස සබ්බදා” තී.

මොහෙන මුස්භන්ති අතිසයෙන මුස්භන්ති මූලන්තරවිරහතොති මොමුහානි.

7. ඉච්චෙචන්තායාදි යථාචුත්තානං ද්වාදසාකුසලවිත්තානං නිගමනං. තත්ථ ඉති-සද්දො වචනවචනීයසමුදායනිදස්සන්තථො. එචං-සද්දො වචනවචනීයපටිපාටිසන්දස්සන්තථො. නිපාතසමුදායො වා එස වචනවචනීයනිගමනාරම්හෙ. ඉච්චෙචං යථාචුත්තනෙයන සබ්බත්ථාපි සොමනස්සුපෙක්ඛාදිට්ඨිසම්පයොගාදිනා පටිසසම්පයොගාදිනා විවිකිවිඡුද්ධච්චයොගෙනාති සබ්බෙනාපි සම්පයොගාදිආකාරෙන ද්වාදස අකුසලවිත්තානි සමත්තානි පරිනිට්ඨිතානි, සඛිගහෙත්වා වා අත්තානි ගහිතානි, වුත්තානීත්තාත්ථො. තත්ථ කුසලපටිපක්ඛානි අකුසලානි මිත්තප්පටිපක්ඛො අමිත්තො විය, පටිපක්ඛභාවො ව කුසලාකුසලානං යථාක්කමං පභායකපභාතඛිඛභාවෙන වෙදිතඛිඛො.

8. අට්ඨධාතායාදි සඛිගහගාථා. ලොහො ව සො සුප්පතිට්ඨිතභාවසාධනෙන මූලසදිසත්තා මූලඤ්ච, කං එතෙසන්ති ලොහමූලානි විත්තානි වෙදනාදිහෙදතො

අවධානය සිසු. තථා දොසමුලානි සඛිබාරහෙදතො ද්විධා. මොහමුලානි සුද්ධො මොහොයෙව මුලමෙතෙසන්ති මොහමුලසඛිබාතානි සම්පයොගහෙදතො ද්වෙ වානි අකුසලා ද්වාදස සියුන්තාත්ථො.

අකුසලචිත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අහෙතුකචිත්තවණ්ණනා

9. එවං මුලහෙදතො තිවිධම්පි අකුසලං සම්පයොගාදිහෙදතො ද්වාදසධා විහජිත්වා ඉදානි අහෙතුකචිත්තානි නිද්දිසන්තො තෙසං අකුසලවිපාකාදිවසෙන තිවිධභාවෙපි අකුසලානන්තරං අකුසලවිපාකෙයෙව වක්ඛාදිනිස්සයසම්පට්චජනාදිකිච්චහෙදෙන සත්තධා විහජිතුං “උපෙක්ඛාසහගතං වක්ඛුච්ඤ්ඤාණං”න්තාදිමාහ. තත්ථ වක්ඛති විඤ්ඤාණාධිට්ඨිතං හුත්වා සම්පිසමං ආචික්ඛන්තං විය හොතීති වක්ඛු. අථ වා වක්ඛති රූපං අස්සාදෙන්තං විය හොතීති වක්ඛු. වක්ඛතීති හි අයං සද්දො “මධුං වක්ඛති, බ්‍යඤ්ජනං වක්ඛති”තාදීසු විය අස්සාදනත්ථො හොති. තෙනාහ භගවා – “වක්ඛුං ඛො පන, මාගණ්ඩිය, රූපාරාමං රූපරතං රූපසම්මුදිතං”න්තාදි. යදි එවං “සොතං ඛො, මාගණ්ඩිය, සද්දාරාමං සද්දරතං සද්දසම්මුදිතං”න්තාදිවචනතො (ම. නි. 2.209) සොතාදීනම්පි සද්දාදිඅස්සාදනං අත්ථිති තෙසම්පි වක්ඛුසද්දාහිධෙයාතා ආපජ්ජෙයානති? නාපජ්ජති නිරුල්භත්තා, නිරුල්භො හෙස වක්ඛු-සද්දො දට්ඨුකාමතානිදානකම්මජභුතජ්ජසාදලක්ඛණෙ වක්ඛුජ්ජසාදෙයෙව මධුරාදිසද්දා විය සකුණවිසෙසාදීසු, වක්ඛුනා සහචුත්තියා පන හමුකට්ඨිපට්චජිත්තො මංසපිණ්ඩොපි “වක්ඛු”ති වුච්චති. අවධිකථායං පන අනෙකත්ථත්තා ධාතුනං වක්ඛති-සද්දස්ස විභාවනත්ථතාපි සම්භවතීති “වක්ඛති රූපං විභාවෙතීති වක්ඛු”ති (විසුද්ධි. 2.510) වුත්තං. වක්ඛුස්මිං විඤ්ඤාණං තන්තිස්සිතත්ථානි වක්ඛුච්ඤ්ඤාණං. තථා හෙනං “වක්ඛුසන්තිස්සිතරූපවිජානනලක්ඛණං”න්ති (ධ. ස. අවධි. 431; විසුද්ධි. 2.454) වුත්තං.

එවං සොතවිඤ්ඤාණාදීසුපි යථාරහං දට්ඨබ්බං. “තථා”ති ඉමිනා උපෙක්ඛාසහගතභාවං අතිදිසති. විඤ්ඤාණාධිට්ඨිතං හුත්වා සුණාතීති සොතං. සායනි ගන්ධොපාදානං කරොතීති සානං. ජීවිතනිමිත්තං රසො ජීවිතං, තං අවිභායනි තස්මිං නින්තතායාති ජීවිතා නිරුත්තිතයෙන. කුච්ඡිතානං පාපධම්මානං ආයො පවත්තිට්ඨානන්ති කායො. කායින්ද්‍රියඤ්ඤි ඵොට්ඨබ්බග්ගහණසභාවත්තා තදස්සාදවසජ්ජවත්තානං, තම්මුලකානඤ්ච පාපධම්මානං විසෙසකාරණන්ති තෙසං පවත්තිට්ඨානං විය ගජ්භති. සසම්භාරකායො වා කුච්ඡිතානං කෙසාදීනං ආයොති කායො. තංසභවරිතත්තා පන පසාදකායොපි තථා වුච්චති. දු කුච්ඡිතං හුත්වා ඛනති කායිකසුඛං, දුක්ඛමන්ති වා දුක්ඛං. දුක්ඛරමොකාසදානං එතස්සාති දුක්ඛං”න්තිපි අපරෙ. පඤ්චවිඤ්ඤාණග්ගහිතං රූපාදිආරම්මණං සම්පට්චජනි තදාකාරජ්ජවත්තියාති සම්පට්චජනං. සම්මා තීරෙති යථාසම්පට්චජනං රූපාදිආරම්මණං විමංසතීති සන්තීරණං. අඤ්ඤමඤ්ඤවිරුද්ධානං කුසලාකුසලානං

පාකාති විපාකා, විපක්කභාවමාපන්තානං අරුපධම්මානමෙතං අධිවචනං. එවඤ්ච කත්වා කුසලාකුසලකම්මසමුට්ඨානානම්පි කටත්තාරුපානං නත්ථි විපාකවොභාරො. අකුසලස්ස විපාකචිත්තාති අකුසලවිපාකචිත්තාති.

10. සුඛයති කායචිත්තං, සුචුට්ඨු වා ඛනති කායචිත්තාබාධං, සුඛෙන ඛම්තඛිඛන්ති වා සුඛං. “සුකරමොකාසදානං එතස්සාති සුඛ”න්ති අපරෙ. කස්මා පන යථා අකුසලවිපාකසන්තීරණං එකමෙව චුත්තං, එවමචත්වා කුසලවිපාකසන්තීරණං ද්විධා චුත්තන්ති? ඉට්ඨඉට්ඨමජ්ඣක්තාරම්මණුවසෙන වෙදනාහෙදසම්භවතො. යදි එවං තත්ථාපි අනිට්ඨඅනිට්ඨමජ්ඣක්තාරම්මණුවසෙන වෙදනාහෙදෙන භවිතඛිඛන්ති? නයිදමෙවං අනිට්ඨාරම්මණෙ උප්පජ්ජිතඛිඛස්සපි දොමනස්සස්ස පටිසෙන විනා අනුප්පජ්ජනතො, පටිසස්ස ව එකන්තාකුසලසභාවස්ස අබ්‍යාකතෙසු අසම්භවතො. න හි භිත්තජාතිකො ධම්මො භිත්තජාතිකෙසු උපලඛිතී, තස්මා අත්තනා සමානයොගක්ඛමස්ස අසම්භවතො අකුසලවිපාකෙසු දොමනස්සං න සම්භවතීති තස්ස තංසභගතතා න චුත්තා. අථ වා යථා කොචි ඛලවතා පොථියමානො දුඛිඛලපුරියො තස්ස පටිප්පහරිතුං අසක්කොන්තො තස්මිං උපෙක්ඛකොච හොති, එවමෙව අකුසලවිපාකානං පරිදුඛිඛලභාවතො අනිට්ඨාරම්මණෙපි දොමනස්සුප්පාදො නත්ථිති සන්තීරණං උපෙක්ඛාසභගතමෙව.

වක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදීනි පන චත්තාරි උභයවිපාකානිපි චත්ථාරම්මණසට්ඨනාය දුඛිඛලභාවතො අනිට්ඨෙ ඉට්ඨෙපි ව ආරම්මණෙ උපෙක්ඛාසභගතානෙව. තෙසඤ්ඤි චතුත්තම්පි චත්ථුභුතාති වක්ඛාදීනි උපාදාරුපානෙව, තථා ආරම්මණභුතානිපි රුපාදීනි, උපාදාරුපකෙන ව උපාදාරුපකස්ස සඬ්ඝට්ඨනං අතිදුඛිඛලං පිචුපිණ්ඩකෙන පිචුපිණ්ඩකස්ස චුසනං විය, තස්මා තාති සඛිඛථාපි උපෙක්ඛාසභගතානෙව. කායච්ඤ්ඤාණස්ස පන ඵොට්ඨඛිඛසඬ්ඛාතභුතත්තයමෙව ආරම්මණන්ති තං කායප්පසාදෙ සඬ්ඝට්ඨනම්පි තං අතික්කම්ත්වා තන්තිස්සයෙසු මහාභුතෙසු පටිභඤ්ඤති. භුතරුපෙහි ව භුතරුපානං සඬ්ඝට්ඨනං ඛලවතරං අධිකරණිමත්ථකෙ පිචුපිණ්ඩකං යපෙත්වා කුට්ටන පභට්ඨකාලෙ කුට්ඨස්ස පිචුපිණ්ඩකං අතික්කම්ත්වා අධිකරණිග්ගණං විය, තස්මා චත්ථාරම්මණසට්ඨනාය ඛලවභාවතො කායච්ඤ්ඤාණං අනිට්ඨෙ දුක්ඛසභගතං, ඉට්ඨෙ සුඛසභගතන්ති. සම්පට්ච්ඡනසුගල්භං පන අත්තනා අසමානනිස්සයානං වක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදීනමනන්තරං උප්පජ්ජතීති සමානනිස්සයතො අලද්ධානන්තරපච්චයතාය සභාගුපත්ථම්භරහිතො විය පුරියො නාතිඛලවං සඛිඛථාපි විසයරසමනුභවිතුං න සක්කොතීති සඛිඛථාපි උපෙක්ඛාසභගතමෙව. චුත්තච්චරියායතො කුසලවිපාකසන්තීරණං ඉට්ඨඉට්ඨමජ්ඣක්තාරම්මණෙසු සුඛොපෙක්ඛාසභගතන්ති. යදි එවං ආවජ්ජනද්වයස්ස උපෙක්ඛාසම්පයොගං කස්මා චක්ඛති, නනු තම්පි සමානනිස්සයානන්තරං පචත්තතීති? සච්චං, තත්ථ පන පුරිමං පුඛිඛෙ කෙනචි අග්ගහිතෙයෙව ආරම්මණෙ එකචාරමෙව පචත්තති, පච්ඡිමම්පි විසදිසචිත්තසන්තානපරාවත්තවසෙන බ්‍යාපාරන්තරසාපෙක්ඛන්ති න සඛිඛථාපි විසයරසමනුභවිතුං සක්කොති, තස්මා මජ්ඣක්තවෙදනාසම්පයුත්තමෙවාවති. හොන්ති චෙත්ථ –

“වත්ථාලම්බසභාවානං, භූතිකානඤ්චි සට්ඨනං;
දුබ්බලං ඉති වක්ඛාදි-වතුචිත්තමුපෙක්ඛකං.

“කායනිස්සයචොට්ඨබ්බ-භූතානං සට්ඨනාය තු;
බලවත්තා න විඤ්ඤාණං, කායික මජ්ඣවෙදනං.

“සමානනිස්සයො යස්මා, නත්ථානන්තරපච්චයො;
තස්මා දුබ්බලමාලම්බෙ, සොපෙක්ඛං සම්පට්ච්ඡන” න්ති.

කුසලස්ස විපාකානි, සම්පයුත්තහෙතුචිරහතො අහෙතුකචිත්තානි වානි
කුසලවිපාකාහෙතුකචිත්තානි. නිබ්බත්තකහෙතුවසෙන නිජ්චන්තානිපි හෙතානි
සම්පයුත්තහෙතුවසෙනෙව අහෙතුකවොහාරං ලහන්ති, ඉතරථා මභාවිපාකෙහි
ඉමෙසං නානත්තාසම්භවතො. කිං පනෙත්ථ කාරණං යථා ඉධෙවං
අකුසලවිපාකනිගමනෙ අහෙතුකග්ගහණං න කතන්ති? බ්‍යභිචාරාභාවතො. සති හි
සම්භවෙ, බ්‍යභිචාරෙ ව විසෙසනං සාත්ථකං සීයා. අකුසලවිපාකානං පන
ලොභාදිසාවජ්ජධම්මවිපාකභාවෙන තබ්බිධුරෙහි, අලොභාදීහි
සම්පයොගායොගතො, සයං අබ්‍යාකතනිරවජ්ජසභාවානං
ලොභාදිඅකුසලධම්මසම්පයොගවිරොධතො ව නත්ථි කදාවිපි සහෙතුකතාය
සම්භවොති අහෙතුකභාවාබ්‍යභිචාරතො න තානි අහෙතුකසද්දෙන විසෙසිතබ්බානි.

11. ඉදානි අහෙතුකාධිකාරෙ අහෙතුකකිරියචිත්තානිපි කිච්චහෙදෙන තිධා
දස්සෙතුං “උපෙක්ඛාසහගත” න්තයාදි චුත්තං. වක්ඛාදිපඤ්චද්චාරෙ
සට්ඨිතමාරම්මණං ආවජ්ජෙති තත්ථ ආභොගං කරොති, චිත්තසන්තානං වා
භවඛිගවසෙන පවත්තිතුං අදත්ථා වීථිචිත්තභාවාය පරිණාමෙතීති
පඤ්චද්චාරාවජ්ජනං, කිරියාහෙතුකමනොධාතුචිත්තං. ආවජ්ජනස්ස
අනන්තරපච්චයභූතං භවඛිගචිත්තං මනොද්චාරං වීථිචිත්තානං පවත්තිමුඛභාවතො.
තස්මිං දිට්ඨසුතමුතාදිවසෙන ආපාඨමාගතමාරම්මණං ආවජ්ජෙති, චුත්තනයෙන වා
චිත්තසන්තානං පරිණාමෙතීති මනොද්චාරාවජ්ජනං,
කිරියාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුඋපෙක්ඛාසහගතචිත්තං. ඉදමෙව ව පඤ්චද්චාරෙ
යථාසන්තීරිතං ආරම්මණං වචන්ථපෙතීති වොට්ඨබ්බනන්ති ව චුච්චති. හසීතං
උජ්ජාදෙතීති හසීතුජ්ජාදං, බීණාසවානං අනොලාරිකාරම්මණෙසු
පහට්ඨාකාරමත්තහෙතුකං
කිරියාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුසොමනස්සසහගතචිත්තං.

12. සබ්බථාපීති අකුසලවිපාකකුසලවිපාකකිරියහෙදෙන. අට්ඨාරසාති
ගණනපරිච්ඡෙදො. අහෙතුකචිත්තානීති පරිච්ඡන්තධම්මනිදස්සනං.

අහෙතුකචිත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සොහනචිත්තවණ්ණනා

14. එවං ද්වාදසාකුසලඅභෙතුකාර්ථියාරසවසෙන සමතිංස චිත්තානි දස්සෙත්වා ඉදානි තබ්බිනිමුත්තානං සොහනවොභාරං යපෙනුං “පාපාභෙතුකමුත්තානී”ත්තාදි වුත්තං. අත්තනා අධිසයිතස්ස අපායාදිදුක්ඛස්ස පාපනතො පාපෙහි, භෙතුසම්පයොගාභාවතො අභෙතුකෙහි ව මුත්තානි වතුච්ඡතිකාමාවචරපඤ්චතිංසමභග්ගතලොකුත්තරවසෙන එකුනසට්ඨිපරිමාණානි, අථ වා අට්ඨ ලොකුත්තරානි කුඩානභිගයොගභෙදෙන පච්චෙකං පඤ්චධා කත්වා එකනචුතිපි චිත්තානි සොහනගුණාවහනතො, අලොභාදිඅනවජ්ජභෙතුසම්පයොගතො ව සොහනානීති වුවුවරෙ කථීයන්ති.

කාමාවචරසොහනචිත්තවණ්ණනා

15. ඉදානි සොහනෙසු කාමාවචරානමෙව පයමං උද්දිට්ඨත්තා තෙසුපි අබ්‍යාකතානං කුසලපුබ්බකත්තා පයමං කාමාවචරකුසලං, තතො තබ්බිපාකං, තදනන්තරං තදෙකභූමිපරියාපන්තං කිරියචිත්තඤ්ච පච්චෙකං වෙදනාඤාණසඬාරභෙදෙන අට්ඨධා දස්සෙනුං “සොමනස්සසහගත”ත්තාදි වුත්තං. තත්ථ ජානානි යථාසභාවං පටිච්ඡ්ඤානීති ඤාණං. සෙසං වුත්තනයමෙව. එත්ථ ව බලවසද්ධාය දස්සනසම්පත්තියා පච්චයපටිග්ගාභකාදිසම්පත්තියානි එවමාදීහි කාරණෙහි සොමනස්සසහගතතා, පඤ්ඤාසංවත්තනිකකම්මතො, අබ්‍යාපජ්ජලොකුපපත්තීතො, ඉන්ද්‍රියපරිපාකතො, කිලෙසදුර්භාවතො ව ඤාණසම්පයුත්තතා, තබ්බිපරියායෙන උපෙක්ඛාසහගතතා වෙව ඤාණච්ඡ්ඤාත්තතා ව, ආවාසසජ්ජායාදිවසෙන කායචිත්තානං කල්ලභාවතො, පුබ්බෙ දානාදිසු කතපරිවයතාදීහි ව අසඬාරිකතා, තබ්බිපරියායෙන සසඬාරිකතා ව වෙදිතබ්බා.

තත්ථ යදා පන යො දෙය්‍යධම්මපටිග්ගාභකාදිසම්පත්තිං, අඤ්ඤං වා සොමනස්සභෙතුං ආගම්ම හට්ඨපහට්ඨො “අත්ථී දින්න”ත්තාදිනායජ්ජවත්තං සම්මාදිට්ඨිං පුරක්ඛත්වා මුත්තවාගතාදිවසෙන අසංසීදන්තො අනුස්සාහිතො පරෙහි දානාදීනි පුඤ්ඤානි කරොති, තදාස්ස චිත්තං සොමනස්සසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසඬාරිකං භොති. යදා පන වුත්තනයෙනෙව හට්ඨතුට්ඨො සම්මාදිට්ඨිං පුරක්ඛත්වාපි අමුත්තවාගතාදිවසෙන සංසීදමානො පරෙහි වා උස්සාහිතො කරොති, තදාස්ස තදෙව චිත්තං සසඬාරිකං භොති. යදා පන ඤාතිජනස්ස පටිපත්තිදස්සනෙන ජාතපරිවයා බාලදාරකා හික්ඛු දිස්වා සොමනස්සජානා සහසා කිඤ්චිදෙව හත්ථගතං දදන්ති වා වන්දන්ති වා, තදා තෙසං තතියං චිත්තං උජ්ජජ්ජති. යදා පන “දෙථ, වන්දවා”ති ඤාතීහි උස්සාහිතා එවං පටිපජ්ජන්ති, තදා චතුත්ථං චිත්තං උජ්ජජ්ජති. යදා පන දෙය්‍යධම්මපටිග්ගාභකාදිනං අසම්පත්තිං, අඤ්ඤෙසං වා සොමනස්සභෙතුං අභාවං ආගම්ම චතුසුපි විකජ්ජෙසු සොමනස්සරහිතා භොන්ති, තදා සෙසානි චත්තාරි උපෙක්ඛාසහගතානි උජ්ජජ්ජන්තිති. අට්ඨපීති පි-සද්දෙන දසපුඤ්ඤකිරියාදිවසෙන අනෙකවිධතං සම්පිණ්ඨෙති. තථා හි වදන්ති –

“කමෙන පුඤ්ඤවත්ථුහි, ගොචරාධිපතීහි ව;

කම්මභීතාදිතො වෙව, ගණෙයා නයකොවිදො' ති.

ඉමානි හි අට්ඨ චිත්තානි දසපුඤ්ඤකිරියවත්ථුවසෙන පවත්තනතො පච්චෙකං දස දසාති කත්වා අසීති චිත්තානි භොන්ති, තානි ච ඡසු ආරම්මණෙසු පවත්තනතො පච්චෙකං ඡග්ගුණිතානි සාසීතිකානි චත්තාරි සතානි භොන්ති, අධිපතිභෙදෙන පන ඤාණවිජ්ජයුත්තානං චත්තාලීසාධිකද්විසතපරිමාණානං විමංසාධිපතිසම්පයොගාභාවතො තානි තිණ්ණං අධිපතීනං වසෙන තිගුණිතානි විසාධිකානි සත්තසතානි, තථා ඤාණසම්පයුත්තානි ච චතුත්තං අධිපතීනං වසෙන චතුග්ගුණිතානි සසට්ඨිකානි නව සතානීති එවං අධිපතිවසෙන සහස්සං සාසීතිකානි ච ඡ සතානි භොන්ති, තානි කායවච්චිමනොකම්මසඬ්ඛාතකම්මත්තිකවසෙන තිගුණිතානි චත්තාලීසාධිකානි පඤ්ච සහස්සානි භොන්ති, තානි ච භීතමජ්ඣිමපණීතභෙදතො තිගුණිතානි විසසතාධිකපන්තරසහස්සානි භොන්ති. යං පන චුත්තං ආචරියබුද්ධදත්තත්ථෙරෙන -

‘සත්තරස සහස්සානි, ද්වෙ සතානි අසීති ව;
කාමාවචරපුඤ්ඤානි, භවන්තීති විනිද්දිසෙ’ ති.

තං අධිපතිවසෙන ගණනපරිභානිං අනාදිසිත්වා සොතපතිතවසෙන චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං, කාලදෙසාදිභෙදෙන පන තෙසං භෙදො අප්පමෙයොභාව.

කුච්ඡිතෙ (ධ. ස. අට්ඨ. 1) පාපධම්මෙ සලයන්ති කම්පෙන්ති විද්ධංසෙන්ති අපගමෙන්තීති වා කුසලානි. අථ වා කුච්ඡිතාකාරෙන සන්තානෙ සයනතො පවත්තනතො කුසසඬ්ඛාතෙ පාපධම්මෙ ලුනන්ති ඡින්දන්තීති කුසලානි. අථ වා කුච්ඡිතෙ පාපධම්මෙ සානතො තනුකරණතො ඔසානකරණතො වා කුසසඬ්ඛාතෙන ඤාණෙන, සද්ධාදිධම්මජාතෙන වා ලාභබ්බානි සහජාතඋපනිස්සයභාවෙන යථාරහං පවත්තෙතබ්බානීති කුසලානි, තානෙව යථාචුත්තත්ථෙත කාමාවචරානි කුසලචිත්තානි වාති කාමාවචරකුසලචිත්තානි.

16. යථා පනෙතානි පුඤ්ඤකිරියවසෙන, කම්මද්චාරවසෙන, කම්මවසෙන, අධිපතිවසෙන ච පවත්තන්ති, නෙවං විපාකානි දානාදිවසෙන අප්පවත්තනතො, විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපනාභාවතො, අවිපාකසභාවතො, ඡන්දාදීනි පුරක්ඛත්වා අප්පවත්තිතො ච, තස්මා තංවසෙන පරිභාපෙත්වා යථාරහං ගණනභෙදො යොජෙතබ්බො. ඉමානිපි ඉට්ඨඉට්ඨමජ්ඣන්තාරම්මණවසෙන යථාක්කම්මං සොමනස්සුපෙක්ඛාසහිතානි. පටිසන්ධාදිවසප්පවත්තියං කම්මස්ස බලවාබලවභාවතො, තදාරම්මණප්පවත්තියං යෙභුයොන ජවනානුරූපතො, කදාචි තත්ථාපි කම්මානුරූපතො ච ඤාණසම්පයුත්තානි, ඤාණවිජ්ජයුත්තානි ච භොන්ති. යථාපයොගං විනා සප්පයොගඤ්ච යථාඋපට්ඨිතෙහි කම්මාදිපච්චෙයෙහි උතුභොජනාදිසප්පායාසප්පායවසෙන අසඬ්ඛාරිකසසඬ්ඛාරිකානි.

17. කිරියචිත්තානම්පි කුසලෙ චුත්තනයෙන යථාරහං සොමනස්සහගතාදිතා වෙදිතබ්බො.

18. සහෙතුකාමාවචරකුසලවිපාකකිරියවිත්තානීති එත්ථ සහෙතුකග්ගහණං විපාකකිරියාපෙක්ඛං විසෙසනං කුසලස්ස එකන්තසහෙතුකත්තා. හොති හි යථාලාභයොජනා, ‘සක්ඛරකථලම්පි මච්ඡගුම්ඛම්පි චරන්තම්පි තිට්ඨන්තම්පි’ ත්‍යාදීසු (දී. නි. 1.249) විය සක්ඛරකථලස්ස චරණායොගතො මච්ඡගුම්ඛාපෙක්ඛාය චරණකිරියා යොජීයතීති.

19. සහෙතුකාමාවචරපුඤ්ඤපාකකිරියා වෙදනාඤාණසඬ්ඛාරහෙදෙන පච්චෙකං වෙදනාහෙදතො දුට්ඨත්තා, ඤාණහෙදතො චතුඛ්ඛිධත්තා, සඬ්ඛාරහෙදතො අට්ඨවිධත්තා ච සම්පිණ්ඛෙත්වා චතුච්ඡති මතාති යොජනා. නනු ච වෙදනාහෙදො තාව යුත්තො තාසං හින්තසභාවත්තා. ඤාණසඬ්ඛාරහෙදො පන කථන්ති? ඤාණසඬ්ඛාරානං භාවාභාවකතොපි හෙදො ඤාණසඬ්ඛාරකතොව යථා වස්සකතො සුභික්ඛො දුඛික්ඛොති, තස්මා ඤාණසඬ්ඛාරකතො හෙදො ඤාණසඬ්ඛාරහෙදොති න එත්ථ කොචි විරොධොති.

20. ඉදානි සබ්බානිපි කාමාවචරවිත්තානි සම්පිණ්ඛෙත්වා දස්සෙතුං ‘කාමෙ තෙවීසා’ ත්‍යාදි චුත්තං. කාමෙ හවෙ සත්ත අකුසලවිපාකානි, සහෙතුකාහෙතුකානි සොලස කුසලවිපාකානීති එවං තෙවීසති විපාකානි ද්වාදස අකුසලානි, අට්ඨ කුසලානීති පුඤ්ඤාපුඤ්ඤානි වීසති අහෙතුකා තිස්සො සහෙතුකා අට්ඨාති එකාදස කිරියා වාති සබ්බථාපි කුසලාකුසලවිපාකකිරියානං අන්තොගධහෙදෙන චතුපඤ්ඤාසෙව කාලදෙසසන්තානාදිහෙදෙන අනෙකවිධභාවෙපිත්‍යත්ථො.

කාමාවචරසොහනවිත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

රූපාවචරවිත්තවණ්ණනා

21. ඉදානි තදනන්තරුද්දිට්ඨස්ස රූපාවචරස්ස නිද්දෙසක්කමො අනුප්පත්තොති තස්ස ඤානඬ්ඛගයොගහෙදෙන පඤ්චධා විභාගං දස්සෙතුං ‘චිතක්ක...පෙ.... සහිත’ ත්‍යාදිමාහ. චිතක්කො ච විචාරො ච පීති ච සුඛඤ්ච එකග්ගතා වාති ඉමෙහි සහිතං චිතක්කවිචාරපීතිසුඛකග්ගතාසහිතං. තත්ථ ආරම්මණං චිතක්කෙති සම්පයුත්තධම්මෙ අහිනිරොපෙතීති චිතක්කො, සො සහජාතානං ආරම්මණාහිනිරොපනලක්ඛණො, යථා හි කොචි ගාමවාසී පුරිසො රාජවල්ලභං සම්බන්ධිතං මිත්තං වා නිස්සාය රාජගෙහං අනුපවිසති, එවං චිතක්කං නිස්සාය විත්තං ආරම්මණං ආරොහති. යදි එවං කථං අචිතක්කං විත්තං ආරම්මණං ආරොහතීති? තම්පි චිතක්කබලෙනෙව අහිනිරොහති. යථා හි සො පුරිසො පරිවයෙන තෙන විනාපි නිරාසඬ්ඛො රාජගෙහං පවිසති, එවං පරිවයෙන චිතක්කෙන විනාපි අචිතක්කං විත්තං ආරම්මණං අහිනිරොහති. පරිවයොති චෙත්ථ සචිතක්කවිත්තස්ස සන්තානෙ අභිණ්භජ්ජවත්තිවසෙන නිබ්බත්තා විත්තභාවතා. අපි චෙත්ථ පඤ්චවිඤ්ඤාණං අචිතක්කම්පි චත්ථාරම්මණසඬ්ඛිට්ඨනබලෙන, දුතියජ්ඣානාදීනි ච හෙට්ඨිමභාවනාබලෙන අහිරොහන්ති.

ආරම්භයෙන් තෙත විත්තං විවරතීති විවාරො. සො ආරණ්‍යමුප්පනලක්ඛණො. තථා හෙස “අනුසන්ධානතා”ති (ධ. ස. 8) නිද්දිට්ඨො. එත්ථ ච විවාරතො ඔලාරිකට්ඨොන, තස්සෙව පුබ්බසිගමට්ඨොන ච පයමසණ්ඨානිසාතො විය වෙනසො පයමාහිනිපාතො විතක්කො, අනුරවො විය අනුසංඝ්චරණං විවාරො. විජ්ජාරවාවෙන්ථ විතක්කො විත්තස්ස පරිජ්ජන්දනභූතො, ආකාසෙ උප්පතිතුකාමස්ස සකුණස්ස පක්ඛවික්ඛෙපො විය, පදුමාහිමුඛපාතො විය ච ගන්ධානුබන්ධවෙනසා හමරස්ස, සන්තවුත්ති විවාරො විත්තස්ස නාතිපරිජ්ජන්දනභූතො, ආකාසෙ උප්පතිතස්ස සකුණස්ස පක්ඛජ්ජසාරණං විය, පදුමස්ස උපරිභාගෙ පරිබ්භමනං විය ච පදුමාහිමුඛපතිතස්ස හමරස්ස.

පිනයති කායවිත්තං තප්පෙති, වඩ්ඨෙතීති වා පීති, සා සම්පියායනලක්ඛණො, ආරම්භණං කල්ලතො ගහණලක්ඛණාති වුත්තං හොති, සම්පයුත්තධම්මෙ සුඛයතීති සුඛං, තං ඉට්ඨානුභවනලක්ඛණං සුභොජනරසස්සාදකො රාජා විය. තත්ථ ආරම්භණජ්ජපිලාහෙ පීතියා විසෙසො පාකටො කන්තාරබ්බන්තස්ස වනන්තොදකදස්සනෙ විය, යථාලද්ධස්ස අනුභවනෙ සුඛස්ස විසෙසො පාකටො යථාදිට්ඨඋදකස්ස පානාදීසු වියාති. නානාරම්භණවික්ඛෙපාභාවෙන එකං ආරම්භණං අග්ගං ඉමස්සාති එකග්ගං, විත්තං, තස්ස භාවො එකග්ගතා, සමාධි. සො අවික්ඛෙපලක්ඛණො. තස්ස හි වසෙන සසම්පයුත්තං විත්තං අවික්ඛිත්තං හොති.

පයමඤ්ච දෙසනාක්කමතො වෙච උප්පත්තික්කමතො ච ආදිභූතත්තා තං ඤානඤ්ච ආරම්භණුපනිජ්ඤානතො, පච්චනීකඤාපනතො වාති පයමජ්ඤානං, විතක්කාදිපඤ්චකං. ඤානසිගසමුදායෙ යෙව හි ඤානවොභාරො නෙමිආදිඅසිගසමුදායෙ රථවොභාරො විය, තථා හි වුත්තං විභසිගෙ “ඤානන්ති විතක්කො විවාරො පීති සුඛං විත්තස්සෙකග්ගතා”ති (විහ. 569). පයමජ්ඤානෙන සම්පයුත්තං කුසලවිත්තං පයමජ්ඤානකුසලවිත්තං.

කස්මා පන අඤ්ඤෙසු එස්සාදීසු සම්පයුත්තධම්මෙසු විජ්ජමානෙසු ඉමෙයෙව පඤ්ච ඤානසිගවසෙන වුත්තාති? වුවවතෙ – උපනිජ්ඤානකිච්චවන්තතාය, කාමච්ජන්දාදීනං උපුප්පිපක්ඛභාවතො ච. විතක්කො හි ආරම්භණෙ විත්තං අහිනිරොපෙති. විවාරො අනුජ්ජබන්ධෙති, පීති වස්ස පිනනං, සුඛඤ්ච උපබුහනං කරොති, අථ නං සසම්පයුත්තධම්මං එතෙහි අහිනිරොපනානුජ්ජබන්ධනපිනනඋපබුහනෙනහි අනුග්ගහිතා එකග්ගතා සමාධානකිච්චෙන අත්තානං අනුවත්තාපෙත්තී එකත්තාරම්භණෙ සමං, සම්මා ච ආධියති. ඉන්ද්‍රියසමතාවසෙන සමං පටිපක්ඛධම්මානං දුරිභාවෙන ලීනුද්ධවිචාභාවෙන සම්මා ච යපෙතීති එවමෙතෙ සමෙව උපනිජ්ඤානකිච්චං ආවෙණිකං. කාමච්ජන්දාදිපටිපක්ඛභාවෙ පන සමාධි කාමච්ජන්දස්ස පටිපක්ඛො රාගජ්ජණියො උපුප්පිවනීකභාවතො. කාමච්ජන්දවසෙන හි නානාරම්භණෙහි පලොහිතස්ස පරිබ්භමන්තස්ස විත්තස්ස සමාධානං එකග්ගතාය හොති. පීති ඛ්‍යාපාදස්ස පාමොජ්ජසභාවත්තා. විතක්කො ටීනමිද්ධස්ස යොනිසො සඤ්ඤාජ්ජනවසෙන සවිජ්ජාරජ්ජවත්තිතො සුඛං අවුපසමානුතාපසභාවස්ස

උද්ධව්වකුක්කුව්වස්ස වූපසන්තසීතලසභාවත්තා. විචාරො විචිකිච්ඡාය ආරම්මණෙ අනුමජ්ජනවසෙන පඤ්ඤාපනිරූපසභාවත්තා. එවං උපනිජ්ඣානකිච්චවන්තතාය, කාමච්ඡන්දාදීනං උජුපටිපක්ඛභාවතො ච ඉමෙයෙව පඤ්ච ඤානඤ්ඤාභාවෙන වචන්ථිතාති. යථාහු –

“උපනිජ්ඣානකිච්චත්තා, කාමාදිපටිපක්ඛතො;
සන්තෙසුපි ච අඤ්ඤෙසු, පඤ්චෙව ඤානසඤ්ඤිතා” ති.

උපෙක්ඛා පනෙත්ත සන්තචුත්තිසභාවත්තා සුඛෙව අන්තොගධාති දට්ඨබ්බං. තෙනාහු –

“උපෙක්ඛා සන්තචුත්තිත්තා, සුඛමිච්චෙව භාසිතා” ති. (විභ. අට්ඨ. 232; විසුද්ධි. 2.644);

පභානඤ්ඤාවසෙන පනස්ස විසෙසො උපරි ආවි භවිස්සති, තථා අරූපාවචරලොකුත්තරෙසුපි ලබ්භමානකවිසෙසො. අට්ඨන්ථ කාමාවචරකුසලෙසු විය සඤ්ඤාභවෙදො කස්මා න ගහිතො. ඉදම්පි හි කෙවලං සමථානුයොගවසෙන පටිලද්ධං සසඤ්ඤාරිකං, මග්ගාධිගමවසෙන පටිලද්ධං අසඤ්ඤාරිකන්ති සක්කා වත්තුන්ති? නයිදමෙවං මග්ගාධිගමවසෙනසත්තිතො පටිලද්ධස්සාපි අපරභාගෙ පරිකම්මවසෙනෙව උජ්ජප්පනතො, තස්මා සබ්බස්සපි ඤානස්ස පරිකම්මසඤ්ඤාපුබ්බාහිසඤ්ඤාරෙන විනා කෙවලං අධිකාරවසෙන අනුජ්ජප්පනතො “අසඤ්ඤාරික”න්තිපි, අධිකාරෙන ච විනා කෙවලං පරිකම්මාහිසඤ්ඤාරෙනෙව අනුජ්ජප්පනතො “සසඤ්ඤාරික”න්තිපි න සක්කා වත්තුන්ති. අථ චා පුබ්බාහිසඤ්ඤාරවසෙනෙව උජ්ජප්පමානස්ස න කදාපි අසඤ්ඤාරිකභාවො සම්භවතිති “අසඤ්ඤාරික”න්ති ච ඛාහිචාරාභාවතො “සසඤ්ඤාරික”න්ති ච න චුත්තන්ති.

පි-සද්දෙන චෙත්ථ වතුක්කපඤ්චකනයවසෙන සුද්ධිකනවකො, තඤ්ච දුක්ඛජ්ජපටිපදාදන්ධාහිඤ්ඤාදුක්ඛජ්ජපටිපදාඛිජ්ජාහිඤ්ඤාසුඛජ්ජපටිපදාදන්ධාහිඤ්ඤාසු ඛජ්ජපටිපදාඛිජ්ජාහිඤ්ඤාවසෙන පටිපදාවතුක්කෙන යොජෙත්ථා දෙසිතත්තා වත්තාරො නචකා, පරිත්තං පරිත්තාරම්මණං, පරිත්තං අජ්ජමාණාරම්මණං, අජ්ජමාණං පරිත්තාරම්මණං, අජ්ජමාණං අජ්ජමාණාරම්මණන්ති ආරම්මණචතුක්කෙන යොජිතත්තා වත්තාරො නචකා, “දුක්ඛජ්ජපටිපදං දන්ධාහිඤ්ඤං පරිත්තං පරිත්තාරම්මණං, දුක්ඛජ්ජපටිපදං දන්ධාහිඤ්ඤං පරිත්තං අජ්ජමාණාරම්මණං”න්තාදිනා ආරම්මණජ්ජපටිපදාමිස්සකනයවසෙන සොළස නචකාති පඤ්චවීසති නචකාති එවමාදිහෙදං සඤ්ඤාභවති.

22. ඤානවිසෙසෙන නිබ්බන්තිතවිපාකො එකන්තතො තංතංඤානසද්ධිසොචාති විපාකං ඤානසද්ධිසමෙව විභත්තං. ඉමමෙව හි අත්ථං දීපෙතුං භගවතා විපාකනිද්දෙසෙපි කුසලං උද්දිසිත්ථාව තදනන්තරං මභග්ගලොකුත්තරවිපාකා විභත්තා.

25. රූපාවචරමානසං ඝානාහෙදෙන පඤ්චහි චතුහි තීහි ද්වීහි පුන ද්වීහි ඝානාචගෙහි සම්පයොගහෙදෙන පඤ්චධා පඤ්චචිගිකං චතුරචිගිකං තිචචිගිකං දුවචිගිකං පුන දුවචිගිකන්ති පඤ්චවිධං හොති අවිසෙසෙන, පුන තං පුඤ්ඤපාකකිරියානං පච්චෙකං පඤ්චන්තං පඤ්චන්තං හෙදා පඤ්චදසධා භවෙත්තාත්ථො.

රූපාවචරවිත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අරූපාවචරවිත්තවණ්ණනා

26. ඉදානි අරූපාවචරං ආරම්මණහෙදෙන චතුධා විහජිත්වා දස්සෙන්තො ආහ “ආකාසානඤ්චායතනා”න්තිආදි. තත්ථ උජ්ජාදාදිඅන්තරහිතතාය නාස්ස අන්තොති අනන්තං, ආකාසඤ්ච තං අනන්තඤ්චාති ආකාසානන්තං, කසිණුග්ගාටිමාකාසො. “අනන්තාකාස”න්ති ච චත්තඛිබ්බෙ “අග්ගාහිතො”ත්තාදීසු විය විසෙසනස්ස පරනිපාතවසෙන “ආකාසානන්ත”න්ති චුත්තං. ආකාසානන්තමෙව ආකාසානඤ්චං සකත්ථෙ භාවපච්චයවසෙන. ආකාසානඤ්චමෙව ආයතනං සසම්පයුත්තධම්මස්ස ඝානස්ස අධිට්ඨානට්ඨෙත දෙවානං දෙවායතනං වියාති ආකාසානඤ්චායතනං. තස්මිං අජ්ජනාජ්ජන්තං පයමාරුජ්ජපඤ්ඤාමපි ඉධ “ආකාසානඤ්චායතන”න්ති චුත්තං යථා පථවීකසිණාරම්මණං ඝානං “පථවීකසිණ”න්ති. අථ වා ආකාසානඤ්චං ආයතනං අස්සාති ආකාසානඤ්චායතනං, ඝානං, තෙන සම්පයුත්තං කුසලවිත්තං ආකාසානඤ්චායතනකුසලවිත්තං.

විඤ්ඤාණමෙව අනන්තං විඤ්ඤාණානන්තං, පයමාරුජ්ජවිඤ්ඤාණං. තඤ්ඤි උජ්ජාදාදිඅන්තවත්තමපි අනන්තාකාසෙ පවත්තනතො අත්තානං ආරඛිභ පවත්තාය භාවනාය උජ්ජාදාදිඅන්තං අග්ගහෙත්වා අනන්තතො ඵරණවසෙන පවත්තනතො ච “අනන්ත”න්ති චුච්චති. විඤ්ඤාණානන්තමෙව විඤ්ඤාණඤ්චං ආකාරස්ස රස්සත්තං, න-කාරස්ස ලොපඤ්ච කත්වා. දුතියාරුජ්ජවිඤ්ඤාණෙන වා අඤ්චිතඛිබ්බං පාපුණිතඛිබ්බන්ති විඤ්ඤාණඤ්චං, තදෙව ආයතනං දුතියාරුජ්ජස්ස අධිට්ඨානත්තාති විඤ්ඤාණඤ්චායතනං. සෙසං පුරිමසමං.

නාස්ස පයමාරුජ්ජස්ස කිඤ්චනං අජ්ජමත්තකං අන්තමසො භච්චගමත්තමපි අවසිට්ඨං අත්ථිති අකිඤ්චනං, තස්ස භාවො ආකිඤ්චඤ්ඤං, පයමාරුජ්ජවිඤ්ඤාණාභාවො. තදෙව ආයතනන්තාදි පුරිමසදීසං.

මලාරිකාය සඤ්ඤාය අභාවතො, සුබ්බමාය ච සඤ්ඤාය අත්ථිතාය නෙවස්ස සසම්පයුත්තධම්මස්ස සඤ්ඤා අත්ථි, නාපි අසඤ්ඤං අවිජ්ජමානසඤ්ඤන්ති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤං, චතුත්ථාරුජ්ජපඤ්ඤානං. දීසං කත්වා පන “නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤ”න්ති චුත්තං. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤමෙව ආයතනං මනායතනධම්මායතනපරියාපන්තත්තාති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං. අථ වා සඤ්ඤාව විපස්සනාය ගොචරභාවං ගන්ත්වා නිඛිබ්බෙදජනනසච්චාතස්ස පටුසඤ්ඤාකිච්චස්ස අභාවතො නෙවසඤ්ඤා ච උණ්හොදකෙ තෙජොධාතු විය

සඬුබාරාවසෙසසුබුමහාවෙන විජ්ජමානත්තා න අසඤ්ඤාති
 නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤා, සා එව ආයතනං ඉමස්ස සසම්පයුත්තධම්මස්ස ක්කානස්ස
 නිස්සයාදිභාවනොති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං. සඤ්ඤාවසෙන වෙත්ථ
 ක්කානුපලක්ඛණං නිදස්සනමත්තං. වෙදනාදයොපි හි තස්මිං ක්කානෙ
 නෙවවෙදනානාවෙදනාදිකායෙවාති. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනෙන සම්පයුත්තං
 කුසලචිත්තං නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකුසලචිත්තං. පි-සද්දෙන වෙත්ථ
 ආරම්මණප්පට්ඨපදාමිස්සකන යවසෙන සොළසක්ඛත්තුකදෙසනං (ධ. ස. 265-268),
 අඤ්ඤම්පි ව පාළියං ආගතනයහෙදං සඬුගණ්භාති.

30. ආරම්මණානං අතික්කම්මනබ්බානං,
 කසිණාකාසවිඤ්ඤාණතදභාවසඬුබාතානං ආලම්බිතබ්බානඤ්ච ආකාසාදිචතුන්තං
 ගොචරානං පහෙදෙන ආරුප්පමානසං චතුබ්බිධං හොති. තඤ්ඤි යථාක්කමං
 පඤ්චමජ්ඣානාරම්මණං කසිණනිමිත්තං අතික්කම්ම තදුග්ගොපෙන ලද්ධං
 ආකාසමාලම්බිත්වා තම්පි අතික්කම්ම තත්ථ පචත්තං විඤ්ඤාණමාලම්බිත්වා තම්පි
 අතික්කම්ම තදභාවභූතං අකිඤ්චනභාවමාලම්බිත්වා තම්පි අතික්කම්ම තත්ථ
 පචත්තං තතියාරුප්පවිඤ්ඤාණමාලම්බිත්වා පචත්තති, න පන රූපාවචරකුසලං විය
 පුරිමපුරිමඅඬුගාතික්කමවසෙන පුරිමපුරිමස්සාපි ආරම්මණං ගහෙත්වා. තෙනාහු
 ආචරියා –

“ආරම්මණාතික්කමතො, චතස්සොපි භවන්තිමා;
 අඬුගාතික්කමමෙතාසං, න ඉච්ඡන්ති විභාවිතො”ති; (ධ. ස. අට්ඨ. 268);

අරූපාවචරචිත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සොභනචිත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ලොකුත්තරචිත්තවණ්ණනා

31. ඉදානි ලොකුත්තරකුසලං චතුමග්ගයොගතො, එලඤ්ච
 තදනුරූපප්පචත්තියා චතුධා විභජ්චවා දස්සෙතුං “සොතාපත්තිමග්ගචිත්ත”න්තයාදි
 වුත්තං. නිබ්බානං පතිසචනතො උපගමනතො, නිබ්බානමහාසමුද්දනිත්තනාය
 සොතසදිසත්තා වා “සොතො”ති වුච්චති අරියො අට්ඨඬුගිකො මග්ගො, තස්ස
 ආපත්ති ආදිතො පජ්ජනං පාපුණනං පඨමසමන්තාගමො සොතාපත්ති ආ-
 උපසග්ගස්ස ආදිකම්මනි පචත්තනතො. නිබ්බානං මග්ගෙනි, නිබ්බානත්ථිකෙහි වා
 මග්ගියති, කිලෙසෙ මාරොත්තො ගච්ඡතීති වා මග්ගො, තෙන සම්පයුත්තං චිත්තං
 මග්ගචිත්තං, සොතාපත්තියා ලද්ධං මග්ගචිත්තං සොතාපත්තිමග්ගචිත්තං. අථ වා
 අරියමග්ගසොතස්ස ආදිතො පජ්ජනං එතස්සාති සොතාපත්ති, පුග්ගලො, තස්ස
 මග්ගො සොතාපත්තිමග්ගො, තෙන සම්පයුත්තං චිත්තං සොතාපත්තිමග්ගචිත්තං.

සකිං එකචාරං පට්ඨන්ධිවසෙන ඉමං මනුස්සලොකං ආගච්ඡතීති සකදාගාමී, ඉධ
 පත්වා ඉධ පරිනිබ්බාසී, තත්ථ පත්වා තත්ථ පරිනිබ්බාසී, ඉධ පත්වා තත්ථ

පරිනිබ්බාසී, තත්ථ පත්වා ඉධ පරිනිබ්බාසී, ඉධ පත්වා තත්ථ නිබ්බන්තිත්වා ඉධ පරිනිබ්බාසීති පඤ්චස්ස සකදාගාමීස්ස පඤ්චමකො ඉධාධිජ්ජෙතො. සො හි ඉතො ගන්ත්වා පුන සකිං ඉධ ආගච්ඡතීති. තස්ස මග්ගො සකදාගාමීමග්ගො. කිඤ්චාපි මග්ගසමඬගිතො තථාගමනාසම්භවතො ඵලට්ඨොයෙව සකදාගාමී නාම, තස්ස පන කාරණභූතො පුරිමුජ්ජන්තො මග්ගො මග්ගන්තරාවච්ඡෙදන්තං ඵලට්ඨෙන විසෙසෙත්වා වුවචති ‘සකදාගාමීමග්ගො’ ති. ඵවං අනාගාමීමග්ගොති. සකදාගාමීමග්ගෙන සම්පයුත්තං චිත්තං සකදාගාමීමග්ගචිත්තං.

පටිසන්ධිවසෙන ඉමං කාමධාතුං න ආගච්ඡතීති අනාගාමී, තස්ස මග්ගො අනාගාමීමග්ගො, තෙන සම්පයුත්තං චිත්තං අනාගාමීමග්ගචිත්තං. අග්ගදක්ඛිණෙය්‍යභාවෙන පුජාවිසෙසං අරහතීති අරහා, අථ වා කිලෙසසඬධාතා අරයො, සංසාරචක්කස්ස වා අරා කිලෙසා හතා අනෙතාති අරහා, පාපකරණ රහාවතො වා අරහා, අට්ඨමකො අරියපුග්ගලො, තස්ස භාවො අරහත්තං, චතුත්ථලස්සෙතං අධිවචනං, තස්ස ආගමනභූතො මග්ගො අරහත්තමග්ගො, තෙන සම්පයුත්තං චිත්තං අරහත්තමග්ගචිත්තං.

පි-සද්දෙන ඵකෙකස්ස මග්ගස්ස නයසහස්සවසෙන චතුත්තං චතුසහස්සහෙදං සච්චචිහඬගෙ (විහ. 206; විහ. අට්ඨ. 206-214) ආගතං සට්ඨිසහස්සහෙදං නයං හෙට්ඨා වුත්තනයෙන අනෙකවිධත්තමපි සඬගණ්භාති. තත්ථායං නයසහස්සමත්තපරිදීපනා, කථං? සොතාපත්තිමග්ගො තාව කුමානනාමෙන පටිපදාහෙදං අනාමසිත්වා කෙවලං සුඤ්ඤතො අජ්ජනිතොති ද්විධා විහත්තො, පුන පටිපදාවතුක්කෙන යොජෙත්වා පච්චෙකං චතුධා විහත්තොති ඵවං කුමානනාමෙන දසධා විහත්තො. තථා මග්ගසතිපට්ඨානසම්මජ්ජධානඉද්ධිපාදඉන්ද්‍රියඛලඛොජ්ඣකඬගසච්චසමථමමඛන්ධ ආයතනධාතුආභාරඵස්සවෙදනාසඤ්ඤාවෙතනාචිත්තනාමෙහිපි පච්චෙකං දසදසාකාරෙහි විහත්තො තථා තථා බුජ්ඣනකානං පුග්ගලානං වසෙන. තස්මා කුමානවසෙන දසමග්ගාදීනං ඵකුනච්ඡතියා වසෙන දස දසාති ච්ඡතියා යානෙසු ද්වෙ නයසතාති භොත්ති. පුන තාති චතුහි අධිපතීහි යොජෙත්වා පච්චෙකං චතුධා විහත්තාතීති ඵවං අධිපතීහි අමිස්සෙත්වා ද්වෙ සතාති, මිස්සෙත්වා අට්ඨ සතාතීති සොතාපත්තිමග්ගෙ නයසහස්සං භොති, තථා සකදාගාමීමග්ගාදීසුපි.

32. සොතාපත්තියා ලද්ධං, සොතාපත්තිස්ස වා ඵලචිත්තං විපාකභූතං චිත්තං සොතාපත්තිඵලචිත්තං. අරහත්තඤ්ච තං ඵලචිත්තඤ්චාති අරහත්තඵලචිත්තං.

34. චතුමග්ගජ්ජහෙදෙනාති ඉන්ද්‍රියානං අපාචවපාචවතරතමහෙදෙන හින්තසාමත්ථියතාය සක්කායදිට්ඨිවිචිකිච්ඡාසීලඛිතපරාමාසානං නිරවසෙසජ්ජහානං කාමරාගඛ්‍යාපාදානං තනුභාවාපාදානං තෙසමෙව නිරවසෙසජ්ජහානං රූපාරූපරාගමානුද්ධච්චාවච්ඡානං අනවසෙසජ්ජහානන්ති ඵවං සංයොජනජ්ජහානවසෙන චතුබ්බිධානං සොතාපත්තිමග්ගාදීනං අට්ඨධිගිකමග්ගානං සම්පයොගහෙදෙන චතුමග්ගසඬධාතං ලොකුත්තරකුසලං

චතුරා හොති, විපාකං පන තස්සෙව කුසලස්ස ඵලත්තා තදනුරූපතො තථා චතුරාති ඵචං අනුත්තරං අත්තනො උත්තරිතරාභාවෙන අනුත්තරසඬ්ඛාතං ලොකුත්තරං විත්තං අට්ඨධා මතන්ති යොජනා.

කිරියානුත්තරස්ස පන අසම්භවතො ද්වාදසවිධතා න චුත්තා. කස්මා පන තස්ස අසම්භවොති? මග්ගස්ස ඵකචිත්තක්ඛණිකත්තා. යදි හි මග්ගචිත්තං පුනස්පුනං උප්පජ්ජෙය්‍යා, තදුප්පත්තියා කිරියභාවො සක්කා චත්තුං. තං පන කිලෙසසමුච්ඡෙදකවසෙනෙව උපලභිතඛිඛතො ඵකචාරජ්ජවත්තෙනෙව ච තෙන අසතිසම්පාතෙන විය තරුආදීනං සමුලවිද්ධංසනස්ස තංතංකිලෙසානං අච්චන්තං අප්පචත්තියා සාධිතත්තා පුන උප්පජ්ජමානෙපි කාතඛිඛාභාවතො දිට්ඨධම්මසුඛිභාරත්ථඤ්ච ඵලසමාපත්තියා ඵච නිඛිඛානාරම්මණවසෙන පචත්තනතො න කදාචි සෙක්ඛාතං අසෙක්ඛාතං වා උප්පජ්ජති. තස්මා නත්ථි සඛිඛථාපි ලොකුත්තරකිරියචිත්තන්ති.

ලොකුත්තරචිත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චිත්තගණනසඬ්ඛවණ්ණනා

35. “ද්වාදසාකුසලානෙව”ත්තයාදි යථාචුත්තානං චතුභූමිකචිත්තානං ගණනසඬ්ඛහො.

36. ඵචං ජාතිවසෙන සඬ්ඛහං දස්සෙත්වා පුන භූමිවසෙන දස්සෙතුං “චතුපඤ්ඤාසධා කාමෙ”ත්තයාදි චුත්තං. කාමෙ භවෙ චිත්තානි චතුපඤ්ඤාසධා ඊරයෙ, රූපෙ භවෙ පන්තරස ඊරයෙ, ආරූප්පෙ භවෙ ද්වාදස ඊරයෙ, අනුත්තරෙ පන නවවිධෙ ධම්මසමුදායෙ චිත්තානි අට්ඨධා ඊරයෙ, කට්ඨෙය්‍යාත්තත්ථො. ඵත්ථ ච කාමතණ්හාදිවිසයභාවෙන කාමභවාදිපරියාපන්තානි චිත්තානි සකසකභූමිතො අඤ්ඤත්ථ පචත්තමානානිපි කාමභවාදිසු චිත්තානිති චුත්තානි, යථා මනුස්සිත්ථියා කුච්ඡිස්මිං නිඛිඛත්තොපි තිරච්ඡානගතො තිරච්ඡානයොනිපරියාපන්තත්තා තිරච්ඡානෙස්ථෙව සඬ්ඛග්ගති. කත්ථචි අපරියාපන්තානි නවවිධලොකුත්තරධම්මසමුභෙකදෙසභුතානි “රුක්ඛෙ සාඛා”ත්තයාදිසු විය අනුත්තරෙ චිත්තානිති චුත්තානි. අථ වා “කාමෙ, රූපෙ”ති ච උත්තරපදලොපනිද්දෙසො. අරූපෙ භවානි ආරූප්පානි. නත්ථි ඵතෙසං උත්තරං චිත්තන්ති අනුත්තරානීති උපයොගඛහුවචනවසෙන කාමෙ කාමාවචරානි චිත්තානි චතුපඤ්ඤාසධා ඊරයෙ, රූපෙ රූපාවචරානි චිත්තානි පන්තරස ඊරයෙ, ආරූප්පෙ ආරූප්පානි චිත්තානි ද්වාදස ඊරයෙ. අනුත්තරෙ ලොකුත්තරානි චිත්තානි අට්ඨධා ඊරයෙති ඵචමෙත්ථ සම්ඛන්ධො දට්ඨඛිඛො.

37. ඉත්ථං යථාචුත්තෙන ජාතිභෙදභිත්තචතුභූමිකචිත්තභෙදවසෙන ඵකුනනචුතිජ්ජහෙදං කත්වා මානසං චිත්තං විචක්ඛණා විසෙසෙන අත්ථචක්ඛණසභාවා පණ්ඩිතා විහජන්ති. අථ වා ඵකචීසසතං ඵකුත්තරචීසාධිකං සතං විහජන්ති.

විත්තගණනසඬගභවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

විත්ථාරගණනවණ්ණනා

38. ක්කානඬගභවසෙන පයමජ්ඣානසදිසත්තා පයමජ්ඣානඤ්ච නං සොතාපත්තිමග්ගචිත්තඤ්චෙති පයමජ්ඣානසොතාපත්තිමග්ගචිත්තං. පාදකජ්ඣානසම්මසිතජ්ඣානපුග්ගලජ්ඣාසයෙසුපි, හි අඤ්ඤතරවසෙන තංතංක්කානසදිසත්තා විතක්කාදිඅඬගපාතුභාවෙන චත්තාරොපි මග්ගා පයමජ්ඣානාදිවොභාරං ලභන්තා පච්චෙකං පඤ්චධා විභජන්ති. තෙනාහ “ක්කානඬගයොගභෙදෙනා” ත්‍යාදි, තත්ථ පයමජ්ඣානාදීසු යං යං ක්කානං සමාපජ්ජිත්වා තතො තතො වුට්ඨාය සඬබ්බාරෙ සම්මසන්තස්ස වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනා පචත්තා, තං පාදකජ්ඣානං වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනාය පදට්ඨානභාවතො. යං යං ක්කානං සම්මසන්තස්ස සා පචත්තා, තං සම්මසිතජ්ඣානං. “අභො චත මෙ පයමජ්ඣානසදිසො මග්ගො පඤ්චඬගිකො, දුතියජ්ඣානාදීසු චා අඤ්ඤතරසදිසො චතුරඬගාදිභෙදො මග්ගො භවෙය්‍යා” ති ඵචං යොගාවචරස්ස උජ්ජන්තජ්ඣාසයො පුග්ගලජ්ඣාසයො නාම.

තත්ථ යෙන පයමජ්ඣානාදීසු අඤ්ඤතරං ක්කානං සමාපජ්ජිත්වා තතො වුට්ඨාය පකිණ්ණකසඬබ්බාරෙ සම්මසිත්වා මග්ගො උජ්ජාදිතො භොති, තස්ස සො මග්ගො පයමජ්ඣානාදීසු තංතංපාදකජ්ඣානසදිසො භොති. සචෙ පන විපස්සනාපාදකං කිඤ්චි ක්කානං නත්ථි, කෙචලං පයමජ්ඣානාදීසු අඤ්ඤතරං ක්කානං සම්මසිත්වා මග්ගො උජ්ජාදිතො භොති, තස්ස සො සම්මසිතජ්ඣානසදිසො භොති. යදා පන යං කිඤ්චි ක්කානං සමාපජ්ජිත්වා තතො වුට්ඨාය අඤ්ඤතරං සම්මසිත්වා මග්ගො උජ්ජාදිතො භොති, තදා පුග්ගලජ්ඣාසයවසෙන ද්විසු අඤ්ඤතරසදිසො භොති. සචෙ පන පුග්ගලස්ස තථාච්චො අජ්ඣාසයො නත්ථි, හෙට්ඨිමහෙට්ඨිමජ්ඣානතො වුට්ඨාය උපරුපරික්කානධම්මෙ සම්මසිත්වා උජ්ජාදිතමග්ගො පාදකජ්ඣානං අනපෙක්ඛිත්වා සම්මසිතජ්ඣානසදිසො භොති. උපරුපරික්කානතො පන වුට්ඨාය හෙට්ඨිමහෙට්ඨිමජ්ඣානධම්මෙ සම්මසිත්වා උජ්ජාදිතමග්ගො සම්මසිතජ්ඣානං අනපෙක්ඛිත්වා පාදකජ්ඣානසදිසො භොති. හෙට්ඨිමහෙට්ඨිමජ්ඣානතො හි උපරුපරික්කානං බලවතරන්ති. වෙදනානියමො පන සබ්බත්ථාපි වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනානියමෙන භොති. තථා සුක්ඛවිපස්සකස්ස සකලජ්ඣානඬගනියමො. තස්ස හි පාදකජ්ඣානාදීනං අභාවෙන තෙසං වසෙන නියමාභාවතො විපස්සනානියමෙන පඤ්චඬගිකොච මග්ගො භොතීති. අපිච සමාපත්තිලාභිනොපි ක්කානං පාදකං අකත්වා පකිණ්ණකසඬබ්බාරෙ සම්මසිත්වා උජ්ජාදිතමග්ගොපි විපස්සනානියමෙනෙච පඤ්චඬගිකොච භොතීති අයමෙත්ථ අට්ඨකථාදිතො උද්ධට්ඨො විනිච්ඡයාරො. ටෙරවාදදස්සනාදිවසජ්ජත්තො පන පපඤ්චො අට්ඨකථාදීසු වුත්තනයෙන වෙදිතබ්බො. යථා චෙත්ථ, ඵචං සබ්බත්ථාපි විත්ථාරනයො තත්ථ තත්ථ වුත්තනයෙන ගභෙතබ්බො. ගන්ථභිරුකජනානුග්ගභත්ථං පනෙත්ථ සඬබ්බෙපකථා අධිජ්ජෙතා.

42. යථා රූපාවචරං චිත්තං පයමාදිපඤ්චවිධකුමානභෙදෙන ගය්හති
 “පයමජ්ඣාන” න්ත්‍යාදිනා වුච්චති, තථා අනුත්තරමිපි චිත්තං
 “පයමජ්ඣානසොතාපත්තිමග්ගචිත්ත” න්ත්‍යාදිනා ගය්හති. ආරුප්පඤ්චාපි
 උපෙක්ඛෙකග්ගතායොගෙන අභිගසමතාය පඤ්චමජ්ඣානෙන ගය්හති,
 පඤ්චමජ්ඣානවොභාරං ලභතීත්‍යත්ථො. අථ වා රූපාවචරං චිත්තං අනුත්තරඤ්ච
 පයමාදිකුමානභෙදෙ “පයමජ්ඣානකුසලචිත්තං,
 පයමජ්ඣානසොතාපත්තිමග්ගචිත්තන්ත්‍යාදිනා යථා ගය්හති, තථා ආරුප්පඤ්චාපි
 පඤ්චමෙ කුමානෙ ගය්හතීති යොජනා. ආවරියස්සාපි හි අයමෙව යොජනා
 අධිප්පෙතාති දිස්සති නාමරූපපරිච්ඡේදෙ උජුකමෙව තථා වුත්තත්තා. වුත්තඤ්චි
 තත්ථ –

“රූපාවචරචිත්තාති, ගය්හන්තානුත්තරාති ව;
 පයමාදිකුමානභෙදෙ, ආරුප්පඤ්චාපි පඤ්චමෙ” ති. (නාම. පරි. 24);

තස්මාති යස්මා රූපාවචරං විය අනුත්තරමිපි පයමාදිකුමානභෙදෙ ගය්හති,
 ආරුප්පඤ්චාපි පඤ්චමෙ ගය්හති, යස්මා වා කුමානභිගයොගභෙදෙන ඵකෙකං
 පඤ්චධා කත්වා අනුත්තරං චිත්තං වත්තාලීසවිධන්ති වුච්චති,
 රූපාවචරලොකුත්තරාති විය ව පයමාදිකුමානභෙදෙ, තථා ආරුප්පඤ්චාපි පඤ්චමෙ
 ගය්හති, තස්මා පයමාදිකමෙකෙකං කුමානං ලොකියං තිවිධං, ලොකුත්තරං
 අට්ඨවිධන්ති ඵකාදසවිධං. අන්තෙ තු කුමානං තෙවීසතිවිධං
 තිවිධරූපාවචරද්වාදසවිධඅරූපාවචරඅට්ඨලොකුත්තරවසෙනාත්‍යත්ථො.

43. පාදකජ්ඣානාදිවසෙන ගණනවුධිසී කුසලවිපාකෙස්වෙව සම්භවතීති
 තෙසමෙව ගණනං ඵකවීසසතගණනාය අභිගභාවෙන දස්සෙන්තො ආහ
 “සත්තතිංසා”ත්‍යාදි.

ඉති අභිධම්මත්ථවිභාවිනියා නාම අභිධම්මත්ථසඤ්චවණ්ණනාය
 චිත්තපරිච්ඡේදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. වෙතසිකපරිච්ඡේදවණ්ණනා

සම්පයොගලක්ඛණවණ්ණනා

1. ඵචං තාව චිත්තං භූමිජාතිසම්පයොගසඤ්චාරකුමාරමිමණමග්ගභෙදෙන
 යථාරහං විහජ්ඣවා ඉදානි වෙතසිකවිභාගස්ස අනුප්පත්තත්තා පයමං තාව
 වතුබ්බිධසම්පයොගලක්ඛණසන්දස්සනවසෙන වෙතසිකලක්ඛණං යපෙත්වා,
 තදනන්තරං අඤ්ඤසමානඅකුසලසොභනවසෙන තීහි රාසීහි වෙතසිකධම්මෙ
 උද්දිසිත්වා, තෙසං සොළසභාකාරෙහි සම්පයොගං, තෙත්තිංසවිධෙන සඤ්චාසනඤ්ච
 දස්සෙත්‍යං “ඵකුප්පාදනිරොධා වා”ත්‍යාදි ආරද්ධං. චිත්තෙන සහ ඵකතො උප්පාදො

ව නිරොධො ව යෙසං තෙ එකුප්පාදනිරොධා. එකං ආලම්බණඤ්ච වත්ථු ව යෙසං තෙ එකාලම්බණවත්ථුකා. එවං චතුභි ලක්ඛණෙහි වෙනොයුත්තා විත්තෙන සම්පයුත්තා ද්විපඤ්ඤාස ලක්ඛණා ධාරණතො ධම්මා නියතයොගිනො, අනියතයොගිනො ව වෙනසිකා මතා.

තත්ථ යදි එකුප්පාදමත්තෙනෙව වෙනොයුත්තාති අධිප්පෙතා, තදා විත්තෙන සහ උප්පජ්ජමානානං රූපධම්මානම්පි වෙනොයුත්තතා ආපජ්ජෙය්‍යාති එකනිරොධග්ගහණං. එවම්පි විත්තානුපරිවත්තිනො විඤ්ඤත්තිද්වයස්ස පසඬගො නසක්කා නිවාරෙතූං, තථා “එකතො උප්පාදො වා නිරොධො වා එතෙසන්ති එකුප්පාදනිරොධා” ති පරිකප්පෙන්තස්ස පුරෙතරමුප්පජ්ජන්වා විත්තස්ස භඬගක්ඛණෙ නිරුජ්ඣමානානම්පි රූපධම්මානන්ති එකාලම්බණග්ගහණං. යෙ එවං තිවිධලක්ඛණා, තෙ නියමතො එකවත්ථුයෙවාතිදස්සනත්ථං එකවත්ථුකග්ගහණන්ති අලමතිප්පඤ්චෙන.

සම්පයොගලක්ඛණවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අඤ්ඤාසමානවෙනසිකවණ්ණනා

2. කථන්ති සරූපසම්පයොගාකාරානං කථෙතුකමානාපුච්ඡා. චුසතීති එස්සො (ධ. ස. අට්ඨ. 1 ධම්මුදෙසවාරඵස්සපඤ්චමකරාසිවණ්ණනා), ස්වායං චුසනලක්ඛණො. අයඤ්ඤි අරූපධම්මොපි සමානො ආරම්මණෙ චුසනාකාරෙනෙව පවත්නති, සා වස්ස චුසනාකාරඵපවත්ති අම්බිලබාදකාදීනං පස්සන්තස්ස පරස්ස බෙඵ්ප්පාදාදි විය දට්ඨබ්බා. වෙදයති ආරම්මණරසං අනුභවතීති වෙදනා, සා වෙදයිතලක්ඛණා. ආරම්මණරසානුභවනඤ්ඤි පත්වා සෙසසම්පයුත්තධම්මා එකදෙසමත්තෙනෙව රසං අනුභවන්ති, එකංසතො පන ඉස්සරවතාය වෙදනාව අනුභවති. තථා හෙසා “සුභොජනරසානුභවනකරාජා වියා” ති චුත්තා. සුබාදිවසෙන පනස්සා හෙදං සයමෙව වක්ඛති. නීලාදිහෙදං ආරම්මණං සඤ්ඡානාති සඤ්ඤං කත්වා ජානාතීති සඤ්ඤා, සා සඤ්ඡානනලක්ඛණා. සා හි උප්පජ්ජමානා දාරුආදීසු වඩ්ඪකීආදීනං සඤ්ඤාණකරණං විය පච්ඡා සඤ්ඡානනස්ස කාරණභූතං ආකාරං ගහෙන්වා උප්පජ්ජති. නිමිත්තකාරිකාය තාවෙනං යුජ්ජති, නිමිත්තෙන සඤ්ඡානන්තියා පන කථන්ති? සාපි පුන අපරාය සඤ්ඤාය සඤ්ඡානනස්ස නිමිත්තං ආකාරං ගහෙන්වා උප්පජ්ජතීති න එත්ථ කොචි අසම්භවො.

වෙනෙති අත්තනා සම්පයුත්තධම්මෙ ආරම්මණෙ අභිසන්දහති, සඬබතාහිසඬබරණෙ වා බ්‍යාපාරමාපජ්ජතීති වෙනනා. තථා හි අයමෙව අභිසඬබරණෙ පධානත්තා විභඬගෙ සුත්තන්තභාජනියෙ සඬබාරක්ඛන්ධං විභජන්තෙන “සඬබතමහිසඬබරොන්තීති සඬබාරා” ති (සං. නි. 3.79) වන්වා “වක්ඛුසම්ඵස්සජා වෙනනා” ත්‍යාදීනා (විභ. 21) නිද්දිට්ඨා. සා වෙනයිතලක්ඛණා, ජෙට්ඨසිස්සමභාවඩ්ඪකීආදයො විය සකිච්චපරකිච්චසාධිකාති දට්ඨබ්බං. එකග්ගතාවිතක්කවිචාරජීතීනං සරූපවිභාවනං හෙට්ඨා ආගතමෙව.

ජීවත්ති තෙන සම්පයුත්තධම්මාති ජීවිතං, තදෙව සහජාතානුපාලනෙ ආධිපච්චයොගෙන ඉන්ද්‍රියන්ති ජීවිතින්ද්‍රියං, තං අනුපාලනලක්ඛණං උප්පලාදිඅනුපාලකං උදකං විය. කරණං කාරො, මනස්මිං කාරො මනසිකාරො, සො චෙනසො ආරම්මණෙ සමන්තාභාරලක්ඛණො. විතක්කො හි සහජාතධම්මානං ආරම්මණෙ අභිනිරොපනසභාවත්තා තෙ තත්ථ පක්ඛිපන්තො විය හොති, චෙනනා අත්තනා ආරම්මණග්ගහණෙන යථාරුල්ලෙහෙ ධම්මෙපි තත්ථ තත්ථ නියොජෙන්ති බලනායකො විය හොති, මනසිකාරො තෙ ආරම්මණාහිමුඛං පයොජනතො ආජානීයානං පයොජනකසාරථී වියාති අයමෙනෙසං විසෙසො. ධම්මානඤ්ඤි තං තං යාථාවසරසලක්ඛණං සභාවතො පටිච්ඡික්ඛිත්වා භගවතා තෙ තෙ ධම්මා විහත්තාති භගවති සද්ධාය “එවං විසෙසා ඉමෙ ධම්මා”ති ඔකප්පෙන්වා උග්ගහණපරිපුච්ඡාදිවසෙන තෙසං සභාවසමධිගමාය යොගො කරණීයො, න පන තත්ථ තත්ථ විප්පටිපජ්ජන්තෙහි සම්මොහො ආපජ්ජිතබ්බොති අයමෙත්ථ ආචරියානං අනුසාසනී. සබ්බෙසම්පි එකුනනචුතිචිත්තානං සාධාරණා නියමතො තෙසු උප්පජ්ජනතොති සබ්බචිත්තසාධාරණා නාම.

3. අධිමුච්චනං අධිමොක්ඛො, සො සන්තිට්ඨානලක්ඛණො, ආරම්මණෙ නිච්චලභාවෙන ඉන්ද්‍රියලො විය දට්ඨබ්බො. වීරානං භාවො, කම්මං, විධිනා ඊරයිතබ්බං පචන්තෙතබ්බන්ති වා වීරියං, උස්සාහො, සො සහජාතානං උපත්ථම්භනලක්ඛණො. වීරියවසෙන හි තෙසං ඔලීනචුත්තිතා න හොති. එවඤ්ච කත්වා ඉමස්ස විතක්කාදිහි විසෙසො සුපාකටො හොති. ඡන්දනං ඡන්දො, ආරම්මණෙන අත්ථිකතා, සො කත්තුකාමතාලක්ඛණො. තථා හෙස “ආරම්මණග්ගහණෙ චෙනසො හත්ථප්පසාරණං වියා”ති (ධ. ස. අට්ඨ. 1 යෙවාපනකචණ්ණනා) චුච්චති. දානචත්ථුච්ඡිස්සජ්ජනවසෙන පචත්තකාලෙපි චෙස විස්සජ්ජිතබ්බෙන තෙන අත්ථිකොච බිපිතබ්බඋසුනං ගහණෙ අත්ථිකො ඉස්සාසො විය. සොහනෙසු තදිතරෙසු ච පකාරෙන කිණ්ණා විප්පකිණ්ණාති පකිණ්ණකා.

4. සොහනාපෙක්ඛාය ඉතරෙ, ඉතරාපෙක්ඛාය සොහනා ච අඤ්ඤෙ නාම, තෙසං සමානා න උද්ධච්චසද්ධාදයො විය අකුසලාදිසභාවායෙවාති අඤ්ඤසමානා.

අඤ්ඤසමානචෙතසිකචණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අකුසලචෙතසිකචණ්ණනා

5. එවං තාව සබ්බචිත්තසාධාරණවසෙන, පකිණ්ණකචසෙන ච සොහනෙතරසභාවෙ තෙරස ධම්මෙ උද්දිසිත්වා ඉදානි හෙට්ඨා චිත්තවිභාගෙ නිද්දිට්ඨානුක්කමෙන අකුසලධම්මපරියාපන්තෙ පයමං, තතො සොහනධම්මපරියාපන්තෙ ච දස්සෙතුං “මොහො”තායාදි චුත්තං. අහෙතුකා පන ආචෙණිකධම්මා නත්ථිති න තෙ විසුං චුත්තා. ආරම්මණෙ මුය්හතීති මොහො, අඤ්ඤාණං, සො ආරම්මණසභාවච්ඡාදනලක්ඛණො. ආරම්මණග්ගහණචසප්පවත්තොපි හෙස තස්ස යථාසභාවප්පටිච්ඡාදනාකආරෙනෙච

පවත්නා. න හිරියනි න ලජ්ජනීති අහිරිකො, පුග්ගලො, ධම්මසමුභො වා. අහිරිකස්ස භාවො අහිරික්කං, තදෙව අහිරිකං. න ඔත්තජ්ජනීති අනොත්තජ්ජං. තත්ථ ගුථනො ගාමසුකරො විය කායදුච්චරිතාදිතො අජ්ගුච්ඡනලක්ඛණං අහිරිකං, අග්ගිතො සලභො විය තතො අනුත්තාසලක්ඛණං අනොත්තජ්ජං. තෙනාහු පොරාණා –

“ජ්ගුච්ඡනි නාහිරිකො, පාපා ගුථාව සුකරො;
න භායනි අනොත්තජ්ජී, සලභො විය පාවකා” ති.

උද්ධතස්ස භාවො උද්ධච්චං, තං චිත්තස්ස අවුපසමලක්ඛණං පාසාණාහිසාතසමුද්ධතහස්මං විය. ලුඛහතීති ලොභො, සො ආරම්මණෙ අහිසඬගලක්ඛණො මක්කටාලෙපො විය. චිත්තස්ස ආලම්බිතුකාමතාමත්තං ඡන්දො, ලොභො තත්ථ අහිගිජ්ඣනන්ති අයමෙනෙසං විසෙසො. “ඉදමෙව සච්චං, මොසමඤ්ඤ” න්ති මිච්ඡාහිනිවෙසලක්ඛණො දිට්ඨී. ඤාණඤ්ඤි ආරම්මණං යථාසභාවතො ජානාති, දිට්ඨී යථාසභාවං විජහිත්වා අයාථාවතො ගණ්භාතීති අයමෙනෙසං විසෙසො. “සෙයොහමස්මි” ත්වාදිතා මඤ්ඤතීති මානො, සො උණ්ණතිලක්ඛණො. තථා හෙස “කෙතුකම්පතාපච්චුපට්ඨානො” ති (ධ. ස. අට්ඨ. 400) චුත්තො. දුස්සතීති දොසො, සො චණ්ඩික්කලක්ඛණො පහටාසීවිසො විය, ඉස්සතීති ඉස්සා, සා පරසම්පත්තිඋසුයනලක්ඛණො. මච්ඡරස්ස භාවො මච්ඡරියං, “මා ඉදං අච්ඡරියං අඤ්ඤෙසං හොතු, මය්හමෙව හොතු” ති පවත්තං වා මච්ඡරියං, තං අත්තසම්පත්තිගුහනලක්ඛණං. කුච්ඡිතං කතන්ති කුකතං. කතාකතදුච්චරිතසුචරිතං. අකතමිපි හි කුකත” න්ති වොහරන්ති “යං මයා අකතං. තං කුකත” න්ති. ඉධ පන කතාකතං ආරඛිහ උජ්ජන්තො විජ්ජට්ඨාරචිත්තුජ්ජාදො කුකතං, තස්ස භාවො කුක්කුච්චං, තං කතාකතදුච්චරිතසුචරිතානුසොචනලක්ඛණං. ටීනනං ටීනං, අනුස්සාහනාවසංසිදනවසෙන සංහතභාවො. මිද්ධනං මිද්ධං, විගතසාමත්ථියතා, අසත්තිවිසානො වා, තත්ථ ටීනං චිත්තස්ස අකම්මඤ්ඤතාලක්ඛණං, මිද්ධං වෙදනාදික්ඛන්ධත්තයස්සාති අයමෙනෙසං විසෙසො. තථා හි පාළියං (ධ. ස. 1162-1163) “තත්ථ කතමං ටීනං? යා චිත්තස්ස අකල්ලතා අකම්මඤ්ඤතා. තත්ථ කතමං මිද්ධං? යා කායස්ස අකල්ලතා අකම්මඤ්ඤතා” ත්වාදිතා ඉමෙසං නිද්දෙසො පවත්තො. නනු ව “කායස්සා” ති වචනතො රූපකායස්සපි අකම්මඤ්ඤතා මිද්ධන්ති තස්ස රූපභාවොපි ආපජ්ජතීති? නාපජ්ජනි, තත්ථ තත්ථ ආචරියෙහි ආතීතකාරණවසෙනෙවස්ස පටික්ඛිත්තත්තා. තථා හි මිද්ධවාදිමතජ්ජට්ඨකම්මෙපනත්ථං තෙසං වාදනික්ඛෙපපුඛිකං අට්ඨකථාදීසු බහුධා විත්ථාරෙන්ති ආචරියා. අයං පනෙත්ථ සඬගභො –

“කෙචි මිද්ධමිපි රූපන්ති, වදන්තෙතං න යුජ්ජනි;
පහාතඛිබ්බෙසු චුත්තත්තා, කාමච්ඡන්දාදෙයො විය.

“පහාතඛිබ්බෙසු අක්ඛාත-මෙතං නිවරණෙසු හි;
රූපන්තු න පහාතඛිබ්බ-මක්ඛාතං දස්සනාදිතා.

“න තුම්භං භික්ඛවෙ රූපං, පජභෙඨා’ති පාඨනො;
පභෙය්‍යභාවලෙසොපි, යත්ථ රූපස්ස දිස්සති.

“තත්ථ තඛ්ඛිසයච්ඡන්ද-රාගභානි පකාසිතා;
චුත්තඤ්ඤි තත්ථ යො ඡන්ද-රාගක්ඛෙපොතිආදිකං.

“රූපාරූපෙසු මිද්ධෙසු, අරූපං තත්ථ දෙසිතං;
ඉති වෙ නත්ථී තං තත්ථ, අවිසෙසෙන පාඨනො.

“සක්කා හි අනුමානං යං, මිද්ධං රූපන්ති වින්තිතං;
තම්පි නිවරණං මිද්ධ-භාවනො ඉතරං විය.

“සම්පයොගාහිධානා ව, න තං රූපන්ති නිච්ඡයො;
අරූපිනඤ්ඤි ඛන්ධානං, සම්පයොගො පවුච්චති.

“තථාරූප්පෙ සමුප්පත්ති, පාඨනො නත්ථී රූපතා;
නිද්දා ඛිණාසවානන්තු, කායගෙලඤ්ඤතො සියා’ති.

අකුසලවෙතසිකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සොභනවෙතසිකවණ්ණනා

6. සද්දහතීති සද්ධා, බුද්ධාදීසු පසාදො, සා සම්පයුත්තධම්මානං පසාදනලක්ඛණා උදකප්පසාදකමණි විය. සරණං සති, අසම්මොසො, සා සම්පයුත්තධම්මානං සාරණලක්ඛණා. හිරියති කායදුච්චරිතාදීහි ජ්ගුච්ඡතීති හිරී, සා පාපතො ජ්ගුච්ඡනලක්ඛණා. ඔත්තප්පතීති ඔත්තප්පං, තං පාපතො උත්තාසලක්ඛණං. අත්තගාරවච්චසෙන පාපතො ජ්ගුච්ඡනතො කුලවධු විය හිරී, පරගාරවච්චසෙන පාපතො උත්තාසනතො වෙසියා විය ඔත්තප්පං. ලොහප්පට්ඨකම්ඛො අලොභො, සො ආරම්මණෙ විත්තස්ස අලග්ගතාලක්ඛණො මුත්තහික්ඛු විය. දොසප්පට්ඨකම්ඛො අදොසො, සො අවණ්ඨික්කලක්ඛණො අනුකුලමිත්තො විය. තෙසු ධම්මෙසු මජ්ඣන්තතා තනුමජ්ඣන්තතා, සා විත්තවෙතසිකානං අජ්ඣුපෙක්ඛනලක්ඛණා සමප්පචත්තානං අස්සානං අජ්ඣුපෙක්ඛකො සාරථී විය.

කායස්ස පස්සම්භනං කායප්පස්සද්ධි. විත්තස්ස පස්සම්භනං විත්තප්පස්සද්ධි. උභොපි වෙතා කායවිත්තදරථවුපසමලක්ඛණා. කායස්ස ලහුභාවො කායලහුතා. තථා විත්තලහුතා. තා කායවිත්තගරුභාවවුපසමලක්ඛණා. කායස්ස මුදුභාවො කායමුදුතා. තථා විත්තමුදුතා. තා කායවිත්තථද්ධභාවවුපසමලක්ඛණා. කම්මනි සාධු කම්මඤ්ඤං, තස්ස භාවො කම්මඤ්ඤතා, කායස්ස කම්මඤ්ඤතා කායකම්මඤ්ඤතා. තථා විත්තකම්මඤ්ඤතා. තා කායවිත්තඅකම්මඤ්ඤභාවවුපසමලක්ඛණා. පගුණස්ස භාවො පාගුඤ්ඤං, තදෙව

පාගුඤ්ඤතා, කායස්ස පාගුඤ්ඤතා කායපාගුඤ්ඤතා. තථා චිත්තපාගුඤ්ඤතා. තා කායචිත්තානං ගෙලඤ්ඤවූපසමලක්ඛණා. කායස්ස උජුකභාවො කායුජුකතා. තථා චිත්තජුකතා. තා කායචිත්තානං අජ්ජවලක්ඛණා. යථාක්කමං පනොතා කායචිත්තානං සාරම්භාදිකරධාතුක්ඛොභපට්ඨපච්චයසමුට්ඨානා, කායොති වෙත්ථ වෙදනාදික්ඛන්ධන්තයස්ස ගහණං. යස්මා වෙනෙ ද්වෙ ද්වෙ ධම්මාව ඵකතො හුත්වා යථාසකං පට්ඨකඛධම්මෙ හනන්ති, තස්මා ඉධෙව දුට්ඨතා වුත්තා, න සමාධිආදීසු. අපිච චිත්තජ්ජස්සද්ධිආදීහි චිත්තස්සෙව පස්සද්ධාදිභාවො හොති, කායජ්ජස්සද්ධිආදීහි පන රූපකායස්සහි තංසමුට්ඨානපණිනරූපඵරණවසෙනාති තදන්ථසන්දස්සන්ථස්සවෙත්ථ දුට්ඨතා වුත්තා. සොහනානං සබ්බෙසම්පි සාධාරණා නියමෙන තෙසු උජ්ජජනතොති සොහනසාධාරණා.

7. සම්මා වදන්ති ඵතායාති සම්මාවාවා, වච්චුවච්චිවරති. සා වතුබ්බිධා මුසාවාදා වෙරමණි, පිසුණුවාවා වෙරමණි, ඵරුසවාවා වෙරමණි, සම්ඵජ්ජලාපා වෙරමණිති. කම්මමෙව කම්මන්තො සුත්තන්තවනන්තාදයො විය. සම්මා පවත්තො කම්මන්තො සම්මාකම්මන්තො, කායදුට්චරිතවරති. සා තිව්ධා පාණාතිපාතා වෙරමණි, අදින්නාදානා වෙරමණි, කාමෙසුමිච්ඡාවාරා වෙරමණිති. සම්මා ආජීවන්ති ඵතෙනාති සම්මාආජීවො, මිච්ඡාජීවවරති. සො පන ආජීවහෙතුකකායවච්චුවච්චිවරිතො විරමණවසෙන සත්තවිධො, කුභනලපනාදිමිච්ඡාජීවවිරමණවසෙන බහුවිධො වා. තිව්ධාපි පනොතා පච්චෙකං සම්පත්තසමාදානසමුච්ඡෙදවිරතිවසෙන තිව්ධා විරතියො නාම යථාවුත්තදුට්චරිතෙහි විරමණතො.

8. කරොති පරදුක්ඛෙ සති සාධුනං හදයබෙදං ජනෙති, කිරති වා වික්ඛිපති පරදුක්ඛං, කිණාති වා තං හිංසති, කිරියති වා දුක්ඛිතෙසු පසාරියතිති කරුණා, සා පරදුක්ඛාපනායනකාමතාලක්ඛණා. තාය හි පරදුක්ඛං අපනීයතු වා, මා වා, තදාකාරෙතොව සා පවත්තති. මොදන්ති ඵතායාති මුදිතා, සා පරසම්පත්තිඅනුමොදනලක්ඛණා, අජ්ජමාණසත්තාරම්මණත්තා අජ්ජමාණා, තා ඵච අජ්ජමඤ්ඤා. නනු ච “වතස්සො අජ්ජමඤ්ඤා” ති වක්ඛති, කස්මා පනොන්ථ ද්වෙයෙව වුත්තාති? අදොසත්ත්වමජ්ඣක්ඛන්තාහි මෙත්තුපෙක්ඛානං ගහිතත්තා. අදොසොයෙව හි සත්තෙසු හිතජ්ඣාසයවසජ්ජවත්තො මෙත්තා නාම. තත්ත්වමජ්ඣක්ඛන්තායෙව තෙසු පටිසානුනායවූපසමජ්ජවත්තා උපෙක්ඛා නාම. තෙනාහු පොරාණා –

“අබ්බාපාදෙන මෙත්තා හි, තත්ත්වමජ්ඣක්ඛන්තාය ව;
උපෙක්ඛා ගහිතා යස්මා, තස්මා න ගහිතා උභො” ති. (අහිධ. 70);

පකාරෙන ජානාති අනිච්චාවදිවසෙන අවබුජ්ඣතිති පඤ්ඤා, සා ඵච යථාසභාවාවබොධනෙ ආධිපච්චියොගතො ඉන්ද්‍රියන්ති පඤ්ඤන්ද්‍රියං. අථ සඤ්ඤාවිඤ්ඤාණපඤ්ඤානං කිං නානාකරණන්ති? සඤ්ඤා තාව නීලාදිවසෙන සඤ්ඤානාමත්තං කරොති, ලක්ඛණජ්ජට්චෙධං කාතුං න සක්කොති. විඤ්ඤාණං ලක්ඛණජ්ජට්චෙධම්පි සාධෙති, උස්සක්කිත්වා පන මග්ගං පාපෙතුං න සක්කොති.

පඤ්ඤා පන තිවිධමිපි කරොති, බාලගාමිකභෙරඤ්ඤිකානං කභාපණාවබොධනමෙත්ථ නිදස්සනන්ති. ඤාණවිප්පයුත්තසඤ්ඤාය වෙන්ථ ආකාරග්ගභණුවසෙන උප්පජ්ජනකාලෙ විඤ්ඤාණං අබ්බොභාරිකං, සෙසකාලෙ බලවං. ඤාණසම්පයුත්තා පන උභොපි තදනුගතිකා භොන්ති. සබ්බථාපි පඤ්චවීසතීති සම්බන්ධො.

9. “තෙරසඤ්ඤසමානා”තාදි තීභි රාසීභි චුත්තානං සඛිගභො.

සොභනවෙනසිකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සම්පයොගනයවණ්ණනා

10. විත්තෙන සහ අවිසුත්තා විත්තාවිසුත්තා, වෙනසිකාති චුත්තං භොති. උප්පජ්ජතීති උප්පාදො, විත්තමෙව උප්පාදො විත්තුප්පාදො. අඤ්ඤත්ථ පන සසම්පයුත්තං විත්තං විත්තුප්පාදොති චුච්චති “උප්පජ්ජති විත්තං එතෙනාති උප්පාදො, ධම්මසමුභො, විත්තඤ්ච තං උප්පාදො වාති විත්තුප්පාදො” ති කත්වා. සමාභාරද්වන්දෙපි හි පුල්ලිඬිගං කත්ථවි සද්දවිදු ඉච්ඡන්ති. තෙසං විත්තාවිසුත්තානං විත්තුප්පාදෙසු පච්චෙකං සම්පයොගො ඉතො පරං යථායොගං පචුච්චතීති සම්බන්ධො.

අඤ්ඤසමානවෙනසිකසම්පයොගනයවණ්ණනා

13. සභාවෙන අවිතක්කත්තා ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණානි වජ්ජිතානි එතෙහි, තෙහි වා එතානි වජ්ජිතානීති ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවජ්ජිතානී, චතුචත්තාලීස කාමාවචරවිත්තානී. තෙසු වෙච එකාදසසු පඨමජ්ඣානවිත්තෙසු ච විතක්කො ජායති සෙසානං භාවනාබලෙන අවිතක්කත්තාති අධිප්පායො.

14. තෙසු වෙච පඤ්චපඤ්ඤාසසවිතක්කවිත්තෙසු, එකාදසසු දුතියජ්ඣානවිත්තෙසු වාති ඡසට්ඨිවිත්තෙසු විචාරො ජායති.

15. ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙහි, විචිකිච්ඡාසභගතෙන වාති එකාදසහි වජ්ජිතෙසු අට්ඨසත්තතිවිත්තෙසු අධිමොක්ඛො ජායති.

16. පඤ්චද්වාරාවජ්ජනෙන, ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙහි, සම්පට්ච්ඡනද්වයෙන, සන්තීරණත්තයෙන වාති සොළසහි වජ්ජිතෙසු තෙසත්තනියා විත්තෙසු වීරියං ජායති.

17. දොමනස්සභගතෙහිද්වීභි, උපෙක්ඛාසභගතෙහි පඤ්චපඤ්ඤාසවිත්තෙහි, කායවිඤ්ඤාණද්වයෙන, එකාදසහි චතුත්ථජ්ඣානෙහි වාති සත්තතිවිත්තෙහි වජ්ජිතෙසු එකපඤ්ඤාසවිත්තෙසු පීති ජායති.

18. අහෙතුකෙහි අට්ඨාසනි, මොමුහෙහි ද්විතී වානි වීසනියා විත්තෙහි වජ්ජිතෙසු එකුනසත්තනිවිත්තෙසු ඡන්දො ඡායනි.

19. තෙ පනානි පකිණ්ණකවිවජ්ජිතා තංසහගතා ව. යථාක්කමන්ති විතක්කාදිඡපකිණ්ණකවජ්ජිතතංසහිතකමානුරූපතො. “ඡසට්ඨි පඤ්චපඤ්ඤාසා” ත්‍යාදි එකවීසසතගණනවසෙන, එකුනනවුතිගණනවසෙන ව යථාරහං යොජෙනබ්බං.

අඤ්ඤසමානවෙතසිකසම්පයොගනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අකුසලවෙතසිකසම්පයොගනයවණ්ණනා

20. “සබ්බාකුසලසාධාරණා” ති වත්වා තදෙව සමත්ථෙතං “සබ්බෙසුපී” ත්‍යාදි වුත්තං. යො හි කොචි පාණානිපාතාදිසු පටිපජ්ජති, සො සබ්බොපි මොහෙන තත්ථ අනාදිනවදස්සාවී අහිරිකෙන තතො අජිගුච්ඡන්තො, අනොත්තජ්ජපෙන අනොත්තජ්ජන්තො, උද්ධච්චෙන අවුපසන්තො ව හොති, තස්මා තෙ සබ්බාකුසලෙසු උපලබ්භන්ති.

21. ලොහසහගතවිත්තෙස්වෙචානි එව-කාරො අධිකාරත්ථායපි හොතීති “දිට්ඨිසහගතවිත්තෙසු” තිආදිසුපි අවධාරණං දට්ඨං. සක්කායාදිසු හි අහිනිවිසන්තස්ස තත්ථ මමායනසම්භවතො දිට්ඨි ලොහසහගතවිත්තෙස්වෙච ලබ්භති. මානොපි අහංමානවසෙන පවත්තනතො දිට්ඨිසදිසොච පවත්තතීති දිට්ඨියා සහ එකවිත්තුප්පාදෙන පවත්තති කෙසරසීහො විය අපරෙන තථාවිධෙන සහ එකගුභායං, න වාපි දොසමුලාදිසු උජ්ජපජ්ජති අත්තසිනෙහසන්තිස්සයහාවෙන එකත්තලොහපදට්ඨානත්තානි සො දිට්ඨිවිජ්ජයුත්තෙස්වෙච ලබ්භති.

24. තථා පරසම්පත්තිං උසුයන්තස්ස, අත්තසම්පත්තියා ව පරෙහි සාධාරණභාවං අනිච්ඡන්තස්ස, කතාකතදුච්චරිතසුචරිතෙ අනුසොචන්තස්ස ච තත්ථ තත්ථ පටිහනනවසෙනෙච පවත්තනතො ඉස්සාමච්ඡරියකුක්කුච්චානි පටිසවිත්තෙස්වෙච.

25. අකම්මඤ්ඤතාපකතිකස්ස තථා සභාවතික්ඛෙසු අසඬ්ඛාරිකෙසු පවත්තනායොගතො ටීනමීද්ධං සසඬ්ඛාරිකෙස්වෙච ලබ්භති.

27. සබ්බාපුඤ්ඤස්වෙච වත්තාරො වෙතසිකා ගතා, ලොහමුලෙයෙච යථාසම්භවං තයො ගතා, දොසමුලෙස්වෙච ද්විසු වත්තාරො ගතා, තථා සසඬ්ඛාරෙයෙච ද්වියන්ති යොජනා. විචිකිච්ඡා විචිකිච්ඡාවිත්තෙ වානි ව-සද්දො අවධාරණං. විචිකිච්ඡා විචිකිච්ඡාවිත්තෙයෙචානි සම්බන්ධො.

අකුසලවෙතසිකසම්පයොගනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සොහනවෙතසිකසම්පයොගනයවණ්ණනා

29. ලොකුත්තරවිත්තෙසු පාදකජ්ඣානාදිවසෙන කදාවි සම්මාසඬකජ්ජවිරහො සියා, න පන විරතීනං අභාවො මග්ගස්ස කායදුච්චරිතාදීනං සමුච්ඡේදවසෙන, එලස්ස ච තදනුකුලවසෙන පවත්තනතොති චුත්තං “විරතියො පනා” ත්‍යාදි. සබ්බථාපීති සබ්බෙහිපි තංතංදුච්චරිතදුරාජීවානං විධමනවසජ්ජවත්තෙහි ආකාරෙහි. න හි එතාසං ලොකියෙසු විය ලොකුත්තරෙසුපි මුසාවාදාදීනං විසුං විසුං පහානවසෙන පවත්ති හොති සබ්බෙසමෙව දුච්චරිතදුරාජීවානං තෙන තෙන මග්ගෙන කෙසඤ්චි සබ්බසො, කෙසඤ්චි අපායගමනියාදිඅවත්ථාය පහානවසෙන එකක්ඛණෙ සමුච්ඡින්නතො. නනු වායමත්ථො “එකතොවා” ති ඉමිනාව සිද්ධොති? තං න, තිස්සන්තං එකතොචුත්තිපරිදීපනමත්තෙන චතුබ්බිධවච්චිදුච්චරිතාදීනං පටිපක්ඛාකාරජ්ජවත්තියා අදීපිතත්තා. කෙචි පන ඉමමත්ථං අසල්ලක්ඛෙත්ථාව “සබ්බථාපී” ති ඉදං අතිරිත්ත” ත්ති වදන්ති, තත්ථ තෙසං අඤ්ඤාණමෙව කාරණං. “නියතා” ති ඉමිනාපි ලොකියෙසු විය කදාවි සම්භවං නිවාරෙති. තථා හෙතා ලොකියෙසු යෙවාපනකවසෙන දෙසිතා, ඉධ පන සරූපෙනෙව. කාමාවචරකුසලෙස්ථෙවාවාති අවධාරණෙන කාමාවචරවිපාකකිරියෙසු මහග්ගතෙසු ච සම්භවං නිවාරෙති. තථා වෙව උපරි වක්ඛති. කදාවිති මුසාවාදාදිඑකෙකදුච්චරිතෙහි පටිවිරමණකාලෙ. කදාවි උජ්ජජ්ජන්තාපි න එකතො උජ්ජජ්ජන්ති චිතික්කමිතබ්බවත්ථුසඬධාතානං අත්තතො ආරම්මණානං සම්භවාපෙක්ඛත්තාති චුත්තං “විසුං විසු” ත්ති.

30. අජ්ජනාජ්ජන්තානං අජ්ජමඤ්ඤානං න කදාවි සොමනස්සරහිතා පවත්ති අත්ථිති “පඤ්චම...පෙ.... විත්තෙසු වා” ති චුත්තං. විනිවරණාදිතාය මහත්තං ගතාති, මහත්තෙහි වා ඤායීහි ගතාති පත්තානීති මහග්ගතාති. නානා හුත්ථාති හින්තාරම්මණත්තා අත්තතො ආරම්මණභූතානං දුක්ඛිතසුඛිතසත්තානං ආපාඨගමනාපෙක්ඛතාය විසුං විසුං හුත්ථා. එත්ථාති ඉමෙසු කාමාවචරකුසලවිත්තෙසු, කරුණාමුදිතාභාවනාකාලෙ අජ්ජනාවිථිතො පුබ්බෙ පරිවයවසෙන උපෙක්ඛාසහගතවිත්තෙහිපි පරිකම්මං හොති, යථා තං පගුණගන්ථං සජ්ඣායන්තස්ස කදාවි අඤ්ඤවිහිතස්සපි සජ්ඣායනං, යථා ච පගුණවිපස්සනාය සඬධාරෙ සම්මසන්තස්ස කදාවි පරිවයබලෙන ඤාණවිජ්ජයුත්තවිත්තෙහිපි සම්මසන්ති උපෙක්ඛාසහගතකාමාවචරෙසු කරුණාමුදිතානං අසම්භවවාදො කෙචිවාදො කතො. අජ්ජනාවිථියං පන තාසං එකන්තතො සොමනස්සහගතෙස්ථෙව සම්භවො දට්ඨබ්බො හින්තජාතිකස්ස විය හින්තවෙදනස්සපි ආසෙවනපච්චයාභාවතො.

32. තයො සොළසවිත්තෙසුති සම්මාවාවාදයො තයො ධම්මා අට්ඨලොකුත්තරකාමාවචරකුසලවසෙන සොළසවිත්තෙසු ජායන්ති.

33. එවං නියතානියතසම්පයොගවසෙන චුත්තෙසු අනියතධම්මෙ එකතො දස්සෙත්ථා සෙසානං නියතභාවං දීපෙතුං “ඉස්සාමච්ඡෙරා” ත්‍යාදි චුත්තං. ඉස්සාමච්ඡෙරකුක්කුච්චවිරතීකරුණාදයො නානා කදාවි ජායන්ති, මානො ච කදාවි “සෙයොහමස්ථී” ත්‍යාදිවසජ්ජවත්තියං ජායති. ටීනමිද්ධං තථා කදාවි

අකම්මඤ්ඤතාවසජ්ජවත්තියං සහ අඤ්ඤමඤ්ඤං අවිජ්ජයොගිවසෙන ජායතීති යොජනා. අථ වා මානො වානි එත්ථ ව-සද්දං “සභා”ති එත්ථාපි යොජෙත්වා ටීනමිද්ධං තථා කදාවි සහ ව සසඬ්ඛාරිකපටිසෙ, දිට්ඨිගතවිජ්ජයුත්තසසඬ්ඛාරිකෙසු ව ඉස්සාමච්ඡරියකුක්කුච්චෙහි, මානෙන ව සද්ධිං, කදාවි තදිතරසසඬ්ඛාරිකවිත්තසම්පයොගකාලෙ, තංසම්පයොගකාලෙපි වා නානා ව ජායතීති යොජනා දට්ඨබ්බා. අපරෙ පන ආවරියා “මානො ව ටීනමිද්ධඤ්ච තථා කදාවි නානා කදාවි සහ ව ජායතී”ති එත්තකමෙව යොජෙසුං.

34. සෙසානි යථාචුත්තෙහි එකාදසභි අනියතෙහි ඉතරෙ එකවත්තාලීස. කෙච්ච පන “යථාචුත්තෙහි අනියතයෙවාපනකෙහි සෙසා නියතයෙවාපනකා”ති වණ්ණෙත්ති, තං තෙසං මතිමත්තං, ඉධ යෙවාපනකනාමෙන කෙසඤ්චි අනුද්ධටත්තා. කෙචලඤ්ඤෙත්ථ නියතානියතවසෙන විත්තුජ්ජාදෙසු යථාරහං ලබ්භමානවෙතසිකමත්තසන්දස්සනං ආවරියෙන කතං, න යෙවාපනකනාමෙන කෙච්ච උද්ධටාති.

එවං තාව “එස්සාදීසු අයං ධම්මො එත්තකෙසු විත්තෙසු උපලබ්භතී”ති විත්තපරිච්ඡෙදවසෙන සම්පයොගං දස්සෙත්වා ඉදානි “ඉමස්මිං විත්තුජ්ජාදෙ එත්තකා වෙතසිකා”ති වෙතසිකරාසිපරිච්ඡෙදවසෙන සඬ්භං දස්සෙතුං “සඬ්භඤ්චා”ත්තාදි චුත්තං.

සොභනවෙතසිකසම්පයොගනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සම්පයොගනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සඬ්භනයවණ්ණනා

35. “ජත්තිංසා”ත්තාදි තත්ථ තත්ථ යථාරහං ලබ්භමානකධම්මවසෙන ගණනසඬ්භො.

36. පයමජ්ඣානෙ නියුත්තානි විත්තානි, තං වා එතෙසං අත්ථීති පයමජ්ඣානිකවිත්තානි. අජ්ජමඤ්ඤානං සත්තාරම්මණත්තා, ලොකුත්තරානඤ්ච නිබ්බානාරම්මණත්තා චුත්තං “අජ්ජමඤ්ඤාවජ්ජිතා”ති. “තථා”ති ඉමිනා අඤ්ඤසමානා, අජ්ජමඤ්ඤාවජ්ජිතා සොභනවෙතසිකා ව සඬ්භං ගච්ඡන්තීති ආකඬ්ඪති. උපෙක්ඛාසහගතානි විතක්කවිචාරජිතිසුඛවජ්ජා සුඛට්ඨානං පච්චිට්ඨඋපෙක්ඛාය සහගතා. පඤ්චකජ්ඣානවසෙනානි විතක්කවිචාරෙ විසුං විසුං අතික්කමිත්වා භාවෙන්තස්ස නාතිතික්ඛඤාණස්ස වසෙන දෙසිතස්ස ඤානපඤ්චකස්ස වසෙන. තෙ පන එකතො අතික්කමිත්වා භාවෙන්තස්ස තික්ඛඤාණස්ස වසෙන දෙසිතවතුක්කජ්ඣානවසෙන දුතියජ්ඣානිකෙසු විතක්කවිචාරවජ්ජිතානං සම්භවතො චතුධා එව සඬ්භො හොතීති අධිජ්ජායො.

37. තෙත්තිංසද්වයං චතුත්ථපඤ්චමජ්ඣානවිත්තෙසු.

මහග්ගනවිත්තසඨගහනයවණ්ණනා

38. තීසුති කුසලවිපාකකිරියවසෙන තිවිධෙසු සීලවිසුද්ධිවසෙන සුවිසොධිතකායවච්චයොගස්ස කෙවලං විත්තසමාධානමත්තෙන මහග්ගනඡ්ඤානානි පවත්තන්ති, න පන කායවච්චකම්මානං විසොධනවසෙන, නාපි දුච්චරිතදුරාඡීවානං සමුච්ඡන්දනපටිප්පස්සම්භනවසෙනානි වුත්තං “විරතිවඡ්ඡිතා”ති. පච්චෙකමෙවාති විසුං විසුංයෙව. පන්තරසසුති රූපාවචරවසෙන තීසු, ආරූපවසෙන ද්වාදසසුති පන්තරසසු. අප්පමඤ්ඤායො න ලබ්භන්තීති එත්ථ කාරණං වුත්තමෙව.

මහග්ගනවිත්තසඨගහනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කාමාවචරවසොභනවිත්තසඨගහනයවණ්ණනා

40. පච්චෙකමෙවාති එකෙකායෙව. අප්පමඤ්ඤානං හි සත්තාරම්මණත්තා, විරතීනඤ්ච විතක්කම්මිතඛ්ඛවත්ථුච්චසයත්තා නත්ථි තාසං එකච්චත්තුප්පාදෙ සම්භවොති ලොකීයවිරතීනං එකන්තකුසලසභාවත්තා නත්ථි අඛ්ඤාකතෙසු සම්භවොති වුත්තං “විරතිවඡ්ඡිතා”ති. තෙනාහ “පඤ්ච සික්ඛාපදා කුසලායෙවා”ති (විභ. 715). ඉතරථා සද්ධාසතිආදයො විය “සියා කුසලා, සියා අඛ්ඤාකතා”ති වදෙයා. එලස්ස පන මග්ගපටිබ්බිභුතත්තා, දුච්චරිතදුරාඡීවානං පටිප්පස්සම්භනතො ව න ලොකුත්තරවිරතීනං එකන්තකුසලතා යුත්තාති තාසං තත්ථ අග්ගහණං. කාමාවචරවිපාකානම්පි එකන්තපරිත්තාරම්මණත්තා, අප්පමඤ්ඤානඤ්ච සත්තාරම්මණත්තා, විරතීනම්පි එකන්තකුසලත්තා වුත්තං “අප්පමඤ්ඤාවිරතිවඡ්ඡිතා”ති.

නනු ව පඤ්ඤත්තාදිආරම්මණම්පි කාමාවචරකුසලං හොතීති තස්ස විපාකෙනපි කුසලසදිසාරම්මණෙන හවිතඛ්ඛං යථා තං මහග්ගනලොකුත්තරවිපාකෙහීති? නයිදමෙවං, කාමතණ්හාධිනස්ස ඵලභුතත්තා. යථා හි දාසියා පුත්තො මාතරා ඉච්ඡිතං කාතුං අසක්කොන්තො සාමිකෙනෙව ඉච්ඡිතිච්ඡිතං කරොති, එවං කාමතණ්හායත්තතාය දාසිසදිසස්ස කාමාවචරකම්මස්ස විපාකභූතං විත්තං තෙන ගහිතාරම්මණං අග්ගහෙත්වා කාමතණ්හාරම්මණමෙව ගණ්හාතීති. ද්වාදසධාති කුසලවිපාකකිරියහෙදෙසු පච්චෙකං චත්තාරො චත්තාරො දුකාති කත්වා තීසු ද්වාදසධා.

42. ඉදානි ඉමෙසු පට්ඨමඡ්ඤානිකාදීහි දුතියඡ්ඤානිකාදීනං හෙදකරධම්මෙ දස්සෙතුං “අනුත්තරෙ ක්ඤානධම්මා”ත්තාදි වුත්තං. අනුත්තරෙ විත්තෙ විතක්කච්චාරපීතිසුඛවසෙන ක්ඤානධම්මා විසෙසකා හෙදකා. මඡ්ඤිමෙ මහග්ගනෙ අප්පමඤ්ඤා, ක්ඤානධම්මා ව. පරිත්තෙසු කාමාවචරෙසු විරතී, ඤාණපීතී ව අප්පමඤ්ඤා ව විසෙසකා, තත්ථ විරතී කුසලෙහි විපාකකිරියානං විසෙසකා, අප්පමඤ්ඤා කුසලකිරියෙහි විපාකානං, ඤාණපීතී පන තීසු පට්ඨගුලොදීහි දුතියගුලොදීනන්ති දට්ඨබ්බං.

කාමාවචරසොහනවිත්තසඨගහනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අකුසලවිත්තසඨගහනයවණ්ණනා

44. දුතියෙ අසඬබාරිකෙති දිට්ඨිවිජ්ජයුත්තෙ අසඬබාරිකෙ ලොභමානෙන තථෙව අඤ්ඤසමානා, අකුසලසාධාරණා ච එකුනචීසති ධම්මාති සම්බන්ධො.

45. තතියෙති උපෙක්ඛාසහගතදිට්ඨිසම්පයුත්තෙ අසඬබාරිකෙ.

46. චතුත්ථෙති දිට්ඨිවිජ්ජයුත්තෙ අසඬබාරිකෙ.

47. ඉස්සාමච්ඡරියකුක්කුච්චානි පනෙත්ථ පච්චෙකමෙව යොජෙතඛිබ්බානි භින්නාරම්මණත්තායෙවාති අධිජ්ජායො.

50. අධිමොක්ඛස්ස නිච්ජයාකාරජ්ජවත්තීතො ද්වෙජ්ඣකසභාවෙ විචිකිච්ඡාවිත්තෙ සම්භවො නත්ථීති “අධිමොක්ඛවීරහීතා”ති චුත්තං.

51. එකුනචීසති පයමදුතියඅසඬබාරිකෙසු, අට්ඨාරස තතියචතුත්ථඅසඬබාරිකෙසු, වීස පඤ්චමෙ අසඬබාරිකෙ, එකචීස පයමදුතියසසඬබාරිකෙසු, වීසති තතියචතුත්ථසසඬබාරිකෙසු, ද්වාචීස පඤ්චමෙ සසඬබාරිකෙ, පන්නරස මොමුහද්වයෙති එවං අකුසලෙ සත්තධා යීතාති යොජනා.

52. සාධාරණාති අකුසලානං සබ්බෙසමෙව සාධාරණභූතා චත්තාරො සමානා ච ඡන්දපීතිඅධිමොක්ඛවජ්ජීතා අඤ්ඤසමානා අපරෙ දසාති එතෙ චුද්දස ධම්මා සබ්බාකුසලයොගිනොති පචුච්චන්තීති යොජනා.

අකුසලවිත්තසඨගහනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අහෙතුකවිත්තසඨගහනයවණ්ණනා

54. “තථා”ති ඉමීනා අඤ්ඤසමානෙ පච්චාමසති.

56. මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා විය විසිට්ඨමනනකිච්චායොගතො මනනමත්තා ධාතුති මනොධාතු. අහෙතුකපට්ඨසන්ධියුගලෙති උපෙක්ඛාසන්තීරණද්වයෙ.

58. ද්වාදස භසනවිත්තෙ, එකාදස වොට්ඨබ්බනසුඛසන්තීරණෙසු, දස මනොධාතුත්තීකාහෙතුකපට්ඨසන්ධියුගලවසෙන පඤ්චසු, සත්ත ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙසුති අට්ඨාරසාහෙතුකෙසු විත්තුජ්ජාදෙසු සඨගහො චතුඛිබ්බො හොතීති යොජනා.

59. තෙත්තිංසවිධසඬිගහොති අනුත්තරෙ පඤ්ච, තථා මහග්ගතෙ, කාමාවචරසොහනෙ ද්වාදස, අකුසලෙ සත්ත, අහෙතුකෙ චත්තාරොති තෙත්තිංසවිධසඬිගහො.

60. ඉත්ථං යථාචුත්තනෙයෙන චිත්තවිසුත්තනං චෙතසිකානං චිත්තපරිච්ඡේදවසෙන චුත්තං සම්පයොගඤ්ච චෙතසිකරාසිපරිච්ඡේදවසෙන චුත්තං සඬිගහඤ්ච ඤත්වා යථායොගං චිත්තෙන සමං හෙදං උද්දිසෙ “සබ්බචිත්තසාධාරණා තාව සත්ත එකුනනචුතිචිත්තෙසු උප්පජ්ජනතො පච්චෙකං එකුනනචුතිවිධා, පකිණ්ණකෙසු චිතක්කො පඤ්චපඤ්ඤාසචිත්තෙසු උප්පජ්ජනතො පඤ්චපඤ්ඤාසවිධො” ත්‍යාදිතා කථෙයාති අත්ථො.

අහෙතුකචිත්තසඬිගහනෙයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති අභිධම්මත්ථවිභාවිනියා නාම අභිධම්මත්ථසඬිගහවණ්ණනාය

චෙතසිකපරිච්ඡේදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පකිණ්ණකපරිච්ඡේදවණ්ණනා

1. ඉදානි යථාචුත්තනං චිත්තචෙතසිකානං චෙදනාදිවිභාගතො, තංතංචෙදනාදිහෙදභිත්තචිත්තූප්පාදවිභාගතො ච පකිණ්ණකසඬිගහං දස්සෙතුං “සම්පයුත්තා යථායොග” ත්‍යාදි ආරද්ධං. යථායොගං සම්පයුත්තා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා සභාවතො අත්තනො අත්තනො සභාවචසෙන එකුනනචුතිවිධම්පි චිත්තං ආරම්මණවිජානනසභාවසාමඤ්ඤෙන එකවිධං, සබ්බචිත්තසාධාරණො එස්සො චුසනසභාවෙන එකවිධොත්‍යාදිතා තෙපඤ්ඤාස හොත්ති.

2. ඉදානි තෙසං ධම්මානං යථාරහං චෙදනා...පෙ.... චත්ථුතො සඬිගහො නාම චෙදනාසඬිගහාදිනාමකො පකිණ්ණකසඬිගහො චිත්තූප්පාදවසෙනෙව තංතංචෙදනාදිහෙදභිත්තචිත්තූප්පාදානං වසෙනෙව න කත්ථවි තංචිරහෙන නීයතෙ උපනීයතෙ, ආභරීයතීත්‍යත්ථො.

චෙදනාසඬිගහවණ්ණනා

3. තත්ථාති තෙසු ඡසු සඬිගහෙසු. සුඛාදිචෙදනානං, තංසහගතචිත්තූප්පාදානඤ්ච විභාගවසෙන සඬිගහො චෙදනාසඬිගහො. දුක්ඛතො, සුඛතො ච අඤ්ඤා අදුක්ඛමසුඛා ම-කාරාගමවසෙන. නනු ච “ද්වෙමා, භික්ඛවෙ, චෙදනා සුඛා දුක්ඛා” ති (සං. නි. 4.267) වචනතො ද්වෙ එව චෙදනාති? සච්චං, තං පන අනචජ්ජපක්ඛිකං අදුක්ඛමසුඛං සුඛචෙදනායං, සාවජ්ජපක්ඛිකඤ්ච දුක්ඛචෙදනායං සඬිගහත්ථා චුත්තං. යම්පි කත්ථවි සුත්තෙ “යං කිඤ්චි චෙදයිතමීදමෙත්ථ දුක්ඛස්සා” ති (සං. නි. 4.259) වචනං, තං සඬිඛාරදුක්ඛතාය සබ්බචෙදනානං

දුක්ඛසභාවත්තා චුත්තං. යථාහ – “සඬ්ඛාරානිච්චතං, ආනන්ද, මයා සන්ධාය භාසිතං සඬ්ඛාරවිපරිණාමනඤ්ච යං කිඤ්චිවෙදයිතමිදමෙත්ථ දුක්ඛස්සා”ති (සං. නි. 4.259; ඉතිචු. අට්ඨ. 52). තස්මා තිස්සොයෙව වෙදනාති දට්ඨබ්බා. තෙනාහ භගවා – “තිස්සො ඉමා, හික්ඛවෙ, වෙදනා සුඛා දුක්ඛා අදුක්ඛමසුඛා වා”ති (ඉතිචු. 52-53; සං. නි. 4.249-251). එවං තිවිධාපි පනොතා ඉන්ද්‍රියදෙසනායං “සුඛින්ද්‍රියං දුක්ඛින්ද්‍රියං සොමනස්සින්ද්‍රියං දොමනස්සින්ද්‍රියං උපෙක්ඛින්ද්‍රියං”න්ති (විභ. 219) පඤ්චධා දෙසිතාති තංවසෙනපෙත්ථ විභාගං දස්සෙතුං “සුඛං දුක්ඛං”න්තාදි චුත්තං. කායිකමානසිකසාතාසාතහෙදතො හි සුඛං දුක්ඛඤ්ච පච්චෙකං ද්විධා විභජිත්වා “සුඛින්ද්‍රියං සොමනස්සින්ද්‍රියං දුක්ඛින්ද්‍රියං දොමනස්සින්ද්‍රියං”න්ති (විභ. 219) දෙසිතා, උපෙක්ඛා පන හෙදාභාවතො උපෙක්ඛින්ද්‍රියන්ති එකධාව. යථා හි සුඛදුක්ඛානි අඤ්ඤථා කායස්ස අනුග්ගහමුපසාතඤ්ච කරොන්ති, අඤ්ඤථා මනසො, නෙවං උපෙක්ඛා, තස්මා සා එකධාව දෙසිතා, තෙනාහු පොරාණා –

“කායිකං මානසං දුක්ඛං, සුඛඤ්චොපෙක්ඛවෙදනා;
එකං මානසමෙවෙති, පඤ්චධින්ද්‍රියහෙදතො”ති. (ස. ස. 74);

තත්ථ ඉට්ඨචොට්ඨබ්බානුභවනලක්ඛණං සුඛං.
අනිට්ඨචොට්ඨබ්බානුභවනලක්ඛණං දුක්ඛං. සභාවතො, පරිකප්පතො වා
ඉට්ඨානුභවනලක්ඛණං සොමනස්සං. තථා අනිට්ඨානුභවනලක්ඛණං දොමනස්සං.
මජ්ඣිමනිකානුභවනලක්ඛණා උපෙක්ඛා.

5. වතුචත්තාලීස පච්චෙකං ලොකීයලොකුත්තරහෙදෙන එකාදසවිධත්තා.

7. සෙසානීති සුඛදුක්ඛසොමනස්සදොමනස්සසහගතෙහි අවසෙසානී
අකුසලතො ඡ, අහෙතුකතො චුද්දස, කාමාවචරසොහනතො ද්වාදස,
පඤ්චමජ්ඣානිකානි තෙවීසානි සබ්බානිපි පඤ්චපඤ්ඤාස.

වෙදනාසඬ්ඛගභවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

හෙතුසඬ්ඛගභවණ්ණනා

10. ලොභාදිහෙතුනං විභාගවසෙන, තංසම්පයුත්තවසෙන ව සඬ්ඛහො
හෙතුසඬ්ඛහො. හෙනවො නාම ඡබ්බිධා භවන්තීති සම්බන්ධො. හෙතුභාවො පන
නෙසං සම්පයුත්තානං සුප්පතිට්ඨිතභාවසාධනසඬ්ඛාතො මූලභාවො.
ලද්ධහෙතුපච්චයා හි ධම්මා විරුජ්ඣමූලා විය පාදපා ටීරා හොන්ති, න අහෙතුකා විය
ජලතලෙ සෙවලසදිසා. එවඤ්ච කත්වා එතෙ මූලසදිසතාය “මූලානී”ති ව
චුච්චන්ති. අපරෙ පන “කුසලාදීනං කුසලාදිභාවසාධනං හෙතුභාවො”ති වදන්ති,
එවං සති හෙතුනං අත්තතො කුසලාදිභාවසාධනො අඤ්ඤො හෙතු මග්ගිතබ්බො
සියා. අථ සෙසසම්පයුත්තහෙතුපට්ඨිතො තෙසං කුසලාදිභාවො, එවම්පි
මොමුභවිත්තසම්පයුත්තස්ස හෙතුතො අකුසලභාවො අප්පට්ඨිතො සියා. අථ තස්ස
සභාවතො අකුසලභාවොපි සියා, එවං සති සෙසහෙතුනම්පි සභාවතොව

කුසලාදිභාවොති තෙසං විය සම්පයුක්තධම්මානම්පි සො හෙතුපට්ඨද්ධො න සියා. යදි ච හෙතුපට්ඨද්ධො කුසලාදිභාවො, තදා අහෙතුකානං අබ්‍යාකතභාවො න සියාති අලමතිනිජ්ජිලනෙන. කුසලාදිභාවො පන කුසලාකුසලානං යොනිසොඅයොනිසොමනසිකාරජ්ජපට්ඨද්ධො. යථාහ - “යොනිසො, හික්ඛවෙ, මනසිකරොතො අනුජ්ජන්තා වෙච කුසලා ධම්මා උජ්ජජ්ජන්ති, උජ්ජන්තා ච කුසලා ධම්මා අභිවච්චන්ති” ත්‍යාදි (අ. නි. 1.67), අබ්‍යාකතානං පන අබ්‍යාකතභාවො නිරනුසයසන්තානජ්ජපට්ඨද්ධො කම්මජ්ජපට්ඨද්ධො අවිපාකභාවජ්ජපට්ඨද්ධො චාති දට්ඨබ්බං.

16. ඉදානි හෙතුනං ජාතිහෙදං දස්සෙතුං “ලොභො දොසො චා” ත්‍යාදි චුත්තං.

හෙතුසඬගභවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කිච්චසඬගභවණ්ණනා

18. පටිසන්ධාදීනං කිච්චානං විභාගවසෙන, තංකිච්චවන්තානඤ්ච පරිච්ඡෙදවසෙන සඬගභො කිච්චසඬගභො. භවතො භවස්ස පටිසන්ධානං පටිසන්ධිකිච්චං. අවිච්ඡෙදජ්ජපවත්තිහෙතුභාවෙන භවස්ස අඬගභාවො භවඬගකිච්චං. ආචජ්ජනකිච්චාදීනි හෙට්ඨා චුත්තවචනත්ථානුසාරෙන යථාරහං යොජෙතබ්බානි. ආරම්මණෙ තංතංකිච්චසාධනවසෙන අනෙකක්ඛත්තුං, එකක්ඛත්තුං චා ජවමානස්ස විය පවත්ති ජවනකිච්චං. තංතංජවනග්ගහිතාරම්මණස්ස ආරම්මණකරණං තදාරම්මණකිච්චං. නිබ්බත්තභවතො පරිගල්භනං චුතිකිච්චං.

19. ඉමානි පන කිච්චානි යානවසෙන පාකටානි භොන්තීති තං දානි පහෙදතො දස්සෙතුං “පටිසන්ධි” ත්‍යාදි චුත්තං, තත්ථ පටිසන්ධියා යානං පටිසන්ධියානං. කාමං පටිසන්ධිවිනිමුත්තං යානං නාම නත්ථි, සුඛග්ගභණ්ණත්ථං පන “සිලාපුත්තකස්ස සරීර” ත්‍යාදීසු විය අහෙදෙපි හෙදපරිකජ්ජනාති දට්ඨබ්බං. එවං සෙසෙසුපි. දස්සනාදීනං පඤ්චන්තං විඤ්ඤාණානං යානං පඤ්චවිඤ්ඤාණයානං. ආදි-සද්දෙන සම්පට්ච්ඡනයානාදීනං සඬගභො.

තත්ථ චුතිභවඬගානං අන්තරා පටිසන්ධියානං. පටිසන්ධිආචජ්ජනානං, ජවනාචජ්ජනානං, තදාරම්මණාචජ්ජනානං, වොට්ඨබ්බනාචජ්ජනානං, කදාවි ජවනචුතිනං, තදාරම්මණචුතිනඤ්ච අන්තරා භවඬගයානං. භවඬගපඤ්චවිඤ්ඤාණානං, භවඬගජවනානඤ්ච අන්තරා ආචජ්ජනයානං. පඤ්චද්වාරාවජ්ජනසම්පට්ච්ඡනානමන්තරා පඤ්චවිඤ්ඤාණයානං. පඤ්චවිඤ්ඤාණසන්තීරණානමන්තරා සම්පට්ච්ඡනයානං. සම්පට්ච්ඡනවොට්ඨබ්බනානමන්තරා සන්තීරණයානං. සන්තීරණජවනානං, සන්තීරණභවඬගානඤ්ච අන්තරා වොට්ඨබ්බනයානං. වොට්ඨබ්බනතදාරම්මණානං, වොට්ඨබ්බනභවඬගානං, වොට්ඨබ්බනචුතිනං, මනොද්වාරාවජ්ජනතදාරම්මණානං, මනොද්වාරාවජ්ජනභවඬගානං, මනොද්වාරාවජ්ජනචුතිනඤ්ච අන්තරා ජවනයානං.

ජවනභවභිගානං, ජවනචුතීනඤ්ච අන්තරා තදාරම්මණයානං. ජවනපටිසන්ධිනං, තදාරම්මණපටිසන්ධිනං, භවභිගපටිසන්ධිනං වා අන්තරා චුතීයානං නාම.

20. ද්වෙ උපෙක්ඛාසහගතසන්තීරණානි සුඛසන්තීරණස්ස

පටිසන්ධිවසජ්ජවත්තිභාවාභාවතොතිඅධිජ්ජායො. එවඤ්ච කත්වා පටියානෙ “උපෙක්ඛාසහගතං ධම්මං පටිච්ච උපෙක්ඛාසහගතො ධම්මො උජ්ජජ්ජති න හෙතුපච්චයා”ති (පටියා. 4.13.179) එවමාගතස්ස උපෙක්ඛාසහගතපදස්ස විභවිගෙ “අහෙතුකං උපෙක්ඛාසහගතං එකං ඛන්ධං පටිච්ච ද්වෙ ඛන්ධා, ද්වෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච එකො ඛන්ධො, අහෙතුකපටිසන්ධික්ඛණෙ උපෙක්ඛාසහගතං එකං ඛන්ධං පටිච්ච ද්වෙ ඛන්ධා, ද්වෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච එකො ඛන්ධො”ති (පටියා. 4.13.179) එවං පවත්තිපටිසන්ධිවසෙන පටිච්චනගො උද්ධටො, ජිනිසහගතසුඛසහගතපදවිභවිගෙ පන “අහෙතුකං ජිනිසහගතං එකං ඛන්ධං පටිච්චනගො ඛන්ධා...පෙ.... ද්වෙ ඛන්ධා. අහෙතුකං සුඛසහගතං එකං ඛන්ධං පටිච්ච ද්වෙ ඛන්ධා ...පෙ.... එකො ඛන්ධො”ති (පටියා. 4.13.144, 167) පවත්තිවසෙනෙව උද්ධටො, න පන “අහෙතුකපටිසන්ධික්ඛණෙ”ත්තාදිනා පටිසන්ධිවසෙන, තස්මා යථාධම්මසාසනෙ අවචනම්පි අභාවමෙව දීපෙතීති න තස්ස පටිසන්ධිවසෙන පවත්ති අත්ථි. යත්ථ පන ලබ්භමානස්සපි කස්සචි අවචනං, තත්ථ කාරණං උපරි ආචි භවිස්සති.

25. මනොද්වාරාවජ්ජනස්ස පරිත්තාරම්මණෙ ද්වත්තික්ඛන්තං

පවත්තමානස්සපි නත්ථි ජවනකිච්චං තස්ස ආරම්මණරසානුභවනාභාවතොති චුත්තං “ආවජ්ජනද්වයවජ්ජිතානී”ති. එවඤ්ච කත්වා චුත්තං අට්ඨකථායං “ජවනටියානෙ යත්වා”ති (ධ. ස. අට්ඨ. 498 විපාකුද්ධාරකථා). ඉතරථා “ජවනං හුත්වා”ති චත්තබ්බං සියාති. කුසලාකුසලඵලකිරියචිත්තානීති එකච්චිති ලොකීයලොකුත්තරකුසලානී, ද්වාදස අකුසලානී, චත්තාරි ලොකුත්තරඵලචිත්තානී, අට්ඨාරස තෙභුමකකිරියචිත්තානී. එකච්චත්තක්ඛණිකම්පි හි ලොකුත්තරමග්ගාදිකං තංසභාවචත්තතාය ජවනකිච්චං නාම, යථා එකෙකගොචරවිසයම්පි සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණං සකලවිසයාවබොධනසාමත්ථියයොගතො න කදාවි තංනාමං විජහතීති.

27. එවං කිච්චහෙදෙන චුත්තානෙව යථාසකං ලබ්භමානකිච්චගණනවසෙන සම්පිණ්ඩෙත්වා දස්සෙතුං “තෙසු පනා”ත්තාදි චුත්තං.

33. පටිසන්ධාදගො චිත්තුජ්ජාදා නාමකිච්චහෙදෙන පටිසන්ධාදීනං නාමානං, කිච්චානඤ්ච හෙදෙන, අථ වා පටිසන්ධාදගො නාම තත්තාමකා චිත්තුජ්ජාදා පටිසන්ධාදීනං කිච්චානං හෙදෙන චුද්දස, යානහෙදෙන පටිසන්ධාදීනංයෙව යානානං හෙදෙන දසධා පකාසිතාති යොජනා.

එකකිච්චයානද්විකිච්චයානතිකිච්චයානවතුකිච්චයානපඤ්චකිච්චයානානී චිත්තානී යථාක්කමං අට්ඨසට්ඨි, තථා ද්වෙ ච නව ච අට්ඨ ච ද්වෙ වාති නිද්දිසෙති සම්ඛන්ධො.

කිව්වසඩගභවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ද්වාරසඩගභවණ්ණනා

35. ද්වාරානං, ද්වාරප්පවත්තචිත්තානඤ්ච පරිච්ඡේදවසෙන සඩගභො ද්වාරසඩගභො. ආවජ්ජනාදීනං අරූපධම්මානං පවත්තිමුඛභාවතො ද්වාරානි වියාති ද්වාරානි.

36. වක්ඛුමෙවාති පසාදවක්ඛුමෙව.

37. ආවජ්ජනාදීනං මනානං, මනොයෙව වා ද්වාරන්ති මනොද්වාරං. භවඩගන්ති ආවජ්ජනානන්තරං භවඩගං. තෙනාභු පොරාණා –

“සාවජ්ජනං භවඩගන්තු, මනොද්වාරන්ති චුච්චති” ති;

39. තත්ථාති තෙසු වක්ඛාදිද්වාරෙසු වක්ඛුද්වාරෙ ඡවත්තාලීස චිත්තානි යථාරහමුප්පජ්ජන්ති සම්බන්ධො. පඤ්චද්වාරාවජ්ජනමෙකං, වක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදීනි උභයවිපාකවසෙන සත්ත, වොට්ඨබ්බනමෙකං, කාමාවචරජවනානි ව කුසලාකුසලනිරාවජ්ජනකිරියවසෙන එකුනතිංස, තදාරම්මණානි ව අග්ගහිතග්ගභණෙන අට්ඨෙවති ඡවත්තාලීස. යථාරහන්ති ඉට්ඨාදිආරම්මණෙ යොනියොඅයොනියොමනසිකාරනිරනුසයසන්තානාදීනං අනුරූපවසෙන. සබ්බථාපීති ආවජ්ජනාදිතදාරම්මණපරියොසානෙන සබ්බෙනපි පකාරෙන කාමාවචරානෙවාවති යොජනා. සබ්බථාපි චතුපඤ්ඤාස චිත්තානීති වා සම්බන්ධො. සබ්බථාපි තංතංද්වාරිකවසෙන ධීතානි අග්ගහිතග්ගභණෙන වක්ඛුද්වාරිකෙසු ඡවත්තාලීසචිත්තෙසු සොතච්ඤ්ඤාණාදීනං චතුන්තං යුගලානං පක්ඛෙපෙන චතුපඤ්ඤාසපිත්තාත්ථො.

41. වක්ඛාදිද්වාරෙසු අප්පවත්තනතො, මනොද්වාරසඩබාතභවඩගතො ආරම්මණන්තරග්ගභණවසෙන අප්පවත්තිතො ව පටිසන්ධාදිවසෙන පවත්තානි එකුනච්ඡති ද්වාරවිමුත්තානි.

42. ද්විපඤ්චච්ඤ්ඤාණානි සකසකද්වාරෙ, ඡබ්බිසති මහග්ගතලොකුත්තරජවනානි මනොද්වාරෙයෙව උප්පජ්ජනතො ඡන්තිංස චිත්තානි යථාරහං සකසකද්වාරානුරූපං එකද්වාරිකචිත්තානි.

45. පඤ්චද්වාරෙසු සන්තීරණතදාරම්මණවසෙන, මනොද්වාරෙ ව තදාරම්මණවසෙන පවත්තනතො ඡද්වාරිකානි වෙව පටිසන්ධාදිවසප්පවත්තියා ද්වාරවිමුත්තානි ව.

47. පඤ්චද්වාරිකානි ව ඡද්වාරිකානි ව පඤ්චඡද්වාරිකානි. ඡද්වාරිකානි ව තානි කදාචි ද්වාරවිමුත්තානි වාති ඡද්වාරිකචිමුත්තානි. අථ වා ඡද්වාරිකානි ව

ඡද්වාරිකවිමුත්තානි වානි ඡද්වාරිකවිමුත්තානීති එකදෙසසරුපෙකසෙසො දට්ඨබ්බො.

ද්වාරසඨගභවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ආලම්බණසඨගභවණ්ණනා

48. ආරම්මණානං සරුපතො, විභාගතො, තංවිසයවිත්තතො ව සඨගභො ආලම්බණසඨගභො. වණ්ණවිකාරං ආපජ්ජමානං රුපයති හදයඨගතභාවං පකාසෙතීති රුපං, තදෙව දුබ්බලපුරිසෙන දණ්ඩාදි විය විත්තවෙතසිකෙහි ආලම්බීයති, තානි වා ආගන්ත්වා එත්ථ රමන්තීති ආරම්මණන්ති රුපාරම්මණං. සද්දීයතීති සද්දො, සොයෙව ආරම්මණන්ති සද්දාරම්මණං. ගන්ධයති අත්තතො වත්ථුං සුචෙති “ඉදමෙත්ථ අත්ථී” ති පෙසුඤ්ඤං කරොන්තං විය භොතීති ගන්ධො, සොයෙව ආරම්මණං ගන්ධාරම්මණං. රසන්ති තං සත්තා අස්සාදෙන්තීති රසො, සොයෙව ආරම්මණං රසාරම්මණං. පුස්සීයතීති ඵොට්ඨබ්බං, තදෙව ආරම්මණං ඵොට්ඨබ්බාරම්මණං. ධම්මොයෙව ආරම්මණං ධම්මාරම්මණං.

49. තත්ථාති තෙසු රුපාදිආරම්මණෙසු, රුපමෙචාති වණ්ණොයතනසඨබාතං රුපමෙව. සද්දාදයොති සද්දායතනාදිසඨබාතා සද්දාදයො, ආපොධාතුවජ්ජිතභූතත්තයසඨබාතං ඵොට්ඨබ්බායතනඤ්ච.

50. පඤ්චාරම්මණපසාදානි ඨපෙත්වා සෙසානි සොළස සුබ්බරුපානි.

51. පච්චුප්පන්තන්ති වත්තමානං.

52. ඡබ්බිධම්පිති රුපාදිවසෙන ඡබ්බිධම්පි. විනාසාභාවතො අතීතාදිකාලවසෙන නවත්තබ්බත්තා නිබ්බානං, පඤ්ඤත්ති ව කාලවිමුත්තං නාම. යථාරභන්ති කාමාවචරජවනඅභිඤ්ඤාසෙසමභග්ගතාදිජවනානං අනුරුපතො. කාමාවචරජවනානඤ්චි හසිතුප්පාදවජ්ජානං ඡබ්බිධම්පි තිකාලිකං, කාලවිමුත්තඤ්ච ආරම්මණං භොති. හසිතුප්පාදස්ස තිකාලිකමෙව. තථා හිස්ස එකන්තපරිත්තාරම්මණතං වක්ඛති. දිබ්බවක්ඛාදිවසජ්ජවත්තස්ස පන අභිඤ්ඤාජවනස්ස යථාරභං ඡබ්බිධම්පි තිකාලිකං, කාලවිමුත්තඤ්ච ආරම්මණං භොති. විභාගො පනෙත්ථ නවමපරිච්ඡෙදෙ ආවි හවිස්සති. සෙසානං පන කාලවිමුත්තං, අතීතඤ්ච යථාරභමාරම්මණං භොති.

53. ද්වාර...පෙ.... සඨබාතානං ඡබ්බිධම්පි ආරම්මණං භොතීති සම්බන්ධො, තං පන නෙසං ආරම්මණං න ආවජ්ජනස්ස විය කෙනචි අග්ගහිතමෙව ගොචරභාවං ගච්ඡති, න ව පඤ්චද්වාරිකජවනානං විය එකන්තපච්චුප්පන්තං, නාපි මනොද්වාරිකජවනානං විය තිකාලිකමෙව, අවිසෙසෙන කාලවිමුත්තං වා, නාපි මරණාසන්තතො පුරිමභාගජවනානං විය කම්මකම්මනිමිත්තාදිවසෙන ආගමසිද්ධිවොහාරවිනිමුත්තන්ති ආහ “යථාසම්භවං...පෙ.... සම්මත”න්ති. තත්ථ

යථාසම්භවන්ති තං තං භූමිකපටිසන්ධිභවඬිගචුතීනං තං තං ද්වාරග්ගහිතාදිවසෙන සම්භවානුරූපතො. කාමාවචරානාක්ඛි පටිසන්ධිභවඬිගානං තාව රූපාදිපක්ඛිවාරම්මණං ඡද්වාරග්ගහිතං යථාරභං පච්චුප්පන්තමතීතක්ඛිව කම්මනිමිත්තසම්මතමාරම්මණං හොති, තථා චුතිචිත්තස්ස අතීතමෙව. ධම්මාරම්මණං පන තෙසං තිණ්ණන්තමපි මනොද්වාරග්ගහිතමෙව අතීතං කම්මකම්මනිමිත්තසම්මතං, තථා රූපාරම්මණං එකමෙව මනොද්වාරග්ගහිතං එකන්තපච්චුප්පන්තං ගතිනිමිත්තසම්මතන්ති එවං කාමාවචරපටිසන්ධාදීනං යථාසම්භවං ඡද්වාරග්ගහිතං පච්චුප්පන්තමතීතක්ඛිව කම්මකම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තසම්මතමාරම්මණං හොති.

මහග්ගතපටිසන්ධාදීසු පන රූපාවචරානං, පයමතතිශාරූප්පානක්ඛිව ධම්මාරම්මණමෙව මනොද්වාරග්ගහිතං පක්ඛිකත්තිභූතං කම්මනිමිත්තසම්මතං, තථා දුතියචතුත්ථාරූප්පානං අතීතමෙවාති එවං මහග්ගතපටිසන්ධිභවඬිගචුතීනං මනොද්වාරග්ගහිතං පක්ඛිකත්තිභූතං, අතීතං චා කම්මනිමිත්තසම්මතමෙව ආරම්මණං හොති.

යෙභුයොන භවන්තරෙ ඡද්වාරග්ගහිතන්ති බාහුල්ලෙන අතීතානන්තරභවෙ මරණාසන්තප්පවත්තඡද්වාරිකපවනෙහි ගහිතං. අසක්ඛිභවතො චුතානක්ඛි පටිසන්ධිවිසයස්ස අනන්තරාතීතභවෙ න කෙනචි ද්වාරෙන ගහණං අත්ථිති තදෙවෙත්ථ යෙභුයාග්ගහණෙන බාහිවාරිතං. කෙවලක්ඛි කම්මබලෙනෙව තෙසං පටිසන්ධියා කම්මනිමිත්තාදිකමාරම්මණං උපට්ඨාති. තථා හි සච්චසඬබ්බෙපෙ අසක්ඛිභවතො චුතස්ස පටිසන්ධිනිමිත්තං පුච්ඡන්වා -

“භවන්තරකතං කම්මං, යමොකාසං ලභෙ තතො; හොති සා සන්ධි තෙනෙව, උපට්ඨාපිතගොචරෙ” ති. (ස. ස. 171) -

කෙවලං කම්මබලෙනෙව පටිසන්ධිගොචරස්ස උපට්ඨානං චුත්තං. ඉතරථා හි ජවනග්ගහිතස්සපි ආරම්මණස්ස කම්මබලෙනෙව උපට්ඨාපියමානන්තා “තෙනෙවා” ති සාවධාරණචචනස්ස අධිප්පායසුක්ඛිකා ආපජ්ජෙය්‍යාති. නනු ච තෙසමපි පටිසන්ධිගොචරො කම්මභවෙ කෙනචි ද්වාරෙන ජවනග්ගහිතො සම්භවතීති? සච්චං සම්භවති කම්මකම්මනිමිත්තසම්මතො, ගතිනිමිත්තසම්මතො පන සබ්බෙසමපි මරණකාලෙයෙව උපට්ඨාතීති කුතො තස්ස කම්මභවෙ ගහණසම්භවො. අපිචෙත්ථ මරණාසන්තප්පවත්තඡද්වාරිකපවනෙහි ගහිතමෙව සන්ධාය “ඡද්වාරග්ගහිත” න්ති චුත්තං, එවක්ඛිව කත්වා ආචරියෙන ඉමස්මිංයෙව අධිකාරෙ පරමත්ථචිතිච්ඡයෙ චුත්තං -

“මරණාසන්තසත්තස්ස, යථොපට්ඨිතගොචරං; ඡද්වාරෙසු තමාරබ්භ, පටිසන්ධි භවන්තරෙ” ති. (පරම. වි. 89);

“පච්චුප්පන්ත” න්තාදිනා අනාගතස්ස පටිසන්ධිගොචරභාවං නිචාරෙති. න හි තං අතීතකම්මකම්මනිමිත්තාති විය අනුභූතං, නාපි

පව්වුප්පන්තකම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තානි විය ආපාඨගතඤ්ච භොතීති,
කම්මකම්මනිමිත්තාදිනඤ්ච සරූපං සයමෙව වක්ඛති.

54. තෙසුති රූපාදිපව්වුප්පන්තාදිකම්මාදිආරම්මණෙසු විඤ්ඤාණෙසු. රූපාදිසු එකෙකං ආරම්මණං එතෙසන්ති රූපාදිඑකෙකාරම්මණානි.

55. රූපාදිකං පඤ්චවිධම්පි ආරම්මණමෙතස්සාති රූපාදිපඤ්චාරම්මණං.

56. සෙසානීති ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණසම්පට්ච්ඡනෙනහි අවසෙසානි එකාදස කාමාවචරවිපාකානි. සබ්බඵාපි කාමාවචරාරම්මණානීති සබ්බෙනපි ඡද්වාරිකද්වාරවිමුක්තඡ්ලාරම්මණවසප්පවත්තාකාරෙන නිබ්බත්තානිපි එකන්තකාමාවචරසභාවඡ්ලාරම්මණගොචරානි. එත්ථ හි විපාකානි තාව සන්තීරණාදිවසෙන රූපාදිපඤ්චාරම්මණෙ, පටිසන්ධාදිවසෙන ඡ්ලාරම්මණසඬ්ඛාතෙ කාමාවචරාරම්මණයෙව පවත්තන්ති.

හසනචිත්තම්පි පධානසාරූප්පට්ඨානං දිස්වා තුස්සන්තස්ස රූපාරම්මණෙ,
භණ්ඩභාජනට්ඨානෙ මහාසද්දං සුත්වා ‘‘එවරූපා ලොලුප්පතණ්භා මෙ පහීනා’’ති
තුස්සන්තස්ස සද්දාරම්මණෙ, ගන්ධාදිහි චෙතියපුප්පනකාලෙ තුස්සන්තස්ස
ගන්ධාරම්මණෙ, රසසම්පන්නං පිණ්ඩපාතං සබ්බරහ්මචාරීහි භාජෙත්වා
පට්භුඤ්ජනකාලෙ තුස්සන්තස්ස රසාරම්මණෙ, ආභිසමාවාරිකවත්තපට්පුරණකාලෙ
තුස්සන්තස්ස ඵොට්ඨබ්බාරම්මණෙ, පුබ්බෙනිවාසඤ්ඤාණාදිහි ගහිතකාමාවචරධම්මං
ආරබ්භ තුස්සන්තස්ස ධම්මාරම්මණෙති එවං පරිත්තධම්මපරියාපන්තෙස්වෙව ඡසු
ආරම්මණෙසු පවත්තති.

57. ද්වාදසාකුසලඅට්ඨඤ්ඤාණවිප්පයුත්තඡ්චනවසෙන වීසති චිත්තානි අත්තනො ඡ්ලභාවතො ලොකුත්තරධම්මෙ ආරබ්භ පවත්තිතුං න සක්කොන්තීති නාවධිලොකුත්තරධම්මෙ වජ්ජෙත්වා තෙභුමකානි, පඤ්ඤත්තිඤ්ච ආරබ්භ පවත්තන්තීති ආහ ‘‘අකුසලානි චෙවා’’ත්වාදි. ඉමෙසු හි අකුසලතො චත්තාරො දිට්ඨිගතසම්පයුත්තචිත්තූප්පාදා පරිත්තධම්මෙ ආරබ්භ පරාමසනඅස්සාදනාහිනන්දනකාලෙ කාමාවචරාරම්මණා, තෙනෙවාකාරෙන සත්තවීසති මහග්ගතධම්මෙ ආරබ්භ පවත්තියං මහග්ගතාරම්මණා, සම්මුතිධම්මෙ ආරබ්භ පවත්තියං පඤ්ඤත්තාරම්මණා. දිට්ඨිවිප්පයුත්තචිත්තූප්පාදාපි තෙයෙව ධම්මෙ ආරබ්භ කෙවලං අස්සාදනාහිනන්දනවසෙන පවත්තියං, පටිසසම්පයුත්තා ව දුස්සනවිප්පිසාරවසෙන, විචිකිච්ඡාසහගතො අනිට්ඨිගමනවසෙන, උද්ධවචසහගතො වික්ඛිපනවසෙන, අවුපසමවසෙන ව පවත්තියං පරිත්තමහග්ගතපඤ්ඤත්තාරම්මණො, කුසලතො චත්තාරො, කිරියතො චත්තාරොති අට්ඨ ඤ්ඤාණවිප්පයුත්තචිත්තූප්පාදා සෙක්ඛපුපුප්පනඛණ්ණසවානං අසක්කච්චදානපච්චවෙක්ඛණධම්මස්සවනාදිසු පරිත්තධම්මෙ ආරබ්භ පවත්තිකාලෙ කාමාවචරාරම්මණා, අනිපගුණඡ්ඤානපච්චවෙක්ඛණකාලෙ මහග්ගතාරම්මණා, කසිණනිමිත්තාදිසු පරිකම්මාදිකාලෙ පඤ්ඤත්තාරම්මණාති දට්ඨබ්බං.

58. අරහත්තමග්ගඵලඵඡ්ඡිතසඛ්ඛාරම්මණානි

සෙක්ඛපුඡුඡ්ඡනසන්තානෙස්චෙව පවත්තනතො. සෙක්ඛාපි හි යපෙත්වා
ලොකියචිත්තං අරහතො මග්ගඵලසඛ්ඛාරං පාටිපුග්ගලිකචිත්තං ජානිතුං න
සක්කොන්ති අනධිගතත්තා, තථා පුඡුඡ්ඡනාදයොපි සොතාපන්නාදීනං, සෙක්ඛානං
පන අත්තනො අත්තනො මග්ගඵලපච්චවෙක්ඛණෙසු
පරසන්තානගතමග්ගඵලාරම්මණාය අහිඤ්ඤාය පරිකම්මකාලෙ,
අහිඤ්ඤාචිත්තෙනෙව මග්ගඵලානං පරිච්ඡන්දනකාලෙ ච අත්තනො අත්තනො
සමානානං, හෙට්ඨිමානඤ්ච මග්ගඵලධම්මෙ ආරඛ්භ කුසලඡවනානං පවත්ති
අත්ථිති අරහත්තමග්ගඵලස්සෙව පටික්ඛෙපො කතො.
කාමාවචරමග්ගතපඤ්ඤත්තිනිඛ්ඛානානි පන සෙක්ඛපුඡුඡ්ඡනානං
සක්කච්චදානපච්චවෙක්ඛණධම්මස්සවනසඛ්ඛාරසම්මසනකසිණපරිකම්මාදීසු
තංතදාරම්මණකාහිඤ්ඤානං පරිකම්මකාලෙ, ගොත්‍රභූවොදානකාලෙ,
දිඛ්ඛවක්ඛාදීහි රූපච්ඡානනාදිකාලෙ ච කුසලඡවනානං ගොචරභාවං ගච්ඡන්ති.

59. සඛ්ඛඵාපි සඛ්ඛාරම්මණානීති

කාමාවචරමග්ගතසඛ්ඛලොකුත්තරපඤ්ඤත්තිවසෙන සඛ්ඛඵාපි සඛ්ඛාරම්මණානි,
න පන අකුසලාදයො විය සප්පදෙසසඛ්ඛාරම්මණානීත්‍යත්ථො. කිරියඡවනානඤ්චි
සඛ්ඛඤ්ඤාතඤ්ඤාණාදිවසප්පවත්තියං, වොට්ඨඛ්ඛනස්ස ච
තංතංපුරෙචාරිකවසප්පවත්තියං න ච කිඤ්චි අගොචරං නාම අත්ථි.

60. පයමතනියාරූපාරම්මණත්තා ආරූප්පෙසු දුතියවතුත්ථානි මහග්ගතාරම්මණානි.

61. සෙසානි...පෙ.... පඤ්ඤත්තාරම්මණානීති පන්නරස රූපාවචරානි,
පයමතනියාරූපානි වානි ඵකච්චිසති කසිණාදිපඤ්ඤත්තීසු පවත්තනතො
පඤ්ඤත්තාරම්මණානි.

63. තෙච්චිසතිකාමාවචරවිපාකපඤ්චද්ද්චාරාවඡ්ඡනභසනවසෙන පඤ්චච්චිසති
චිත්තානි පරිත්ථම්භී කාමාවචරාරම්මණෙ යෙව භවන්ති. කාමාවචරඤ්චි
මහග්ගතාදයො උපාදාය මන්දානුභාවතාය පරිසමන්තතො අත්තං ඛණ්ඩිතං වියාති
පරිත්තං. ‘ඡ චිත්තානි මහග්ගතෙයෙවා’ ත්‍යාදිනා සඛ්ඛත්ථ සාවධාරණයොඡනා
දට්ඨඛ්ඛා.

ආලම්භණසඛ්ඛගභවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

වත්ඡුසඛ්ඛගභවණ්ණනා

64. වත්ඡුච්චිභාගතො, තඛ්ඛත්ඡුකචිත්තපරිච්ඡෙදවසෙන ච සඛ්ඛගභො
වත්ඡුසඛ්ඛගභො. වසන්ති ඵතෙසු චිත්තවෙතසිකා තන්තිස්සයත්තානි වත්ඡුනි.

65. තානි කාමලොකෙ සබ්බානිපි ලබ්භන්ති පරිපුණ්ණිනද්‍රියස්ස තත්ථෙව උපලබ්භන්තො. පි-සද්දෙන පන අන්ධබ්බිරාදිවසෙන කෙසඤ්චි අසම්භවං දීපෙති.

66. සානාදිත්තයං නත්ථී බ්‍රහ්මානං කාමචිරාගභාවනාවසෙන ගන්ධරසථොට්ඨබ්බෙසු චිරත්තතාය තබ්බිසයස්පසාදෙසුපි චිරාගසභාවතො. බුද්ධදස්සනධම්මස්සවනාදිඅත්ථං පන චක්ඛුසොතෙසු අචිරත්තභාවතො චක්ඛාදිද්වයං තත්ථ උපලබ්භති.

67. අරූපලොකෙ සබ්බානිපි ඡ වත්ථුනි න සංචීජ්ජන්ති අරූපිනං රූපචිරාගභාවනාබලෙන තත්ථ සබ්බෙන සබ්බං රූපස්පවත්තියා අභාවතො.

68. පඤ්චවිඤ්ඤාණානෙව නිස්සත්තනිජ්ජීවට්ඨෙයන ධාතුයොති පඤ්චවිඤ්ඤාණධාතුයො.

69. මනනමත්තා ධාතු මනොධාතු.

70. මනොයෙව විසිට්ඨවිජානනකිච්චයොගතො විඤ්ඤාණං නිස්සත්තනිජ්ජීවට්ඨෙයන ධාතු වාති මනොවිඤ්ඤාණධාතු. මනසො විඤ්ඤාණධාතූති වා මනොවිඤ්ඤාණධාතු. සා හි මනනොයෙව අනන්තරපච්චයතො සම්භූයමනසොයෙව අනන්තරපච්චයභූතාති මනසො සම්බන්ධීති හොති. සන්තීරණත්තයස්ස, අට්ඨමභාවිපාකානං, පටිසද්වයස්ස, පට්ඨමග්ගස්ස, හසිතුප්පාදස්ස, පන්තරසරූපාවචරානඤ්ච වසෙන පවත්තා යථාචුත්තමනොධාතුපඤ්චවිඤ්ඤාණධාතූහි අවසෙසා මනොවිඤ්ඤාණධාතු සඬබ්බාතා ච තිංස ධම්මා න කෙවලං මනොධාතුයෙව, තථා හදයං නිස්සායෙව පවත්තන්තීති සම්බන්ධො.

සන්තීරණමභාවිපාකානි හි එකාදස ද්වාරාභාවතො, කිච්චාභාවතො ච ආරූප්පෙන උප්පජ්ජන්ති. පටිසස්ස අනීවරණාවත්ථස්ස අභාවතො තංසහගතං චිත්තද්වයං රූපලොකෙපි නත්ථී, පගෙව ආරූප්පෙ. පට්ඨමග්ගොපි පරතොසොසපච්චයාභාවෙ සාවකානං අනුප්පජ්ජනතො, බුද්ධපච්චෙකබුද්ධානඤ්ච මනුස්සලොකතො අඤ්ඤත්ථ අනිබ්බත්තනතො, හසනචිත්තඤ්ච කායාභාවතො, රූපාවචරානි අරූපිනං රූපචිරාගභාවනාවසෙන තදාරම්මණෙසු ඤානෙසුපි චිරත්තභාවතො අරූපභවෙ න උප්පජ්ජන්තීති සබ්බානිපි එතානි තෙත්තිංස චිත්තානි හදයං නිස්සායෙව පවත්තන්ති.

71. පඤ්චරූපාවචරකුසලතො අවසෙසානි ද්වාදස ලොකියකුසලානි, පටිසද්වයතො අවසෙසානි දස අකුසලානි, පඤ්චද්වාරාවජ්ජනහසනරූපාවචරකිරියෙහි අවසෙසානි තෙරස කිරියචිත්තානි, පට්ඨමග්ගතො අවසෙසානි සත්ත අනුත්තරානි වාති ඉමෙසං වසෙන ද්වෙචත්තාලීසවිධා මනොවිඤ්ඤාණධාතුසඬබ්බාතා ධම්මා පඤ්චවොකාරභවවසෙන හදයං නිස්සාය වා, චතුරවොකාරභවවසෙන අනිස්සායවා පවත්තන්ති.

73. කාමෙ භවෙ ඡවත්ථුං නිස්සිතා සත්ත විඤ්ඤාණධාතුයො, රූපෙ භවෙ තිවත්ථුං නිස්සිතා ඝානවිඤ්ඤාණාදිත්තයවජ්ජිතා චතුඛ්ඛිධා විඤ්ඤාණධාතුයො, ආරුජ්ජපෙ භවෙ අනිස්සිතා එකා මනොවිඤ්ඤාණධාතු මතාති යොජනා.

74. කාමාවචරවිපාකපඤ්චද්වාරාවජ්ජනපටිසද්දවයහසනවසෙන සත්තවිසති කාමාවචරාති, පන්තරස රූපාවචරාති, පයමමග්ගොති තෙවත්තාලීස නිස්සායෙව ජායරෙ, තතොයෙව අවසෙසා ආරුජ්ජවිපාකවජ්ජිතා ද්වෙවත්තාලීස නිස්සාය ව අනිස්සාය ව ජායරෙ, පාකාරුජ්ජා චත්තාරො අනිස්සිතායෙවාති සම්බන්ධො.

වත්ථුසඛිගභවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති අභිධම්මත්ථවිභාවිනියා නාම අභිධම්මත්ථසඛිගභවණ්ණනාය

පකිණ්ණකපරිච්ඡෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. වීථිපරිච්ඡෙදවණ්ණනා

1. ඉච්චෙවං යථාචුත්තනයෙන විත්තුජ්ජාදානං චතුන්තං බන්ධානං උත්තරං වෙදනාසඛිගභාදිවිභාගතො උත්තමං පහෙදසඛිගභං කත්වා පුන කාමාවචරාදීනං තිණ්ණං භූමීනං, ද්විභෙතුකාදිපුග්ගලානඤ්ච භෙදෙන ලක්ඛිතං “ඉදං එත්තකෙහි පරං, ඉමස්ස අනන්තරං එත්තකාති විත්තානී” ති එවං පුඛ්ඛාපරවිත්තෙහි නියාමිතං පටිසන්ධිපවත්තිසු විත්තුජ්ජාදානං පවත්තිසඛිගභං නාම තන්තාමකං සඛිගභං යථාසම්භවතො සමාසෙන පවක්ඛාමීති යොජනා.

2. වත්ථුද්වාරාරම්මණසඛිගභා හෙට්ඨා කථිතාපි පරිපුණ්ණං කත්වා පවත්තිසඛිගභං දස්සෙතුං පුන නික්ඛිත්තා.

3. විසයානං ද්වාරෙසු, විසයෙසු ච විත්තානං පවත්ති විසයජ්ජවත්ති.

4. තත්ථාති තෙසු ඡසු ඡක්කෙසු.

වීථිජක්කවණ්ණනා

6. “චක්ඛුද්වාරෙ පවත්තා වීථි විත්තපරම්පරා චක්ඛුද්වාරවීථි” ත්‍යාදිතා ද්වාරවසෙන, “චක්ඛුවිඤ්ඤාණසම්බන්ධිනී වීථි තෙන සහ එකාරම්මණඵකද්වාරිකතාය සභවරණභාවතො චක්ඛුවිඤ්ඤාණවීථි” ත්‍යාදිතා විඤ්ඤාණවසෙන වා වීථිනං නාම යොජනා කාතඛ්ඛාති දස්සෙතුං “චක්ඛුද්වාරවීථි” ත්‍යාදි චුත්තං.

වීථිජක්කවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

විච්චේදනවිදිය

7. “අතිමහත්ත”න්තයාදීසු එකවිත්තක්ඛණානීතං හුත්වා ආපාඨාගතං
සොළසවිත්තක්ඛණායුකං අතිමහත්තං නාම. ද්විවිත්තක්ඛණානීතං හුත්වා
පන්තරසවුද්දසවිත්තක්ඛණායුකං මහත්තං නාම. චතුරවිත්තක්ඛණතො පට්ඨාය යාව
නවවිත්තක්ඛණානීතං හුත්වා තෙරසවිත්තක්ඛණතො පට්ඨාය යාව
අට්ඨවිත්තක්ඛණායුතං පරිත්තං නාම. දසවිත්තක්ඛණතො පට්ඨාය යාව
පන්තරසවිත්තක්ඛණානීතං හුත්වා සත්තවිත්තක්ඛණතො පට්ඨාය යාව
ද්විවිත්තක්ඛණායුකං අතිපරිත්තං නාම. එවඤ්ච කත්වා වක්ඛති
“එකවිත්තක්ඛණානීතානී”න්තයාදී. විභූතං පාකං. අවිභූතං අපාකං.

විච්චේදනවිදිය නිට්ඨිතා.

පඤ්චද්වාරවිච්චේදනවිදිය

8. කථන්ති කෙන පකාරෙන අතිමහත්තාදිවසෙන විසයවචන්ඨානන්ති
පුච්ඡන්වා විත්තක්ඛණවසෙන තං පකාසෙනං “උප්පාදධීති”න්තයාදී ආරද්ධං.
උප්පජ්ජනං උප්පාදො, අත්තපට්ඨාගො. භඤ්ජනං භඩ්දො, සරුපච්චනාසො.
උභින්නං වෙමජ්ඣෙකං භඩ්දාහිමුඛප්පවත්ති ධීති නාම. කෙච් පන විත්තස්ස
ධීතික්ඛණං පට්ඨෙසධෙත්ති. අයඤ්චි නෙසං අධිප්පායො – විත්තයමකෙ (විභ. මූලටී.
20 පකිණ්ණකකථාවණ්ණනා; යම. 2.විත්තයමක.81, 102) “උප්පන්නං
උප්පජ්ජමාන”න්ති එවමාදිපදානං විභඩ්දො “භඩ්දක්ඛණෙ උප්පන්නං, නො ච
උප්පජ්ජමානං, උප්පාදක්ඛණෙ උප්පන්නඤ්චෙච උප්පජ්ජමානඤ්චො”න්තයාදීනා (යම.
2.විත්තයමක.81, 102) භඩ්දුප්පාදාව කථිතා, න ධීතික්ඛණො. යදි ච විත්තස්ස
ධීතික්ඛණොපි අත්ථි, “ධීතික්ඛණෙ භඩ්දක්ඛණෙ චා”ති වත්තඛිඛං සියා. අථ මතං
“උප්පාදො පඤ්ඤායති, වයො පඤ්ඤායති, ධීතස්ස අඤ්ඤාප්පත්තං පඤ්ඤායතිති (අ.
නි. 3.47) සුත්තන්තපාඨතො ධීතික්ඛණො අත්ථි”ති, තත්ථපි එකස්මිං ධම්මෙ
අඤ්ඤාප්පත්තස්ස අනුප්පජ්ජනතො, පඤ්ඤාණුවචනතො ච පඤ්ඤාධිකාරියෙච
අධිප්පෙනා, න ච ඛණධීති, න ච අභිධම්මෙ ලබ්භමානස්ස අවචනෙ කාරණං අත්ථි,
තස්මා යථාධම්මසාසනෙ අවචනම්පි අභාවමෙච දීපෙතීති. තත්ථ වුච්චතෙ යථෙච හි
එකධම්මාධාරභාවෙපි උප්පාදභඩ්දානං අඤ්ඤො උප්පාදක්ඛණො, අඤ්ඤො
භඩ්දක්ඛණොති උප්පාදාවන්ඨාය භින්නා භඩ්දාවන්ඨා ඉච්ඡිතා. ඉතරථා හි
“අඤ්ඤායෙච ධම්මො උප්පජ්ජති, අඤ්ඤො නිරුජ්ඣති”ති ආපජ්ජෙයා,
එවමෙච උප්පාදභඩ්දාවන්ඨාහි භින්නා භඩ්දාහිමුඛාවන්ඨාපි ඉච්ඡිතඛිඛා, සා ධීති
නාම. පාළියං පන වෙනෙයාජ්ඣාසයානුරොධතො නයදස්සනවසෙන සා න චුත්තා.
අභිධම්මදෙසනාපි හි කදාවි වෙනෙයාජ්ඣාසයානුරොධෙන පවත්ති, යථා රුපස්ස
උප්පාදො උපවයො සත්තනීති ද්විධා භින්නිවා දෙසිතො, සුත්තෙ ච “තීණ්ණානි,
භික්ඛවෙ, සඛ්ඛතස්ස සඛ්ඛතලක්ඛණානි. කතමානි තීණ්? උප්පාදො පඤ්ඤායති,
වයො පඤ්ඤායති, ධීතස්ස අඤ්ඤාප්පත්තං පඤ්ඤායති”ති එවං සඛ්ඛතධම්මස්සෙච
ලක්ඛණදස්සනත්ථං උප්පාදාදිනං චුත්තත්තා න සක්කා පඤ්ඤාප්පත්තං

පඤ්ඤාත්තිසභාවස්ස අසඬ්ඛතස්ස යීති තත්ථ චුත්තාති විඤ්ඤාතුං. උපසග්ගස්ස ව ධාත්වත්ථෙවෙව පවත්තනතො “පඤ්ඤායතී” ති එතස්ස විඤ්ඤායතීති අත්ථො. තස්මා න එත්තාවතා චිත්තස්ස යීතික්ඛණො පටිබාහිතුං යුත්තොති සුචුත්තමෙතං “උප්පාදයීතිභඩ්ගවසෙනා” ති. එවඤ්ච කත්වා චුත්තං අට්ඨකථායමපි “එකෙකස්ස උප්පාදයීතිභඩ්ගවසෙන තයො තයො ඛණා” ති (විභ. අට්ඨ. 26 පකිණ්ණකකථා).

9. අරූපං ලභුපරිණාමං, රූපං ගරුපරිණාමං ගාභකගාභෙනබ්බභාවස්ස තංතංඛණවසෙන උප්පජ්ජනතොති ආහ “තානී” ත්‍යාදි. තානීති තාදිසානි. සත්තරසන්නං චිත්තානං ඛණානි විය ඛණානි සත්තරසචිත්තක්ඛණානි, තානි චිත්තක්ඛණානි සත්තරසානි වා සම්බන්ධො. විසුං විසුං පන එකපඤ්ඤාස චිත්තක්ඛණානි භොන්ති. රූපධම්මානන්ති විඤ්ඤාත්තිලක්ඛණරූපවජ්ජනං රූපධම්මානං. විඤ්ඤාත්තිද්වයඤ්චි එකචිත්තක්ඛණායුකං. තථා හි තං චිත්තානුපරිචන්තිධම්මෙසු චුත්තං. ලක්ඛණරූපෙසු ච ජාති වෙච අනිච්චතා ව චිත්තස්ස උප්පාදහඩ්ගක්ඛණෙහි සමානායුකා, ජරතා පන එකුනපඤ්ඤාසචිත්තක්ඛණායුකා. එවඤ්ච කත්වා වදන්ති –

“තං සත්තරසචිත්තායු, චිතා විඤ්ඤාත්තිලක්ඛණ” න්ති (ස. ස. 60);

කෙචි (විභ. මූලටී. 20) පන “පටිච්චසමුප්පාදට්ඨකථායං ‘එත්තාවතා එකාදස චිත්තක්ඛණා අතීතා භොන්ති, අථාවසෙසපඤ්චචිත්තක්ඛණායුකෙ’ ති (විසුද්ධි. 2.623; විභ. අට්ඨ. 227) වචනතො සොළසචිත්තක්ඛණානි රූපධම්මානමායු. උප්පජ්ජමානමෙව හි රූපං භවඩ්ගවලනස්ස පච්චයො භොතී” ති වදන්ති, තයිදමසාරං “පටිසන්ධිචිත්තෙන සහුප්පන්නං කම්මජරූපං තතො පට්ඨාය සත්තරසමෙන සද්ධිං නිරුජ්ඣති, පටිසන්ධිචිත්තස්ස යීතික්ඛණෙ උප්පන්නං අට්ඨාරසමස්ස උප්පාදක්ඛණෙ නිරුජ්ඣති” ත්‍යාදිනා (විභ. අට්ඨ. 26 පකිණ්ණකකථා) අට්ඨකථායමෙව සත්තරසචිත්තක්ඛණස්ස ආගතත්තා. යත්ථ පන සොළසචිත්තක්ඛණානෙව පඤ්ඤායන්ති, තත්ථ චිත්තජ්ජවත්තියා පච්චයභාවයොග්‍යක්ඛණවසෙන තයො නීතො. භෙට්ඨිමකොටියා හි එකචිත්තක්ඛණමපි අතික්කන්තස්සෙව රූපස්ස ආපාථාගමනසාමත්ථියන්ති අලමතිචිත්ථාරෙන.

10. එකචිත්තස්ස ඛණං විය ඛණං එකචිත්තක්ඛණං, තං අතීතං එතෙසං, එතානි වා තං අතීතානීති එකචිත්තක්ඛණාතීතානි. ආපාථමාගච්ඡන්තීති රූපසද්දාරම්මණානි සකසකට්ඨානෙ යත්ථාව ගොචරභාවං ගච්ඡන්තීති ආභොගානුරූපං අනෙකකලාපගතානි ආපාථං ආගච්ඡන්ති, සෙසානි පන සානාදිනිස්සයෙසු අල්ලීනානෙව විඤ්ඤාණුප්පන්තිකාරණානීති එකෙකකලාපගතානිපි. එකෙකකලාපගතාපි හි පසාදා විඤ්ඤාණස්ස ආධාරභාවං ගච්ඡන්ති, තෙ පන භවඩ්ගවලනස්ස අනන්තරපච්චයභූතෙන භවඩ්ගෙන සද්ධිං උප්පන්නා. “ආවජ්ජනෙන සද්ධිං උප්පන්නා” ති අපරෙ.

ද්වික්ඛත්තුං භවඛගෙ වලිතෙති

විසදිසවිඤ්ඤාණුප්පත්තිහෙතුභාවසඛිධාතභවඛගවලනවසෙන පුරිමග්ගහිතාරම්මණස්මිංයෙව ද්වික්ඛත්තුං භවඛගෙ පවත්තෙ. පඤ්චසු හි පසාදෙසු යොග්‍යාදෙසාවත්ථානවසෙන ආරම්මණෙ සට්ඨිතෙ පසාදසට්ඨනානුභාවෙන භවඛගසන්තති වොච්ඡිජ්ජමානා සහසා අනොච්ඡිජ්ජිත්වා යථා වෙගෙන ධාවත්තො යාතුකාමොපි පුරිසො එකද්විපදවාරෙ අතික්කමිත්වාව තිට්ඨති, එවං ද්වික්ඛත්තුං උප්පජ්ජිත්වාව ඔච්ඡිජ්ජති. තත්ථ පයමචිත්තං භවඛගසන්තතිං වාලොත්තං විය උප්පජ්ජතිති භවඛගවලනං, දුතියං තස්ස ඔච්ඡිජ්ජනාකාරෙන උප්පජ්ජනතො භවඛගුපච්ඡෙදොති වොහරන්ති. ඉධ පන අවිසෙසෙන චුත්තං “ද්වික්ඛත්තුං භවඛගෙ වලිතෙ” ති.

නනු ව රූපාදිනා පසාදෙ සට්ඨිතෙ තන්තිස්සිතස්සෙව වලනං යුත්තං, කථං පන හදයවත්ථුනිස්සිතස්ස භවඛගස්සාති? සන්තතිවසෙන එකාබද්ධත්තා. යථා හි හෙරියා එකස්මිං තලෙ ධීතසක්ඛරාය මක්ඛිකාය නිසිත්තාය අපරස්මිං තලෙ දණ්ඩාදිනා පහටෙ අනුක්කමෙන හෙරිවම්මවරත්තාදීනං වලනෙන සක්ඛරාය වලිතාය මක්ඛිකාය උප්පතිත්වා ගමනං හොති, එවමෙව රූපාදිනා පසාදෙ සට්ඨිතෙ තන්තිස්සෙසු මහාභූතෙසු වලිතෙසු අනුක්කමෙන තංසම්ඛන්ධානං සෙසරූපානම්පි වලනෙන හදයවත්ථුම්හි වලිතෙ තන්තිස්සිතස්ස භවඛගස්ස වලනාකාරෙන පවත්ති හොති. චුත්තඤ්ච –

“සට්ඨිතෙ අඤ්ඤවත්ථුම්හි, අඤ්ඤනිස්සිතකම්පනං; එකාබද්ධෙන හොතීති, සක්ඛරොපමයා වදෙ” ති. (ස. ස. 176);

භවඛගසොතන්ති භවඛගප්පවාහං. ආවජ්ජන්තන්ති “කිං නාමෙත” න්ති වදන්තං විය ආහොගං කුරුමානං. පස්සන්තන්ති පච්චක්ඛතො පෙක්ඛන්තං. නනු ව “චක්ඛුනා රූපං දිස්වා” ති (දී. නි. 1.213; අ. නි. 3.62; විහ. 517) වචනතො චක්ඛුන්ද්‍රියමෙව දස්සනකිච්චං සාදෙති, න විඤ්ඤාණන්ති? නයිදමෙවං, රූපස්ස අන්ධභාවෙන රූපදස්සනෙ අසමත්ථභාවතො. යදි ව තං රූපං පස්සති, තථා සති අඤ්ඤවිඤ්ඤාණසමඛිගිනොපි රූපදස්සනප්පසඛිගො සියා. යදි එවං විඤ්ඤාණස්ස තං කිච්චං සාධෙති, විඤ්ඤාණස්ස අප්පට්ඨන්ධත්තා අන්තරිතරූපස්සපි දස්සනං සියා. හොතු අන්තරිතස්සපි දස්සනං, යස්ස ඵලිකාදිතිරොහිතස්ස ආලොකපට්ඨන්ධො නත්ථි, යස්ස පන කුට්ඨාදිඅන්තරිතස්ස අලොකපට්ඨන්ධො අත්ථි. තත්ථ පච්චයාභාවතො විඤ්ඤාණං නුප්පජ්ජතිති න තස්ස චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන ගහණං හොති. “චක්ඛුනා” ති පනෙත්ථ තෙන ද්වාරෙන කරණභූතෙනාති අධිප්පායො. අථ වා නිස්සිතකිරියා නිස්සයප්පට්ඨන්ධො චුත්තා යථා “මඤ්චා උක්කුට්ඨිං කරොන්ති” ති.

සම්පට්ඨිජන්තන්ති තමෙව රූපං පටිග්ගණ්හන්තං විය. සන්තීරයමානන්ති තමෙව රූපං වීමංසන්තං විය. වචත්ථපෙත්තන්ති තමෙව රූපං සුට්ඨු සල්ලක්ඛෙත්තං විය. යොනියොමනසිකාරාදිවසෙන ලද්ධො පච්චයො එතෙනාති

ලද්ධපව්වය. යං කිඤ්චි ජවනන්ති සම්බන්ධො. මුච්ඡාමරණාසන්නකාලෙසු ච ජප්පඤ්චපි ජවනානි පවත්තන්තීති ආහ “යෙභුයොනා”ති. ජවනානුබන්ධානීති පටිසොතගාමිනාවං නදීසොතො විය කිඤ්චි කාලං ජවනං අනුගතානි. තස්ස ජවනස්ස ආරම්මණං ආරම්මණමෙනෙසන්ති තදාරම්මණානි “බ්‍රහ්මස්සරො” ත්‍යාදීසු විය මජ්ඣිමනිකායෙහි, තදාරම්මණානි ච තානි පාකානි වානි තදාරම්මණපාකානි. යථාරහන්ති ආරම්මණජවනසත්තානුරූපං. තථා පවත්තිං පන සයමෙව පකාසයිස්සති, හවඬගපාතොති වීථිවිත්තවසෙන අප්පවත්තිත්වා විත්තස්ස හවඬගපාතො විය, හවඬගවසෙන උප්පත්තීති චුත්තං හොති. එත්ථ ච වීථිවිත්තප්පවත්තියා සුඛග්ගහණත්ථං අම්බොපමාදිකං ආහරන්ති, තත්‍රිදං අම්බොපමාමත්තං (ධ. ස. අට්ඨ. 498 විපාකුද්ධාරකථා) – එකො කිර පුරිසො එලිතම්බරුක්ඛමුලෙ සසීසං පාරුපිත්වා නිද්දායන්තො ආසන්නෙ පතිතස්ස එකස්ස අම්බඵලස්ස සද්දෙන පබ්බජ්ඣත්වා සීසතො වත්ථං අපනෙත්වා වක්ඛුං උමීථිලෙත්වා දිස්වා ච තං ගහෙත්වා මද්දිත්වා උපසිඬ්ඨිත්වා පක්කභාවං ඤත්වා පරිභුඤ්ජිත්වා මුඛගතං සහ සෙම්හෙන අජ්ඣොහරිත්වා පුන තත්ථෙව නිද්දායති. තත්ථ පුරිසස්ස නිද්දායනකාලො විය හවඬගකාලො, ඵලස්ස පතිතකාලො විය ආරම්මණස්ස පසාදසට්ටනකාලො, තස්ස සද්දෙන පබ්බද්ධකාලො විය ආවජ්ජනකාලො, උමීථිලෙත්වා ඔලොකිතකාලො විය වක්ඛුච්ඤ්ඤාණප්පවත්තිකාලො, ගහිතකාලො විය සම්පට්ච්ඡනකාලො, මද්දෙනකාලො විය සන්තීරණකාලො, උපසිඬ්ඨනකාලො විය වොට්ඨබ්බනකාලො, පරිභොගකාලො විය ජවනකාලො, මුඛගතං සහ සෙම්හෙන අජ්ඣොහරණකාලො විය තදාරම්මණකාලො, පුන නිද්දායනකාලො විය පුන හවඬගකාලො.

ඉමාය ච උපමාය කිං දීපිතං හොති? ආරම්මණස්ස පසාදසට්ටනමෙව කිච්චං, ආවජ්ජනස්ස විසයාභුජනමෙව, වක්ඛුච්ඤ්ඤාණස්ස දස්සනමත්තමෙව, සම්පට්ච්ඡනාදීනඤ්ච පටිග්ගණ්හනාදීමත්තමෙව, ජවනස්සෙව පන ආරම්මණරසානුභවනං, තදාරම්මණස්ස ච තෙන අනුභුතස්සෙව අනුභවනන්ති එවං කිච්චවසෙන ධම්මානං අඤ්ඤමඤ්ඤං අසංකිණ්ණතා දීපිතා හොති. එවං පවත්තමානං පන විත්තං “ආවජ්ජනං නාම හුත්වා හවඬගානන්තරං හොති, ත්චං දස්සනාදීසු අඤ්ඤතරං හුත්වා ආවජ්ජනානන්තර”න්ත්‍යාදීනා නියුඤ්ජකෙ කාරකෙ අසතිපි උතුඛ්ඡනියාමාදි (ධ. ස. අට්ඨ. 498 විපාකුද්ධාරකථා) විය විත්තනියාමවසෙනෙව පවත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

11. එත්තාවතා සත්තරස විත්තක්ඛණානි පරිපුරෙන්නීති සම්බන්ධො.

12. අප්පහොන්තානිකකන්ති අප්පහොන්තං හුත්වා අතීතං. නත්ථී තදාරම්මණුප්පාදොති චුද්දසවිත්තක්ඛණායුකෙ තාව ආරම්මණස්ස නිරුද්ධත්තාව තදාරම්මණං නුප්පජ්ජති. න හි එකවීථියං කෙසුචි පච්චුප්පන්තාරම්මණෙසු කානිචි අතීතාරම්මණානි හොන්ති. පන්තරසවිත්තක්ඛණායුකෙසුපි ජවනුප්පත්තීතො පරං එකමෙව විත්තක්ඛණං අවසිට්ඨන්ති ද්වික්ඛත්තුං තදාරම්මණුප්පත්තියා අප්පහොනකභාවතො නත්ථී දුතියතදාරම්මණස්ස උප්පත්තීති පට්ඨමපි නුප්පජ්ජති.

ද්විකල්පය මෙව හි තදාරම්මණුප්පත්ති පාලියං නියමිතා විත්තප්පවත්තිගණනායං සබ්බවාරොසු “තදාරම්මණානි ද්වෙ”ති (විභ. අට්ඨ. 227) ද්විත්තමෙව විත්තවාරානං ආගතත්තා. යං පන පරමත්ථවිනිච්ඡයෙ චුත්තං -

“සකිං ද්වෙ වා තදාලම්බං, සකිමාවජ්ජනාදයො”ති (පරම. වි. 116), තං මජ්ඣිමනිකායකමනානුසාරෙන චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. යස්මා පන මජ්ඣිමනිකානං වාදො හෙට්ඨා චුත්තපාලියා අසංසන්දනතො සම්මොහවිනොදනීයං (විභ. අට්ඨ. 227) පටිකම්බිත්තොව, තස්මා ආචරියෙනපි අත්තනා අනධිප්පෙතත්තායෙව ඉධ වෙව නාමරූපපරිච්ඡෙදෙ ව සකිං තදාරම්මණුප්පත්ති න චුත්තා.

13. වොට්ඨබ්බනුප්පාදතො පරං ඡවිත්තක්ඛණාවසිට්ඨායුකම්පි ආරම්මණං අප්පායුකභාවෙන පරිදුබ්බලත්තා ඡවනුප්පත්තියා පච්චයො න හොති. ඡවනඤ්ඤි උප්පජ්ජමානං නියමෙන සත්තවිත්තක්ඛණායුකෙයෙව උප්පජ්ජතීති අධිප්පායෙනාහ “ඡවනම්පි අනුප්පජ්ජත්වා”ති. හෙතුම්හි වායං ත්වාපච්චයො, ඡවනස්සපි අනුප්පත්තියාති අත්ථො. ඉතරථා හි අපරකාලකිරියාය සමානකත්තුකතා න ලබ්හතීති. ද්වත්තික්ඛත්තුන්ති ද්විකල්පයං වා තික්ඛත්තුං වා. කෙච්චි පන “තික්ඛත්තු”න්ති ඉදං වචනසිලිට්ඨතාමත්තජ්ජයොජන”න්ති වදන්ති, තං පන තෙසං අහිනිවෙසමත්තං. න හි “ද්විකල්පයං වොට්ඨබ්බනමෙව පරිච්චත්ති”ති චුත්තෙපි වචනස්ස අසිලිට්ඨභාවො අත්ථි, න ච තික්ඛත්තුං පච්චත්තියා බාධකං කිඤ්චි වචනං අට්ඨකථාදීසු අත්ථි. එවඤ්ච කත්වා තත්ථ තත්ථ සීභලසංවණ්ණනාකාරාපි “ද්විකල්පයං වා තික්ඛත්තුං වා”ඉච්චෙව වණ්ණෙත්ති. වොට්ඨබ්බනමෙව පරිච්චත්තිති වොට්ඨබ්බනමෙව පුනස්සුතං උප්පජ්ජති. තං පන අප්පත්වා අත්තරා චක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදීසු යත්වා විත්තප්පවත්තියා නිවත්තනං නත්ථි.

ආනන්දාචරියො පනෙත්ථ (ධ. ස. මූලටී. 498 විපාකුද්ධාරකථාවණ්ණනා) “ආවජ්ජනා කුසලාකුසලානං බන්ධානං අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො”ති (පට්ඨා. 1.1.417) ආවජ්ජනාය කුසලාකුසලානං අනන්තරපච්චයභාවස්ස චුත්තත්තා වොට්ඨබ්බනාවජ්ජනානඤ්ච අත්ථන්තරාභාවතො සති උප්පත්තියං වොට්ඨබ්බනං කාමාවචරකුසලාකුසලකිරියඡවනානං එකන්තතො අනන්තරපච්චයභාවෙනෙව පච්චත්තෙයා, නො අඤ්ඤථාති මුච්ඡාකාලාදීසු මන්දිභුතවෙගතාය ඡවනපාරිපුරියා පරිත්තාරම්මණං නියමිතබ්බං, න වොට්ඨබ්බනස්ස ද්වත්තික්ඛත්තුං පච්චත්තියාති දීපෙති. කිඤ්චාපි එවං දීපෙති, තිහෙතුකච්ඡාකානි පන අනන්තරපච්චයභාවෙන චුත්තානෙව. බීණාසවානං චුතිවසෙන පච්චත්තානි න කස්සචි අනන්තරපච්චයභාවං ගච්ඡන්තීති තානි විය වොට්ඨබ්බනම්පි පච්චයවෙකල්ලතො කුසලාකුසලාදීනං අනන්තරපච්චයො න හොතීති න න සක්කා වත්තුං, තස්මා අට්ඨකථාසු ආගතනායෙනෙවත්ථ පරිත්තාරම්මණං නියමිතන්ති.

14. නත්ථි වීථිචිත්තුප්පාදො උපරිමකොටියා සත්තවිත්තක්ඛණායුකස්සපි ද්වත්තික්ඛත්තුං වොට්ඨබ්බනුප්පත්තියා අප්පහොනකභාවතො වීථිචිත්තානං උප්පාදො නත්ථි, භවභිගපාතොව හොතීති අධිප්පායො. භවභිගවලනමෙචාති

අවධාරණඵලං දස්සෙතුං “නත්ථි වීථිචිත්තුප්පාදො” ති චුත්තං. අපරෙ පන “නත්ථි හවඬගුපච්ඡෙදො” ති අවධාරණඵලං දස්සන්ති, තං පන වීථිචිත්තුප්පාදාභාවචනෙනෙව සිද්ධං. සති හි වීථිචිත්තුප්පාදෙ හවඬගං උපච්ඡිජ්ජති. හවඬගුපච්ඡෙදනාමෙන පන හෙට්ඨාපි විසුං අචුත්තත්තා ඉධ අවිසෙසෙන චුත්තං.

15. සබ්බසො වීථිචිත්තුප්පත්තියා අභාවනො පච්ඡිමචාරොවිධමොසචාරවසෙන චුත්තො, අඤ්ඤත්ථ (ධ. ස. අට්ඨ. 498 විපාකුද්ධාරකථා) පන දුතියතතියචාරාපි තදාරම්මණඡවනෙහි සුඤ්ඤත්තා “මොසචාරා” ති චුත්තා. ආරම්මණභූතාති විසයභූතා, පච්චයභූතා ච. පච්චයොපි හි “ආරම්මණ” ත්ති චුච්චති “න ලච්ඡති මාරො ඔතාරං, න ලච්ඡති මාරො ආරම්මණ” ත්තායාදිසු (දී. නි. 3.80) විය. තෙනෙවෙත්ථ මොසචාරස්සපි ආරම්මණභූතා විසයජ්ජවත්තීති සිද්ධං. අතිපරිත්තාරම්මණඤ්ඤි මොසචාරපඤ්ඤාපනස්ස පච්චයො හොති. ඉතරථා හි හවඬගචලනස්ස සකසකගොචරෙයෙව පවත්තනනො පච්ඡිමචාරස්ස අතිපරිත්තාරම්මණෙ පවත්ති නත්ථිති “චතුත්තං චාරානං ආරම්මණභූතා” ති චචනං දුරුපපාදනං සියාති.

16. පඤ්චද්චාරෙ යථාරභං තංතංද්චාරානුරූපං, තංතංපච්චයානුරූපං, තංතංආරම්මණාදිඅනුරූපඤ්ච උජ්ජප්පමානාති වීථිචිත්තාති ආචජ්ජනාදස්සනාදිසම්පට්ච්ඡනසන්තීරණවොට්ඨබ්බනඡවනතදාරම්මණවසෙන අවිසෙසනො සත්තෙව හොන්ති. චිත්තුප්පාදා චිත්තානං විසුං විසුං උජ්ජපත්තිවසෙන උජ්ජප්පමානචිත්තාතියෙව චා චතුද්දස ආචජ්ජනාදිපඤ්චකසත්තඡවනතදාරම්මණද්වයවසෙන. චිත්ථාරා පන චතුපඤ්ඤාස සබ්බෙසමෙව කාමාවචරානං යථාසම්භවං තත්ථ උජ්ජප්පනනො,

ඵත්ථාති විසයජ්ජවත්තිසඬගහෙ.

පඤ්චද්චාරවීථිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මනොද්චාරවීථි

පරිත්තඡවනචාරවණ්ණනා

17. මනොද්චාරිකචිත්තානං අතීතානාගතමිපි ආරම්මණං හොතීති තෙසං අතිමහන්තාදිවසෙන විසයචචත්ථානං කාතුං න සක්කාති විභූතාවිභූතවසෙනෙවෙනං නියමෙතුං “යදි විභූතමාරම්මණ” ත්තායාදි චුත්තං.

19. ඵත්ථාති මනොද්චාරෙ. ඵකචත්තාලීස පඤ්චද්චාරාවෙණිකානං ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණමනොධාතුත්තයවසෙන තෙරසචිත්තානං තත්ථ අජ්ජවත්තනනො.

පරිත්තජවනවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අප්පනාජවනවාරවණ්ණනා

20. විභූතාවිභූතභෙදො නත්ථි ආරම්මණස්ස විභූතකාලෙයෙව අප්පනාසම්භවතො.

21. තත්ථ හි ඡබ්බිසතිමහග්ගතලොකුත්තරජවනෙසු යං කිඤ්චි ජවනං අප්පනාවීථිමොතරතීති සම්බන්ධො. පරිකම්මොපචාරානුලොමගොත්‍රභූතාමෙන යථාක්කමං උප්පජ්ජත්වා නිරුද්දෙති යොජනා. පට්ඨවිත්තඤ්චි අප්පනාය පරිකම්මත්තා පටිසම්ඛාරකභූතත්තා පරිකම්මං. දුතියං සමීපචාරිත්තා උපචාරං. නාවචාසන්තොපි හි නාතිදුරජ්ජවත්ති සමීපචාරී නාම භොති, අප්පනං උපෙච්ච වරතීති වා උපචාරං. තතියං පුබ්බභාගෙ පරිකම්මානං, උපරිඅප්පනාය ව අනුකුලත්තා අනුලොමං. චතුත්ථං පරිත්තගොත්තස්ස, පුපුජ්ජනගොත්තස්ස ව අභිභවනතො, මහග්ගතගොත්තස්ස, ලොකුත්තරගොත්තස්ස ව භාවනතො වඩ්ඪනතො ගොත්‍රභූ, ඉමානි වත්තාරී නාමානි චතුක්ඛත්තුං පවත්තියං අනවසෙසතො ලබ්භන්ති, තික්ඛත්තුං පවත්තියං පන උපචාරානුලොමගොත්‍රභූතාමෙනෙව ලබ්භන්ති. අට්ඨකථායං (විසුද්ධි. 2.804) පන පුරිමානං තිණ්ණං, ද්විත්තං වා අවිසෙසෙනපි පරිකම්මාදිනාමං වුත්තං, චතුක්ඛත්තුං, තික්ඛත්තුමෙව වා පඤ්චමං, චතුත්ථං වා උප්පජ්ජතබ්බඅප්පනානුරූපතොති අධිජ්ජායො. පරිකම්මාදිනාමානං අනවසෙසතො ලබ්භමානවාරදස්සනත්ථං “චතුක්ඛත්තු”න්ති ආදිතො වුත්තං, ගණනපටිපාටිවසෙන පන “පඤ්චමං වා”ති ඔසානෙ වුත්තං.

යථාරහන්ති බ්ජ්ජාහිඤ්ඤදන්ධාහිඤ්ඤානුරූපං. බ්ජ්ජාහිඤ්ඤස්ස හි තික්ඛත්තුං පවත්තකාමාවචරජවනානන්තරං චතුත්ථං අප්පනාවිත්තමුප්පජ්ජති. දන්ධාහිඤ්ඤස්ස චතුක්ඛත්තුං පවත්තජවනානන්තරං පඤ්චමං අප්පනා උප්පජ්ජති, යස්මා පන අලද්ධාසෙවනං අනුලොමං ගොත්‍රභූ උප්පාදෙතුං න සක්කොති, ලද්ධාසෙවනමිපි ව ඡට්ඨං සත්තමං භවඤ්ඤස්ස ආසන්තභාවෙන පපාතාසන්තපුරිසො විය අප්පනාවසෙන පතිට්ඨාතුං න සක්කොති, තස්මා චතුත්ථතො ඔරං, පඤ්චමතො පරං වා අප්පනා න භොතීති දට්ඨබ්බං. යථාහිනීභාරවසෙනාති රූපාරූපලොකුත්තරමග්ගඵලානුරූපසමථවිපස්සනාභාවනාවිත්තාහිනීභරණානුරූප තො, අප්පනාය වීථි අප්පනාවීථි. “තතො පරං භවඤ්ඤපාතොව භොතී”ති එත්තකෙයෙව වුත්තෙ චතුත්ථං, පඤ්චමං වා ඔතිණ්ණඅප්පනාතො පරං භවඤ්ඤපාතොව භොති, න මග්ගානන්තරං ඵලවිත්තං, සමාපත්තිවීථියඤ්ච ඤානඵලවිත්තානි පුනප්පුනන්ති ගණ්භෙය්‍යුන්ති පුන “අප්පනාවසානෙ”ති වුත්තං. නිකායන්තරියා කිර ලොකියප්පනාසු පට්ඨකප්පනාතො පරං සත්තමජවනපුරණත්ථං ද්වත්තික්ඛත්තුං කාමාවචරජවනානමිපි පවත්ති. වණ්ණෙත්තීති තෙසං මතිනිසෙධනත්ථං “භවඤ්ඤපාතොවා”ති සාවධාරණං වුත්තං.

22. තත්පාති තෙසු අට්ඨකදාණසම්පයුත්තකාමාවචරජවනෙසු, තෙසු ච ඡබ්බිසතිමහග්ගතලොකුත්තරජවනෙසු. තත්පාති වා තස්මිං අප්පනාවාචරං. සොමනස්සසහගතජවනානන්තරන්ති සොමනස්සසහගතානං චතුන්තං කුසලකිරියජවනානං අනන්තරං. සොමනස්සසහගතාවාති චතුක්කජ්ඣානස්ස, සුක්ඛවිපස්සකාදීනං මග්ගඵලස්ස ච වසෙන සොමනස්සසහගතාව, න පන උපෙක්ඛාසහගතා භින්තවෙදනානං අඤ්ඤමඤ්ඤං ආසෙවනපච්චයභාවස්ස අනුද්ධටත්තා. පාටිකඩ්ඛිතබ්බාති පසංසිතබ්බා, ඉච්ඡිතබ්බාති වුත්තං භොති. තත්පාපීති තස්මිං එකවෙදනජවනවාචරෙපි. කුසලජවනානන්තරන්ති චතුබ්බිධකදාණසම්පයුත්තකුසලජවනානන්තරං කුසලජවනමජ්ජෙති, න කිරියජවනං භින්තසන්තානෙ නිබ්බන්තනතො. හෙට්ඨිමඤ්ච ඵලත්තයමජ්ජෙති සමාපත්තිවීරියන්තාධිජ්ජායො.

23. සුබ්බසුඤ්ඤමහා සොමනස්සසහගතතිහෙතුකකුසලද්වයතො පරං අග්ගඵලවිපාකකිරියවජ්ජිතලොකියලොකුත්තරචතුක්කජ්ඣානජවනවසෙන ද්වත්තිංස, උපෙක්ඛකා තිහෙතුකකුසලද්වයතො පරං තථෙච පඤ්චමජ්ඣානානි ද්වාදස, සුඛිතක්ඛියතො තිහෙතුකද්වයතො පරං කිරියජ්ඣානචතුක්කස්ස, අග්ගඵලචතුක්කස්ස ච වසෙන අට්ඨ, උපෙක්ඛකා තිහෙතුකද්වයතො පරං උපෙක්ඛාසහගතරූපාරූපකිරියපඤ්චකස්ස, අග්ගඵලස්ස ච වසෙන ඡ අප්පනා සම්භොන්ති.

24. එත්පාති වීරීසඩ්ගහාධිකාරෙ.

අප්පනාජවනචාරචණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මනොද්චාරවීරීචණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අප්පනාජවනචාරචණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තදාරම්මණනියමචණ්ණනා

25. සබ්බත්පාපීති පඤ්චද්චාරමනොද්චාරෙපි.

26. ඉට්ඨෙති ඉට්ඨමජ්ඣන්තෙ. අතිඉට්ඨාරම්මණඤ්ඤි විසුං වක්ඛති. කුසලවිපාකානි පඤ්චවිඤ්ඤාණසම්පට්චජනසන්තීරණතදාරම්මණානීති සම්බන්ධො. ඉට්ඨමජ්ඣන්තෙ සන්තීරණතදාරම්මණානි උපෙක්ඛාසහගතානෙවාති ආහ “අතිඉට්ඨෙ පන සොමනස්සසහගතානෙවා”ති. විපාකස්ස හි කම්මානුභාවතො පවත්තමානස්ස ආදාසෙ මුඛනිමිත්තං විය නිබ්බිකජ්ජනාය පකජ්ජෙත්වා ගහණාභාවතො යථාරම්මණමෙච වෙදනායොගො භොති, කුසලාකුසලානං පන අප්පහීනවිපල්ලාසෙසු සන්තානෙසු පවත්තියා අතිඉට්ඨෙපි ඉට්ඨමජ්ඣන්තඅනිට්ඨාකාරතො, අනිට්ඨෙපි ඉට්ඨඉට්ඨමජ්ඣන්තාකාරතො ගහණං භොති. තථා හි අස්සද්ධාදීනං බුද්ධාදීසු අතිඉට්ඨාරම්මණෙසුපි උපෙක්ඛාජවනං

හොති, තිත්ථියාදීනඤ්ච දොමනස්සඡවනං, ගම්භීරපකතිකාදීනඤ්ච පටික්කුලාරම්මණෙ උපෙක්ඛාඡවනං, සුනඛාදීනඤ්ච තත්ථ සොමනස්සඡවනං, පුරිමපච්ඡාභාගඡ්ඡවත්තානි පන විපාකානි යථාවත්ථුකානෙව. අපිච අසුච්චදස්සනෙ සුමනායමානානං සුනඛාදීනන්ති. චක්ඛුච්චඤ්ඤාණාදීනං පන අතිඉට්ඨානිට්ඨෙසු පවත්තමානානම්පි උපෙක්ඛාසහගතභාවෙ කාරණං හෙට්ඨා කථිතමෙව.

27. තත්ථාපීති තදාරම්මණෙසුපි. සොමනස්සසහගතකිරියඡවනාවසානෙනි සහෙතුකාහෙතුකසුඛසහගතකිරියපඤ්චකාවසානෙ. ඛීණාසවානං විත්තවිපල්ලාසාභාවෙන කිරියඡවනානිපි යථාරම්මණමෙව පවත්තන්තිති චුත්තං “සොමනස්සසහගතකිරියඡවනාවසානෙ”ත්‍යාදි. කෙච්චි පන ආචරියා “පට්ඨානෙ (ධ. ස. මූලටී. 498 විපාකුද්ධාරකථාවණ්ණනා) ‘කුසලාකුසලෙ නිරුද්ධෙ විපාකො තදාරම්මණතා උඡ්ඡජ්ජති’ ති (පට්ඨා. 3.1.98) කුසලාකුසලානමෙවානන්තරං තදාරම්මණං චුත්තන්ති නත්ථි කිරියඡවනානන්තරං තදාරම්මණුඡ්ඡපාදො” ති වදන්ති. තත්ථ චුච්චතෙ – යදි අඛ්‍යාකතානන්තරම්පි තදාරම්මණං චුච්චෙය්‍ය. පරිත්තාරම්මණෙ වොට්ඨබ්බතානන්තරම්පි තස්ස පවත්තිං මඤ්ඤෙය්‍යුන්ති කිරියඡවනානන්තරං තදාරම්මණං න චුත්තං, න පන අලබ්භනතො. ලබ්භමානස්සපි හි කෙනචි අධිඡ්ඡපායෙන කත්ථචි අචචනං දිස්සති, යථා තං ධම්මසඛිගහෙ ලබ්භමානම්පි හදයචත්ථු දෙසනාහෙදපරිභාරත්ථං න චුත්තන්ති.

28. දොමනස්ස...පෙ.... උපෙක්ඛාසහගතානෙව භවන්ති, න සොමනස්සසහගතානි අඤ්ඤමඤ්ඤං විරුද්ධසභාවත්තා. තෙනෙව හි පට්ඨානෙ දොමනස්සානන්තරං සොමනස්සං, තදනන්තරඤ්ච දොමනස්සං අනුද්ධටං. තථා හි “සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තො ධම්මො සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තස්ස ධම්මස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො”ත්‍යාදිනා (පට්ඨා. 1.2.45) සුඛදුක්ඛවෙදනාය සම්පයුත්තා ධම්මො අත්තනො අත්තනො සමානවෙදනාසම්පයුත්තානං අදුක්ඛමසුඛවෙදනාය සම්පයුත්තකානඤ්ච අනන්තරපච්චයභාවෙන ද්වීසු ද්වීසු වාරෙසු චුත්තා, අදුක්ඛමසුඛවෙදනාය සම්පයුත්තකා පන සමානවෙදනාසම්පයුත්තානං, ඉතරවෙදනාද්වයසම්පයුත්තානඤ්ච ධම්මානං අනන්තරපච්චයභාවෙන තීසු වාරෙසුති ඵලං වෙදනාත්තිකෙ සත්තෙව අනන්තරපච්චයචාරා චුත්තා. යදි ච දොමනස්සානන්තරං සොමනස්සං, සොමනස්සානන්තරං වා දොමනස්සං උඡ්ඡජ්ජෙය්‍ය, සුඛදුක්ඛවෙදනාසම්පයුත්තානම්පි අඤ්ඤමඤ්ඤං අනන්තරපච්චයවසෙන ද්වෙ වාරෙ වඩ්ඪෙඨත්ථා නච වාරා වත්තබ්බා සියුං, න පනෙවං චුත්තා. තස්මා න තෙසං තදනන්තරං උඡ්ඡජ්ජති අත්ථි. ඵත්ථ ච “සොමනස්සසහගතකිරියඡවනාවසානෙ”ත්‍යාදිනා අයම්පි නියමො අනුඤ්ඤාතො

—
 “පරිත්තකුසලාදොස-පාපසාතක්‍රියාඡවා;
 පඤ්චස්චෙකං තදාලම්ඛං, සුඛිතෙසු යථාරභං.

“පාපාකාමසුභා වෙව, සොපෙක්ඛා ව ක්‍රියාජවා;
සොපෙක්ඛෙසු තදාලම්බං, ජස්වෙකමනුරූපතො” ති.

අයඤ්චි ජවනෙන තදාරම්මණනියමො අබ්‍යභිචාරී. “ඤාණසම්පයුත්තජවනතො ඤාණසම්පයුත්තතදාරම්මණ” ත්‍යාදින යජ්ජවත්තො පන අනෙකන්තිකො. යෙභුයොන හි අකුසලජවනෙසු පරිචිතස්ස කදාවි කුසලජවනෙසු ජවිතෙසු, කුසලජවනෙසු වා පරිචිතස්ස කදාවි අකුසලජවනෙසු ජවිතෙසු අකුසලානන්තරං පවත්තපරිවයෙන තිහෙතුකජවනතොපි පරං අහෙතුකතදාරම්මණං හොති, තථා කුසලානන්තරං පවත්තපරිවයෙන අකුසලජවනතො පරං තිහෙතුකතදාරම්මණම්පි, පටිසන්ධිනිබ්බත්තකකම්මතො පන අඤ්ඤකම්මෙන තදාරම්මණජ්ජවත්තියං චත්තබ්බමෙව නත්ථී. තථා ව චුත්තං පටියානෙ “අහෙතුකෙ ඛන්ධෙ අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො විපස්සන්ති, කුසලාකුසලෙ නිරුද්ධෙ අහෙතුකො විපාකො තදාරම්මණතා උජ්ජජ්ජති, කුසලාකුසලෙ නිරුද්ධෙ සහෙතුකො විපාකො තදාරම්මණතා උජ්ජජ්ජති” ති (පටියා. 3.1.98).

තස්මාති යස්මා දොමනස්සජවනාවසානෙ උපෙක්ඛාසහගතානෙව හොන්ති. තස්මා දොමනස්සසහගතජවනාවසානෙ උපෙක්ඛාසහගතසන්තීරණං උජ්ජජ්ජතීති සම්බන්ධො. ‘සොමනස්සපටිසන්ධිකස්සා’ ති ඉමිනාව හවඬිගපාතාහාවො දීපිතොව හොති දොමනස්සානන්තරං සොමනස්සාභාවතොති තං අවත්වා තදාරම්මණාභාවමෙව පරිකජ්ජෙත්තො ආහ “යදි තදාරම්මණසම්භවො නත්ථී” ති. සොමනස්සපටිසන්ධිකස්ස තිත්ථියාදිතො බුද්ධාදිඅතිඉටියාරම්මණෙ පි පටිහතචිත්තස්ස දොමනස්සජවනෙ ජවිතෙ චුත්තන යෙන සොමනස්සතදාරම්මණස්ස අතිඉටියාරම්මණෙ ව උපෙක්ඛාසහගතතදාරම්මණස්ස අනුජ්ජජනතො, කෙනචි වා අසජ්ජායෙන පරිහීනලොකියජ්ඣානං ආරබ්භ “පණ්ණධම්මො මෙ නට්ඨො” ති විජ්ජට්ඨාරං ජනෙත්තස්ස දොමනස්සජවනෙ සති අකාමාවචරාරම්මණෙ තදාරම්මණාභාවතො යදි තදාරම්මණස්ස උජ්ජන්තිසම්භවො නත්ථීති අධිජ්ජායො.

පරිචිතපුබ්බන්ති පුබ්බෙ පරිචිතං, තස්මිං හවෙ යෙභුයොන ගහිතපුබ්බං. උපෙක්ඛාසහගතසන්තීරණං උජ්ජජ්ජති නිරාවජ්ජනම්පි. යථා තං නිරොධා වුට්ඨහන්තස්ස ඵලචිත්තන්ත්‍යාධිජ්ජායො. යථාහු –

“නිරාවජ්ජං කථං චිත්තං, හොති නෙතඤ්චි සම්මතං;
නියමො න විනාවජ්ජං, නිරොධා ඵලදස්සනා” ති.

කෙන පන කිච්චෙන ඉදං චිත්තං පවත්තතීති? තදාරම්මණකිච්චෙන තාව න පවත්තති ජවනාරම්මණස්ස අග්ගහණතො, නාපි සන්තීරණකිච්චෙන යථාසම්පට්ච්ඡිතස්ස සන්තීරණවසෙන අජ්ජවත්තනතො, පටිසන්ධිචුතීසු චත්තබ්බමෙව නත්ථී, පාරිසෙසතො පන හවස්ස අඬිගභාවතො හවඬිගකිච්චෙනාති යුත්තං සියා. ආචරියධම්මපාලත්ථෙරෙනපි (ධ. ස. අනුට්. 498

විපාකුද්ධාරකථාවක් ණනා) හි අයමත්වෙලා දස්සිනෙව. යං පන පටිසන්ධිභවභිගානං ධම්මනො, ආරම්මණනො ච සමානතං වක්ඛති, තං යෙභුයානොති දට්ඨබ්බං. න හි ඉදමෙකං යානං වජ්ජෙත්වා පටිසන්ධිභවභිගානං විසදිසනා අත්ථි. තමනන්තරිත්වාති තං අත්තනො අනන්තරං අබ්බාවහිතං කත්වා, තදනන්තරන්තසත්වො.

29. කාමාවචර...පෙ.... ඉච්ඡන්තීති එත්ථ කාමාවචරජවනාවසානෙයෙව තදාරම්මණං ඉච්ඡන්ති කාමතණ්භානිදානකම්මනිබ්බත්තත්තා. න හි තං කාමතණ්භානෙතූකෙන කම්මුනා ජනිතං අතංසභාවස්ස රූපාරූපාවචරලොකුත්තරජවනස්ස අනන්තරං උප්පජ්ජති. කිංකාරණා? අජනකත්තා, ජනකසමානත්තභාවතො ච. යථා හි ගෙහතො බහි නික්ඛම්තුකාමො බාලකො ජනකං, තංසදිසං වා අඬගුලියං ගහෙත්වා නික්ඛමති, නාඤ්ඤං රාජපුරිසාදිං, එවං භවඬගවිසයතො අඤ්ඤත්ථ පවත්තමානං තදාරම්මණං ජනකං කාමාවචරකුසලාකුසලං, තංසදිසං වා කාමාවචරකිරියජවනං අනුබන්ධති, න පන තස්ස විසදිසානි මහග්ගතලොකුත්තරජවනානි. තථා කාමාවචරසත්තානමෙව තදාරම්මණං ඉච්ඡන්ති, න බ්‍රහ්මානං තදාරම්මණුපනිස්සයස්ස කාමාවචරපටිසන්ධිබ්බිජස්සභාවතො. තථා කාමාවචරධම්මෙස්වෙව ආරම්මණභූතෙසු ඉච්ඡන්ති. න ඉතරෙසු අපරිචිතත්තා. යථා හි සො බාලකො ජනකං, තංසදිසං වා අනුගච්ඡන්තොපි අරඤ්ඤාදිඅපරිචිතට්ඨානං ගච්ඡන්තං අනුබන්ධිත්වා පමුබ්බිගණාදිම්හි පරිචිතට්ඨානෙයෙව අනුබන්ධති, එවම්දම්පි රූපාවචරාදිඅපරිචිතාරම්මණං ආරබ්භ පවත්තත්තං නානුබන්ධති. අපිච කාමතණ්භායත්තකම්මජනිතත්තාපි එතං කාමතණ්භාරම්මණෙසු පරිත්තධම්මෙස්වෙව පවත්තතීති වුත්තොවායමත්වො. හොන්ති වෙත්ථ –

“ජනකං තංසමානං වා, ජවනං අනුබන්ධති;
න තු අඤ්ඤං තදාලම්බං, බාලදාරකලීලයා.

“බ්බිජස්සභාවතො නත්ථි, බ්‍රහ්මානම්පි ඉමස්ස හි;
පටිසන්ධිමනො බ්බිජං, කාමාවචරසඤ්ඤිතං.

“යානෙ පරිචිතෙයෙව, තං ඉදං බාලකො විය;
අනුයාතීති නාඤ්ඤත්ථ, හොති තණ්භාවසෙන වා”ති.

නනු ච “කාමාවචරපටිසන්ධිභවභිගානො”ති වුත්තං, තථා ච වක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදිනම්පි අභාවො ආපජ්ජතීති? නාපජ්ජති ඉන්ද්‍රියස්පවත්තිආනුභාවතො, ද්වාරවීථිහෙදෙ විත්තනියමතො ච.

තදාරම්මණනියමවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ජවනනියමවණ්ණනා

32. මන්දප්පවත්තියන්හි මරණාසන්නකාලෙ වත්ථුදුබ්බලතාය
මන්දීභුතවෙගත්තා මන්දං භුත්වා පවත්තියං. මරණකාලාදීසුති ආදි-සද්දෙන මුච්ඡාකාලං සඛිගණ්භාති.

33. භගවතො...පෙ.... වදන්තීති භගවතො යමකපාටිභාරියකාලාදීසු
උදකක්ඛන්ධඅග්ගික්ඛන්ධප්පවත්තනාදිඅත්ථං විසුං විසුං පාදකප්ඤ්ඤානං සමාපජ්ජන්වා තතො වුට්ඨාය ඤානධම්මෙ විසුං විසුං ආවජ්ජෙන්තස්ස ආවජ්ජනවසිතාය මත්ථකප්පත්තියා ආවජ්ජනනප්පරොච චිත්තාහිනීභාරො හොතීති යථාවජ්ජනඤ්ඤානඤ්ඤානමමණානි වත්තාරි, පඤ්චවා පච්චවෙක්ඛණප්පවත්තනානි පවත්තන්තීති වදන්තී (විසුද්ධි. 1.78) අට්ඨකථාවරියා. ‘භගවතො’ති ව ඉදං නිදස්සනමත්තං අඤ්ඤාසම්පි ධම්මසෙනාපතිආදීනං එවරුපෙ අච්චායිකකාලෙ අපරිපුණ්ණප්පවනානං පවත්තනතො. තථා ව චුත්තං අට්ඨකථායං ‘අයඤ්ච මත්ථකප්පත්තා වසිතා භගවතො යමකපාටිභාරියකාලෙ අඤ්ඤාසං වා එවරුපෙ කාලෙ’ති (විසුද්ධි. 1.78). ‘වත්තාරි පඤ්ච වා’ති ව පනෙතං තික්ඛන්ද්‍රියමුදිත්ද්‍රියවසෙන ගහෙතබ්බන්ති ආචරියධම්මපාලත්ථෙරෙන (විසුද්ධි. මහා. 1.78) චුත්තං, තස්මා භගවතො වත්තාරි, අඤ්ඤාසං පඤ්චපීති යුත්තං විය දිස්සති.

34. ආදිකම්මිකස්සාති ආදිතො කතයොගකම්මස්ස. පයමං නිබ්බන්තා අප්පනා පයමකප්පනා. අභිඤ්ඤාප්පනානම්පි ‘පයමකප්පනායා’ති අධිකාරො සියාති ආහ ‘සබ්බදාපී’ති, පයමුප්පත්තිකාලෙ, විණ්ණවසිකාලෙ ව පඤ්චාභිඤ්ඤාප්පනානි එකචාරමෙව ප්පවත්තීත්තාත්ථො.

35. මග්ගායෙව උප්පජ්ජනතො මග්ගුප්පදා. යථාරහන්ති පඤ්චමං වා චතුත්ථං වා උප්පන්තමග්ගානුරූපං. සත්තප්පනපරමත්තා හි එකාවජ්ජනවිථියා චතුත්ථං උප්පන්තමග්ගතො පරං තීති එලචිත්තානි, පඤ්චමං උප්පන්තමග්ගතො පරං ද්වෙ වා හොන්ති.

36. නිරොධසමාපත්තිකාලෙති නිරොධස්ස පුබ්බභාගෙ. චතුත්ථාරූප්පවනන්ති කුසලකිරියානං අඤ්ඤාතරං නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනප්පනං. අනාගාමීඤ්ඤාසවායෙව නිරොධසමාපත්තිං සමාපජ්ජන්ති, න සොනාපන්තසකදාමිනොති චුත්තං ‘අනාගාමීඵලං වා අරහත්තඵලං වා’ති. විහත්තිවිපල්ලාසො වෙන්ථ දට්ඨබ්බො ‘අනාගාමීඵලෙ වා අරහත්තඵලෙ වා’ති. තෙනාහ ‘නිරුද්ධෙ’ති. යථාරහන්ති තංතංපුග්ගලානුරූපං.

38. සබ්බන්ථාපි සමාපත්තිවිථියන්ති සකලායපි ඤානසමාපත්තිවිථියං, එලසමාපත්තිවිථියඤ්ච.

39. පරිත්තානි ප්පනානි සත්තක්ඛන්තුං මනානි උක්කංසකොටියා. මග්ගාභිඤ්ඤා පන සකිං එකචාරමෙව මනා. අවසෙසානි අභිඤ්ඤාමග්ගවජ්ජනානි මහග්ගලොකුත්තරප්පනානි බහුනිපි ලබ්භන්ති සමාපත්තිවිථියං අභොරත්තම්පි

පවත්නනතො. අපි-සද්දෙන ලොකියජ්ඣානානි පයමකප්පනායං,
අන්තිමඵලද්වයඤ්ච නිරොධානන්තරං එකචාරං, එලචිත්තානි මග්ගානන්තරං
ද්වත්තික්ඛත්තුමිපිති සම්පිණ්ඤෙති.

ජවනනියමවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පුග්ගලභෙදවණ්ණනා

40. ඉදානි දුභෙතුකාභෙතුකාපායිකාභෙතුකතිභෙතුකවසෙන චතුබ්බිධානං
පුච්ඡජනානං, මග්ගට්ඨඵලට්ඨවසෙන අට්ඨවිධානං අරියානන්ති ද්වාදසන්තං
පුග්ගලානං උප්පජ්ජනකචීචිත්තපරිච්ඡෙදදස්සනත්ථං පයමං තාව තෙසං
චජ්ජිතබ්බචිත්තානි දස්සෙතුමාහ “දුභෙතුකානමභෙතුකානඤ්චා” ත්‍යාදි.
පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණසහගතාලොභාදොසවසෙන ද්වෙ භෙතු ඉමෙසන්ති ද්විභෙතුකා.
තාදිසානං භෙතුනං අභාවතො අභෙතුකා. ම-කාරො පදසන්ධිකරො.
අප්පනාජවනානි න ලබ්භන්ති විපාකාවරණසබ්භාවතො.
ද්විභෙතුකාභෙතුකපටිසන්ධි හි “විපාකාවරණ” න්ති වුච්චති.
අප්පනාජවනාභාවතොයෙව අරහත්තං නත්ථීති කිරියජවනානි න ලබ්භන්ති.

41. “සභෙතුකං (පට්ඨා. 3.1.102) භවච්ඡගං අභෙතුකස්ස භවච්ඡගස්ස
අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො” ති පායතො අභෙතුකානමිපි නානාකම්මෙන
ද්විභෙතුකතදාරම්මණං සම්භවති, ද්විභෙතුකානං චත්තබ්බමෙව නත්ථී. මූලසන්ධියා
පන ජලභාවතො උභින්නමිපි නත්ථී තිභෙතුකතදාරම්මණන්ති ආහ “තථා
ඤ්ඤාණසම්පයුත්තවිපාකානි චා” ති. ආචරියජොතිපාලත්ථෙරෙන පන “සභෙතුකං
භවච්ඡග” න්ති අවිසෙසෙන වුත්තත්තා අභෙතුකානමිපි තිභෙතුකතදාරම්මණං චත්ථා
ඉධ ඤ්ඤාණසම්පයුත්තවිපාකාභාවචචනස්ස පරිභාසවසෙන “සො එව පුච්ඡිතබ්බො,
යො තස්ස කත්තා” ති වුත්තං, තං පන පරිභාසවසෙන වුත්තමිපි ආචරියං පුච්ඡිත්ථාව
විජානනත්ථං වුත්තචචනං විය ඨිතං. තථා හි ආචරියෙනෙචත්ථ කාරණං
පරමත්ථවිනිච්ඡයෙ වුත්තං –

“ඤ්ඤාණපාකා න චත්තන්ති, ජලත්තා මූලසන්ධියා” ති; (පරම. වි. 271);

අපරෙ පන “යථා අභෙතුකානං සභෙතුකතදාරම්මණං හොති, එවං
ද්විභෙතුකානං තිභෙතුකතදාරම්මණමිපි” ති වණ්ණෙණන්ති, තෙසං මනානුරොධෙන ච
ඉධාපි ඤ්ඤාණසම්පයුත්තවිපාකපටික්ඛෙපො අභෙතුකෙයෙව සන්ධායානි වදන්ති.
තත්ථ පන පමාණපායාභාවතො ආචරියෙන උභින්නමිපි සාධාරණවසෙන
ඤ්ඤාණසම්පයුත්තවිපාකාභාවෙ කාරණං චත්ථා සමකමෙව චිත්තපරිච්ඡෙදස්ස
දස්සිතත්තා තෙසං චචනං වීමංසිත්ථා සම්පට්චිජ්ජිතබ්බං. අභෙතුකාපෙක්ඛාය චෙත්ථ
“සුගතිය” න්ති චචනං, තං පන අත්ථතො අනුඤ්ඤාතද්විභෙතුකවිපාකානං
තත්ථෙච සම්භවදස්සනපරං. තෙනාහ “දුග්ගතියං පනා” ත්‍යාදි.

43. තිහෙතුකෙසුති පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණසහගතාලොභාදොසාමොහවසෙන තිහෙතුකෙසු පුටුප්පාදීසු නවවිධපුග්ගලෙසු.

45. දිට්ඨි...පෙ.... සෙක්ඛානන්ති සික්ඛාය අපරිපුරකාරිතාය සික්ඛනසීලතාය “සෙක්ඛා” ති ලද්ධනාමානං සොතාපන්තසකදාගාමීනං පුග්ගලානං පයමමග්ගෙනෙව සක්කායදිට්ඨිවිචිකිච්ඡානං පභීනත්තා තංසහගතජවනානි වෙව ච-සද්දෙන ආකඩ්ඪිතානි බීණාසවාචෙණිකානි කිරියජවනානි ච න ලබ්භන්ති.

46. පටිසජවනානි වාති දොමනස්සජවනානි වෙව දිට්ඨිසම්පයුත්තවිචිකිච්ඡාසහගතකිරියජවනානි ච.

47. ලොකුත්තර...පෙ.... සමුප්පජ්ජන්තීති චතුන්තං මග්ගානං එකචිත්තක්ඛණිකභාවෙන පුග්ගලන්තරෙසු අසම්භවතො, හෙට්ඨිමහෙට්ඨිමානඤ්ච උපරුපරිසමාපත්තියා අනධිගතත්තා, උපරුපරිපුග්ගලානඤ්ච අසමුග්ගාට්ඨකම්මකිලෙසනිරොධෙන පුටුප්පනෙහි විය සොතාපන්තානං සොතාපන්තාදීහි පුග්ගලන්තරභාවුපගමනෙන පටිප්පස්සද්ධත්තා ච අට්ඨපි ලොකුත්තරජවනානි යථාසකං මග්ගඵලට්ඨානං අරියානමෙව සමුප්පජ්ජන්ති.

48. ඉදානි තෙසං තෙසං පුග්ගලානං යථාපට්ඨිචිත්තජවනානි චජ්ජෙත්වා පාරිසෙසතො ලබ්භමානජවනානි සම්පිණ්ඩෙත්වා දස්සෙතුං “අසෙක්ඛාන”න්තායාදි චුත්තං. තිවිධසික්ඛාය පරිපුරකාරිභාවතො අසෙක්ඛානං බීණාසවානං තෙත්තිංසවිධකුසලාකුසලස්ස, හෙට්ඨිමඵලන්තයස්ස, විචිත්තානඤ්ච නවමහග්ගතවිපාකානං වසෙන පඤ්චවත්තාලීසවජ්ජිතානි සෙසානි තෙවීසතිකආමාවචරවිපාකවීසතිකිරියඅරහත්තඵලවසෙන චතුචත්තාලීස විචිවිත්තානි සම්භවා යථාලාභං කාමභවෙ යීතානං වසෙන උද්දිසෙ.

සෙක්ඛානං
අට්ඨාරසකිරියජවනදිට්ඨිවිචිකිච්ඡාසහගතපඤ්චක අග්ගඵලමහග්ගතවිපාකවසෙන තෙත්තිංස චජ්ජෙත්වා තෙවීසතිකාමාවචරවිපාකආචජ්ජනද්වයඑකචිසතිකුසලසත්තාකුසලහෙට්ඨිමඵලන්ත යවසෙන ජජ්ජඤ්ඤාස විචිවිත්තානි යථාසම්භවං උද්දිසෙ අවිසෙසතො. විසෙසතො පන සොතාපන්තසකදාගාමීනං එකපඤ්ඤාස, අනාගාමීනං එකුනපඤ්ඤාස, අවසෙසානං චතුන්තං පුටුප්පනානං අට්ඨාරසකිරියජවනසබ්බලොකුත්තරමහග්ගතවිපාකවසෙන පඤ්චතිංස චජ්ජෙත්වා අවසෙසානි කාමාවචරවිපාකආචජ්ජනද්වයලොකියකුසලාකුසලවසෙන චතුපඤ්ඤාස විචිවිත්තානි යථාසම්භවතො උද්දිසෙ අවිසෙසතො. විසෙසතො පන තිහෙතුකානං චතුපඤ්ඤාසෙව ලබ්භන්ති, ද්විහෙතුකාහෙතුකානං ඤාණසම්පයුත්තවිපාකඅප්පනාජවනචජ්ජිතානි එකචත්තාලීස, ආපායිකානං තානෙව ද්විහෙතුකවිපාකචජ්ජිතානි සත්තතිංස විචිවිත්තානීති දට්ඨබ්බං.

පුග්ගලානං වසෙන චිත්තජ්ජවත්තිහෙදො පුග්ගලහෙදො.

පුග්ගලහෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

භූමිවිභාගවණ්ණනා

49. සබ්බානිපි වීථිවිත්තානි උපලබ්භන්ති ඡන්තං ද්වාරානං, සබ්බෙසඤ්ච පුග්ගලානං තත්ථ සම්භවතො. යථාරහන්ති තංතංභවානුරූපං, තංතංපුග්ගලානුරූපඤ්ච.

52. ත්‍යාදිනා සානවිඤ්ඤාණාදීනම්පි පටික්ඛෙපො හෙස්සතීති රූපාවචරභූමියං පටිසඡවනතදාරම්මණානෙව පටික්ඛිත්තානි. සබ්බත්ථාපිති කාමභවෙ, රූපභවෙ, අරූපභවෙ ච.

54. කාමභවෙ යථාරහං වීථිමුත්තවජ්ජානි අසීති වීථිවිත්තානි, රූපභවෙ පටිසඤ්චයඅට්ඨකදාරම්මණසානාදිවිඤ්ඤාණජක්කවීථිමුත්තකවසෙන පඤ්චවීසති වජ්ජෙත්වා සෙසානි ආවජ්ජනද්වයනවඅහෙතුකවිපාකතෙපඤ්ඤාසඡවනවසෙන චතුසට්ඨි, අරූපෙ භවෙ තෙවීසතිකාමාවචරවිපාකපයම්මග්ගපඤ්චදසරූපාවචරපටිසඤ්චයආරූප්පවිපාකකිරිය මනොධාතුභසනවසෙන සත්තවත්තාලීස වජ්ජෙත්වා සෙසානි ඡබ්බිසති පරිත්තඡවනඅට්ඨආරූප්පඡවනසත්තලොකුත්තරඡවනමනොද්වාරාවජ්ජනවසෙන ද්වෙවත්තාලීස විත්තානි ලබ්භරෙ උපලබ්භන්ති.

කෙච් පන “රූපභවෙ අනිට්ඨාරම්මණාභාවතො ඉධාගතානංයෙව බ්‍රහ්මානං අකුසලවිපාකසම්භවොති තානි පරිභාපෙත්වා පඤ්චපරිත්තවිපාකෙහි සද්ධිං රූපභවෙ සට්ඨියෙව වීථිවිත්තානී” ති වදන්ති. ඉධ පන තත්ථ යත්ථාපි ඉමං ලොකං පස්සන්තානං අනිට්ඨාරම්මණස්ස අසම්භවො න සක්කා චත්තුන්ති තෙහි සද්ධිංයෙව තත්ථ චතුසට්ඨි චුත්තානි. එවඤ්ච කත්වා චුත්තං ධම්මානුසාරණියං “යදා බ්‍රහ්මානො කාමාවචරං අනිට්ඨාරම්මණං ආලම්බන්ති, තදා තං සුගතියම්පි අකුසලවිපාකවක්ඛුසොතවිඤ්ඤාණමනොධාතුසන්තීරණානං උජ්ජන්ති සම්භවති” ති.

භූමිවසෙන විභාගො භූමිවිභාගො.

භූමිවිභාගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

55. යථාසම්භවන්ති තංතංද්වාරෙසු, තංතංභවෙසු චා සම්භවානුරූපතො. යාවතායුකන්ති පටිසන්ධිතො පරං භවතිකන්තිවසෙන පචත්තමනොද්වාරිකචිත්තවීථිතො පට්ඨාය චුතිවිත්තාවසානං, තතො පුබ්බෙ පචත්තභවඛිගාවසානං චා අබ්බොච්ඡන්තා අසති නිරොධසමාපත්තියන්ති අධිජ්ජායො.

ඉති අභිධම්මත්ථවිභාවිනියා නාම අභිධම්මත්ථසඛිගවණ්ණනාය

විචිත්‍රවිච්ඡේදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. විචිමුත්තපරිච්ඡේදවණ්ණනා

1. එත්තාවතා විචිසඬගහං දස්සෙත්වා ඉදානි විචිමුත්තසඬගහං දස්සෙතුමාරහන්තො ආහ “විචිචිත්තවසෙනෙව”න්තාදි. එවං යථාචුත්තනයෙන විචිචිත්තවසෙන පවත්තියං පටිසන්ධිතො අපරහාගෙ චුතිපරියොසානං පවත්තිසඬගහො නාම සඬගහො උදිරිතො, ඉදානි තදනන්තරං සන්ධියං පටිසන්ධිකාලෙ, තදාසන්තනය තංගහණෙනෙව ගහිතචුතිකාලෙ ච පවත්තිසඬගහො චුවචතීති යොජනා.

භූමිවතුක්කවණ්ණනා

3. පුඤ්ඤසම්මතා අයා යෙභුයොන අපගතොති අපායො, සොයෙව භූමි භවන්ති එත්ථ සත්තාති අපායභූමි. අනෙකවිධසම්පත්තිඅධිට්ඨානතාය සොහනා ගන්තබ්බතො උපපජ්ජිතබ්බතො ගතීති සුගති, කාමතණ්හාසභවරිතා සුගති කාමසුගති, සායෙව භූමිති කාමසුගතිභූමි. එවං සෙසෙසුපි.

4. අයතො සුඛතො නිග්ගතොති නිරයො. තිරො අඤ්චිතාති තිරච්ඡානා, තෙසං යොනි තිරච්ඡානායොනි. යවන්ති තාය සත්තා අමිස්සිතාපි සමානජාතිතාය මිස්සිතා විය හොන්තීති යොනි. සා පන අත්ථතො ඛන්ධානං පවත්තිවිසෙසො. පකට්ඨෙන සුඛතො ඉතා ගතාති පෙනා, නිජ්ඣාමතණ්හිකාදිහෙදානං පෙනානං විසයො පෙත්තිවිසයො. එත්ථ පන තිරච්ඡානායොනිපෙත්තිවිසයග්ගහණෙන ඛන්ධානංයෙව ගහණං තෙසං තාදිසස්ස පරිච්ඡන්තොකාසස්ස අභාවතො. යත්ථ වා තෙ අරඤ්ඤපබ්බතපාදාදිකෙ නිබද්ධවාසං වසන්ති, තාදිසස්ස ධානස්ස වසෙන ඔකාසොපි ගහෙතබ්බො. න සුරන්ති ඉස්සරියකිලාදිහි න දිබ්බන්තීති අසුරා, පෙනාසුරා. ඉතරෙ පන න සුරා සුරජ්ජට්ඨකාති අසුරා, ඉධ ච පෙනාසුරානමෙව ගහණං ඉතරෙසං තාවතිංසෙසු ගහණස්ස ඉච්ඡන්තා. තථා හි චුත්තං ආචරියෙන –

“තාවතිංසෙසු දෙවෙසු, වෙපචිත්තාසුරා ගතා” ති; (නාම. පරි. 438);

5. සතිසුරභාවබ්‍රහ්මවරියයොග්‍යතාදිගුණෙහි උක්කට්ඨමනතාය මනො උස්සන්තං එතෙසන්ති මනුස්සා. තථා හි පරමසතිනෙපක්කාදිජ්ජත්තා බුද්ධාදයොපි මනුස්සභූතායෙව. ජම්බුදීපවාසිනො වෙත්ථ නිජ්ජට්ඨායතො මනුස්සා. තෙහි පන සමානරූපාදිතාය සද්ධිං පරිත්තදීපවාසිහි ඉතරමහාදීපවාසිනොපි “මනුස්සා” ති චුවචන්ති. ලොකියා පන “මනුනො ආදිබන්තියස්ස අපච්චං පුත්තාති මනුස්සා” ති වදන්ති. මනුස්සානං නිවාසභූතා භූමි ඉධ මනුස්සා. එවං සෙසෙසුපි.

චතුසු මහාරාජෙසු භත්ති එතෙසං, චතුත්තං වා මහාරාජානං නිවාසට්ඨානභූතෙ වාතුමහාරාජෙ භවාති වාතුමහාරාජිකා. මාසෙන මාණුවෙන සද්ධිං තෙත්තිංස

සහ පුඤ්ඤකාරීතො එත්ථ නිබ්බන්තාති තං සභවරිතට්ඨානං තෙත්තිංසං, තදෙව තාවතිංසං, තං නිවාසො එතෙසන්ති තාවතිංසාති වදන්ති. යස්මා පන “සහස්සං වාතුමහාරාජිකානං සහස්සං තාවතිංසාන” න්ති (අ. නි. 3.81) වචනතො සෙසවක්කවාලෙසුපි ඡකාමාවචරදෙවලොකා අත්ථී, තස්මා නාමමත්තමෙව එතං තස්ස දෙවලොකස්සාති ගහෙනබ්බං. දුක්ඛතො යාතා අපයාතාති යාමා. අත්තනො සිරිසම්පත්තියා තුසං පීතිං ඉතා ගතාති තුසිතා. නිම්මානෙ රති එතෙසන්ති නිම්මානරතිතො. පරනිම්මිතෙසු භොගෙසු අත්තනො වසං වත්තෙන්තිති පරනිම්මිතවසවත්තිතො.

7. මහාබ්‍රහ්මානං පරිවාරිකත්තා තෙසං පරිසති භවාති බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජා. තෙසං පුරොහිතට්ඨානෙ ධීතත්තා බ්‍රහ්මපුරොහිතා. තෙහි තෙහි ඤානාදීහි ගුණවිසෙසෙහි බ්‍රහ්මිතා පරිවුද්ධාති බ්‍රහ්මානො, වණ්ණවන්තතාය වෙව දීසායුකතාදීහි ව බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජාදීහි මහන්තා බ්‍රහ්මානොති මහාබ්‍රහ්මානො. තයොපෙන පණිතරතනපභාවභාසිතසමානතලවාසිතො.

8. උපරිමෙහි පරිත්තා ආභා එතෙසන්ති පරිත්තාභා. අප්පමාණා ආභා එතෙසන්ති අප්පමාණාභා. වලාහකතො විජ්ජු විය ඉතො විතො ව ආභා සරති නිස්සරති එතෙසං සප්පිතිකජ්ඣානනිබ්බන්තක්ඛන්ධසන්තානත්තාති ආභස්සරා. දණ්ඩදීපිකාය වා අවචි විය එතෙසං සරීරතො ආභා ඡ්ජ්ජිත්වා ඡ්ජ්ජිත්වා පතන්ති විය සරති නිස්සරතීති ආභස්සරා. යථාචුත්තාය වා පභාය ආභාසනසිලාති ආභස්සරා. එතෙපි තයො පණිතරතනපභාවභාසිතෙකතලවාසිතො.

9. සුභාති එකග්ගනා අවලා සරීරාභා වුච්චති, සා උපරිබ්‍රහ්මෙහි පරිත්තා එතෙසන්ති පරිත්තසුභා. අප්පමාණා සුභා එතෙසන්ති අප්පමාණසුභා. පභාසමුදයසධ්ධාතෙහි සුභෙහි කිණ්ණො ආකිණ්ණාති සුභකිණ්ණා. “සුභාකිණ්ණා” ති ව වත්තබ්බෙ ආ-සද්දස්ස රස්සත්තං, අන්තිමණ-කාරස්ස ව භ-කාරං කත්වා “සුභකිණ්ණා” ති වුත්තං. එතෙපි පණිතරතනපභාවභාසිතෙකතලවාසිතො.

10. ඤානජ්ජභාවනිබ්බන්තං විපුලං ඵලමෙතෙසන්ති වෙහජ්ඵලා. සඤ්ඤාවිරාගභාවනානිබ්බන්තරූපසන්තතිමත්තත්තා නත්ථී සඤ්ඤා, තං මුඛෙන වුත්තාවසෙසා අරූපක්ඛන්ධා ව එතෙසන්ති අසඤ්ඤා. තෙයෙව සත්තාති අසඤ්ඤසත්තා. එතෙපි පණිතරතනපභාවභාසිතෙකතලවාසිතො. සුද්ධානං අනාගාමීඅරහන්තානමෙව ආවාසාති සුද්ධාවාසා. අනුනායපටිඝාභාවතො වා සුද්ධො ආවාසො එතෙසන්ති සුද්ධාවාසා, තෙසං නිවාසභූමිපි සුද්ධාවාසා.

11. ඉමෙසු පන පඨමතලවාසිතො අප්පකෙන කාලෙන අත්තනො යානං න විජහන්තිති අවිභා. දුතියතලවාසිතො න කෙනචි තප්පන්තිති අතප්පා. තතියතලවාසිතො පරමසුන්දරරූපත්තා සුඛෙන දිස්සන්තිති සුදස්සා. චතුත්ථතලවාසිතො සුපරිසුද්ධදස්සන්තා සුඛෙන පස්සන්තිති සුදස්සිතො.

පඤ්චමතලවාසිනෝ පන උක්කට්ඨසම්පත්තිකත්තා නත්ථි එතෙසං කනිට්ඨභාවොති අකනිට්ඨා.

12. ආකාසානඤ්චායතනෙ පවත්තා පය්මාරුප්පවිපාකභූතචතුක්ඛන්ධා එව, තෙහි පරිච්ඡින්නඛකාසො වා ආකාසානඤ්චායතනභූමි. එවං සෙසෙසුපි.

13. පුපුප්පනා, සොතාපන්නා ච සකදාගාමිනො වාපි පුග්ගලා සුද්ධාවාසෙසු සබ්බථා න ලබ්භන්තීති සම්බන්ධො. පුපුප්පනාදීනඤ්ච පටික්ඛෙපෙන අනාගාමිඅරහත්තානමෙව තත්ථ ලාභො වුත්තො හොති.

14. සෙසට්ඨානෙසුති සුද්ධාවාසඅපායඅසඤ්ඤිවජ්ජිතෙසු සෙසට්ඨානෙසු අරියා, අනරියාපි ච ලබ්භන්ති.

භූමිචතුක්කචණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පටිසන්ධිචතුක්කචණ්ණනා

16. ඔක්කන්තික්ඛණෙති පටිසන්ධික්ඛණො.

17. ජාතියා අන්ධො ජච්චන්ධො. කිඤ්චාපි ජාතික්ඛණො අණ්ඩප්පලාබ්භා සබ්බෙපි අචක්ඛුකාව. තථාපි චක්ඛාදිඋප්පජ්ජනාරහකාලෙපි චක්ඛුප්පත්තිවිබන්ධකකම්මප්පට්ඨාහිතසාමත්ථියෙන දින්නපටිසන්ධිනා, ඉතරෙනපි වා කම්මෙන අනුප්පාදෙනබ්බචක්ඛුකො සත්තො ජච්චන්ධො නාම. අපරෙ පන “ජච්චන්ධොති පසුතියංයෙව අන්ධො, මාතුකුච්ඡියං අන්ධො හුත්වා නික්ඛන්තොති අත්ථො, තෙන දුහෙතුකතිහෙතුකානං මාතුකුච්ඡියං චක්ඛුස්ස අවිපජ්ජනං සිද්ධ”න්ති වදන්ති. ජච්චන්ධාදීනන්ති එත්ථ ආදිග්ගහණෙන ජච්චබ්බිරපච්චමුගපච්චප්පච්චමත්තකපණ්ඩකඋභතොඛාඤ්ජනකනපුංසකම්ම මාදීනං සඬගහො. අපරෙ පන “එකච්චෙ අහෙතුකපටිසන්ධිකා අවිකලින්ද්‍රියා හුත්වා ථොකං විචාරණපකතිකා හොන්ති, තාදිසානම්පි ආදිසද්දෙන සඬගහො”ති වදන්ති. භූමිමදෙවෙ සිතා නිස්සිතා තග්ගතිකත්තාති භූමිමස්සිතා. සුඛසමුස්සයතො විනිපාතාති විනිපාතිකා.

18. සබ්බත්ථාපි කාමසුගතියන්ති දෙවමනුස්සවසෙන සත්තවිධායපි කාමසුගතියං.

21. තෙසුති යථාවුත්තපටිසන්ධියුත්තෙසු පුග්ගලෙසු, අපායාදීසු වා. ආයුප්පමාණගණනාය නියමො නත්ථි කෙසඤ්චි විරායුකත්තා, කෙසඤ්චි විරතරායුකත්තා ච. තථාවාහු –

“ආපායිකමනුස්සායු-
පට්චිෂෙදො න විජ්ජති;

තලා හි කාලො මන්ධාතා,
යක්බා කෙවි විරායුනෝ' ති. —

අපායෙසු හි කම්මමෙව පමාණං, තත්ථ නිබ්බත්තානං යාව කම්මං නබ්බියති. තාව
චචනාභාවතො, තලා භුම්මදෙවනං. තෙසුපි හි නිබ්බත්තා කෙවි සත්තාභාදිකාලං
තිට්ඨන්ති, කෙවි කප්පමත්තම්පි, තලා මනුස්සානම්පි කදාවි තෙසම්පි
අසඬ්ඛොයායායුකත්තා කදාවි දසවස්සායුකත්තා. ‘‘යො චිරං ජීවති, යො වස්සසතං
ජීවති, අප්පං වා හියොයා (දී. නි. 2.7; සං. නි. 1.145; අ. නි. 7.74), දුතියං වස්සසතං න
පාපුණාති’’ ති ඉදං පන අප්පත්තකාලිකෙ සන්ධාය වුත්තං.

22. දිබ්බානි පඤ්චවස්සසතානීති මනුස්සානං පඤ්ඤාස වස්සානි එකදිනං,
තදනුරූපතො මාසසංචච්ඡරෙ පරිච්ඡන්දිත්වා දිබ්බප්පමාණානි පඤ්චවස්සසතානි
ආයුප්පමාණං ගොති. වුත්තම්පි චෙතං —

‘‘යානි පඤ්ඤාස වස්සානි, මනුස්සානං දිනො තහිං;
තිංසරත්තිදිවො මාසො, මාසා ද්වාදස සංචච්ඡරං;
තෙන සංචච්ඡරනායු, දිබ්බං පඤ්චසතං මත’’ න්ති.

මනුස්සගණනායානි මනුස්සානං සංචච්ඡරගණනාය. තතො චතුග්ගණන්ති
වාතුමහාරාජිකානං පඤ්ඤාසමානුස්සකවස්සපරිමිතං දිවසං, දිබ්බානි ච
පඤ්චවස්සසතානි දිගුණං කත්වා දිබ්බවස්සසහස්සානි තාවතිංසානං සම්භවතීති එවං
දිවසසංචච්ඡරදිගුණවසෙන චතුග්ගණං, තං පන දිබ්බගණනාය වස්සසහස්සං,
මනුස්සගණනාය සට්ඨිවස්සසතසහස්සාධිකතිකොට්ඨපමාණං ගොති. තතො
චතුග්ගණං යාමානන්ති තාවතිංසානමායුප්පමාණතො වුත්තනායෙන චතුග්ගණං,
දිබ්බගණනාය ද්විසහස්සං, මනුස්සගණනාය චත්තාලීසවස්සසතසහස්සාධිකා වුද්දස
වස්සකොට්ඨො ගොන්ති. තතො චතුග්ගණං තුසිතානන්ති දිබ්බානි චත්තාරි
වස්සසහස්සානි, මනුස්සගණනාය සට්ඨිවස්සසතසහස්සාධිකා සත්තපඤ්ඤාස
වස්සකොට්ඨො. තතො චතුග්ගණං නිම්මානරතීනන්ති දිබ්බානි
අට්ඨවස්සසහස්සානි, මනුස්සගණනාය ද්වෙ වස්සකොට්ඨසතානි
චත්තාලීසවස්සසතසහස්සාධිකා තිංස වස්සකොට්ඨො ච. තතො චතුග්ගණං
පරනිම්මිතවසවත්තීනන්ති දිබ්බානි සොළස වස්සසහස්සානි.

23. මනුස්සගණනං පන සයමෙව දස්සෙත්තො ආහ ‘‘නවසතඤ්චා’’ ත්‍යාදි.
වස්සානං සම්බන්ධි නවසතං එකච්ඡ කොට්ඨො, තලා සට්ඨි ච වස්සසතසහස්සානි
වසවත්තීසු ආයුප්පමාණන්ති සම්බන්ධො.

25. දුතියජ්ඣානභූමියන්ති චතුක්කතයවසෙන වුත්තං. තතො පරං පචත්තියං,
චචනකාලෙ ච තලාරූපමෙව හවඬිගචුතිවසෙන පචත්තීත්වා නිරුජ්ඣතීති යොජනා.

29. තෙසුති තාහි ගහිතපට්ඨසන්ධිකෙසු බ්‍රහ්මෙසු. කප්පස්සානි
අසඬ්ඛොයාකප්පස්ස. න හි බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජාදිනං තිණ්ණං මහාකප්පවසෙන

ආයුපරිච්ඡේදො සම්භවති එකකප්පෙපි තෙසං අවිනාසාභාවෙන පරිපුණ්ණකප්පෙ අසම්භවතො. තථා හෙස (විසුද්ධි. 2.409) ලොකො සත්තවාරෙසු අග්ගිනා විනස්සති, අට්ඨමෙ වාරෙ උදකෙන, පුන සත්තවාරෙසු අග්ගිනා, අට්ඨමෙ වාරෙ උදකෙනාති එවං අට්ඨසු අට්ඨකෙසු පරිපුණ්ණෙසු පච්ඡිමෙ වාරෙ වාතෙන විනස්සති. තත්ථ පඨමජ්ඣානතලං උපාදාය අග්ගිනා, දුතියතනියජ්ඣානතලං උපාදාය උදකෙන, චතුත්ථජ්ඣානතලං උපාදාය වාතෙන විනස්සති. චුත්තම්පි චෙනං

—

“සත්ත සත්තග්ගිනා වාරා, අට්ඨමෙ අට්ඨමෙ දකා;
චතුසට්ඨී යදා පුණ්ණා, එකො වායුවරො සියා.

“අග්ගිනාභස්සරා හෙට්ඨා, ආපෙන සුභකිණ්හතො;
චෙහජ්ඣලතො වාතෙන, එවං ලොකො විනස්සති” ති. —

තස්මා තිණ්ණම්පි පඨමජ්ඣානතලානං එකකප්පෙපි අවිනාසාභාවතො සකලකප්පෙ තෙසං සම්භවො නත්ථීති අසඬ්ඛොයාසකප්පවසෙන තෙසං ආයුපරිච්ඡේදො දට්ඨබ්බො. දුතියජ්ඣානාදිතලතො පට්ඨාය පන පරිපුණ්ණස්ස මහාකප්පස්ස වසෙන, න අසඬ්ඛොයාසකප්පවසෙන. අසඬ්ඛොයාසකප්පොති ච යොජනායාමචිත්ථාරතො සෙනසාසපරාසිතො වස්සසතවස්සසතච්චයෙන එකෙකඬ්චස්ස හරණෙන සාසපරාසිතො පරික්ඛයෙපි අක්ඛයසභාවස්ස මහාකප්පස්ස චතුත්ථභාගො. යො පන සත්ථරොගදුබ්භික්ඛානං අඤ්ඤතරසංචට්ටෙන බහුසු විනාසමුපගතෙසු අවසිට්ඨසත්තසත්තානප්පචත්තකුසලකම්මානුභාවෙන දසවස්සතො පට්ඨාය අනුක්කමෙන අසඬ්ඛොයායායුකප්පමාණෙසු සත්තෙසු පුන අසද්ධම්මසමාදානවසෙන කමෙන පරිහාසිත්වා දසවස්සායුකෙසු ජාතෙසු රොගාදීනං අඤ්ඤතරසංචට්ටෙන සත්තානං විනාසජ්ජත්තියාව “අයමෙකො අන්තරකප්පො” ති එවං පරිච්ඡන්තස්ස අන්තරකප්පස්ස වසෙන චතුසට්ඨීඅන්තරකප්පජ්ජමාණො හොති, “විසතිඅන්තරකප්පජ්ජමාණො” ති ච වදන්ති.

45. ආකාසානඤ්ඤවායතනං උපගච්ඡන්තීති ආකාසානඤ්ඤවායතනුපගා.

49. එකමෙවාති භූමිතො, ජාතිතො, සම්පයුත්තධම්මතො, සඬ්ඛාරතො ච සමානමෙව. එකජාතියන්ති එකස්මිං භවෙ.

පට්ඨන්ධිචතුක්කවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කම්මචතුක්කවණ්ණනා

50. ඉදානි කම්මවතුක්කං චතුභාකාරෙහි දස්සෙතුං “ජනක”න්තාදි ආරද්ධං, ජනයතීති ජනකං. උපත්ථම්හෙතීති උපත්ථම්හකං. උපගන්ත්වා පිලෙතීති උපපිලකං. උපගන්ත්වා සාතෙතීති උපසාතකං.

තත්ථ පටිසන්ධිපවත්තිසු විපාකකටත්තාරූපානං නිබ්බත්තකා කුසලාකුසලචෙතනා ජනකං නාම. සයං විපාකං නිබ්බත්තෙතුං අසක්කොන්තම්පි කම්මන්තරස්ස චිරතරවිපාකනිබ්බත්තනෙ පච්චයභූතං, විපාකස්සෙව වා සුබදුක්ඛභූතස්ස විච්චෙදපච්චයානුප්පත්තියා, උපබ්බහනපච්චයුප්පත්තියා ච ජනකසාමත්ථියානුරූපං චිරතරප්පවත්තිපච්චයභූතං කුසලාකුසලකම්මං උපත්ථම්හකං නාම. කම්මන්තරජනිතවිපාකස්ස ඛායාධිකාකුසමතාදිනිමිත්තවිබාධනෙන චිරතරප්පවත්තිවිනිබන්ධකං යං කිඤ්චි කම්මං උපපිලකං නාම. දුබ්බලස්ස පන කම්මස්ස ජනකසාමත්ථියං උපහච්ච විච්චෙදකපච්චයුප්පාදනෙන තස්ස විපාකං පටිබාහිත්වා සයං විපාකනිබ්බත්තකම්මං උපසාතකං නාම.

ජනකොපසාතකානඤ්චි අයං විසෙසො – ජනකං කම්මන්තරස්ස විපාකං අනුපච්චන්දිත්වාච විපාකං ජනෙතී, උපසාතකං උපච්චෙදනපුබ්බකන්ති ඉදං තාව අට්ඨකථාසු (විසුද්ධි. 2.687; අ. නි. අට්ඨ. 2.3.34) සන්තිට්ඨානං. අපරෙ පන ආචරියා “උපපිලකකම්මං බභ්වාබාධතාදිපච්චයොපසංභාරෙන කම්මන්තරස්ස විපාකං අන්තරන්තරා විබාධති. උපසාතකං පන තං සබ්බසො උපච්චන්දිත්වා අඤ්ඤස්ස ඔකාසං දෙති, න පන සයං විපාකනිබ්බත්තකං. එවඤ්චි ජනකතො ඉමස්ස විසෙසො සුපාකටො” ති වදන්ති. කිච්චවසෙනාති ජනනඋපත්ථම්හනඋපපිලනඋපච්චෙදනකිච්චවසෙන.

51. ගරුකන්ති මහාසාවජ්ජං, මහානුභාවඤ්ච අඤ්ඤෙන කම්මෙන පටිබාහිතුං අසක්කුණෙයාකම්මං. ආසන්තන්ති මරණකාලෙ අනුස්සරිතං, තදා කතඤ්ච. ආචිණ්ණන්ති අභිණ්භසො කතං, එකචාරං කත්වාපි වා අභිණ්භසො සමාසෙවිතං. කටත්තාකම්මන්ති ගරුකාදිභාවං අසම්පත්තං කතමත්තතොයෙව කම්මන්ති චත්තබ්බකම්මං.

තත්ථ කුසලං වා භොතු අකුසලං වා, ගරුකාගරුකෙසු යං ගරුකං අකුසලපක්ඛෙ මාතුසාතකාදිකම්මං, කුසලපක්ඛෙ මහග්ගතකම්මං වා, තදෙව පයමං විපච්චති සතිපි ආසන්තාදිකම්මෙ පරිත්තං උදකං ඔත්ථරිත්වා ගච්ඡන්තො මහොසො විය. තථා හි තං “ගරුක”න්ති වුච්චති. තස්මිං අසති දුරාසන්තෙසු යං ආසන්තං මරණකාලෙ අනුස්සරිතං, තදෙව පයමං විපච්චති, ආසන්තකාලෙ කතෙ චත්තබ්බකම්මෙව නත්ථි. තස්මිම්පි අසති ආචිණ්ණානාචිණ්ණෙසු ව යං ආචිණ්ණං සුසීලාං වා, දුස්සීලාං වා, තදෙව පයමං විපච්චති. කටත්තාකම්මං පන ලද්ධාසෙවනං පුරිමානං අභාවෙන පටිසන්ධිං ආකඬ්ඨතීති ගරුකං සබ්බපයමං විපච්චති. ගරුකෙ අසති ආසන්තං, තස්මිම්පි අසති ආචිණ්ණං, තස්මිම්පි අසති කටත්තාකම්මං. තෙනාහ “පාකදානපරියායෙනා” ති, විපාකදානානුක්කමෙනාත්තාත්ථො. අභිධම්මාවතාරාදිසු

පන ආසන්නතො ආවිණ්ණං පයමං විපච්චන්තං කත්වා චුත්තං. යථා පන ගොගණපරිපුණ්ණස්ස චජස්ස ද්වාඛෙ විචචෙ අපරභාගෙ දම්මගච්චලවගචෙසු සන්තෙසුපි යො චජද්වාරස්ස ආසන්නො හොති, අන්තමසො දුබ්බලජරග්ගචොසී, සොයෙව පයමතරං නික්ඛමති, එවං ගරුකතො අඤ්ඤෙසු කුසලාකුසලෙසු සන්තෙසුපි මරණකාලස්ස ආසන්නත්තා ආසන්නමෙව පයමං විපාකං දෙතීති ඉධ තං පයමං චුත්තං.

52. දිට්ඨධම්මො පච්චක්ඛන්තො පච්චුජ්ජන්තො අත්තභාවො, තත්ථ චෙදිතඛ්ඛං විපාකානුභවනවසෙනාති දිට්ඨධම්මචෙදනීයං. දිට්ඨධම්මතො අනන්තරං උපපජ්ජන්වා චෙදිතඛ්ඛං උපපජ්ජචෙදනීයං. අපරෙ අපරෙ දිට්ඨධම්මතො අඤ්ඤස්මිං යත්ථ කත්ථවි අත්තභාවෙ චෙදිතඛ්ඛං කම්මං අපරාපරියචෙදනීයං. අහොසි එව කම්මං, න තස්ස විපාකො අහොසි, අත්ථී, භවිස්සති වාති එවං චත්තඛ්ඛකම්මං අහොසිකම්මං.

තත්ථ පටිපක්ඛෙහි අනභිභූතතාය, පච්චයවිසෙසෙන පටිලද්ධවිසෙසතාය ච ඛලචභාවජ්ජත්තා තාදිසස්ස පුබ්බාහිසඬ්ඛාරස්ස වසෙන සාතිසයා හුත්වා තස්මිංයෙව අත්තභාවෙ ඵලදායීනී පයමජචනචෙතනා දිට්ඨධම්මචෙදනීයං නාම. සා හි චුත්තජ්ජකාරෙන ඛලචජනසන්තානෙ ගුණවිසෙසයුත්තෙසු උපකාරානුපකාරවසජ්ජවත්තියා, ආසෙවනාලාභෙන අජ්ජවිපාකතාය ච ඉතරද්වයං විය පචත්තසන්තානුපරමාපෙක්ඛං, ඔකාසලාභාපෙක්ඛඤ්ච කම්මං න හොතීති ඉධෙව පුජ්ජමත්තං විය පචත්තීවිපාකමත්තං අහෙතුකඵලං දෙති. අත්ථසාධිකා පන සත්තමජචනචෙතනා සන්තිට්ඨාපකචෙතනාභූතා චුත්තනායෙන පටිලද්ධවිසෙසා අනන්තරත්තභාවෙ විපාකදායීනී උපපජ්ජචෙදනීයං නාම. සා ච පටිසන්ධිං දත්ථාව පචත්තීවිපාකං දෙති. පටිසන්ධියා පන අදින්නාය පචත්තීවිපාකං දෙතීති නත්ථී. චුති අනන්තරඤ්ඤි උපපජ්ජචෙදනීයස්ස ඔකාසො. පටිසන්ධියා පන දින්නාය ජාතිසතෙපි පචත්තීවිපාකං දෙතීති ආචරියා. යථාචුත්තකආරණචිරභතො දිට්ඨධම්මචෙදනීයාදිභාවං අසම්පත්තා ආදිපරියොසානචෙතනානං මජ්ඣෙ පචත්තා පඤ්ච චෙතනා විපාකදානසභාවස්ස අනුපච්චින්නත්තා යදා කදාවි ඔකාසලාභෙ සති පටිසන්ධිපචත්තීසු විපාකං අහිනිජ්ජාදෙන්තී අපරාපරියචෙදනීයං නාම. සකසකකාලාතීතං පන පුරිමකම්මද්වයං, තතියම්පි ච සංසාරජ්ජවත්තියා චොච්ඡින්නාය අහොසිකම්මං නාම.

පාකකාලවසෙනාති පච්චුජ්ජන්තො, තදනන්තරෙ, යදා කදාවිති එවං පුරිමානං තිණ්ණං යථාපරිච්ඡින්නකාලවසෙන, ඉතරස්ස තංකාලාභාවචසෙන ච. අහොසිකම්මස්ස හි කාලාතික්කමතොව තං චොභාරො.

53. පාකයානවසෙනාති පටිසන්ධියා විපච්චනභූමිවසෙන.

54. ඉදානි අකුසලාදිකම්මානං කායකම්මද්වාරාදිවසෙන පචත්තීං, තංනිද්දෙසමුඛෙන ච තෙසං පාණාතිපාතාදිවසෙන දසවිධාදිහෙදඤ්ච දස්සෙතුං

“තත්ථ අකුසල”න්ත්‍යාදි ආරද්ධං. කායද්වාරෙ පවත්තං කම්මං කායකම්මං. එවං වච්ඤාමාදිති.

55. පාණස්ස සණ්ඨකං පතිතුං අදන්වා අතිව පාතනං පාණාතිපාතො. කායවාචාහි අදින්නස්ස ආදානං අදින්නාදානං. මෙටුනචිතික්කමසඬ්ඛාතෙසු කාමෙසු මිච්ඡා වරණං කාමෙසු මිච්ඡාවාරො.

තත්ථ පාණොති වොහාරතො සත්තො, පරමත්ථතො ජීවිතින්ද්‍රියං. තස්මිං පාණෙ පාණසක්ඤ්ඤිතො ජීවිතින්ද්‍රියුපවිඡේදකප්පයොගසමුට්ඨාපිකා වධකචෙනනා පාණාතිපාතො. පරහණ්ඨෙ තථාසක්ඤ්ඤිතො තදාදායකප්පයොගසමුට්ඨාපිකා ටෙය්‍යචෙනනා අදින්නාදානං. අසද්ධම්මසෙවනවසෙන කායද්වාරප්පවත්තා අගන්තඬ්ඛට්ඨානචිතික්කමචෙනනා කාමෙසුමිච්ඡාවාරො නාම. සුරාපානම්පි එත්ථෙව සඬ්ඛග්ගතිති වදන්ති රසසඬ්ඛාතෙසු කාමෙසු මිච්ඡාවාරභාවතො. කායවික්ඤ්ඤත්තිසඬ්ඛාතෙ කායද්වාරෙති කායෙන අධිප්පායවික්ඤ්ඤාපනතො, සයක්ඤ්ඤිතො කායෙන වික්ඤ්ඤායත්තා කායවික්ඤ්ඤත්තිසඬ්ඛාතෙ අභික්කමාදිජනකචිත්තප්පායොධාත්වාධිකකලාපස්ස විකාරභූතෙ සන්ථම්භනාදීනං සහකාරීකාරණභූතෙ වොපනකායභාවතො, කම්මානං පවත්තිමුඬ්ඛාවතො ව කායද්වාරසඬ්ඛාතෙ කම්මද්වාරෙ.

කිඤ්ඤාපි හි තංතංකම්මසහගතචිත්තුප්පාදෙනෙව සා වික්ඤ්ඤත්ති ජනියති. තථාපි තස්සා තථා පවත්තමානාය තංසමුට්ඨාපකකම්මස්ස කායකම්මාදිවොහාරො හොතීති සා තස්සෙව පවත්තිමුඬ්ඛාවෙන වත්තුං ලබ්භති. “කායද්වාරෙ චුත්තිතො”ති එත්තකෙයෙව චුත්තෙ “යදි එවං කම්මද්වාරවචත්ථානං න සියා. කායද්වාරෙ හි පවත්තං ‘කායකම්ම’න්ති චුච්චති, කායකම්මස්ස ච පවත්තිමුඬ්ඛතං ‘කායද්වාර’න්ති. පාණාතිපාතාදිකං පන වාචාය ආණාපෙත්තස්ස කායකම්මං වච්ඤ්ඤාපි පවත්තතීති ද්වාරෙන කම්මවචත්ථානං න සියා, තථා මුසාවාදාදිං කායවිකාරෙන කරොත්තස්ස වච්ඤාමං කායද්වාරෙපි පවත්තතීති කම්මෙන ද්වාරවචත්ථානම්පි න සියා”ති අයං වොදනා පච්චුපට්ඨෙය්‍යාති ඛාහුල්ලචුත්තියා වචත්ථානං දස්සෙතුං “ඛාහුල්ලචුත්තිකො”ති චුත්තං. කායකම්මක්ඤ්ඤි කායද්වාරෙයෙව ඛහුලං පවත්තති, අප්පං වච්ඤ්ඤාපි, තස්මා කායද්වාරෙයෙව ඛහුලං පවත්තනතො කායකම්මභාවො සිද්ධො වනවරකාදීනං වනවරකාදිභාවො විය. තථා කායකම්මමෙව යෙභුයොන කායද්වාරෙ පවත්තති, න ඉතරාති, තස්මා කායකම්මස්ස යෙභුයොන එත්ථෙව පවත්තනතො කායකම්මද්වාරභාවො සිද්ධො බ්‍රාහ්මණගාමාදීනං බ්‍රාහ්මණගාමාදිභාවො වියාති නත්ථි කම්මද්වාරවචත්ථානෙ කොචි විඛන්ධොති අයමෙත්ථාධිප්පායො.

56. මුසාති අභුතං වත්ථු, තං තච්ඡතො වදන්ති එතෙනාති මුසාවාදො. පිසති සාමග්ගිං සක්ඤ්ඤාණං වික්ඛිපති, පියභාවං සුක්ඤ්ඤං කරොතීති වා පිසුණා. අත්තානම්පි පරමපි ඵරුසං කරොති, කකචො විය ඛරසම්ඵස්සාති වා ඵරුසා. සං

සුඛං, හිතඤ්ච ඵලති විසරති විනාසෙතීති සම්ඵං, අත්තනො, පරෙසඤ්ච අනුපකාරං යං කිඤ්චි, තං පලපති ඵතෙනාති සම්ඵජ්ජලාපො.

තත්ඵ අභූතං වත්ථුං භූතනො පරං විඤ්ඤාපෙතුකාමස්ස තථා විඤ්ඤාපනජ්ජයොගසමුට්ඨාපිකා චෙතනා මුසාවාදො. සො පරස්ස අත්ඵහෙදකරොව කම්මපථො හොති, ඉතරො කම්මමෙව. පරෙසං හෙදකාමතාය, අත්තජ්ජියකාමතාය වා පරහෙදකරවච්චියොගසමුට්ඨාපිකා සංකිලිට්ඨචෙතනා පිසුණුවාවා, සාපි ද්විසු හින්තෙසුයෙව කම්මපථො. පරස්ස මම්මච්චෙදකරවච්චියොගසමුට්ඨාපිකා ඵකත්තඵරුසචෙතනා ඵරුසවාවා. න හි විත්තසණ්භතාය සති ඵරුසවාවා නාම හොති. සිතාහරණාදිඅනත්ඵවිඤ්ඤාපනජ්ජයොගසමුට්ඨාපිකා සංකිලිට්ඨචෙතනා සම්ඵජ්ජලාපො, සො පන පරෙහි තස්මිං අනත්ඵෙ ගහිතෙයෙව කම්මපථො. වච්චිඤ්ඤත්තිසඬ්ඛාතෙ වච්ච්චාරෙති වාවාය අධිජ්ජායං විඤ්ඤාපෙති, සයඤ්ච වාවාය විඤ්ඤායතීති වච්චිඤ්ඤත්තිසඬ්ඛාතෙ වච්චිහෙදකරජ්ජයොගසමුට්ඨාපකච්චිත්තසමුට්ඨානපඵට්ඨාත්ඵාධිකකලාපස්ස විකාරභූතෙ චොපනවාවාභාවතො, කම්මානං පවත්තිමුඛභාවතො ව වච්ච්චාරසඬ්ඛාතෙ කම්මද්ද්වාරෙ. ඛාහුල්ලචුත්තිතොති ඉදං චුත්තනායමෙව.

57. පරසම්පත්තිං අහිමුඛං ක්ඛායති ලොභවසෙන විත්තෙතීති අභිජ්ඣා. ඛ්‍යාපජ්ජති හිතසුඛං ඵතෙනාති ඛ්‍යාපාදො. මිච්ඡා විපරිතතො පස්සතීති මිච්ඡාදිට්ඨි.

තත්ඵ “අභො වත ඉදං මම සියා” ති ඵචං පරහණ්ඨාභිජ්ඣායනං අභිජ්ඣා, සා පරහණ්ඨස්ස අත්තනො නාමනෙතෙව කම්මපථො හොති. “අභො වතායං සත්තො විනස්සෙය්‍යා” ති ඵචං මනොපදොසො ඛ්‍යාපාදො. “නත්ථි දිත්ත” ත්තයාදිනා නයෙන විපරිතදස්සනං මිච්ඡාදිට්ඨි. ඵත්ඵ පන නත්ථිකඅභෙතුකඅකිරියදිට්ඨිහියෙව කම්මපඵහෙදො. ඉමෙසං පන අඬ්ඨාදිවත්ඵානවසෙන පපඤ්චො තත්ඵ තත්ඵ (දී. නි. අට්ඨ. 1.8; ධ. ස. අට්ඨ. 1 අකුසලකම්මපඵකථා; පාරා. අට්ඨ. 2.172) ආගතනායෙන දට්ඨබ්බො. අඤ්ඤත්තියාති කායවච්චිඤ්ඤත්තිං විනාපි, තං අසමුට්ඨාපෙත්ඵාපිත්තත්ඵො. විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකච්චිත්තසම්පයුත්තා චෙත්ඵ අභිජ්ඣාදයො චෙතනාපක්ඛිකාව හොත්ති.

58. දොසමුලෙන ජායන්තීති සහජාතාදිපච්චයෙන දොසසඬ්ඛාතමුලෙන, දොසමුලකච්චිත්තෙන වා ජායන්තී, න ලොභමුලාදීහි. භසමානාපි හි රාජානො දොසච්චිත්තෙනෙව පාණවධං ආණාපෙත්ති, තථා ඵරුසවාවාඛ්‍යාපාදෙසුපි යථාරභං දට්ඨබ්බං. මිච්ඡාදස්සනස්ස අහිනිවිසිතබ්බවත්ථුසු ලොභපුබ්බඬ්ඨගමමෙව අහිනිවිසනතො ආහ “මිච්ඡාදිට්ඨි ව ලොභමුලෙනා” ති. සෙසානි වත්තාරිපි ද්විහි මුලෙහි සම්භවත්තීති යො තාව අහිමතං වත්ථුං, අනහිමතං වා අත්තබන්ධුපරිත්තාණාදිජ්ජයොජනං සන්ධාය හරති, තස්ස අදිත්තාදානං ලොභමුලෙන හොති. චෙරනියාතනත්ඵං හරත්තස්ස දොසමුලෙන. තීතිපාඨකජ්ජමාණතො දුට්ඨනිග්ගභණත්ඵං පරසත්තකං හරත්තානං රාජුනං,

බ්‍රාහ්මණානුකූල “සබ්බමිදං බ්‍රාහ්මණානං රාජ්‍යභි දින්නං, තෙසං පන සබ්බදුබ්බලභාවෙන අඤ්ඤෙ පරිභුඤ්ජන්ති, අත්තසන්තකමෙව බ්‍රාහ්මණා පරිභුඤ්ජන්ති” ත්‍යාදීනි වත්වා සකසඤ්ඤාය එවං යං කිඤ්චි හරන්තානං, කම්මඵලසම්බන්ධාපවාදීනඤ්ච මොහමුලෙන. එවං මුසාවාදාදීසුපි යථාරහං යොජෙතබ්බං.

63. ඡසු ආරම්මණෙසු තිවිධකම්මවසෙන උප්පජ්ජමානම්පෙන තිවිධනියමෙන උප්පජ්ජතීති ආහ “තථා දානසීලභාවනාවසෙනා”ති. දසධා නිද්දිසියමානානං හි ද්වින්නං, පුන ද්වින්නං, තිණ්ණඤ්ච යථාක්කමං දානාදීසු තීස්වෙව සඛිගහො. කාරණං පනෙත්ථ පරතො වක්ඛාම. ඡළාරම්මණෙසු පන තිවිධකම්මද්වාරෙසු ව තෙසං පවත්තියොජනා අට්ඨකථාදීසු (ධ. ස. අට්ඨ. 156-159) ආගතනයෙන ගහෙතබ්බා.

65. දියති එතෙනාති දානං, පරිච්චාගවෙනනා. එවං සෙසෙසුපි. සීලතීති සීලං, කායවච්චකම්මානි සමාදහති, සම්මා යපෙතීත්‍යත්ථො, සීලයති වා උපධාරෙතීති සීලං, උපධාරණං පනෙත්ථ කුසලානං අධිට්ඨානභාවො. තථා හි වුත්තං “සීලෙ පතිට්ඨායා” ත්‍යාදි (සං. නි. 1.23, 192). භාවෙති කුසලෙ ධම්මෙ ආසෙවති වඩ්ඪෙති එතායාති භාවනා. අපවායති පුජාවසෙන සාමීචිං කරොති එතෙනාති අපවායනං. තංතංකිච්චකරණෙ ඛ්‍යාවට්ඨස භාවො වෙය්‍යාවච්චං. අත්තනො සන්තානෙ නිබ්බන්තා පත්ති දියති එතෙනාති පත්තිදානං. පත්තිං අනුමොදති එතායාති පත්තානුමොදනා. ධම්මං සුණන්ති එතෙනාති ධම්මස්සවනං. ධම්මං දෙසෙන්ති එතායාති ධම්මදෙසනා. දිට්ඨියා උජුකරණං දිට්ඨිජුකම්මං.

තත්ථ සානුසයසන්තානවතො පරෙසං පුජානුග්ගහකාමතාය අත්තනො විජ්ජමානවත්ථුපරිච්චජනවසජ්ජවත්තවෙනනා දානං නාම, දානවත්ථුපරියෙසනවසෙන, දින්නස්ස සොමනස්සචිත්තෙන අනුස්සරණවසෙන ව පවත්තා පුබ්බපච්ඡාභාගවෙනනා එත්ථෙව සමොධානං ගච්ජන්ති. එවං සෙසෙසුපි යථාරහං දට්ඨබ්බං. නිච්චසීලාදිවසෙන පඤ්ච, අට්ඨ, දස වා සීලානි සමාදියන්තස්ස, පරිපුරෙත්තස්ස, අසමාදියන්වාපි සම්පත්තකායවච්චවරිතතො විරමන්තස්ස, පබ්බජන්තස්ස, උපසම්පදමාලකෙ සංවරං සමාදියන්තස්ස, චතුපාරිසුද්ධිසීලං පරිපුරෙත්තස්ස ව පවත්තවෙනනා සීලං නාම. වත්තාලීසාය කම්මට්ඨානෙසු, බන්ධාදීසු ව භූමීසු පරිකම්මසම්මසනවසජ්ජවත්තා අප්පනං අප්පත්තා ගොත්‍රභූපරියොසානවෙනනා භාවනා නාම, නිරවජ්ජවිජ්ජාදිපරියාපුණනවෙනනාපි එත්ථෙව සමොධානං ගච්ජති.

වයසා, ගුණෙහි ව ජෙට්ඨානං වීචරාදීසු පච්චාසාරහිතෙන අසංකිලිට්ඨස්කාසයෙන පච්චුට්ඨානආසනාහිනීභාරාදිවිධිනා බහුමානකරණවෙනනා අපවායනං නාම. තෙසමෙව, ගිලානානඤ්ච යථාවුත්තස්කාසයෙන තංතංකිච්චකරණවෙනනා වෙය්‍යාවච්චං නාම. අත්තනො සන්තානෙ නිබ්බන්තස්ස පුඤ්ඤස්ස පරෙහි සාධාරණභාවං පච්චාසීසනවෙනනා පත්තිදානං නාම. පරෙහි

දින්නස්ස, අදින්නස්සපි වා පුඤ්ඤස්ස මච්ඡෙරමලච්ඡිනිස්සටෙන චිත්තෙන අබ්භානුමොදනවෙතනා පත්තානුමොදනා නාම. එවමිමං ධම්මං සුත්වා තත්ථ චුත්තනයෙන පටිපජ්ජන්තො “ලොකියලොකුත්තරගුණවිසෙසස්ස භාගී භවිස්සාමි, බහුස්සුතො වා හුත්වා පරෙසං ධම්මදෙසනාදිහි අනුග්ගණ්හිස්සාමි” ති එවං අත්තනො, පරෙසං වා හිතඵරණවසජ්ජවත්තෙන අසංකිලිට්ඨජ්ඣාසයෙන හිතූපදෙසසවනවෙතනා ධම්මස්සවනං නාම, නිරවජ්ජවිජ්ජාදිසවනවෙතනාපි එත්ථෙච සඬගග්ගති. ලාභසක්කාරාදිනිරපෙක්ඛනය යොනියො මනසි කරොතො හිතූපදෙසවෙතනා ධම්මදෙසනා නාම, නිරවජ්ජවිජ්ජාදිඋපදිසනවෙතනාපි එත්ථෙච සඬගගං ගච්ඡති. “අත්ථි දින්න”න්තයාදිනයජ්ජවත්තසම්මාදස්සනවසෙන දිට්ඨියා උජ්ජකරණං දිට්ඨිජ්ජකම්මං නාම.

යදි එවං ඤාණවිජ්ජයුත්තචිත්තූපදස්ස දිට්ඨිජ්ජකම්මපුඤ්ඤකිරියභාවො න ලබ්භති? නො න ලබ්භති පුරිමපච්ඡිමවෙතනානම්පි තංතංපුඤ්ඤකිරියාස්ථෙච සඬගග්ගනතො. කිඤ්චාපි හි උජ්ජකරණවෙලායං ඤාණසම්පයුත්තමෙච චිත්තං හොති, පුරිමපච්ඡාභාගෙ පන ඤාණවිජ්ජයුත්තම්පි සම්භවතීති තස්සපි දිට්ඨිජ්ජකම්මභාවො උපපජ්ජතීති අලමතිජ්ජපඤ්ඤවෙන.

ඉමෙසු පන දසසු පත්තිදානානුමොදනා දානෙ සඬගගං ගච්ඡන්ති තංසභාවත්තා. දානම්පි හි ඉස්සාමච්ඡෙරානං පටිපක්ඛං, එතෙපි. තස්මා සමානජ්ජපිපක්ඛනය එකලක්ඛණත්තා තෙ දානමයපුඤ්ඤකිරියවත්ථුම්හි සඬගග්ගන්ති. අපවායනවෙයාචචවාසීලමයපුඤ්ඤෙච සඬගග්ගන්ති වාරිත්තසීලභාවතො. දෙසනාසවනදිට්ඨිජ්ජකා පන කුසලධම්මාසෙවනභාවතො භාවනාමයෙ සඬගගං ගච්ඡන්තිති (දී. නි. ටී. 3.305) ආචරියධම්මපාලත්ථෙරෙන චුත්තං. අපරෙ පන “දෙසෙන්නො, සුණන්නො ච දෙසනානුසාරෙන ඤාණං පෙසෙත්වා ලක්ඛණානි පටිවිජ්ඣා පටිවිජ්ඣා දෙසෙති, සුණාති ච, තානි ච දෙසනාසවනානි පටිවෙධමෙචාහරන්තීති දෙසනාසවනාභාවනාමයෙ සඬගගං ගච්ඡන්ති” ති වදන්ති. ධම්මදානසභාවතො දෙසනා දානමයෙ සඬගගං ගච්ඡන්තිපි සක්කා වත්තුං. තථා හි චුත්තං “සබ්බදානං ධම්මදානං ජිනාතී” ති (ධ. ප. 354). තථා දිට්ඨිජ්ජකම්මං සබ්බත්ථාපි සබ්බෙසං නියමනලක්ඛණත්තා. දානාදීසු හි යං කිඤ්චි “අත්ථි දින්න”න්තයාදිනයජ්ජවත්තය සම්මාදිට්ඨියා විසොධිතං මහජ්ජලං හොති මහානිසංසං, එවඤ්ච කත්වා දීඝනිකායට්ඨකථායං (දී. නි. අට්ඨ. 3.305; ධ. ස. අට්ඨ. 156-159 පුඤ්ඤාකිරියවත්ථාදිකථා) “දිට්ඨිජ්ජකම්මං සබ්බෙසං නියමලක්ඛණ”න්ති චුත්තං. එවං දානසීලභාවනාවසෙන තීසු ඉතරෙසං සඬගග්ගනතො සඬබ්බෙපතො තිවිධමෙච පුඤ්ඤාකිරියවත්ථු හොතීති දට්ඨබ්බං, තථා වෙච ආචරියෙන හෙට්ඨා දස්සිතං.

67. මනොකම්මමෙච විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකත්තාභාවෙන කායද්වාරාදීසු අජ්ජවත්තනතො. තඤ්ච රූපාවචරකුසලං භාවනාමයං දානාදිවසෙන අජ්ජවත්තනතො. අජ්ජනාජ්ජත්තං පුබ්බභාගජ්ජවත්තනං කාමාවචරභාවතො.

කොනදිගහෙදෙනානි පටිපදාදිහෙදෙනෝ අනෙකවිධත්තෙපි අඩිගාතික්කමවසෙන නිබ්බන්තජ්කොනදිගහෙදෙනෝ පඤ්චවිධං හොති.

68. ආරම්මණහෙදෙනානි කසිණුග්ඝාටිමාකාසං, ආකාසවිසයං මනෝ, තදභාවෝ, තදාලම්බං විඤ්ඤාණන්ති චතුර්විධන්ති ඉමෙසං චතුර්නං ආරම්මණානං හෙදෙන.

69. එත්ථානි ඉමෙසු පාකට්ඨානවසෙන චතුර්විධෙසු කම්මෙසු. උද්ධච්චරහිතන්ති උද්ධච්චසහගතචේතනාරහිතං එකාදසවිධං අකුසලකම්මං. කිං පනෙත්ථ කාරණං අධිමොක්ඛවිරහෙන සබ්බදුබ්බලම්පි විචිකිච්ඡාසහගතං පටිසන්ධිං ආකඩ්ඪති, අධිමොක්ඛසම්පයොගෙන තතො බලවන්තම්පි උද්ධච්චසහගතං නාකඩ්ඪතීති? පටිසන්ධිදානසභාවාභාවතො. බලවං ආකඩ්ඪති, දුබ්බලං නාකඩ්ඪතීති හි අයං විචාරණා පටිසන්ධිදානසභාවෙසුයෙව. යස්ස පන පටිසන්ධිදානසභාවොයෙව නත්ථී, න තස්ස බලවභාවො පටිසන්ධිආකඩ්ඪනෙ කාරණං.

කථං පනෙතං විඤ්ඤාතබ්බං උද්ධච්චසහගතස්ස පටිසන්ධිදානසභාවො නත්ථීති? දස්සනෙනපහාතබ්බෙසු අනාගතත්තා. තිවිධා හි අකුසලා දස්සනෙන පහාතබ්බා, භාවනාය පහාතබ්බා, සියා දස්සනෙන පහාතබ්බා, සියා භාවනාය පහාතබ්බාති. තත්ථ දිට්ඨිසහගතවිචිකිච්ඡාසහගතචිත්තුප්පාදා දස්සනෙන පහාතබ්බා නාම පයමං නිබ්බානදස්සනවසෙන “දස්සන”න්ති ලද්ධනාමෙන සොතාපත්තිමග්ගෙන පහාතබ්බත්තා. උද්ධච්චසහගතචිත්තුප්පාදො භාවනාය පහාතබ්බො නාම අග්ගමග්ගෙන පහාතබ්බත්තා. උපරිමග්ගත්තයඤ්චි පයමමග්ගෙන දිට්ඨනිබ්බානෙන භාවනාවසෙන පචත්තනතො “භාවනා”ති වුවචති. දිට්ඨිවිප්පයුත්තදොමනස්සසහගතචිත්තුප්පාදො පන සියා දස්සනෙන පහාතබ්බා, සියා භාවනාය පහාතබ්බා තෙසං අපායනිබ්බත්තකාවත්ථාය පයමමග්ගෙන, සෙසබ්බලාබ්බලාවත්ථාය උපරිමග්ගෙහි පහීයමානත්තා. තත්ථ සියා දස්සනෙන පහාතබ්බම්පි දස්සනෙන පහාතබ්බසාමඤ්ඤෙන ඉධ “දස්සනෙන පහාතබ්බ”න්ති වොහරන්ති.

යදි ච උද්ධච්චසහගතං පටිසන්ධිං දදෙය්‍ය, තදා අකුසලපටිසන්ධියා සුගතියං අසම්භවතො අපායෙස්චෙව දදෙය්‍ය. අපායගමනීයඤ්ච අවස්සං දස්සනෙන පහාතබ්බං සියා. ඉතරථා අපායගමනීයස්ස අප්පහීනත්තා සෙක්ඛානං අපායුප්පත්ති ආපජ්ජති, න ච පනෙතං යුත්තං “චතුර්පායෙහි ච විප්පමුත්තො (බු. පා. 6.11; සු. නි. 234), අවිනිපාතධම්මො”ති (පාරා. 21; සං. නි. 5.998) ආදිවචනෙහි සහ විරුජ්ඣනතො. සති ච පනෙතස්ස දස්සනෙන පහාතබ්බභාවෙ “සියා දස්සනෙන පහාතබ්බා”ති ඉමස්ස විභවිගෙ චත්තබ්බං සියා, න ච පනෙතං චුත්තන්ති. අථ සියා “අපායගාමිනියො රාගො දොසො මොහො තදෙකට්ඨා ච කිලෙසා”ති එවං දස්සනෙන පහාතබ්බෙසු චුත්තත්තා උද්ධච්චසහගතචේතනාය තත්ථ සඩ්ගහො සක්කා චත්තුන්ති. තං න, තස්ස එකන්තතො භාවනාය පහාතබ්බභාවෙන

වුත්තත්තා. වුත්තඤ්ඤතං - “කතමෙ ධම්මා භාවනාය පහාතඛිබා?
උද්ධච්චසහගතො චිත්තුජ්ජාදො” ති (ධ. ස. 1406), තස්මා දස්සනෙන පහාතඛිබෙසු
අවචනං ඉමස්ස පටිසන්ධිදානාභාවං සාධෙති. නනු ච පටිසම්භිදාවිහඪිගෙ -

“යස්මිං සමයෙ අකුසලං චිත්තං උජ්ජන්තං හොති උපෙක්ඛාසහගතං
උද්ධච්චසම්පයුක්තං රූපාරම්මණං වා...පෙ.... ධම්මාරම්මණං වා, යං යං වා
පනාරඛිභ තස්මිං සමයෙ එස්සො හොති...පෙ.... අචික්ඛෙපො හොති, ඉමෙ
ධම්මා අකුසලා. ඉමෙසු ධම්මෙසු ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා, තෙසං විපාකෙ
ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා” ති (විහ. 730-731) -

එවං උද්ධච්චසහගතචිත්තුජ්ජාදං උද්ධරිත්වා තස්ස විපාකොපි උද්ධටොති කථමස්ස
පටිසන්ධිදානාභාවො සම්පට්ච්ඡිතඛිබොති? නායං පටිසන්ධිදානං සන්ධාය උද්ධටො.
අථ ඛො පවත්තිවිපාකං සන්ධාය. පටියානෙ පන -

“සහජාතා දස්සනෙන පහාතඛිබා චෙතනා චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං
කම්මපච්චයෙන පච්චයො, නානාක්ඛණිකා දස්සනෙන පහාතඛිබා චෙතනා
විපාකානං ඛන්ධානං, කටත්තා ච රූපානං කම්මපච්චයෙන පච්චයො” ති
(පටියා. 2.8.89) -

දස්සනෙන පහාතඛිබචෙතනාය එව සහජාතනානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවං
උද්ධරිත්වා “සහජාතා භාවනාය පහාතඛිබා චෙතනා චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං
කම්මපච්චයෙන පච්චයො” ති (පටියා. 2.8.89) භාවනාය පහාතඛිබචෙතනාය
සහජාතකම්මපච්චයභාවො උද්ධටො, න පන නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවො,
න ච නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයං විනා පටිසන්ධිදාකඪිඪනං අත්ථී, තස්මා නත්ථී
තස්ස සඛිබ්චාපි පටිසන්ධිදානන්ති. යං පනෙකෙ වදන්ති “උද්ධච්චචෙතනා
උභයවිපාකම්පි න දෙති පටියානෙ නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවස්ස
අනුද්ධටත්තා” ති, තං තෙසං මතිමත්තං පටිසම්භිදාවිහඪිගෙ උද්ධච්චසහගතනාමපි
පවත්තිවිපාකස්ස උද්ධටත්තා, පටියානෙ ච පටිසන්ධිවිපාකභාවමෙව සන්ධාය
නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවස්ස අනුද්ධටත්තා. යදි හි පවත්තිවිපාකං සන්ධාය
නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවො වුච්චෙයා, තදා පටිසන්ධිවිපාකම්පිස්ස
මඤ්ඤෙයුත්ති ලඛිභමානස්සපි පවත්තිවිපාකස්ස වසෙන
නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවො න වුත්තො, තස්මා න සක්කා තස්ස
පවත්තිවිපාකං නිවාරෙතුං. තෙනාහ “පවත්තියං පනා” ත්ථාදි.
ආචරියබුද්ධමිත්තාදයො පන අත්ථී උද්ධච්චසහගතං භාවනාය පහාතඛිබම්පි. අත්ථී
න භාවනාය පහාතඛිබම්පි, තෙසු භාවනාය පහාතඛිබං සෙක්ඛසන්තානප්පවත්තං,
ඉතරං පුච්ඡ්ඡ්ඡනසන්තානප්පවත්තං, එලදානඤ්ඤව පුච්ඡ්ඡ්ඡනසන්තානප්පවත්තස්සෙව
න ඉතරස්සාති එවං උද්ධච්චසහගතං ද්විධා විහජිත්වා එකස්ස උභයවිපාකදානං,
එකස්ස සඛිබ්චාපි විපාකාභාවං වණ්ණෙත්ති. යො පනෙත්ථ තෙසං විනිච්ඡයො,
යඤ්ඤව තස්ස නිරාකරණං, යඤ්ඤව සඛිබ්චාපි විපාකාභාවවාදීනං මතපටික්ඛෙපනං ඉධ

අවුත්තං, තං සබ්බං පරමත්ථමඤ්ජුසාදීසු, විසෙසතො ච අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනායං චුත්තනායෙන වෙදිතබ්බං.

සබ්බත්ථාපි කාමලොකෙති සුගතිදුග්ගතිවසෙන සබ්බස්මිම්පි කාමලොකෙ. යථාරහන්ති ද්වාරාරම්මණානුරූපං. අපායෙසුපි යං නාගසුපණ්ණාදීනං මහාසම්පත්තිවිසයං විපාකවිඤ්ඤාණං, යඤ්ච නිරයවාසිනං මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරදස්සනාදීසු උප්පජ්ජති විපාකවිඤ්ඤාණං, තං කුසලකම්මස්සෙව ඵලං. න හි අකුසලස්ස ඉට්ඨවිපාකො සම්භවති. චුත්තඤ්ඤෙනං “අට්ඨානමෙනං, හික්ඛවෙ, අනවකාසො, යං අකුසලස්ස කම්මස්ස ඉට්ඨො කන්තො විපාකො සංවිජ්ජති” ති (ම. නි. 3.131; අ. නි. 1.284-286; විභ. 809), තස්මා කුසලකම්මං අපායෙසුපි අහෙතුකවිපාකානි ජනෙති. අඤ්ඤභූමිකස්ස ච කම්මස්ස අඤ්ඤභූමිකවිපාකාභාවතො කාමවිරාගභාවනාය කාමනණ්ණාවිසයවිඤ්ඤාණුප්පාදනායොගතො එකන්තසදිසවිපාකන්තා ච මහග්ගනානුත්තරකුසලානං රූපාවචරකම්මෙන අහෙතුකවිපාකුප්පත්තියා අභාවතො රූපලොකෙපි යථාරහං රූපාදිවිසයානි තානි අභිනිජ්ජාදෙතිති චුත්තං “සබ්බත්ථාපි කාමලොකෙ” ත්‍යාදි.

71. ඵචං පන විපච්චන්තං කම්මං සොළසකද්වාදසකඅට්ඨකවසෙන තිධා විපච්චතීති දස්සෙතුං “තත්ථාපි” ත්‍යාදි චුත්තං. තත්ථාපීති ඵචං විපච්චමානෙපි කුසලකම්මෙ. උක්කට්ඨන්ති කුසලපරිවාරලාභතො, පච්ඡා ආසෙවනජ්ජවත්තියා චා විසිට්ඨං. යඤ්චි කම්මං අත්තනො පවත්තිකාලෙ පුරිමපච්ඡාභාගජ්ජවත්තෙහි කුසලකම්මෙහි පරිවාරිතං, පච්ඡා චා ආසෙවනලාභෙන සමුදාවිණ්ණං. තං උක්කට්ඨං. යං පන කරණකාලෙ අකුසලකම්මෙහි පරිවාරිතං, පච්ඡා චා “දුක්කට්ඨමෙනං මයා” ති විජ්ජපට්ඨාරූප්පාදනෙන පරිභාවිතං, තං ඔමකන්ති දට්ඨබ්බං.

පට්ඨන්ධිත්ති එකමෙව පට්ඨන්ධිං. න හි එකෙන කම්මෙන අනෙකාසු ජාතීසු පට්ඨන්ධි භොති, පවත්තිවිපාකො පන ජාතිසතෙපි ජාතිසහස්සෙපි භොති. යථාහ “තිරච්ඡානගතෙ දානං දත්වා සතගුණා දක්ඛිණා පාටිකඬ්ඛිතබ්බා” ති (ම. නි. 3.379). යස්මා පනෙත්ථ ඤාණං ජච්චන්ධාදිවිපත්තිනිමිත්තස්ස මොහස්ස, සබ්බාකුසලස්සෙව චා පට්ඨන්ධිං, තස්මා තංසම්පයුත්තං කම්මං ජච්චන්ධාදිවිපත්තිපච්චයං න භොතීති තිහෙතුකං අතිදුබ්බලම්පි සමානං දුහෙතුකපට්ඨන්ධිමෙව ආකඬ්ඛිති, නාහෙතුකං. දුහෙතුකඤ්ච කම්මං ඤාණසම්පයොගාභාවතො ඤාණඵලුප්පාදනෙ අසමත්ථං, යථා තං අලොභසම්පයොගාභාවතො අලොභඵලුප්පාදනෙ අසමත්ථං අකුසලකම්මන්ති තං අතිඋක්කට්ඨම්පි සමානං දුහෙතුකමෙව පට්ඨන්ධිං ආකඬ්ඛිති, න තිහෙතුකන්ති චුත්තං “තිහෙතුකමොමකං දුහෙතුකමුක්කට්ඨඤ්චා” ත්‍යාදි.

ඵත්ථ සියා – යථා පට්ඨන්ධිදාමග්ගෙ “ගතිසම්පත්තියා ඤාණසම්පයුත්තෙ අට්ඨන්තං හෙතුනං පච්චයා උපපත්ති භොතී” ති (පට්. ම. 1.231) කුසලස්ස කම්මස්ස ජවනක්ඛණෙ තිණ්ණං, නිකන්තික්ඛණෙ ද්විත්තං, පට්ඨන්ධික්ඛණෙ

තිණ්ණඤ්ච හෙතුනං වසෙන අට්ඨන්තං හෙතුනං පච්චයා ඤාණසම්පයුත්තූපපත්ති, තථා “ගතිසම්පත්තියා ඤාණවිජ්ජයුත්තෙ ඡන්තං හෙතුනං පච්චයා උපපත්ති හොතී” ති (පටි. ම. 1.233) ජවනක්ඛණෙ ද්විත්තං, නිකන්තික්ඛණෙ ද්විත්තං, පටිසන්ධික්ඛණෙ ද්විත්තඤ්ච හෙතුනං වසෙන ඡන්තං හෙතුනං පච්චයා ඤාණවිජ්ජයුත්තූපපත්ති චුත්තා, එවං “ගතිසම්පත්තියා ඤාණවිජ්ජයුත්තෙ සත්තන්තං හෙතුනං පච්චයා උපපත්ති හොතී” ති තිහෙතුකකම්මෙන දුහෙතුකපටිසන්ධියා අචුත්තත්තා නත්ථී තිහෙතුකස්ස දුහෙතුකපටිසන්ධිආකඨ්ඨන්තී? නයිදමෙවං දුහෙතුකොමකකම්මෙන අහෙතුකපටිසන්ධියා විය තිහෙතුකොමකකම්මෙන සාමත්ථියානුරූපතො දුහෙතුකපටිසන්ධියාව දාතඛිඛත්තා, කම්මසරික්ඛකවිපාකදස්සන්ථං පන මහාචෙරෙන සාවසෙසො පායො කතො. ඉතරථා “චතුත්තං හෙතුනං පච්චයා” ති වචනාභාවතො දුහෙතුකකම්මෙන අහෙතුකූපපත්තියාපිඅභාවො ආපජ්ජති, තස්මා යථා සුගතියං ජච්චන්ධඛධිරාදිවිපත්තියා අහෙතුකූපපත්තිං වජ්ජෙත්වා ගතිසම්පත්තියා සහෙතුකූපපත්තිදස්සන්තං දුහෙතුකූපපත්ති එව උද්ධටා, න අහෙතුකූපපත්ති, එවං කම්මසරික්ඛකවිපාකදස්සන්තං තිහෙතුකකම්මෙන තිහෙතුකූපපත්ති එව උද්ධටා, න දුහෙතුකූපපත්ති, න පන අලඛිතතොති දට්ඨඛිඛං.

74. එවං එකාය චෙතනාය සොළස විපාකානි එත්ථෙව ද්වාදසකමග්ගො අහෙතුකට්ඨකම්පීති පවත්තස්ස තිපිටකචූළනාගත්ථෙරවාදස්ස වසෙන විපාකජ්ජවත්තිං දස්සෙත්වා ඉදානි එකාය චෙතනාය ද්වාදස විපාකානි එත්ථෙව දසකමග්ගො අහෙතුකට්ඨකම්පීති ආගතස්ස මොරවාපීවාසීමහාධම්මරක්ඛිතත්ථෙරවාදස්සපි වසෙන දස්සෙතුං අසඬ්ඛාරං සසඬ්ඛාරවිපාකානී” ත්‍යාදි චුත්තං. යථා මුඛෙ වලිතෙ ආදාසතලෙ මුඛනිමිත්තං වලති, එවං අසඬ්ඛාරකුසලස්ස අසඬ්ඛාරවිපාකොව හොති, න සසඬ්ඛාරොති එවං ආගමනතොව සඬ්ඛාරහෙදොති අයමෙත්ථාධිජ්ජායො. යස්මා පන විපාකස්ස සඬ්ඛාරහෙදො පච්චයවසෙන ඉච්ඡිතො, න කම්මවසෙන, තස්මා එස කෙවිවාදො කතො.

තෙසන්ති තෙසං එවංවාදීනං. යථාක්කමන්ති තිහෙතුකුක්කට්ඨාදීනං අනුක්කමෙන. ද්වාදස විපාකානීති තිහෙතුකුක්කට්ඨඅසඬ්ඛාරිකසසඬ්ඛාරිකකම්මස්ස වසෙන යථාක්කමං සසඬ්ඛාරිකවතුක්කවජ්ජිතානි, අසඬ්ඛාරිකවතුක්කවජ්ජිතානි ව ද්වාදස විපාකානි, තථා තිහෙතුකොමකස්ස, දුහෙතුකුක්කට්ඨස්ස ව කම්මස්ස වසෙන දුහෙතුකසසඬ්ඛාරද්වයවජ්ජිතානි, දුහෙතුකාසඬ්ඛාරද්වයවජ්ජිතානි ව දස විපාකානි, දුහෙතුකොමකස්ස වසෙන දුහෙතුකද්වයවජ්ජිතානි ව අට්ඨ විපාකානි යථාචුත්තස්ස “තිහෙතුකමුක්කට්ඨ” ත්‍යාදිනා චුත්තනායස්ස අනුසාරෙන අනුස්සරණෙන යථාසම්භවං තස්ස තස්ස සම්භවානුරූපතො උද්දිසෙ.

75. පරිතො අත්තං ඛණ්ඩිතං විය අජ්ජානුභාවන්ති පරිත්තං. පකට්ඨභාවං නීතන්ති පණිතං, උභිත්තං මජ්ඣෙ භවං මජ්ඣිමං. තත්ථ “පටිලද්ධමත්තං

අනාසෙවිතං පරිත්ත’න්ති අවිසෙසතොව අට්ඨකථායං චුත්තං, තථා “නාතිසුභාවිතං අපරිපුණ්ණවසිභාවං මජ්ඣමං. අතිවිය සුභාවිතං පන සබ්බසො පරිපුණ්ණවසිභාවං පණිත’න්ති. ආචරියෙන පනෙත්ථ පරිත්තමපි ඊසකං

ලද්ධාසෙවනමෙවාධිජ්ජෙතන්ති දිස්සති. තථා භානෙන නාමරූපපරිච්ඡේදෙ –

“සමානාසෙවනෙ ලද්ධෙ, විජ්ජමානෙ මහබ්බලෙ;
අලද්ධා තාදිසං හෙතුං, අභිඤ්ඤා න විපච්චති” ති. (නාම. පරි. 474);

සමානභූමිකතොව ආසෙවනලාභෙන බලවභාවතො මහග්ගතධම්මානං විපාකදානං චත්ථා තදභාවතො අභිඤ්ඤාය අවිපච්චනං චුත්තං. භීනෙන ඡන්දචිත්තවීරියවීමංසාහි නිබ්බත්තිතං වා පරිත්තං. මජ්ඣමෙහි ඡන්දාදිහි මජ්ඣමං. පණිතෙහි පණිතන්ති අලමතිජ්ජපඤ්චෙන.

84. පඤ්චමජ්ඣානං භාවෙත්ථාති අභිඤ්ඤාභාවං අසම්පත්තං පඤ්චමජ්ඣානං තිවිධමපි භාවෙත්ථා. අභිඤ්ඤාභාවජ්ජත්තස්ස පන අවිපාකභාවො “අලද්ධා තාදිස’න්ත්තාදිනා (නාම. පරි. 474) ආචරියෙන සාධිතො. මූලචිකාකාරාදයො පන අඤ්ඤථාපි තං සාධෙත්ති. තං පන සඬ්ඛෙපතො, තත්ථ තත්ථ විත්ථාරතො ව අභිධම්මත්ථවිකාසිනියං චුත්තනායෙන දට්ඨබ්බං. සඤ්ඤාවිරාගං භාවෙත්ථාති “සඤ්ඤා රොගො, සඤ්ඤා ගණ්ඨො” ත්තාදිනා, “ධී චිත්තං ධිබ්බතං චිත්ත’න්ත්තාදිනා වා නායෙන අරූපජ්ජවත්තියා ආදීනවදස්සනෙන තදභාවෙ ව පණිතභාවසන්තිට්ඨානෙන වායොකසිණෙ කෙසඤ්චි මනෙන පරිච්ඡන්තාකාසකසිණෙ වා භාවනාබලෙන තෙන පටිලභිතබ්බභාවෙ අරූපස්ස අනිබ්බත්තිසභාවාපාදනවසෙන අරූපවිරාගභාවනං භාවෙත්ථා අඤ්ඤසත්තෙසු උජ්ජජ්ජන්ති කම්මකිරියවාදිනො තිත්ථියා ඵවාත්තාධිජ්ජායො. තෙ පන යෙන ඉරියාපථෙන ඉධ මරන්ති. තෙනෙව තත්ථ නිබ්බත්තන්තිති දට්ඨබ්බං.

86. අනාගාමිනො පන සුද්ධාවාසෙසු උජ්ජජ්ජන්තිති අනාගාමිනොයෙව අරියා පුච්ඡජ්ජනාදිකාලෙ, පච්ඡාපි වා පඤ්චමජ්ඣානං තිවිධමපි භාවෙත්ථා සද්ධාදිඉන්ද්‍රියවෙමත්තතානුක්කමෙන පඤ්චසු සුද්ධාවාසෙසු උජ්ජජ්ජන්ති.

87. යථාක්කමං භාවෙත්ථා යථාක්කමං ආරූප්පෙසු උජ්ජජ්ජන්තිති යොජනා යථාක්කමන්ති ව පට්ඨාරූප්පාදිඅනුක්කමෙන. සබ්බමපි චෙතං තස්ස තස්සෙව ඤානස්ස ආවෙණිකභූමිවසෙන චුත්තං. නිකන්තියා පන සති පුච්ඡජ්ජනාදයො යථාලද්ධජ්ඣානස්ස භූමිභූතෙසු සුද්ධාවාසවජ්ජිතෙසු යත්ථ කත්ථවි නිබ්බත්තන්ති, තථා කාමභවෙපි කාමාවචරකම්මබලෙන. ‘ඉජ්ඣති, හික්ඛවෙ, සීලවතො වෙතොපණ්ඨි විසුද්ධත්තා’ ති (අ. නි. 8.35) හි චුත්තං. අනාගාමිනො පන කාමරාගස්ස සබ්බසො පහීනත්තා කාමභවෙසු නිකන්තිං න උජ්ජාදෙන්තිති කාමලොකවජ්ජිතෙ යථාලද්ධජ්ඣානභූමිභූතෙ යත්ථ කත්ථවි නිබ්බත්තන්ති. සුද්ධාවාසෙසු හි අනාගාමිනොයෙව නිබ්බත්තන්තිති නියමො අත්ථි. තෙ පන අඤ්ඤත්ථ න නිබ්බත්තන්තිති නියමො නත්ථි. ඵවඤ්ච කත්ථා චුත්තං ආචරියෙන –

“සුද්ධාවාසෙස්වනාගාමී-පුග්ගලාවොපපජ්ජරෙ;
කාමධාතුමිහි ජායන්ති, අනාගාමීවිචජ්ජතා” ති. (පරම. වී. 205);

සුක්ඛවිපස්සකාපි පනෙන මරණකාලෙ එකන්තෙනෙව සමාපත්තිං
නිබ්බත්තෙන්ති සමාධිමිහි පරිපුරකාරීභාවතොති දට්ඨබ්බං. “ඉත්ථියොපි පන අරියා
වා අනරියා වා අට්ඨසමාපත්තිලාභිනියො බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජෙසුයෙව නිබ්බත්තන්ති” ති
අට්ඨකථාසං (විභ. අට්ඨ. 809; අ. නි. අට්ඨ. 1.1.279 ආදයො; ම. නි. අට්ඨ. 3.130)
චුත්තං. අපිචෙත්ථ වෙහජ්ඵලඅකනිට්ඨවතුත්ථාරුප්පභවානං සෙට්ඨභවභාවතො
තත්ථ නිබ්බත්තා අරියා අඤ්ඤත්ථ නුප්පජ්ජන්ති, තථා අවසෙසෙසු උපරුපරි
බ්‍රහ්මලොකෙසු නිබ්බත්තා හෙට්ඨිමහෙට්ඨිමෙසු. චුත්තඤ්ඤෙනං ආචරියෙන -

“වෙහජ්ඵලෙ අකනිට්ඨෙ, භවග්ගෙ ව පතිට්ඨිතා;
න පුනාඤ්ඤත්ථ ජායන්ති, සබ්බෙ අරියපුග්ගලා;
බ්‍රහ්මලොකගතා හෙට්ඨා, අරියා නොපපජ්ජරෙ” ති. (නාම. පරි. 452-453);

කම්මවතුක්කවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චුතිපටිසන්ධික්කම්මවණ්ණනා

89. “ආයුක්ඛයෙනා” ත්‍යාදීසු සතිපි කම්මානුභාවෙ තංතංගතීසු
යථාපරිච්ඡින්නස්ස ආයුනො පරික්ඛයෙන මරණං ආයුක්ඛයමරණං. සතිපි තත්ථ
තත්ථ පරිච්ඡින්නායුසෙසෙ ගතිකාලාදිපච්චයසාමග්ගියඤ්ච තංතංභවසාධකස්ස
කම්මුනො පරිනිට්ඨිතවිපාකත්තා මරණං කම්මක්ඛයමරණං. ආයුකම්මානං
සමකමෙව පරික්ඛිණත්තා මරණං උභයක්ඛයමරණං. සතිපි තස්මිං දුවිමෙ
පුරිමභවසිද්ධස්ස කස්සචි උපච්ඡෙදකකම්මුනො බලෙන සත්ථභරණාදීහි
උපක්කමෙහි උපච්ඡිජ්ජමානසන්තානානං, ගුණමහන්තෙසු වා කතෙන කෙනචි
උපක්කමෙන ආයුහිතඋපච්ඡෙදකකම්මුනා පටිබාහිතසාමත්ථියස්ස කම්මස්ස
තංතංඅත්තභාවජ්ජවත්තෙන අසමත්ථභාවතො දුසිමාරකලාබුරාජාදීනං විය
තඬ්ඛණෙයෙව ධානාවාවනවසෙන පවත්තමරණං උපච්ඡෙදකමරණං නාම. ඉදං පන
නෙරයිකානං උත්තරකුරුවාසීනං කෙසඤ්චි දෙවානඤ්ච න භොති. තෙනාහු -

“උපක්කමෙන වා කෙසඤ්චුපච්ඡෙදකකම්මුනා” ති. (ස. ස. 62);

මරණස්ස උප්පත්ති පවත්ති මරණුප්පත්ති.

90. මරණකාලෙති මරණාසන්නකාලෙ. යථාරහන්ති තංතංගතීසු
උප්පජ්ජනකසත්තානුරූපං, කත්ථචි පන අනුප්පජ්ජමානස්ස බිණ්ණාසවස්ස
යථොපට්ඨිතං නාමරූපධම්මාදිකමෙව චුතිපරියොසානානං ගොචරභාවං ගච්ඡති, න
කම්මකම්මනිමිත්තාදයො. උපලද්ධපුබ්බන්ති චෙතියදස්සනාදිවසෙන පුබ්බෙ
උපලද්ධං. උපකරණභූතන්ති පුප්ඵාදිවසෙන උපකරණභූතං. උපලභිතබ්බන්ති
අනුභවිතබ්බං. උපභොගභූතන්ති අච්ඡරාවිමානකප්පරුක්ඛනිරයග්ගිආදිකං

උපභුඤ්ඤානි. අවිජරාවිමානකප්පරුක්ඛමාතුකුච්ඡිආදිගතං හි රූපායනනං සුගතිනිමිත්තං. නිරයග්ගිනිරයපාලාදිගතං දුග්ගතිනිමිත්තං. ගතියා නිමිත්තං ගතිනිමිත්තං.

කම්මබලෙන් පටිසන්ධිනිබ්බත්තකස්ස කුසලාකුසලකම්මස්ස ආනුභාවෙන. ඡන්තං ද්වාරානන්ති චක්ඛමානනගෙන යථාසම්භවං ඡන්තං උපපත්තිද්වාරානං, යදි කුසලකම්මං විපච්චති, තදා පරිසුද්ධං කුසලචිත්තං පචත්තති, අථ අකුසලකම්මං, තදා උපක්කිලිට්ඨං අකුසලචිත්තන්ති ආහ “විපච්චමානක...පෙ.... කිලිට්ඨං වා”ති. තෙනාහ භගවා “නිමිත්තස්සාදගධිතං වා, හික්ඛවෙ, විඤ්ඤාණං තිට්ඨමානං තිට්ඨති, අනුබ්බාසද්වාරාසාදගධිතං වා, තස්මිං වෙ සමගෙ කාලං කරොති, යානමෙතං විජ්ජති, යං ද්විත්තං ගතීතං අඤ්ඤතරං ගතිං උපපජ්ජෙය්‍ය නිරයං වා තිරච්ඡානගොතිං වා”ති (සං. නි. 4.235). තත්ථොණතං වාති තස්මිං උපපජ්ජිතබ්බහවෙ ඔණතං විය, තත්ථොණතං ඵවාති වා පදච්ඡෙදො. “බාහුල්ලෙන්”ති ඵත්ථ අධිජ්ජාගො “ගෙභුගොන භවත්තරො”ති ඵත්ථ චුත්තනගෙන දට්ඨබ්බො. අථ වා “යථාරහ”න්ති ඉමිනාව සො සක්කා සඬගහෙතුන්ති “බාහුල්ලෙන්”ති ඉමිනා සහසා ඔච්ඡිජ්ජමානජීවිතානං සණ්කං මරත්තානං විය න අහික්ඛණමෙවාති දීපිතන්ති විඤ්ඤායති. අහිනචකරණචසෙනාති තඬබණෙ කරියමානං විය අත්තානං අහිනචකරණචසෙන.

91. පච්චාසන්තමරණස්සාති ඵකච්චිජ්ජමාණායුකචසෙන, තතො වා කිඤ්චි අධිකායුකචසෙන සමාසන්තමරණස්ස. වීථිචිත්තාවසානෙනි
තදාරම්මණපරියොසානානං, ඡවනපරියොසානානං වා වීථිචිත්තානං අචසානෙ. තත්ථ “කාමභවතො චචිත්වා තත්ථෙච උජ්ජජ්ජමානානං තදාරම්මණපරියොසානාති, සෙසානං ඡවනපරියොසානාති”ති ධම්මානුසාරණියං චුත්තං. භවඬගක්ඛගෙවොති යදි ඵකඡවනවීථිතො අධිකතරායුසෙසො සියා, තදා භවඬගාවසානෙ වා උජ්ජජ්ජත්වා නිරුජ්ඣති. අථ ඵකචිත්තක්ඛණායුසෙසො සියා, තදා වීථිචිත්තාවසානෙ, තඤ්ච අතීතකම්මාදිවිසයමෙච. “තස්සානන්තරමෙවා”ති ඉමිනා අන්තරාභවවාදිමතං පටික්ඛිපති.

යථාරහන්ති කම්මකරණකාලස්ස, විපාකදානකාලස්ස ච අනුරූපචසෙන. අථ වා විපච්චමානකම්මානුරූපං අනුසයචසෙන, ඡවනසහජාතචසෙන වා පචත්තිඅනුරූපතොත්ථො. නනු ච “අවිජ්ජානුසයපරික්ඛිත්තෙනා”ත්තාදි චුත්තං. ඡවනසහජාතාතඤ්ච කථං අනුසයභාවොති? නායං දොසො අනුසයසදිසතාය තාසම්පි අනුසයචොභාරභාවතො. ඉතරථා අකුසලකම්මසහජාතානං භවතණ්භාසහජාතානං වා චුතිආසන්තඡවනසහජාතාතඤ්ච සඬගහො න සියා. අවිජ්ජාව අජ්ජහීනට්ඨෙන අනුසයනතො පචත්තනතො අනුසයො, තෙන පරික්ඛිත්තෙන පරිවාරිතෙන. තණ්භානුසයොච මූලං පධානං සහකාරිකාරණභූතං ඉමස්සාති තණ්භානුසයමූලකො. සඬබාරෙනාති කුසලාකුසලකම්මෙන කම්මසහජාතඵස්සාදිධම්මසමුදායෙන චුතිආසන්තඡවනසහජාතෙන වා, තෙන

ජනියමානං. අවිජ්ජාය හි පටිච්ඡන්තාදීනවවිසයෙ තණ්හා නාමෙති,
බ්වනකසඬ්ඛාරසම්මතා යථාචුත්තසඬ්ඛාරා බ්වන්ති, යථාහු –

“අවිජ්ජාතණ්හාසඬ්ඛාර-සහජෙහි අපායිනං;
විසයාදීනවච්ඡාදීනමනක්ඛිපකෙහි තු.

“අජ්ජනිනෙහි සෙසානං, ඡාදනං නමනම්පි ව;
බ්වකා පන සඬ්ඛාරා, කුසලාව භවන්තිහා” ති. (ස. ස. 164-165);

සම්පයුත්තෙහි පරිග්ගය්හමානන්ති අත්තනා සම්පයුත්තෙහි එස්සාදීහි ධම්මෙහි
සම්පයුත්තපච්චයාදිනා පරිවාරෙත්වා ගය්හමානං, සහජාතානමධිට්ඨානභාවෙන
පුබ්බඛගමභුතන්ති අත්තනා සහජාතානං පතිට්ඨානභාවෙන පධානභුතං.

“මනොපුබ්බඛගමා ධම්මා” ති (ධ. ප. 1-2) හි චුත්තං.

භවන්තරපටිසන්ධානවසෙනාති පුරිමභවන්තරස්ස, පච්ඡිමභවන්තරස්ස ව
අඤ්ඤමඤ්ඤං එකාබද්ධං විය පටිසන්දනනවසෙන උජ්ජප්පමානමෙව පතිට්ඨාති, න
ඉතො ගන්ත්වාතාසධිජ්ජායො. න හි පුරිමභවපරියාපන්තො කොචි ධම්මො
භවන්තරං සඬ්ඛමති, නාපි පුරිමභවපරියාපන්තභෙතූහි විනා උජ්ජප්පති
පටිසොසපදීපමුද්දා වියාති අලමතිජ්ජපඤ්ඤවෙන.

92. මන්දං හුත්වා පවත්තාති මන්දජ්ජවත්තාති. පච්චුජ්ජන්තාරම්මණෙසු
ආපාඨගතෙසු මනොද්වාලෙ ගතිනිමිත්තවසෙන, පඤ්චද්ද්වාලෙ
කම්මනිමිත්තවසෙනාතාසධිජ්ජායො. පටිසන්ධිභවඬ්ඛානම්පි පච්චුජ්ජන්තාරම්මණතා
ලබ්හතීති මනොද්වාලෙ තාව පටිසන්ධියා චතුත්තං භවඬ්ඛානඤ්ච, පඤ්චද්ද්වාලෙ
පන පටිසන්ධියාව පච්චුජ්ජන්තාරම්මණභාවො ලබ්හති. තථා හි කස්සපි
මනොද්වාලෙ ආපාඨමාගතං පච්චුජ්ජන්තං ගතිනිමිත්තං ආරබ්හ උජ්ජන්තාය
තදාරම්මණපරියොසානාය විත්තවීථියා අනන්තරං චුතිවිත්තෙ උජ්ජන්තෙ
තදනන්තරං පඤ්චවිත්තක්ඛණායුකෙ ආරම්මණෙ පවත්තාය පටිසන්ධියා චතුත්තං
භවඬ්ඛානං, පඤ්චද්ද්වාලෙ ච ඤාතකාදීහි උපට්ඨාපිතෙසු දෙයාධම්මෙසු
වණ්ණාදිකෙ ආරබ්හ යථාරහං පවත්තාය විත්තවීථියා චුතිවිත්තස්ස ව අනන්තරං
එකවිත්තක්ඛණායුකෙ ආරම්මණෙ පවත්තාය පටිසන්ධියා පච්චුජ්ජන්තාරම්මණෙ
පවත්ති උපලබ්හතීති අයමෙත්ථ සඬ්ඛෙපො, විත්ථාරො පන විසුද්ධිමග්ගෙ(විසුද්ධි.
2.620 ආදයො) විහඬ්ඛට්ඨකථායං (විහ. අට්ඨ. 227) වා
සඬ්ඛාරපච්චයාවිඤ්ඤාණපදවණ්ණනායං චුත්තනායෙන දට්ඨබ්බො.
ජද්ද්වාරග්ගහිතන්ති කම්මනිමිත්තං ජද්ද්වාරග්ගහිතං, ගතිනිමිත්තං
ජට්ඨද්වාරග්ගහිතන්ති යථාසම්භවං යොජෙතබ්බං. අපරෙ පන අවිසෙසතො
වණ්ණෙත්ති. සච්චසඬ්ඛෙපෙපි තෙනොවාධිජ්ජායෙන ඉදං චුත්තං –

“පඤ්චද්ද්වාලෙ සියා සන්ධි, විනා කම්මං ද්විගොවරෙ” ති; (ස. ස. 173);

අට්ඨකථායං (විසුද්ධි. 2.624-625; විහ. අට්ඨ. 227) පන “ගතිනිමිත්තං
මනොද්වාලෙ ආපාඨමාගච්ඡතී” ති චුත්තත්තා, තදාරම්මණාය ව

පඤ්චද්වාරිකපටිසන්ධියා අදස්සිතත්තා, මූලටීකාදීසු ච “කම්මබලෙන උපට්ඨාපිතං වණ්ණායතනං සුපිතං පස්සන්තස්ස විය දිබ්බවක්ඛුස්ස විය ච මනොද්වාරෙයෙව ගොචරභාවං ගච්ඡතී” ති (විසුද්ධි. මහා. 2.623) නියමෙන්වා චුත්තත්තා තෙසං වචනං න සම්පට්ච්ඡන්ති ආචරියා. “පච්චුප්පන්තඤ්ඤා” ති එත්ථ ගතිනිමිත්තං තාව පච්චුප්පන්තාරම්මණං යුජ්ජති, කම්මනිමිත්තං පන පටිසන්ධිජනකකම්මස්සෙව නිමිත්තභූතං අධිජ්ජෙතන්ති කථං තස්ස චුතිආසන්තජ්චනෙහි ගහිතස්ස පච්චුප්පන්තභාවො සම්භවති. න හි තදෙව ආරම්මණුපට්ඨාපකං, තදෙව පටිසන්ධිජනකං භවෙයා උපචිතභාවාභාවතො අනස්සාදිතත්තා ච. “කතත්තා උපචිතත්තා” ති (ධ. ස. 431) හි වචනතො පුනජ්ජුතං ලද්ධාසෙවනමෙව කම්මං පටිසන්ධිං ආකඬ්ඬති. පටිසම්භිදාමග්ගෙ (පටි. ම. 1.232) ච නිකන්තික්ඛණෙ ද්විත්තං හෙතුතං පච්චයාපි සහෙතුකපටිසන්ධියා චුත්තත්තාකතුපචිතම්පි කම්මං තණ්හාය අස්සාදිතමෙව විපාකං අහිනිජ්ඣාදෙති, තදා ච පටිසන්ධියා සමානවිථියං විය පචත්තමානානි චුතිආසන්තජ්චනානි කථං පුනජ්ජුතං ලද්ධාසෙවනානි සියුං, කථඤ්ඤා තානි තදා කණ්හාය පරාමට්ඨානි. අපිච පච්චුප්පන්තං කම්මනිමිත්තං චුතිආසන්තජ්චත්තානං පඤ්චද්වාරිකජ්චනානං ආරම්මණං හොති. “පඤ්චද්වාරිකකම්මඤ්ඤා පටිසන්ධිනිමිත්තකං න හොති පරිදුබ්බලභාවතො” ති අට්ඨකථායං (විසුද්ධි. 2.620; විහ. අට්ඨ. 227) චුත්තන්ති සච්චමෙතං. ඤාතකාදීහි උපට්ඨාපිතෙසු පන පුජ්ඣාදීසු සන්තිහිතෙස්වෙව මරණසම්භවතො තත්ථ වණ්ණාදිකං ආරබ්භ චුතිආසන්තවිථිතො පුරිමභාගජ්චත්තානං පටිසන්ධිජනනසමත්ථානං මනොද්වාරිකජ්චනානං ආරම්මණභූතෙන සහ සමානත්තා තදෙකසන්තතිපතිතං චුතිආසන්තජ්චනග්ගහිතම්පි පච්චුප්පන්තං වණ්ණාදිකං කම්මනිමිත්තභාවෙන චුත්තං. එවඤ්ඤා කත්වා චුත්තං ආනන්දාචරියෙන “පඤ්චද්වාරෙ ච ආපාඨමාගච්ඡන්තං පච්චුප්පන්තං කම්මනිමිත්තං ආසන්තකතකම්මාරම්මණසන්තතියං උජ්ජන්තං, තංසදිසඤ්ඤා දට්ඨබ්බ” ත්ති (විහ. මූලටී. 227; විසුද්ධි. මහා. 2.623).

94. යථාරහන්ති දුතියවතුත්ථපයමතතියානං පටිසන්ධිතං අනුරූපතො.

98. ආරුජ්ජචුතියා පරං හෙට්ඨිමාරුජ්ජපච්ඡිතා ආරුජ්ජපටිසන්ධියො හොන්ති උපරුපරිඅරුජිතං හෙට්ඨිමහෙට්ඨිමකම්මස්ස අනායුභනතො, උපචාරජ්ඣානස්ස පන බලවභාවතො තස්ස විපාකභූතා කාමතිහෙතුකා පටිසන්ධියො හොන්ති. රූපාවචරචුතියා පරං අහෙතුකරහිතා උපචාරජ්ඣානානුභාවෙනෙව දුහෙතුකතිහෙතුකපටිසන්ධියො සියුං, කාමතිහෙතුම්භා චුතිතො පරං සබ්බා එව කාමරූපාරූපභවපරියාපන්තා යථාරහං අහෙතුකාදිපටිසන්ධියො සියුං. ඉතරො දුහෙතුකාහෙතුකචුතිතො පරං කාමෙස්වෙව භවෙසු තිහෙතුකාදිපටිසන්ධියො සියුං.

චුතිපටිසන්ධික්කමවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

99. පටිසන්ධියා නිරොධස්ස අනන්තරතො පටිසන්ධිනිරොධානන්තරතො. තදෙව චිත්තන්ති තංසදිසතාය තබ්බොභාරජ්චත්තත්තා තදෙව චිත්තං යථා

“තානියෙව ඔසධානී” ති. අසති වීථිවිත්තුප්පාදෙනි අන්තරන්තරා වීථිවිත්තානං උප්පාදෙ අසති, වුත්චිත්තං හුත්වා නිරුප්ඤ්ඤි තදෙව විත්තන්ති සම්බන්ධො.

101. පරිවත්තන්තා පවත්තන්ති යාව වට්ටමුලසමුච්ඡේදාත්තාධිප්පායො.

102. යථා ඉහ භවෙපට්ඨසන්ධි වෙව භවඤ්ඤාව වීථියො ව වුත්ච ව, තථා පුන භවන්තරෙ පට්ඨසන්ධිභවඤ්ඤානි ඵලමාදිකා අයං විත්තසන්තති පරිවත්තන්ති යොජනා. කෙච්ච පන ඉමස්මිං පරිච්ඡේදෙ වීථිමුත්තසඤ්ඤානිදෙසව දස්සිත්තා පට්ඨසන්ධිභවඤ්ඤානිමෙව ඉධ ගහණං යුත්තන්තාධිප්පායෙන “පට්ඨසන්ධිභවඤ්ඤාවීථියො” ති ඉමස්ස පට්ඨසන්ධිභවඤ්ඤානි අත්ථං වදන්ති, තං තෙසං මනිමන්තං පවත්තිසඤ්ඤානිදෙසනාවසානෙ තත්ථ සඤ්ඤානිතානං සබ්බෙසමෙව නිගමනස්ස අධිප්පෙතන්තා. ඵලඤ්ඤි සති “පට්ඨසඤ්ඤානි පනෙතමද්ධුව” න්ති ඵත්ථ සබ්බෙසමෙව ඵත-සද්දෙන පරාමසනං සුට්ඨ උපපන්නං හොති. ඵතං යථාවුත්තං වට්ටපවත්තං අද්ධුවං අනිච්චං පලොකධම්මං පට්ඨසඤ්ඤානි පච්චවෙක්ඛිත්වා බුධා පණ්ඩිතා විරාය විරකාලං සුබ්බතා හුත්වා අච්චුතං ධුවං අච්චනධම්මං පදං නිබ්බානං අධිගන්ත්වා මග්ගඵලඤ්ඤානෙස සච්ඡිකත්වා තතොයෙව සුට්ඨ සමුච්ඡින්නසිනෙහබන්ධනා සමං නිරුපධිසෙසනිබ්බානධාතුං ඵස්සන්ති පාපුණ්ණස්සන්ති.

ඉති අභිධම්මත්ථවිභාවිනියා නාම අභිධම්මත්ථසඤ්ඤානිවණ්ණනාය

වීථිමුත්තපරිච්ඡේදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. රූපපරිච්ඡේදවණ්ණනා

1. ඵචං තාව විත්තවෙතසිකවසෙන දුට්ඨං අභිධම්මත්ථං දස්සෙත්වා ඉදානි රූපං, තදන්තරඤ්ඤානි නිබ්බානං දස්සෙතුමාරහන්තො ආහ “ඵත්තාවතා” ත්ඨාදි. සප්පහෙදප්පවත්තිකා උද්දෙසනිද්දෙසපට්ඨිද්දෙසවසෙන තීභි පරිච්ඡේදෙහි වුත්තප්පහෙදවන්තො, පවත්තිපට්ඨසන්ධිවසෙන ද්විභි පරිච්ඡේදෙහි වුත්තප්පවත්තිවන්තො ච විත්තවෙතසිකා ධම්මා ඵත්තාවතා පඤ්ඤානි පරිච්ඡේදෙහි විහත්තා හි යස්මා, ඉදානි යථානුප්පත්තං රූපං පච්චවත්ති යොජනා.

2. ඉදානි යථාපට්ඨඤ්ඤානරූපවිභාගත්ථං මානිකං යපෙතුං “සමුද්දෙසා” ත්ඨාදි වුත්තං. සබ්බෙපතො උද්දිසනං සමුද්දෙසො. ඵකච්චිධාදිවසෙන විහජනං විභාගො, සමුට්ඨානි ඵතස්මා ඵලන්ති සමුට්ඨානං, කම්මාදෙයො රූපජනකපච්චයා. චක්ඛුදසකාදෙයො කලාපා. පවත්තික්කමතො වෙති භවකාලසත්තහෙදෙන රූපානං උප්පත්තික්කමතො.

රූපසමුද්දෙසවණ්ණනා

3. උපාදින්නානුපාදින්නසන්නානෙසු සසම්භාරධාතුවසෙන මහන්නා හුන්වා
 භූතා පාතූභූතාති මහාභූතා (ධ. ස. අට්ඨ. 584). අඵවා
 අනෙකවිධඅබ්භූතවිසෙසදස්සනෙන, අනෙකාභූතදස්සනෙන වා මහන්නාති
 අබ්භූතාති, අභූතාති වා එතෙසුති මහාභූතා, මායාකාරාදයො. තෙහි සමානා සයං
 අනීලාදිසභාවානෙව නීලාදිඋපාදායරූපදස්සනාදිතොති මහාභූතා.
 මනාපවණ්ණසණ්ඨානාදීහි වා සත්තානං වඤ්චිකා යක්ඛිනිආදයො විය
 මනාපඉත්ථිපුරිසරූපදස්සනාදිනා සත්තානං වඤ්චකත්තා මහන්නාති අභූතාති
 එතෙසුති මහාභූතා. චුත්තමිපි හෙතං -

“මහන්නා පාතූභූතාති, මහාභූතසමාති වා;
 වඤ්චකත්තා අභූතෙන, ‘මහාභූතා’ති සම්මතා”ති. (අභිධ. 626);

අඵ වා මහන්නපාතූභාවතො මහන්නාති භවන්ති එතෙසු උපාදාරූපාති, භූතාති
 වාති මහාභූතාති. මහාභූතෙ උපාදාය පවත්තං රූපං උපාදායරූපං. යදි එවං “එකං
 මහාභූතං පටිච්ච තතො මහාභූතා”ත්තාදිවචනතො (පට්ඨා. 1.1.53) එකෙකමහාභූතා
 සෙසමහාභූතානං නිස්සයා හොන්තීති තෙසමිපි උපාදායරූපතාපසඬිගොති?
 නයිදමෙවං උපාදායෙව පවත්තරූපානං තංසමඤ්ඤාසිද්ධිතො. යඤ්චි මහාභූතෙ
 උපාදියති, සයඤ්ච අඤ්ඤෙහි උපාදියති. න තං උපාදායරූපං. යං පන උපාදියතෙව,
 න කෙනචි උපාදියති, තදෙව උපාදායරූපන්ති නත්ථි භූතානං
 තඬිබොහාරජපසඬිගො. අපිච චතුන්නං මහාභූතානං උපාදායරූපන්ති
 උපාදායරූපලක්ඛණන්ති නත්ථි තයො උපාදාය පවත්තානං උපාදායරූපතාති.

4. පඵනට්ඨෙත පඵථි, තරූපඬිබතාදීනං පකතිපඵථි විය සහජාතරූපානං
 පතිට්ඨානභාවෙන පක්ඛායති, උපට්ඨාතීති චුත්තං හොති, පඵථි එව ධාතු
 සලක්ඛණධාරණාදිතො නිස්සත්තනිජ්ජීවට්ඨෙත සරීරසෙලාවයවධාතූසදිසත්තා
 වාති පඵථිධාතු. ආපෙති සහජාතරූපාති පත්ඵරති, ආපායති වා බුහෙති වඩ්ඨෙතිති
 ආපො. තෙජෙති පරිපාවෙති, නිසෙති වා තික්ඛභාවෙන සෙසභූතත්තයං
 උස්මාපෙතීති තෙජො. වායති දෙසන්තරූප්පත්තිහෙතූභාවෙන භූතසඬිසාතං
 පාපෙතීති වායො. වතස්සොපි පනොතා යථාක්කමං
 කථිනත්තදවත්තඋණ්හත්තවිත්ඵම්භනත්තලක්ඛණාති දට්ඨබ්බං.

5. වක්ඛාදීනං වචනත්ථො හෙට්ඨා කථිතොව. පසාදරූපං නාම චතුන්නං
 මහාභූතානං පසන්නභාවහෙතූකත්තා. තං පන යථාක්කමං
 දට්ඨුකාමතාසොතුකාමතාසායිතුකාමතාසායිතුකාමතාචුසිතුකාමතානිදානකම්මසමුට්ඨි
 යානභූතජ්ජසාදලක්ඛණං. තත්ඵ වක්ඛු තාව මජ්ඣෙ කණ්හමණ්ඩලස්ස
 උභාසිරජ්ජමාණෙ අභිමුඛෙ ධීතානං සරීරසණ්ඨානුජ්ජත්තිපදෙසෙ තෙලමිච්ච
 පිචුපටලාති සත්තක්ඛිපටලාති ඛ්‍යාපෙත්වා ධාරණනභාපනමණ්ඩනඛිජනකිච්චාහි
 චතුහි ධාතීහි විය ඛත්තියකුමාරො සන්ධාරණඛන්ධනපරිපාවනසමුදීරණකිච්චාහි
 චතුහි ධාතූහි කතුපකාරං උතුචිත්තාභාරෙහි උපත්ඵමිහියමානං ආයුනා
 පරිපාලියමානං වණ්ණාදීහි පරිවාරිතං යථායොගං වක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදීනං

වත්පුද්වාරභාවං සධෙත්තං පවත්තති, ඉතරං “සසම්භාරවක්ඛු” ති වුච්චති. එවං සොතාදයොපි යථාක්කමං සොතබ්බිලබ්භන්තරෙ අභිගුලිවෙධනාකාරං උපචිතතනුකම්බලොමං, නාසිකබ්භන්තරෙ අපපදසංශ්ඨානං, ජීවිභාමජ්ඣෙකං උප්පලදලග්ගසංශ්ඨානං පදෙසං අභිබ්බාපෙත්වා පවත්තන්ති, ඉතරං පන යපෙත්වා කම්මජතෙජස්ස පතිට්ඨානට්ඨානං කෙසග්ගලොමග්ගනබ්බිගසුක්ඛවම්මානි ව අවසෙසං සකලසරීරං ඵරිත්වා පවත්තති. එවං සන්තෙපි ඉතරෙහි තස්ස සඬකරො න භොති භින්තනිස්සයලක්ඛණන්තා. එකනිස්සයානිපි හි රූපරසාදීනි ලක්ඛණභෙදතො අසංකිණ්ණාති කිං පන භින්තනිස්සයා පසාදා.

6. ආපොධාතුයා සුබ්බමභාවෙන චුඡිතුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා චුත්තං “ආපොධාතු විචජ්ජිතං භූතත්තයසඬබාත”න්ති. කිඤ්චාපි හි සිතතා චුඡිත්වා ගය්හති, සා පන තෙජොයෙව. මන්දෙ හි උණ්භත්තෙ සිතබුද්ධි සිතතාසඬබාතස්ස කස්සපි ගුණස්ස අභාවතො. තයිදං සිතබුද්ධියා අනවට්ඨිතභාවතො විඤ්ඤායති පාරාපාතෙ විය. තථා හි සම්මකාලෙ ආතපෙ යත්වා ඡායං පවිට්ඨානං සිතබුද්ධි භොති, තත්ථෙව විරකාලං ධීතානං උණ්භබුද්ධි. යදි ව ආපොධාතු සිතතා සියා, උණ්භභාවෙන සහ එකස්මිං කලාපෙ උපලබ්භෙය්‍ය, න වෙචං උපලබ්භති, තස්මා විඤ්ඤායති “න ආපොධාතු සිතතා” ති. යෙ පන “දවතා ආපොධාතු, සා ව චුඡිත්වා ගය්හති” ති වදන්ති, තෙ වත්තබ්බා “දවතා නාම චුඡිත්වා ගය්හති ඉදං ආයස්මන්තානං අභිමානමත්තං සංශ්ඨානෙ වියා” ති. චුත්තඤ්ඤෙතං පොරාණෙහි –

“දවතාසහචුත්තීනි, තීණි භූතානි සම්චුසං;
දවතං සම්චුසාමීනි, ලොකොයමහිමඤ්ඤති.

“භූතෙ චුඡිත්වා සංශ්ඨානං, මනසා ගණ්භතො යථා;
පච්චක්ඛතො චුසාමීනි, විඤ්ඤෙය්‍යා දවතා තථා” ති.

ගොචරරූපං නාම පඤ්චවිඤ්ඤාණවිසයභාවතො. ගාවො ඉන්ද්‍රියානි චරන්ති එත්ථාති ගොචරන්ති හි ආරම්මණස්සෙතං නාමං. තං පනෙතං පඤ්චවිධම්පි යථාක්කමං වක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදීනං ගොචරභාවලක්ඛණං, වක්ඛාදිපට්ඨනනලක්ඛණං වා.

7. ඉත්ථියා භාවො ඉත්ථත්තං (ධ. ස. අට්ඨ. 632). පුරිසස්ස භාවො පුරිසත්තං. තත්ථ ඉත්ථිලිඬගනිමිත්තකුත්තාකජ්ජහෙතුභාවලක්ඛණං ඉත්ථත්තං, පුරිසලිඬගාදිහෙතුභාවලක්ඛණං පුරිසත්තං. තත්ථ ඉත්ථිතං අඬගජාතං ඉත්ථිලිඬගං. සරාධිජ්ජායා ඉත්ථිනිමිත්තං “ඉත්ථි” ති සඤ්ජානනස්ස පච්චයභාවතො. අවිසද්ධානගමනනිසජ්ජාදි ඉත්ථිකුත්තං. ඉත්ථිසංශ්ඨානං ඉත්ථාකජ්ජෙපො. පුරිසලිඬගාදීනිපි චුත්තනායෙන දට්ඨබ්බානි. අට්ඨකථායං පන අඤ්ඤථා ඉත්ථිලිඬගාදීනි වණ්ණන්තානි. තං පන එවං සඬගභෙත්වා වදන්ති –

“ලිඬගං භත්ථාදිසංශ්ඨානං, නිමිත්තං මිහිතාදිකං;

කුත්තං සුඡ්ඡාදිතා කීලා, ආකප්පො ගමනාදික' නිති.

භාවරූපං නාම භවති එතෙන ඉත්ථාදිඅභිධානං, බුද්ධි වාති කත්වා. තං පනෙනං කායිත්ථියං විය සකලසරීරං ඵරිත්වා තිට්ඨති.

8. හදයමෙව මනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුනං නිස්සයත්තා වත්ථු වාති හදයවත්ථු. තථා හි තං ධාතුද්වයනිස්සයභාවලක්ඛණං, තඤ්ච හදයකොසඛිහන්තරෙ අඛිඨපසතමත්තං ලොභිතං නිස්සාය පවත්තති. රූපකණ්ඨෙ අචුත්තස්සපි පනෙනස්ස ආගමනො, යුත්තිතො ච අත්ථිභාවො දට්ඨබ්බො. තත්ථ, තං රූපං නිස්සාය මනොධාතු ච මනොවිඤ්ඤාණධාතු ච වත්තන්ති “යං රූපං මනොධාතුයා ච මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ච තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං නිස්සයපච්චයෙන පච්චයො” ති (පට්ඨා. 1.1.8) ඵවමාගතං පට්ඨානවචනං ආගමො. යුත්ති පනෙවං දට්ඨබ්බො –

“නිජ්ඵන්තභුතිකාධාරා, ද්වෙ ධාතු කාමරූපිනං;
රූපානුබන්ධවුත්තිත්තා, චක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදයො විය.

“චක්ඛාදිනිස්සිතානෙතා, තස්සඤ්ඤාධාරභාවනො;
නාපි රූපාදිකෙ තෙසං, බහිද්ධාපි පවත්තිතො.

“න වාපි ජීවිතං තස්ස, කිච්චන්තරනියුත්තිතො;
න ච භාවද්වයං තස්මිං, අසන්තෙපි පවත්තිතො.

“තස්මා තදඤ්ඤං වත්ථු තං, භුතිකන්ති විජානියං;
චත්ථාලම්බදුකානන්තු, දෙසනාහෙදතො ඉදං;
ධම්මසඛිගණ්ඨපායස්මිං, න අක්ඛාතං මහෙසිතා” ති.

9. ජීවන්ති තෙනාති ජීවිතං, තදෙව කම්මජරූපපරිපාලනෙ ආධිපච්චයොගතො ඉන්ද්‍රියන්ති ජීවිතින්ද්‍රියං. තථා හෙනං කම්මජරූපපරිපාලනලක්ඛණං. යථාසකං ඛණමත්තට්ඨායිනම්පි හි සහජාතානං පවත්තිහෙතුභාවෙනෙව අනුපාලකං. න හි තෙසං කම්මංයෙව ධීතිකාරණං හොති ආභාරජාදිනං ආභාරාදි විය කම්මස්ස තඬ්ඛණාභාවනො. ඉදං පන සහ පාවනග්ගිනා අනවසෙසඋපාදින්නකායං ඛ්‍යාපෙත්වා පවත්තති.

10. කඛලං කත්වා අජ්ඣොභරීයනීති කඛලීකාරො ආභාරො, ඉදඤ්ච සවත්ථුකං කත්වා ආභාරං දස්සෙතුං වුත්තං. සෙන්ද්‍රියකායොපත්ථම්හනහෙතුභුතා පන අඛිගමඛිගානුසාරී රසහරසඛිඛාතා අජ්ඣොභරිතඛිඛාභාරසිනෙහභුතා ඔජා ඉධ ආභාරරූපං නාම. තථා හෙනං සෙන්ද්‍රියකායොපත්ථම්හනහෙතුභාවලක්ඛණං, ඔජට්ඨමකරූපාහරණලක්ඛණං වා.

11. කක්ඛලත්තාදිනා අත්තනො අත්තනො සභාවෙන උපලබ්භනතො සභාවරූපං නාම. උප්පාදාදීහි, අනිච්චතාදීහි වා ලක්ඛණෙහි සහිතන්ති සලක්ඛණං. පරිච්ඡේදාදිභාවං විනා අත්තනො සභාවෙනෙව කම්මාදීහි පච්චයෙහි නිප්ඵන්තත්තා නිප්ඵරූපං නාම. රූප්පනසභාවො රූපං, තෙන යුත්තම්පි රූපං, යථා “අරිසසො, නිලුප්පල”න්ති, ස්වායං රූප-සද්දො රුල්භියා අනංසභාවෙපි පචත්තතීති අපරෙන රූප-සද්දෙන විසෙසෙත්වා “රූපරූප”න්ති චුත්තං යථා “දුක්ඛදුක්ඛ”න්ති. පරිච්ඡේදාදිභාවං අතික්කම්ත්වා සභාවෙනෙව උපලබ්භනතො ලක්ඛණත්තයාරොපනෙන සම්මසිතුං අරහත්තා සම්මසනරූපං.

12. න කස්සතීති අකාසො. අකාසොයෙව ආකාසො, නිප්ඵ්ඵට්ඨෙයන ධාතු වානි ආකාසධාතු. වක්ඛුදසකාදිඵකෙකකලාපගතරූපානං කලාපන්තරෙහි අසංකිණ්ණභාවාපාදනවසෙන පරිච්ඡේදකං, තෙහි වා පරිච්ඡේදමානං, තෙසං පරිච්ඡේදමත්තං වා රූපං පරිච්ඡේදරූපං. තඤ්ඤි තං තං රූපකලාපං පරිච්ඡන්දන්තං විය හොති. විප්පමානෙපි ච කලාපන්තරභූතෙහි කලාපන්තරභූතානං සම්ඵුට්ඨභාවෙ තංතංරූපවිචිත්තතා රූපපරියන්තො ආකාසො. යෙසඤ්ච සො පරිච්ඡේදො, තෙහි සයං අසම්ඵුට්ඨොයෙව. අඤ්ඤථා පරිච්ඡන්තතා න සියා තෙසං රූපානං බ්‍යාපිභාවාපත්තිතො. අබ්‍යාපිතා හි අසම්ඵුට්ඨතා. තෙනාහ භගවා “අසම්ඵුට්ඨං චතුහි මභාභූතෙහි”ති (ධ. ස. 637).

13. චලමානකායෙන අධිප්පායං විඤ්ඤාපෙති, සයඤ්ච තෙන විඤ්ඤායතීති කායවිඤ්ඤත්ති. සවිඤ්ඤාණකසද්දසඛ්ඛාතවාචාය අධිප්පායං විඤ්ඤාපෙති, සයඤ්ච තාය විඤ්ඤායතීති චචිචිඤ්ඤත්ති. තත්ථ අහික්කමාදිපනකචිත්තසමුට්ඨානවායොධාතුයා සහජාතරූපසන්ථම්භනසන්ධාරණවලිතෙසු සහකාරිකාරණභූතො ඵන්දමානකායඵන්දනතංභෙතුකවායොධාතුචිතිමුත්තො මහන්තං පාසාණං උක්ඛිපන්තස්ස සබ්බථාමෙන ගහණකාලෙ උප්පාහනවිකාරො විය රූපකායස්ස පරිඵන්දනපච්චයභාවෙන උපලබ්භමානො විකාරො කායවිඤ්ඤත්ති. සා හි ඵන්දමානකායෙන අධිප්පායං විඤ්ඤාපෙති. න හි විඤ්ඤත්තිවිකාරරහිතෙසු රුක්ඛවලනාදීසු “ඉදමෙස කාරෙති”ති අධිප්පායග්ගහණං දිට්ඨන්ති. හත්ථවලනාදීසු ච ඵන්දමානකායග්ගහණානන්තරං අවිඤ්ඤායමානන්තරෙහි මනොද්චාරජවනෙහි ගස්භමානත්තා සයඤ්ච කායෙන විඤ්ඤායති.

කථං පන විඤ්ඤත්තිවසෙන හත්ථවලනාදයො භොන්තීති? චුච්චනෙ – ඵකාවජ්ජනවිජීයං සත්තසු ජවනෙසු සත්තමජ්චනසමුට්ඨානවායොධාතු විඤ්ඤත්තිවිකාරසහිතාව පයමජ්චනාදිසමුට්ඨානාහි වායොධාතුහි ලද්ධොපන්ථම්භා දෙසන්තරූප්පත්තිභෙතුභාවෙන චලයති විත්තජං, පුරිමජ්චනාදිසම්භූතා පන සන්ථම්භනසන්ධාරණමත්තකරා තස්ස උපකාරාය භොන්තීති. යථා හි සත්තහි යුගෙහි ආකඛ්ඛිතබ්බසකටෙ සත්තමයුගයුත්තායෙව ගොණා හෙට්ඨා ඡසු යුගෙසු යුත්තගොණෙහි ලද්ධුපන්ථම්භා සකටං වාලෙන්ති, පයමයුගාදියුත්තා පන

උපත්ථම්භනසන්ධාරණමත්තමෙව සාධෙත්තා තෙසං උපකාරාය භොන්ති,
එවංසම්පදමිදං දට්ඨබ්බං.

දෙසන්තරුප්පත්තියෙව චෙත්ථ චලනං උප්පන්නදෙසතො කෙසග්ගමත්තම්පි
ධම්මානං සඤ්ඤාමනාභාවතො. ඉතරථා නෙසං අඛ්‍යාපාරකතා, ඛණිකතා ච න සීයා.
දෙසන්තරුප්පත්තීහෙතුභාවොති ච යථා අත්තනා සහජරුපානි
හෙට්ඨිමඡවනසමුට්ඨිතරුපෙහි පනිට්ඨිතට්ඨානතො අඤ්ඤත්ථ උප්පජ්ජන්ති, එවං
තෙහි සහ තත්ථ උප්පත්තියෙවාති දට්ඨබ්බං, එත්ථ පන විත්තජෙ චලිතෙ
තංසම්බන්ධෙන ඉතරම්පි චලති නදීසොතෙ පක්ඛිත්තසුක්ඛගොමයපිණ්ඩං විය.
තථා චලයිතුං අසක්කොන්ති යොපි පයමඡවනාදිසමුට්ඨානවායොධාතුයො
විඤ්ඤත්තිවිකාරසහිතායෙව යෙන දිසාභාගෙන අයං අභික්කමාදීනි
පවත්තෙතුකාමො, තදභිමුඛභාවවිකාරසම්භවතො. එවඤ්ඤ ව කත්වා
මනොද්වාරාවජ්ජනස්සපි විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකත්තං වක්ඛති.
චචිහෙදකරවිත්තසමුට්ඨානපථවීධාතුයා අක්ඛරුප්පත්තිට්ඨානගතඋපාදින්නරුපෙහි
සහ සට්ඨනපච්චයභූතො එකො විකාරො චචිවිඤ්ඤත්ති. යං පනෙත්ථ වත්තබ්බං,
තං කායවිඤ්ඤත්තියං චුත්තනයෙන දට්ඨබ්බං.

අයං පන විසෙසො – යථා තත්ථ “එන්දමානකායග්ගභණානන්තර”න්ති
චුත්තං, එවමිධ “සුයාමානසද්දසවනානන්තර”න්ති යොජෙතබ්බං. ඉධ ච
සන්ථම්භනාදීනං අභාවතො සත්තමඡවනසමුට්ඨිතාත්තාදිනායො න ලබ්භති.
සට්ඨනෙන හි සද්ධිංයෙව සද්දො උප්පජ්ජති. සට්ඨනඤ්ඤ පයමඡවනාදිසුපි
ලබ්භතෙව. එත්ථ ච යථා උස්සාපෙත්වා බද්ධගොසීසතාලපණ්ණාදිරුපානි දිස්වා
තදනන්තරජ්ජවත්තාය අවිඤ්ඤායමානන්තරාය මනොද්වාරවීථියා ගොසීසාදීනං
උදකසහචාරිතජ්ජකාරං සඤ්ඤාණං ගහෙත්වා උදකග්ගභණං භොති, එවං
විජ්චන්දමානසමුච්චාරියමානකායසද්දෙ ගහෙත්වා තදනන්තරජ්ජවත්තාය
අවිඤ්ඤායමානන්තරාය මනොද්වාරවීථියා පුරිමසිද්ධසම්බන්ධුපනිස්සයාය
සාධිජ්ජායවිකාරග්ගභණං භොතීති අයං ද්වින්නං සාධාරණං උපමා.

14. ලහුභාවො ලහුතා. මුදුභාවො මුදුතා. කම්මඤ්ඤභාවො කම්මඤ්ඤතා.
යථාක්කමඤ්ඤවෙතා අරොගිතො විය රුපානං අගරුතා සුපරිමද්දිතවම්මස්ස විය
අකථිතතා සුධන්තසුචණ්ණස්ස විය සරීරකිරියානං අනුකුලභාවොති දට්ඨබ්බං.
අඤ්ඤමඤ්ඤං අවිජ්ජනත්තස්සපි හි ලහුතාදිත්තයස්ස තංතංවිකාරාධිකරුපෙහි
නානත්තං චුච්චති, දන්ධන්තකරධාතුක්ඛොභජ්ජපට්ඨපක්ඛපච්චයසමුට්ඨානො හි
රුපවිකාරො ලහුතා. ඵද්ධන්තකරධාතුක්ඛොභජ්ජපට්ඨපක්ඛපච්චයසමුට්ඨානො මුදුතා.
සරීරකිරියානං අනුකුලභාවකරධාතුක්ඛොභජ්ජපට්ඨපක්ඛපච්චයසමුට්ඨානො
කම්මඤ්ඤතාති.

15. උපචයනං උපචයො, පයමචයොත්තාත්ථො “උපඤ්ඤත්ත”න්තාදිසු විය
උප-සද්දස්ස පයමත්ථජොතනතො. සන්තානො සන්තති, පබන්ධොත්තාත්ථො.
තත්ථ පට්ඨන්ධිතො පට්ඨාය යාව වක්ඛාදිදසකානං උප්පත්ති, එත්ථන්තරෙ
රුපුජ්ජාදො උපචයො නාම. තතො පරං සන්තති නාම. යථාසකං

බණ්ණමත්තට්ඨායීනං රූපානං නිරොධාහිමුඛභාවවසෙන ජීරණං ජරා, සායෙව ජරතා, නිව්ච්චුඛභාවෙන න ඉච්චං අනුපගන්තබ්බන්ති අනිච්චං, තස්ස භාවො අනිච්චතා, රූපපරිභෙදො. ලක්ඛණරූපං නාම ධම්මානං තංතංආවත්ථාවසෙන ලක්ඛණභෙතුත්තා.

16. ජාතිරූපමෙවාති පටිසන්ධිතො පට්ඨාය රූපානං බණ්ණ බණ්ණ
 උප්පත්තිභාවතො ජාතිසඛ්ඛාතං රූපුප්පත්තිභාවෙන
 චතුසත්තතිරූපප්පට්ඨචුත්තිත්තා රූපසම්මතඤ්ච ජාතිරූපමෙව
 උපවයසත්තතිභාවෙන පච්චිවති පයමුපරිනිච්චත්තසඛ්ඛාතප්පවත්තිආකාරභෙදතො
 වෙනෙය්‍යවසෙන “උපවයො සන්තති” ති (ධ. ස. 642) විභජ්ඨවා චුත්තත්තා.
 එවඤ්ච කත්වා තාසං නිද්දෙසෙ අත්ථතො අභෙදං දස්සෙතුං “යො ආයතනානං
 ආවයො, සො රූපස්ස උපවයො. යො රූපස්ස උපවයො, සා රූපස්ස සන්තති” ති
 (ධ. ස. 641-642) චුත්තං. එකාදසවිධම්මිනි සභාගසඛ්ඛගභවසෙන එකාදසප්පකාරම්මි.

17. වත්තාරො භූතා, පඤ්ච පසාදා, වත්තාරො විසයා, දුට්ඨො භාවො,
 හදයරූපමිච්චපි ඉදං ජීවිතාභාරරූපෙහි ද්විතී සහ අට්ඨාරසවිධං, තථා පරිච්ඡෙදො ච
 දුට්ඨා විඤ්ඤත්ති, තිට්ඨො විකාරො, චතුබ්බිධං ලක්ඛණන්ති රූපානං
 පරිච්ඡෙදවිකාරාදිභාවං විනා විසුං පච්චයෙහි අනිබ්බත්තත්තා ඉමෙ අනිප්ඵන්තා දස
 වෙති අට්ඨවිසතිවිධං භවෙ.

රූපසමුද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

රූපවිභාගවණ්ණනා

18. ඉදානි යථාඋද්දිට්ඨරූපානං එකවිධාදිනයදස්සන්තථං “සබ්බඤ්ච
 පනෙත”න්තයාදි චුත්තං. සම්පයුත්තස්ස අලොභාදිභෙතුතො අභාවා අභෙතුකං.
 යථාසකං පච්චයවත්තතාය සප්පච්චයං. අත්තානං ආරබ්භ පවත්තෙහි කාමාසවාදීහි
 සහිතත්තා සාසවං. පච්චයෙහි අභිසඛ්ඛතත්තා සඛ්ඛතං. උපාදානක්ඛන්ධසඛ්ඛාතෙ
 ලොකෙ නියුත්තතාය ලොකීයං. කාමතණ්ණාය අවචරිතත්තා කාමාවචරං.
 අරූපධම්මානං විය කස්සවි ආරම්මණස්ස අග්ගභණ්ණතො නාස්ස ආරම්මණන්ති
 අනාරම්මණං. තදභිගාදිවසෙන පහාතබ්බතාභාවතො අප්පහාතබ්බං. ඉති-සද්දො
 පකාරත්ථො, තෙන “අබ්‍යාකත”න්තයාදිකං සබ්බං එකවිධනයං සඛ්ඛණ්ණාති.

19. අප්ඤ්ඤාත්තිකරූපං අත්තභාවසඛ්ඛාතං අත්තානං අධිකිච්ච උද්දිස්ස
 පවත්තත්තා. කාමං අඤ්ඤෙපි හි අප්ඤ්ඤාත්තසම්භූතා අත්ථී, රුළුභීවසෙන පන
 චක්ඛාදිකංයෙව අප්ඤ්ඤාත්තිකං. අථ චා “යදි මයං න භොම, ත්චං
 කට්ඨකලිභගරූපමො භවිස්සසී” ති වදන්තා විය අත්තභාවස්ස සාතිසයං
 උපකාරත්තා චක්ඛාදිතෙව විසෙසතො අප්ඤ්ඤාත්තිකානි නාම. අත්තසඛ්ඛාතං චා
 විත්තං අධිකිච්ච තස්ස ද්වාරභාවෙන පවත්තතිති අප්ඤ්ඤාත්තං, තදෙව අප්ඤ්ඤාත්තිකං.
 තතො බහිභූතත්තා ඉතරං තෙවිසතිවිධං බාහිරරූපං.

20. ඉතරං බාවීසතිවිධං අවත්ථුරුපං.

22. අට්ඨවිධම්පි ඉන්ද්‍රියරුපං පඤ්චවිඤ්ඤාණෙසු ලිඛිගාදීසු

සහජරූපපරිපාලනෙ ච ආධිපච්චයොගතො. පසාදරූපස්ස හි පඤ්චවිධස්ස
චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීසු ආධිපච්චං අත්තනො පටුමන්දාදිභාවෙන තෙසම්පි
පටුමන්දාදිභාවාපාදනතො. භාවද්වයස්සාපි ඉන්ද්‍රියලිඛිගාදීසු ආධිපච්චං යථාසකං
පච්චයෙහි උප්පජ්ජමානානම්පි තෙසං යෙහුයොන සභාවකසන්තානෙයෙව
තංතදාකාරෙන උප්පජ්ජනතො, න පන ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවතො. ජීවිතස්ස ච
කම්මජරිපාලනෙ ආධිපච්චං තෙසං යථාසකං බණ්ඩානස්ස
ජීවිතන්ද්‍රියජපට්ඨද්ධත්තා. සයඤ්ච අත්තනා යහිතධම්මසම්බන්ධෙනෙව පවත්තති
නාවිකො විය.

23. විසයවිසයිභාවජ්ජත්තිවසෙන ථුලත්තා ඔලාරිකරුපං. තතොයෙව ගහණස්ස

සුකරත්තා සන්තිකෙරුපං ආසන්තරුපං නාම. යො සයං, නිස්සයවසෙන ච
සම්පත්තානං, අසම්පත්තානඤ්ච පටිමුඛභාවො අඤ්ඤමඤ්ඤපත්තං, සො පටිසො
වියාති පටිසො. යථා හි පටිසාතෙ සති දුබ්බලස්ස චලනං හොති, එවං අඤ්ඤමඤ්ඤං
පටිමුඛභාවෙ සති අරූපසභාවත්තා දුබ්බලස්ස භවඛිගස්ස චලනං හොති. පටිසො
යස්ස අත්ථි තං සජ්ජපිසං. තත්ථ සයං සම්පත්ති ඵොට්ඨබ්බස්ස, නිස්සයවසෙන
සම්පත්ති ඝානජීවිභාකායගන්ධරසානං, උභයථාපි අසම්පත්ති
චක්ඛුසොතරූපසද්දානන්ති දට්ඨබ්බං. ඉතරං සොළසවිධං
ඔලාරිකතාදිසභාවාභාවතො සුබුමරූපාදිකං.

24. කම්මතො ජාතං අට්ඨාරසවිධං උපාදින්නරුපං තණ්හාදිට්ඨිහි උපෙනෙන

කම්මුනා අත්තනො ඵලභාවෙන ආදින්නත්තා ගහිතත්තා. ඉතරං
අග්ගහිතග්ගහණෙනදසවිධං අනුපාදින්නරුපං.

25. දට්ඨබ්බභාවසඛ්ඛාතෙන නිදස්සනෙන සහ චත්තතිති සනිදස්සනං.

චක්ඛුවිඤ්ඤාණගොචරභාවො හි නිදස්සනන්ති වුවචති තස්ස ච රූපායතනතො
අනඤ්ඤත්තෙපි අඤ්ඤෙහි ධම්මෙහි තං විසෙසෙතුං අඤ්ඤං විය කත්වා චත්තුං
චට්ටතීති සහ නිදස්සනෙන සනිදස්සනන්ති. ධම්මභාවසාමඤ්ඤෙන හි එකීභුතෙසු
ධම්මෙසු යො නානත්තකරො විසෙසො, සො අඤ්ඤො විය කත්වා උපචරිතුං
යුත්තො. එවඤ්ඤි අත්ථවිසෙසාවබොධො හොති.

26. අසම්පත්තවසෙනාති අත්තානං අසම්පත්තස්ස ගොචරස්ස වසෙන, අත්තනා

විසයජ්ජදෙසං වා අසම්පත්තවසෙන. චක්ඛුසොතාති හි රූපසද්දෙහි අසම්පත්තාති,
සයං වා තාති අසම්පත්තානෙව ආරම්මණං ගණ්හන්ති. තෙනෙනං වුවචති –

“චක්ඛුසොතං පනෙතෙසු, භොතාසම්පත්තගාහකං;
විඤ්ඤාණුජ්ජත්තිහෙතුත්තා, සන්තරාධිකගොචරෙ.

“තථා හි දුරදෙසට්ඨං, ඵලිකාදිතිරොහිතං;

මහත්තඤ්ච නගාදීනං, වණ්ණං චක්ඛු උදික්ඛති.

“ආකාසාදිගතො කුච්ඡ-වම්මානන්තරිකොපි ච;
මහත්තො ච සණ්ඨාදීනං, සද්දො සොතස්ස ගොචරො.

“ගන්ත්වා විසයදෙසං තං, එරිත්වා ගණ්හතීති වෙ;
අධිට්ඨානවිධානෙපි, තස්ස සො ගොචරො සියා.

“භූතජ්ජනන්ධතො සො වෙ, යාති ඉන්ද්‍රියසන්තීධිං;
කම්මචිත්තොජ්ජමිභූතො, වණ්ණො සද්දො ච චිත්තජො.

“න තෙසං ගොචරා භොන්ති, න හි සම්භොන්ති තෙ ඛහි;
චුත්තා ච අවිසෙසෙන, පාඨෙ තංවිසයාව තෙ.

“යදි වෙතං ද්වයං අත්තසම්පංයෙව ගණ්හති;
අක්ඛිවණ්ණං තථා මූලං, පස්සෙය්‍ය හමුකස්ස ච.

“දිසාදෙසවචත්ථානං, සද්දස්ස න භවෙය්‍ය ච;
සියා ච සරචෙධිස්ස, සකණ්ණො සරපාතන”න්ති.

ගොචරග්ගාහිකරූපං විඤ්ඤාණාධිට්ඨිතං හුත්වා
තංගොචරග්ගහණසභාවත්තා. ඉතරං තෙවීසතිවිධං අගොචරග්ගාහිකරූපං
ගොචරග්ගහණභාවතො.

27. වණ්ණතඛ්ඛො දට්ඨඛ්ඛොති වණ්ණො. අත්තනො උදයානන්තරං රූපං
ජනෙතීති ඔජා. අවිනිඛිභොගරූපං කත්ථවිපි අඤ්ඤමඤ්ඤං විනිභුඤ්ජනස්ස විසුං
විසුං පචත්තියා අභාවතො. රූපලොකෙ ගන්ධාදීනං අභාවවාදිමතම්පි හි තත්ථ තත්ථ
(විහ. මූලටී. 227; විහ. අනුටී. 227) ආචරියෙහි පටික්ඛිත්තමෙව.

28. ඉච්චෙවන්ති එත්ථපි ඉති-සද්දො පකාරත්ථො, තෙන ඉධ අනාගතම්පි
සඛ්ඛං දුකතිකාදිහෙදං සඬගණ්හාති.

රූපවිභාගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

රූපසමුට්ඨානනයවණ්ණනා

29. කානි පන තානි කම්මාදීනි, කථං, කත්ථ, කදා ච රූපසමුට්ඨානානීති ආහ
“තත්ථා”ත්‍යාදි. පටිසන්ධිමුපාදායාති පටිසන්ධිචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණං උපාදාය.
ඛණෙ ඛණෙති එකකස්ස චිත්තස්ස තීසු තීසු ඛණෙසු, නිරන්තරමෙවාති චුත්තං
භොති. අපරෙ පන චිත්තස්ස ධීතික්ඛණං (විහ. මූලටී. 20
පකිණ්ණකකථාවණ්ණනා), හඬගක්ඛණෙ ච රූප්පාදං (විහ. මූලටී. 20
පකිණ්ණකකථාවණ්ණනා) පටිසෙධෙත්ති. තත්ථ කිඤ්චාපි ධීතික්ඛණාභාවෙ තෙසං

උපපත්ති වෙව තත්ථ චත්තබ්බඤ්ච හෙට්ඨා කථිතමෙව, ඉධාපි පන භඩ්ගක්ඛණ
රුපුප්පාදාභාවෙ උපපත්තියා තත්ථ චත්තබ්බෙන ච සහ සුඛග්ගහණත්ථං
සඩ්ගහෙත්ථා වුච්චති –

“උප්පන්නුප්පජ්ජමානන්ති, විභඩ්ගෙ ඵචමාදිනං;
භඩ්ගක්ඛණස්මිං උප්පන්තං, නො ච උප්පජ්ජමානකං.

“උප්පජ්ජමානමුප්පාදෙ, උප්පන්තඤ්චාතිආදිනා;
භඩ්ගුප්පාදාව අක්ඛාතා, න චිත්තස්ස ධීතික්ඛණො.

“උප්පාදො ච වයො වෙව, අඤ්ඤථත්තං ධීතස්ස ච;
පඤ්ඤායතී’ති (අ. නි. 3.47) වුත්තත්තා, ධීති අත්ථිති වෙ මතං.

“අඤ්ඤථත්තස්ස ඵකස්මිං, ධම්මෙ අනුපලද්ධිතො;
පඤ්ඤාණුවචනා වෙව, පඤ්ඤාධර්මිති තත්ථපි.

“වුත්තා තස්මා න චිත්තස්ස, ධීති දිස්සති පාලියං;
අභිධම්මෙ අභාවොපි, නිසෙධොයෙව සබ්බථා.

“යදා සමුදයො යස්ස, නිරුජ්ඣති තදාස්ස කිං;
දුක්ඛමුප්පජ්ජතියොත්ථ, පඤ්ඤෙ නොති නිසෙධතො.

“රුපුප්පාදො න භඩ්ගස්මිං, තස්මා සබ්බෙපි පච්චයා;
උප්පාදෙයෙව චිත්තස්ස, රුපහෙතුති කෙචන.

“වුච්චතෙ තත්ථ ඵකස්මිං, ධම්මෙයෙව යථා මතා;
උප්පාදාවත්ථතො භින්තා, භඩ්ගාවත්ථා තථෙව තු.

“භඩ්ගස්සාභිමුඛාවත්ථා, ඉච්ඡිතබ්බා අයං ධීති;
නායදස්සනතො ඵසා, විභඩ්ගෙ න තු දෙසිතා.

“ලක්ඛණං සඩ්ඛතස්සෙව, චත්තුමුප්පාදආදිනං;
දෙසිතත්තා න තත්ථාපි, පඤ්ඤාධර්මස්ස ධීතිරිතා.

“උපසග්ගස්ස ධාතුනමත්ථෙයෙව පචත්තිතො;
පඤ්ඤායතීති වෙතස්ස, අත්ථො විඤ්ඤායතෙ ඉති.

“භඩ්ගෙ රුපස්ස නුප්පාදො, චිත්තජානං වසෙන චා;
ආරුප්පංචාභිසන්ධාය, භාසිතො යමකස්ස හි.

“සභාවොයං යථාලාභ-යොජනාති තතො නහි;
න චිත්තධර්මිති භඩ්ගෙ ච, න රුපස්ස අසම්භවො’ති.

31. රූපවිරාගභාවනානිබ්බත්තත්තා හෙතුනො තබ්බිධුරතාය, අනොකාසනාය ව අරූපවිපාකා, රූපජනනෙ විසෙසපව්වයෙහි ක්කානඛිගෙහි සම්පයොගාභාවනො ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණානි වානි වුද්දස විත්තානි රූපං න සමුට්ඨාපෙන්නීති වුත්තං “ආරූපවිපාකද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවජ්ජිත”න්ති. පටිසන්ධිවිත්තං, පන වුනිවිත්තඤ්ච ඵකුනාවිසති භවඛිගස්සෙව අන්තොගධත්තා විත්තන්තරං න හොතීති න තස්ස වජ්ජනං කතං. කිඤ්චාපි න කතං, පච්ඡාජාතපව්වයරහිතං, පන ආභාරාදීහි ව අනුපත්ථද්ධං දුබ්බලවත්ථුං නිස්සාය පවත්තත්තා, අත්තනො ව ආගන්තුකතාය කම්මජරූපෙහි විත්තසමුට්ඨානරූපානං යානං ගහෙත්වා යීතත්තා ව පටිසන්ධිවිත්තං රූපසමුට්ඨාපකං න හොති. වුනිවිත්තෙ පන අට්ඨකථායං (ධ. ස. අට්ඨ. 636; විභ. අට්ඨ. 26 පකිණ්ණකකථා) තාව “වුපසන්තවට්ටමුලස්මිං සන්තානෙ සාතිසයං සන්තවුත්තිතාය බිණාසවස්සෙව වුනිවිත්තං රූපං න සමුට්ඨාපෙති”ති (ධ. ස. මූලට්. 636) වුත්තං. ආනන්දාවරියාදයො පන “සබ්බෙසම්පි වුනිවිත්තං රූපං න සමුට්ඨාපෙති”ති වදන්ති. විනිච්ඡයො පන නෙසං සඛිබ්බෙපතො මූලට්ඨිකාදීසු, විත්ථාරතො ව අභිධම්මත්ථවිකාසිනියං වුත්තනායෙන දට්ඨබ්බො. පඨමභවඛිගමුප්පාදායානි පටිසන්ධියා අනන්තරනිබ්බත්තපඨමභවඛිගතො පට්ඨාය. ඡායන්තමෙව සමුට්ඨාපෙති, න පන යීතං, හිජ්ජමානං වා අනන්තරාදිපව්වයලාභෙන උජ්ජාදක්ඛණෙයෙව ජනකසාමත්ථියයොගතො.

32. ඉරියාය කායිකකිරියාය පවත්තිපථභාවනො ඉරියාපථො, ගමනාදි, අත්ථතො තදවත්ථා රූපජ්ජවත්ති. තම්පි සන්ධාරෙති යථාපවත්තං උපත්ථමිහෙති. යථා හි විචිචිත්තෙහි අබ්බොකිණ්ණෙ භවඛිගෙ පවත්තමානෙ අඛිගානි ඔසීදන්ති, න ඵවමෙතෙසු ද්වත්තිංසවිධෙසු, වක්ඛමානෙසු ව ඡබ්බිසතියා ඡාගරණවිත්තෙසු පවත්තමානෙසු. තදා පන අඛිගානි උපත්ථද්ධානි යථාපවත්තඉරියාපථාවෙනෙව පවත්තන්ති.

33. විඤ්ඤත්තිම්පි සමුට්ඨාපෙන්නි, න කෙවලං රූපිරියාපථානෙව. අවිසෙසවචනෙපි පනෙත්ථ මනොද්වාරජ්ජවත්තානෙව වොට්ඨබ්බනජ්ජනානි විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකානි, තථා භාසජනකානි ව පඤ්චද්වාරජ්ජවත්තානං පරිදුබ්බලභාවනොති දට්ඨබ්බං. කාමඤ්චෙත්ථ රූපවිනිමුත්තො ඉරියාපථො, විඤ්ඤත්ති වා නත්ථි, තථාපි න සබ්බං රූපසමුට්ඨාපකං විත්තං ඉරියාපථුපත්ථමිහකං, විඤ්ඤත්තිවිකාරජනකඤ්ච හොති. යං පන විත්තං විඤ්ඤත්තිජනකං, තං ඵකංසතො ඉරියාපථුපත්ථමිහකං ඉරියාපථස්ස විඤ්ඤත්තියා සහ අවිනාභාවතො. ඉරියාපථුපත්ථමිහකඤ්ච රූපජනකන්ති ඉමස්ස විසෙසදස්සන්තථං රූපතො ඉරියාපථවිඤ්ඤත්තිනං විසුං ගහණං.

34. තෙරසානි කුසලතො චත්තාරි, අකුසලතො චත්තාරි, කිරියතො පඤ්චානි තෙරස. තෙසු හි පුටුජ්ජනා අට්ඨහි කුසලාකුසලෙහි භසන්ති, සෙක්ඛා දිට්ඨිසභගතවජ්ජිතෙහි, අසෙක්ඛා පන පඤ්චහි කිරියවිත්තෙහි, තත්ථාපි බුද්ධා චතුහි සහෙතුකකිරියවිත්තෙහෙව භසන්ති, න අහෙතුකෙන “අතීතංසාදීසු අජ්ජපට්ඨනඤ්ඤාණං පත්ථා ඉමෙහි තීහි ධම්මෙහි සමන්තාගතස්ස බුද්ධස්ස භගවතො

සබ්බං කායකම්මං ඤාණපුබ්බභිගමං ඤාණානුපරිවත්ති” ති වචනතො (මහානි. 69; වුළුනි. මොසරාජමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 85; පටි. ම. 3.5). න හි විචාරණපඤ්ඤාරහිතස්ස හසිතුප්පාදස්ස බුද්ධානං පවත්ති යුත්තාති වදන්ති. හසිතුප්පාදවිත්තෙන පන පවත්තියමානම්පි තෙසං සිතකරණං පුබ්බෙනිවාසඅනාගතංසසබ්බඤ්ඤාඤාණානං අනුවත්තකත්තා ඤාණානුපරිවත්තියෙවාති. එවඤ්ච කත්වා අට්ඨකථායං (ධ. ස. අට්ඨ. 568) “තෙසං ඤාණානං විණ්ණපරියන්තෙ ඉදං චිත්තං භාසයමානං උප්පජ්ජති” ති වුත්තං, තස්මා න තස්ස බුද්ධානං පවත්ති සක්කා නිවාරෙතුං.

35. පච්ඡාදානාදිපච්චයුපත්ථම්හලාභෙන ධීතික්ඛණෙයෙව උතුම්භානං බලවහාවොති වුත්තං “තෙජොධාතු ධීතිප්පත්තා” ත්‍යාදි.

37. තත්ථ හදයඉන්ද්‍රියරූපානි නව කම්මතොයෙව ජාතත්තා කම්මජානෙව. යඤ්චි ජාතං, ජායති, ජායස්සති ව, තං “කම්මජ” ත්ති වුච්චති යථා දුද්ධන්ති.

40. පච්චුප්පන්තපච්චයාපෙක්ඛත්තා ලහුතාදිත්තයං කම්මජං න හොති, ඉතරථා සබ්බදාහාවිහි හවිතබ්බන්ති වුත්තං “ලහුතාදිත්තයං උතුචිත්තාහාරෙහි සම්භොති” ති.

43. එකත්තකම්මජානි නව, වතුපෙසු කම්මජානි නවාති අට්ඨාරස කම්මජානි, පඤ්චවිකාරරූපසද්දඅවිනිබ්භොගරූපආකාසවසෙන පන්තරස චිත්තජානි, සද්දො, ලහුතාදිත්තයං, අවිනිබ්භොගාකාසරූපානි නවාති තෙරස උතුජානි, ලහුතාදිත්තයඅවිනිබ්භොගාකාසවසෙන ද්වාදස ආහාරජානි.

44. කෙවලං ජායමානාදිරූපානං ජායමානපරිපච්චමානහිජ්ජමානරූපානං සභාවත්තා සභාවමත්තං විනා අත්තතො ජාතිආදිලක්ඛණාභාවතො ලක්ඛණානි කෙහිවි පච්චයෙහි න ජායන්තීති පකාසිතං. උප්පාදාදියුත්තානඤ්චි වක්ඛාදීනං ජාතිආදීනි ලක්ඛණානි විජ්ජන්ති, න එවං ජාතිආදීනං. යදි තෙසම්පි ජාතිආදීනි සියුං, එවං අනවත්ථානමෙව ආපජ්ජෙය්‍ය. යං පන “රූපායතනං...පෙ.... කබ්බිකාරො ආහාරො. ඉමෙ ධම්මා චිත්තසමුට්ඨානා” ත්‍යාදීසු (ධ. ස. 1201) ජාතියා කුතොච්ඡාතත්තං අනුඤ්ඤාතං, තම්පි රූපජනකපච්චයානං රූපුප්පාදනං පති අනුපරතබ්‍යාපාරානං පච්චයහාවුපගමනක්ඛණෙ ජායමානධම්මවිකාරභාවෙන උපලබ්භමානතං සන්ධායාති දට්ඨබ්බං. යම්පි “ජාති, හික්ඛවෙ, අනිච්චා සඬ්ඛතා පටිච්චසමුප්පන්තා. ජරාමරණං, හික්ඛවෙ, අනිච්චං සඬ්ඛතං පටිච්චසමුප්පන්ත” ත්ති වචනං (සං. නි. 2.20), තත්ථාපි පටිච්චසමුප්පන්තානං ලක්ඛණභාවතොති අයමෙත්ථාහිසන්ධි. තෙනාහු පොරාණා –

“පාඨෙ කුතොච්ච ජාතත්තං, ජාතියා පරියායතො;
සඬ්ඛතානං සභාවත්තා, තීසු සඬ්ඛතතොදිතා” ති.

රූපසමුට්ඨානනායවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කලාපයොජනාවණ්ණනා

45. යස්මා පනෙනානි රූපානි කම්මාදිතො උප්පජ්ජමානානිපි න එකෙකං සමුට්ඨහන්ති, අථ ඛො පිණ්ඩතොව. තස්මා පිණ්ඩානං ගණනපරිච්ඡේදං, සරූපඤ්ච දස්සෙතුං “එකුප්පාදා”තයාදි චුත්තං. සහචුත්තිනොති විසුං විසුං කලාපගතරූපවසෙන සහචුත්තිනො, න සබ්බකලාපානං අඤ්ඤමඤ්ඤං සහුප්පත්තිවසෙන.

46. දස පරිමාණා අස්සාති දසකං, සමුදායස්සෙතං නාමං, චක්ඛුනා උපලක්ඛිතං, තප්පධානං චා දසකං චක්ඛුදසකං. එවං සෙසෙසුපි.

47. වච්චිඤ්ඤත්තිග්ගහණෙන සද්දොපි සඬගහිතො හොති තස්සා තදච්චනාභාවතොති චුත්තං “වච්චිඤ්ඤත්තිදසක”න්ති.

50. කිං පනෙනෙ එකච්චිති කලාපා සබ්බෙපි සබ්බත්ථ හොන්ති, උදාහු කෙච්චි කත්ථච්චි අහ “තත්ථා”තයාදි.

කලාපයොජනාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

රූපපචත්තික්කමවණ්ණනා

52. ඉදානි නෙසං සම්භවවසෙන, පචත්තිපට්ඨසන්ධිවසෙන, යොනිවසෙන ච පචත්තිං දස්සෙතුං “සබ්බානිපි පනෙතානි”තයාදි චුත්තං. යථාරහන්ති සභාවකපරිපුණ්ණායතනානං අනුරූපතො.

53. කමලකුහරගඬිහමලාදිසංසෙදට්ඨානෙසු ජාතා සංසෙදජා. උපපාතො නෙසං අත්ථිති ඔපපාතිකා, උක්කංසගතිපරිච්ඡේදවසෙන චෙත්ථ විසිට්ඨඋපපාතො ගහිතො යථා “අභිරූපස්ස කඤ්ඤා දාතබ්බා”ති. සත්ත දසකානි පාතුභවන්ති පරිපුණ්ණායතනභාවෙන උපලබ්භනතො. කදාචි න ලබ්භන්ති ජච්චන්ධජච්චබ්බිරජච්චාසානනපුංසකආදිකප්පිකානං වසෙන. තත්ථ සුගතියං මහානුභාවෙන කම්මුනා නිබ්බත්තමානානං ඔපපාතිකානං ඉන්ද්‍රියවෙකල්ලායොගතො චක්ඛුසොතසානාලාභො සංසෙදජානං, භාවාලාභො පයමකප්පිකඔපපාතිකානං වසෙනපි. දුග්ගතියං පන චක්ඛුසොතභාවාලාභො ද්වින්තමපි වසෙන, සානාලාභො සංසෙදජානමෙව වසෙන, න ඔපපාතිකානං වසෙනාති දට්ඨබ්බං. තථා හි ධම්මභද්දයවිභච්චගෙ “කාමධාතුයා උපපත්තික්කමණෙ කස්සචි එකාදසායතනානි පාතුභවන්ති, කස්සචි දස, කස්සචි අපරානිපි දස, කස්සචි නව, කස්සචි සත්තා”ති (විභ. 1007) වචනතො පරිපුණ්ණන්ද්‍රියස්ස ඔපපාතිකස්ස සද්දායතනවජ්ජිතානි එකාදසායතනානි චුත්තානි. අන්ධස්ස චක්ඛායතනවජ්ජිතානි දස, තථා බ්බිරස්ස සොතායතනවජ්ජිතානි, අන්ධබ්බිරස්ස තදුභයවජ්ජිතානි නව, ගඬිහසෙයාකස්ස චක්ඛුසොතසානජිභාසද්දායතනවජ්ජිතානිසත්තායතනානි චුත්තානි. යදි පන අසානකොපි ඔපපාතිකො සියා, අන්ධබ්බිරාසානකානං වසෙන

තික්ඛත්තුං දස, අන්ධබ්බිරඅන්ධාසානකබ්බිරාසානකානං වසෙන තික්ඛත්තුං නව,
 අන්ධබ්බිරාසානකස්ස වසෙන ව අට්ඨ ආයතනානි වත්තබ්බානි සීග්ගං, න පනෙවං
 චුත්තානි. තස්මා නත්ථි ඔපපාතිකස්ස සානවෙකල්ලන්ති. තථා ව චුත්තං
 යමකට්ඨකථායං “අසානකො ඔපපාතිකො නත්ථි. යදි භවෙය්‍ය, කස්සවි
 අට්ඨායතනානීති වදෙය්‍යා”ති (යම. අට්ඨ. ආයතනයමක. 18-21).

සංසෙදජානං පන සානාභාවො න සක්කා නිවාරෙතුං “කාමධාතුයා
 උපපත්තික්ඛණේ”ත්‍යාදිපාළියා (විභ. 1007) ඔපපාතිකයොනිමෙව සන්ධාය,
 සත්තායතනග්ගභණස්ස ව අඤ්ඤෙසං අසම්භවතො ගබ්භසෙය්‍යකමෙව සන්ධාය
 චුත්තත්තා. යං පන “සංසෙදජයොනිකා පරිපුණ්ණායතනභාවෙන ඔපපාතිකසඬ්ගභං
 කත්වා චුත්තා”ති අට්ඨකථාවචනං, තම්පි පරිපුණ්ණායතනංයෙව සංසෙදජානං
 ඔපපාතිකෙසු සඬ්ගභවසෙන චුත්තං. අපරෙ පන යමකෙ සානජීවිභානං සභවාරිතා
 චුත්තාති අජීවිභස්ස අසම්භවතො අසානකස්සපි අභාවමෙව වණ්ණෙත්ති, තත්ථාපි
 යථා වක්ඛුසොතානි රූපභවෙ සානජීවිභාහි විනා පවත්තත්ති, න එවං සානජීවිභා
 අඤ්ඤමඤ්ඤං විනා පවත්තත්ති ද්විත්තම්පි රූපභවෙ අනුජ්ජපජ්ජනතොති එවං විසුං
 විසුං කාමභවෙ අජ්ජවත්තිවසෙන තෙසං සභවාරිතා චුත්තාති න න සක්කා
 වත්තුන්ති.

54. ගබ්භෙ මාතුකුච්ඡියං සෙන්තිති ගබ්භසෙය්‍යකා, තෙයෙව රූපාදීසු සත්තතාය
 සත්තාති ගබ්භසෙය්‍යකසත්තා. එතෙ අණ්ඩජ්ජලාබුජා. තිණි දසකානි පාතුභවත්ති,
 යානි “කලලරූප”න්ති චුච්චන්ති, පරිපිණ්ඩිතානි ව තානි ජාතිඋණ්ණාය එකස්ස
 අංසුනො පසන්තතිලතෙලෙ පක්ඛිපිත්වා උද්ධට්ඨස්ස පග්ගරිත්වා අග්ගෙ
 ධීතබ්බන්දුමත්තානි අච්ඡානි විජ්ජසන්තානි. කදාවී න ලබ්භති අභාවකසත්තානං
 වසෙන. තතො පරන්ති පටිසන්ධිතො පරං. පවත්තිකාලෙති සත්තමෙ සත්තාභෙ,
 ථිකාකාරමතෙන එකාදසමෙ සත්තාභෙ වා. කමෙතානි වක්ඛුදසකපාතුභාවතො
 සත්තාභාතික්කමෙන සොතදසකං, තතො සත්තාභාතික්කමෙන සානදසකං, තතො
 සත්තාභාතික්කමෙන ජීවිභාදසකන්ති එවං අනුක්කමෙන. අට්ඨකථායම්පි හි
 අයමත්ථො දස්සිතොව.

55. ධීතිකාලන්ති පටිසන්ධිවිත්තස්ස ධීතිකාලං. පටිසන්ධිවිත්තසභජාතා හි උතු
 යානජ්ජත්තා තස්ස ධීතික්ඛණේ සුද්ධට්ඨකං සමුට්ඨාපෙති, තදා උජ්ජන්තා
 භඬ්ගක්ඛණෙත්‍යාදිනා අනුක්කමෙන උතු රූපං ජනෙති. ඔජාඵරණමුපාදායාති
 ගබ්භසෙය්‍යකස්ස මාතු අජ්ඣොභවාභාරතො සංසෙදජොපපාතිකානඤ්ච
 මුඛගතසෙම්භාදිතො ඔජාය රසභරණිඅනුසාරෙන සරීරෙ ඵරණකාලතො පට්ඨාය.

56. චුතිවිත්තං උපරිමං එතස්සාති චුතිවිත්තොපරි. කම්මජරූපානි න
 උජ්ජපජ්ජන්ති තදුජ්ජත්තියං මරණාභාවතො. කම්මජරූපවිච්චෙදෙ හි “මතො”ති
 චුච්චති. යථාහ –

“ආයු උස්මා ව විඤ්ඤාණං, යදා කායං ජහන්තිමං;

අපවිද්ධො තදා සෙනි, නිරතංච කලිඞගර්”න්ති. (සං. නි. 3.95 ටොකං විසදිසං);

පුරෙතරන්ති සත්තරසමස්ස උප්පාදක්ඛණෙ. තතොපරං චිත්තජාහාරජරුපඤ්ච වොච්ඡ්ඡ්ඡති අජීවකසන්තානො තෙසං උප්පත්තියා අභාවතො යථානිබ්බත්තං චිත්තජං, ආහාරජඤ්ච තතො පරං කිඤ්චි කාලං පවත්තිත්වා නිරුජ්ඣති. අපරෙ පන ආචරියා “චිත්තජරුපං චුතිචිත්තතො පුරෙතරමෙව වොච්ඡ්ඡ්ඡති” ති වණ්ණෙත්ති.

58. රුපලොකෙ සානජීවහාකායානං අභාවෙ කාරණං චුත්තමෙව. භාවද්වයං පන බහලකාමරාගුපනිස්සයත්තා බුභ්මානඤ්ච තදභාවතො තත්ථ න පවත්ති. ආහාරජකලාපානි ච න ලබ්හන්ති අජ්ඣොභටාහාරාභාවෙන සරීරගතස්සපි ආහාරස්ස රුපසමුට්ඨාපනාභාවතො. බාහිරඤ්චි උතුං, ආහාරඤ්ච උපනිස්සයං ලභිත්වා උතුආහාරා රුපං සමුට්ඨාපෙත්ති. ජීවිතනවකන්ති කායාභාවතො කායදසකට්ඨානියං ජීවිතනවකං.

59. අතිරිච්ඡති සෙසබුභ්මානං පටිසන්ධියං, පවත්තෙ ව උපලභිතබ්බරුපතො අවසිට්ඨං භොති, මරණකාලෙ පන බුභ්මානං සරීරනික්ඛෙපාභාවතො සබ්බෙසමිපි තිසමුට්ඨානානි, ද්විසමුට්ඨානානි ච සහෙව නිරුජ්ඣන්ති.

61. රුපෙසු තෙච්ඡති සානජීවහාකායභාවද්වයවසෙන පඤ්චන්තං අභාවතො. කෙච් පන “ලහුතාදිත්තයමිපි තෙසු නත්ථී දන්ධත්තකරාදිධාතුක්ඛොභාභාවතො” ති වදන්ති, තං අකාරණං. න හි චූපසමෙතබ්බාපෙක්ඛා තබ්බිරොධිධම්මජ්ජපවත්ති තථා සති සහෙතුකකිරියචිත්තෙසු ලහුතාදීනං අභාවජ්ජසඞ්ඟතො. “සද්දො විකාරො”ත්තාදි සබ්බෙසමිපි සාධාරණවසෙන චුත්තං.

රුපපවත්තික්කමවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිබ්බානහෙදවණ්ණනා

62. එත්තාවතා චිත්තවෙතසිකරුපානි විභාගතො නිද්දිසිත්වා ඉදානි නිබ්බානං නිද්දිසන්තො ආහ “නිබ්බානං පනා”ත්තාදි. “චතුමග්ගඤ්ඤාණෙන සච්ඡිකාතබ්බ”න්ති ඉමිනා නිබ්බානස්ස තංතංඅරියපුග්ගලානං පච්චක්ඛසිද්ධතං දස්සෙති. “මග්ගඵලානමාරම්මණභූත”න්ති ඉමිනා කල්‍යාණපුපුජ්ජනානං අනුමානසිද්ධතං. සඞ්ඛතධම්මාරම්මණඤ්චි, පඤ්ඤත්තාරම්මණං වා ඤ්ඤාණං කිලෙසානං සමුච්ඡෙදපටිපස්සමිහනො අසමත්ථං, අත්ථී ව ලොකෙ කිලෙසසමුච්ඡෙදාදි. තස්මා අත්ථී සඞ්ඛතසමුත්තිධම්මවිපරිතො කිලෙසානං සමුච්ඡෙදපටිපස්සද්ධිකරානං මග්ගඵලානං ආරම්මණභූතො නිබ්බානං නාම ඵකො ධම්මොති සිද්ධං. පච්චක්ඛානුමානසිද්ධතාසන්දස්සනෙන ව අභාවමත්තං නිබ්බානන්ති විජ්ජපිපන්තානං වාදං නිසෙධෙතීති අලමතිජ්ජපඤ්චෙන. බන්ධාදිහෙදෙ තෙභූමකධම්මෙ හෙට්ඨුපරියවසෙන විනනතො සංසිබ්බනතො වානසඞ්ඛාතාය තණ්හාය නික්ඛන්තත්තා විසයාතික්කමවසෙන අතීතත්තා.

63. සභාවතොති අත්තනො සන්තිලක්ඛණෙන. උපාදීයති කාමුපාදාදීහීති උපාදි, පඤ්චක්ඛන්ධස්සෙතං අධිවචනං, උපාදියෙව සෙසො කිලෙසෙහීති උපාදියෙසො, තෙන සහ වත්තතීති සඋපාදියෙසා, සා එව නිබ්බානධාතුති සඋපාදියෙසනිබ්බානධාතු. කාරණපරියායෙනාති සඋපාදියෙසාදිවසෙන පඤ්ඤාපනෙ කාරණභූතස්ස උපාදියෙස භාවාභාවස්ස ලෙසෙන.

64. ආරම්මණතො, සම්පයොගතො ව රාගදොසමොහෙහි සුඤ්ඤත්තා සුඤ්ඤං, සුඤ්ඤමෙව සුඤ්ඤතං, තථා රාගාදිනිමිත්තරහිතත්තා අනිමිත්තං. රාගාදිපණ්ඩරහිතත්තා අප්පණ්ණිතං. සබ්බසඬ්ඛාරෙහි වා සුඤ්ඤත්තා සුඤ්ඤතං. සබ්බසඬ්ඛාරනිමිත්තාභාවතො අනිමිත්තං. තණ්හාපණ්ඩියා අභාවතො අප්පණ්ණිතං.

65. වචනාභාවතො අවචුතං. අත්තස්ස පරියොසානස්ස අතික්කන්තත්තා අවචන්තං. පච්චයෙහි අසඬ්ඛතත්තා අසඬ්ඛතං. අත්තනො උත්තරිතරස්ස අභාවතො, සහධම්මෙන වත්තබ්බස්ස උත්තරස්ස වා අභාවතො අනුත්තරං. වානතො තණ්හාතො මුත්තත්තා සබ්බසො අපගතත්තා වානමුත්තා. මහන්තෙ සීලක්ඛන්ධාදිකෙ එසන්ති ගවෙසන්තීති මහෙසයො. “ඉති චිත්ත”න්තාදි ඡහි පරිච්ඡෙදෙහි විහත්තානං චිත්තාදීනං නිගමනං.

නිබ්බානහෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති අභිධම්මත්ථවිභාවිනියා නාම අභිධම්මත්ථසඬ්ඛවණ්ණනාය

රූපපරිච්ඡෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. සමුච්චයපරිච්ඡෙදවණ්ණනා

1. සලක්ඛණා චිත්තනාදිසලක්ඛණා

චිත්තවෙතසිකනිඡ්ඡන්තරූපනිබ්බානවසෙන ද්වාසත්තතිපහෙදා වත්ථුධම්මා සභාවධම්මා චුත්තා, ඉදානි තෙසං යථායොගං සභාවධම්මානං එකෙකසමුච්චයවසෙන යොගානුරූපතො අකුසලසඬ්ඛනාදිහෙදං සමුච්චයං රාසිං පවක්ඛාමීති යොජනා.

2. අකුසලානමෙව සභාගධම්මවසෙන සඬ්ඛහො අකුසලසඬ්ඛහො.

කුසලාදිවසෙන මිස්සකානං සඬ්ඛහො මිස්සකසඬ්ඛහො, සච්චාහිසම්බොධිසඬ්ඛතස්ස අරියමග්ගස්ස පක්ඛෙ භවානං බොධිපක්ඛියානං ධම්මානං සතිපට්ඨානාදිහෙදානං සභාවත්ථුචසෙන සඬ්ඛහො බොධිපක්ඛියසඬ්ඛහො. ඛන්ධාදිවසෙන සබ්බෙසං සඬ්ඛහො සබ්බසඬ්ඛහො.

අකුසලසඬ්ඛවණ්ණනා

3. පුබ්බකොටියා අපඤ්ඤායනතො චිරපාරිවාසියටියෙන, වණතො වා විස්සන්දමානසුසා විය වක්ඛාදිතො විසයෙසු විස්සන්දනතො ආසවා. අථ වා භවතො ආභවග්ගං ධම්මතො ආගොත්‍රභුං සවන්ති පවත්තන්ති ආසවා. අවධිඅත්ථො චෙත්ථ ආ-කාරො, අවධි ව මරියාදාහිවිධිවසෙන දුට්ඨො. තත්ථ “ආපාටලීපුත්තං වුට්ඨො දෙවො” ත්‍යාදීසු විය කිරියං බහි කත්වා පවත්තො මරියාදො. “ආභවග්ගං සද්දො අබ්භුග්ගතො” ත්‍යාදීසු විය කිරියං ඛ්‍යාපෙත්වා පවත්තො අහිවිධි. ඉධ පන අහිවිධිමහි දට්ඨබ්බො. තථා හෙතෙ නිබ්බන්තිට්ඨානභූතෙ ව භවග්ගෙ, ගොත්‍රභූමහි ව ආරම්මණභූතෙ පවත්තන්ති. විජ්ජමානෙසු ව අඤ්ඤෙසු ආභවග්ගං, ආගොත්‍රභූඤ්ච සවන්තෙසු මානාදීසු අත්තත්තනියග්ගහණවසෙන අහිඛ්‍යාපනතො මදකරණටියෙන ආසවසදිසත්තාය ව එතෙයෙව ආසවභාවෙන නිරුජ්ඣාති දට්ඨබ්බං. කාමොයෙව ආසවො කාමාසවො, කාමරාගො. රූපාරූපභවෙසු ඡන්දරාගො භවාසවො. ක්‍යානනිකන්තිස්සන්දිට්ඨිසහගතො ව රාගො එත්ථෙව සඬගස්හති. තත්ථ පයමො උපපත්තිභවෙසු රාගො, දුකියො කම්මභවෙ, තතියො භවදිට්ඨිසහගතො. ද්වාසට්ඨිවිධා දිට්ඨි දිට්ඨාසවො. දුක්ඛාදීසු චතුසු සච්චෙසු, පුබ්බන්තෙ, අපරන්තෙ, පුබ්බාපරන්තෙ, පට්චවසමුප්පාදෙසු වාති අට්ඨසු යානෙසු අඤ්ඤාණං අවිජ්ජාසවො.

4. ඔත්ථරිත්වා භරණතො, ඔභනනතො වා හෙට්ඨා කත්වා භනනතො ඔසීදාපනතො “ඔසො” ති වුච්චති ජලප්පවාහො, එතෙ ව සත්තෙ ඔත්ථරිත්වා භනන්තා වට්ඨස්මිං සත්තෙ ඔසීදාපෙන්තා විය හොන්ති ඔසසදිසත්තාය ඔසා, ආසවායෙව පනෙත්ථ යථාචුත්තටියෙන “ඔසා” ති ව වුච්චන්ති.

5. වට්ඨස්මිං, භවයන්තකෙ වා සත්තෙ කම්මවිපාකෙන භවන්තරාදීහි, දුක්ඛෙන වා සත්තෙ යොජෙන්ති යොගා, හෙට්ඨා චුත්තධම්මාව.

6. නාමකායෙන රූපකායං, පච්චුප්පන්තකායෙන වා අනාගතකායං ගන්ථෙත්ති දුප්පමුඤ්චං වෙයෙත්ති කායගන්ථා. ගොසීලාදිනා සීලෙන, වතෙන, තදුභයෙන ව සුද්ධිති එවං පරතො අසභාවතො ආමසනං පරාමාසො. “ඉදමෙව සච්චං, මොසමඤ්ඤ” ති අහිනිවිසනං දළ්භග්ගාහො ඉදං සච්චාහිනිවෙසො.

7. මණ්ඩුකං පන්තගො විය භුසං දළ්භං ආරම්මණං ආදියන්ති උපාදානානි. කාමොයෙව උපාදානං, කාමෙ උපාදියති වා කාමුපාදානං. “ඉමීනා මෙ සීලවතාදිනා සංසාරසුද්ධි” ති එවං සීලවතාදිනං ගහණං සීලබ්බතුපාදානං. වදන්ති එතෙනාති වාදො, බන්ධෙහි බ්‍යතිරිත්තාබ්‍යතිරිත්තවසෙන වීසති පරිකප්පිතස්ස අත්තතො වාදො අත්තවාදො. සොයෙව උපාදානන්ති අත්තවාදුපාදානං.

8. ක්‍යානාදිවසෙන උප්පජ්ජනකකුසලවිත්තං නිසෙධෙන්ති තථා තස්ස උප්පජ්ජිතුං න දෙන්ති නීවරණානි, පඤ්ඤාවක්ඛුනො වා ආචරණටියෙන නීවරණා. පඤ්චසු කාමගුණෙසු අධිමත්තරාගසඬබාතො කාමොයෙව ඡන්දනටියෙන ඡන්දො වාති කාමච්ඡන්දො. සොයෙව නීවරණන්ති කාමච්ඡන්දනීවරණං.

බ්‍යාප්තිය විනාශයට පත්වන විටත් බ්‍යාප්තිය, “අනන්ත” මෙ අවධියේ” ක්‍රියාත්මකවන විට ආසාදනවත් උපද්‍රව්‍යානතාය නවවිධය, අධ්‍යානකොපෙන සහ දසවිධය වා දොසො, සොයෙව නිවරණයක් බ්‍යාප්තියවරණය. ජිනමිද්ධමෙව නිවරණය ජිනමිද්ධනිවරණය. තථා උද්ධවචකුක්කුච්චනිවරණය. කස්මා පනෙනෙ හින්තධම්මා ද්වෙ ද්වෙ එකනිවරණභාවෙන චුත්තනි? කිච්චාභාරපටිපක්ඛානං සමානභාවතො. ජිනමිද්ධානඤ්චි විත්තූප්පාදස්ස ලයාපාදනකිච්චං සමානං, උද්ධවචකුක්කුච්චානං අචුපසන්තභාවකාරණං. තථා පුරිමානං ද්විත්තං තන්දිවිජම්භිතා ආභාරො, හෙතුත්‍යත්ථො, පච්ඡිමානං ඤාතිබ්‍යසනාදිවිතක්කනං. පුරිමානඤ්ච ද්විත්තං වීරියං පටිපක්ඛභූතං, පච්ඡිමානං සමථොති, තෙනාහු පොරාණො –

“කිච්චාභාරපිපක්ඛානං, එකත්තා එකමෙත්ථ හි; කතමුද්ධවචකුක්කුච්චං, ජිනමිද්ධඤ්ච තාදිතා.

“ජිනතාසන්තතා කිච්චං, තන්දි ඤාතිවිතක්කනං; හෙතු වීරියසමථා, ඉමෙ තෙසං විරොධිතො” ති.

9. අප්පහීනට්ඨෙත අනු අනු සන්තානෙ සෙත්තීති අනුසයා, අනුරූපං කාරණං ලභිත්වා උප්පජ්ජන්තීත්‍යත්ථො. අප්පහීනා හි කිලෙසා කාරණලාභෙ සති උප්පජ්ජනාරභා සන්තානෙ අනු අනු සයිතා විය භොන්තීති තදවත්ථා “අනුසයා” ති චුච්චන්ති. තෙ පන නිජ්ජරියායතො අනාගතා කිලෙසා, අතීතපච්චුප්පන්තාපි තංසභාවත්තා තථා චුච්චන්ති. න හි කාලභෙදෙන ධම්මානං සභාවභෙදො අත්ථී, යදි අප්පහීනට්ඨෙත අනුසයා, නනු සබ්බෙපි කිලෙසා අප්පහීනා අනුසයා භවෙය්‍යුන්ති? න මයං අප්පහීනතාමත්තෙන “අනුසයා” ති වදාම, අථ බො අප්පහීනට්ඨෙත ථාමගතා කිලෙසා අනුසයාති. ථාමගමනඤ්ච අනඤ්ඤසාධාරණො කාමරාගාදීනමෙව ආවෙණිකො සභාවොති අලං විවාදෙන. කාමරාගොයෙව අනුසයො කාමරාගානුසයො.

10. සංයොජෙත්ති ඛන්ධන්තීති සංයොජනාති.

12. විත්තං කිලිස්සති උපතප්පති, බාධියති වා එතෙහීති කිලෙසා.

13. කාමභවනාමෙතාති කාමභවසඬ්ඛාතානං ආරම්මණානං නාමෙන. තථාපවත්තන්ති සීලබ්බතාදීනං පරතො ආමසනාදිවසෙන පවත්තං.

14. ආසවා ව ඔසා ව යොගා ව ගන්ථා ව වත්ථුතො ධම්මතො චුත්තනෙයෙන තයො. තථා උපාදානා දුච්චෙ චුත්තා තණ්හාදිට්ඨිවසෙන. නිවරණා අට්ඨ සීයුං ජිනමිද්ධඋද්ධවචකුක්කුච්චානං විසුං ගහණතො. අනුසයා ජලෙව භොන්ති කාමරාගභවරාගානුසයානං තණ්හාසභාවෙන එකතො ගහිත්තා. නව සංයොජනා මතා උභයත්ථ චුත්තානං තණ්හාසභාවානං, දිට්ඨිසභාවානඤ්ච එකෙකං

සභිගහිතත්තා. කිලෙසා පන සුත්තන්තවසෙන, අභිධම්මවසෙනපි දස. ඉති එවං පාපානං අකුසලානං සභිගහො නවධා චුත්තො. එත්ථ ච –

නවාට්ඨසභිගහා ලොහ-දිට්ඨියො සත්තසභිගහා;
අවිජ්ජා පටිසො පඤ්ච-සභිගහො චතුසභිගහා;
කඬ්ඛා තිසභිගහා මානුද්ධව්වා ථීනං ද්විසභිගහං.

කුක්කුච්චමිද්ධාහිරිකා-නොත්තජ්ජිස්සා නිගුහනා;
එකසභිගහිතා පාපා, ඉච්චෙවං නවසභිගහා.

අකුසලසභිගහවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මිස්සකසභිගහවණ්ණනා

15. හෙතුසු චත්තබ්බං හෙට්ඨා චුත්තමෙව.

16. ආරම්මණං උපගන්ත්වා චිත්තනසඬ්ඛාතෙන උපනිජ්ඣායනට්ඨෙත යථාරහං පච්චනීකධම්මඤ්ඤාපනට්ඨෙත ච ඤානානි ච තානි අඬ්ඛානි ච සමුදිතානං අවයවභාවෙන අඬ්ඛිගීයන්ති ඤායන්ති ක්කිනඬ්ඛානි. අවයවචිත්තිමුත්තස්ස ච සමුදායස්ස අභාවෙපි සෙනඬ්ඛරථඬ්ඛාදයො විය විසුං විසුං අඬ්ඛභාවෙන චුච්චන්ති එකතො හුත්වා ඤානභාවෙන. දොමනස්සඤ්ඤෙත්ථ අකුසලඤානඬ්ඛං, සෙසානි කුසලාකුසලාඛ්‍යාකතඤානඬ්ඛානි.

17. සුගතිදුග්ගතීනං, නිබ්බානස්ස ච අභිමුඛං පාපනතො මග්ගා, තෙසං පඨභුතානි අඬ්ඛානි, මග්ගස්ස චා අට්ඨඬ්ඛිකස්ස අඬ්ඛානි මග්ගඬ්ඛානි. සම්මා අවිපරීතතො පස්සතීති සම්මාදිට්ඨි. සා පන “අත්ථි දින්න”න්ත්‍යාදිවසෙන දසවිධා, පරිඤ්ඤාදිකිච්චවසෙන චතුබ්බිධා වා. සම්මා සඬ්ඛකජ්ජෙත්ති එතෙනානි සම්මාසඬ්ඛජ්ජෙපා. සො නෙක්ඛම්මසඬ්ඛකජ්ජෙඅඛ්‍යාපාදසඬ්ඛකජ්ජෙඅවිභිංසාසඬ්ඛකජ්ජෙවසෙන තිච්චො. සම්මාචාචාදයො හෙට්ඨා විභාවිතාව. සම්මා වායමන්ති එතෙනානි සම්මාචායාමො. සම්මා සරන්ති එතායානි සම්මාසති. ඉමෙසං පන හෙදං උපරි චක්ඛති. සම්මා සාමඤ්ඤ ආධීයති එතෙන චිත්තන්ති සම්මාසමාධි, පයමජ්ඣානාදිවසෙන පඤ්චවිධා එකග්ගතා. මිච්ඡාදිට්ඨිආදයො දුග්ගතිමග්ගත්තා මග්ගඬ්ඛානි.

18. දස්සනාදීසු චක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදීහි, යෙභුයොන තංසහිතසන්තානජ්ජෙවත්තියං ලිඬ්ඛාදීහි, ජීවනෙ ජීවන්තෙහි කම්මජරුපසම්පයුත්තධම්මෙහි, මනනෙ ජානනෙ සම්පයුත්තධම්මෙහි, සුඛිතාදිභාවෙ සුඛිතාදීහි සහජාතෙහි, සද්දභනාදීසු සද්දභනාදිවසජ්ජෙවත්තෙහි තෙහෙව, “අනඤ්ඤාතං ඤස්සාමි” ති පවත්තියං තථාපවත්තෙහි සහජාතෙහි, ආජානනෙ අඤ්ඤභාවිභාවෙ ච ආජානනාදිවසජ්ජෙවත්තෙහි සහජාතෙහි අත්තානං අනුචත්තාපෙත්තා ධම්මා ඉස්සරට්ඨෙත ඉන්ද්‍රියානි නාමානි ආහ “චක්ඛුන්ද්‍රිය”න්ත්‍යාදි. අට්ඨකථායං (විභ.

අවය. 219; විසුද්ධි. 2.525) පන අපරෙපි ඉන්දලිඬිගට්ටියාදයො ඉන්ද්‍රියට්ටියා චුත්තා. ජීවිතින්ද්‍රියන්ති රූපාරූපවසෙන දුට්ඨං ජීවිතින්ද්‍රියං. “අනමතග්ගෙ සංසාරෙ අනඤ්ඤාතං අමතං පදං, චතුසච්චධම්මමෙව වා ඤස්සාමී” ති එවමජ්ඣාසයෙන පටිපන්නස්ස ඉන්ද්‍රියං අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං. ආජානාති පට්ඨමග්ගෙන දිට්ඨමරියාදං අනතික්කමිත්වා ජානාති ඉන්ද්‍රියඤ්ඤාති අඤ්ඤන්ද්‍රියං. අඤ්ඤාතාවිනො චත්තාරි සච්චාති පටිච්ඡෙදානං ධීතස්ස අරහතො ඉන්ද්‍රියං අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං. ධම්මසරූපවිභාවනත්ථඤ්ඤානං පඤ්ඤන්ද්‍රියග්ගහණං, පුග්ගලජ්ඣාසයකිච්චවිසෙසවිභාවනත්ථං අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියාදීනං ගහණං.

එත්ථ ච සත්තපඤ්ඤත්තියා විසෙසනිස්සයත්තා අජ්ඣන්තිකායතනාති ආදිතො චුත්තාති, මනින්ද්‍රියං පන අජ්ඣන්තිකායතනභාවසාමඤ්ඤෙන එත්ථෙව චත්තබ්බමපි අරූපින්ද්‍රියෙහි සහ එකතො දස්සනත්ථං ජීවිතින්ද්‍රියානන්තරං චුත්තං, සායං පඤ්ඤත්ති ඉමෙසං වසෙන “ඉත්ථි පුරිසො” ති විභාගං ගච්ඡතිති දස්සනත්ථං තදනන්තරං භාවද්වයං, තයිමෙ උපාදින්නධම්මා ඉමස්ස වසෙන තිට්ඨන්තිති දස්සනත්ථං තතො පරං ජීවිතින්ද්‍රියං, සත්තසඤ්ඤිතො ධම්මපුඤ්ඤො පබන්ධවසෙන පචත්තමානො ඉමාහි වෙදනාහි සංකිලිස්සතිති දස්සනත්ථං තතො වෙදනාපඤ්ඤකං, තාහි පන විසුද්ධිකාමානං වොදානසම්භාරදස්සනත්ථං තතො සද්ධාදිපඤ්ඤකං, සම්භුතවොදානසම්භාරා ච ඉමෙහි විසුජ්ඣන්තිති විසුද්ධිජ්ජන්තා, නිට්ඨිතකිච්චා ච භොන්තිති දස්සනත්ථං අන්තෙ තීණි චුත්තාති. එත්තාවතා අධිජ්ජෙතත්ථසිද්ධිති අඤ්ඤෙසං අග්ගහණන්ති ඉදමෙතෙසං අනුක්කමෙන දෙසනාය කාරණන්ති අලමතිජ්ජපඤ්ඤවෙන.

19. අසද්ධියකොසජ්ජමාදඋද්ධච්චඅවිජ්ජාඅහිරිකඅනොත්තජ්ජසඬ්ඛාතෙහි පටිපක්ඛධම්මෙහි අකම්පියට්ඨෙන, සම්පයුත්තධම්මෙසු ටීරභාවෙන ච සද්ධාදීනි සත්ත බලානි, අහිරිකානොත්තජ්ජද්වයං පන සම්පයුත්තධම්මෙසු ටීරභාවෙනෙව.

20. අත්තාධිනජ්ජචත්තීනං පතිභුතා ධම්මා අධිපතී. “ජන්දවතො කිංනාම න සිජ්ඣති” ත්ඨාදිකං හි පුබ්බාහිසඬ්ඛාරූපනිස්සයං ලහිත්වා උජ්ජජ්ජමානෙ විත්තෙ ජන්දාදයො දුරභුතා සයං සම්පයුත්තධම්මෙ සාධයමානා හුත්වා පචත්තන්ති, තෙ ව තෙසං වසෙන පචත්තන්ති, තෙන තෙ අත්තාධිනානං පතිභාවෙන පචත්තන්ති. අඤ්ඤෙසං අධිපතිධම්මානං අධිපතිභාවනිවාරණවසෙන ඉස්සරියං අධිපතිතා. සන්තෙසුපි ඉන්ද්‍රියන්තරෙසු කෙවලං දස්සනාදිසු චක්ඛවිඤ්ඤාණාදීහි අනුචත්තාපනමත්තං ඉන්ද්‍රියතාති අයං අධිපතිඉන්ද්‍රියානං විසෙසො.

21. ඔජට්ඨමකරූපාදයො ආහරන්තිති ආහාරා. කබලීකාරාභාරො හි ඔජට්ඨමකරූපං ආහරති, එස්සාභාරො තිස්සො වෙදනා, මනොසඤ්ඤවෙනනාභාරසඬ්ඛාතං කුසලාකුසලකම්මං තීසු භවෙසු පටිසන්ධිං. විඤ්ඤාණාභාරසඬ්ඛාතං පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණං සහජාතනාමරූපෙආහරති, කිඤ්ඤාපි

සකසකපව්වයුප්පන්නෙ ආහරන්තා අඤ්ඤෙපි අත්ථි. අප්ඤ්ඤාත්තිකසන්තතියා පන විසෙසපව්වයන්තා ඉමෙයෙව චන්තාරො “ආහාරා” ති චුත්තා.

කබ්ලිකාරාහාරහක්ඛානඤ්ඤි සත්තානං රූපකායස්ස කබ්ලිකාරාහාරො විසෙසපව්වයො කම්මාදිජනිතස්සපි තස්ස කබ්ලිකාරාහාරූපත්ථම්හබ්ලෙනෙව දසවස්සාදිජපවත්තිසම්භවතො. තථා හෙස “ධාති විය කුමාරස්ස, උපත්ථම්හනකයන්තං විය ගෙහස්සා” ති චුත්තො. එස්සොපි සුඛාදිචත්ථුභුතං ආරම්මණං චුසන්තොයෙව සුඛාදිවෙදනාපවත්තනෙන සත්තානං ධීතියා පව්වයො හොති. මනොසඤ්ඤෙතනා කුසලාකුසලකම්මවසෙන ආයුහමානායෙව හවුලුලනිජ්ඣාදනතො සත්තානං ධීතියා පව්වයො හොති. විඤ්ඤාණං විජානන්තමෙව නාමරූපජ්ජවත්තනෙන සත්තානං ධීතියා පව්වයො හොතීති එවමෙතෙයෙව අප්ඤ්ඤාත්තිකසන්තානස්ස විසෙසපව්වයන්තා “ආහාරා” ති චුත්තා, එස්සාදීනං දුතියාදිභාවො දෙසනාක්කමතො, න උජ්ජත්තික්කමතො.

26. පඤ්ඤවිඤ්ඤාණානං විතක්කචිරහෙන ආරම්මණෙසු අහිනිපාතමත්තත්තා තෙසු විජ්ජමානානිපි උපෙක්ඛාසුබ්දුක්ඛානි උපනිජ්ඣානාකාරස්ස අභාවතො ඤානඤ්ඤානෙව න උද්ධටානි. “විතක්කපච්ඡිමකං හි ඤානඤ්ඤ” ත්ති චුත්තං. ද්විපඤ්ඤවිඤ්ඤාණමනොධාතුත්තිකසන්තීරණත්තිකවසෙන සොළසවිත්තෙසු විරියභාවතො තත්ථ විජ්ජමානොපි සමාධි බලභාවං න ගච්ඡති. “විරියපච්ඡිමකං බල” ත්ති හි චුත්තං. තථා අට්ඨාරසාහෙතුකෙසු හෙතුචිරහතො මග්ගඤ්ඤානි න ලබ්භන්ති. “හෙතුපච්ඡිමකං මග්ගඤ්ඤ” ත්ති (ධ. ස. අට්ඨ. 438) හි චුත්තත්ති ඉමමත්ථං මනසි නිධායාහ “ද්විපඤ්ඤවිඤ්ඤාණෙසු” ත්තාදි. ඤානඤ්ඤානි න ලබ්භන්තීති සම්බන්ධො.

27. අධිමොක්ඛචිරහතො විචිකිච්ඡාවිත්තෙ එකග්ගතා විත්තට්ඨිතිමත්තං, න පන මිච්ඡාසමාධිසමාධිත්ථියසමාධිබලවොහාරං ගච්ඡතීති ආහ “තථා විචිකිච්ඡාවිත්තෙ” ත්තාදි.

28. ද්විහෙතුකතිහෙතුකග්ගහණෙන එකහෙතුකෙසු අධිපතීනං අභාවං දස්සෙති. ජවනෙස්වෙචාති අවධාරණං ලොකියවිපාකෙසු අධිපතීනං අසම්භවදස්සනත්ථං. න හි තෙ ඡන්දාදීනි පුරක්ඛත්ථා පවත්තන්ති. විමංසාධිපතීනො ද්විහෙතුකජවනෙසු අසම්භවතො විත්තාහිසඛ්ඛාරූපනිස්සයස්ස ව සම්භවානුරූපතො ලබ්භමානතං සන්ධායාහ “යථාසම්භව” ත්ති. එකොව ලබ්භති, ඉතරථා අධිපතීභාවායොගතො, තෙනෙව හි හගචතා “හෙතු හෙතුසම්පයුත්තකානං ධම්මානං හෙතුපව්වයෙන පව්වයො” ත්තාදීනා (පට්ඨා. 1.1.1) හෙතුපව්වයනිද්දෙසෙ විය “අධිපතී අධිපතීසම්පයුත්තකාන” ත්තාදීනා අවත්ථා “ඡන්දාධිපති ඡන්දසම්පයුත්තකාන” ත්තාදීනා (පට්ඨා. 1.1.3) එකකාධිපතිවසෙනෙව අධිපතීපව්වයො උද්ධටො.

29. වත්ථුතො ධම්මවසෙන හෙතුධම්මා ඡ, ඤානඤ්ඤානි පඤ්ච

සොමනස්සදොමනස්සුපෙක්ඛානං වෙදනාවසෙන එකතො ගහිතත්තා, මග්ගඤ්ඤානි මච්ඡාසඤ්ඤානි පච්චාසාමසමාධිතං විතක්ඛවීරියවිත්තෙකග්ගතාසභාවෙන සම්මාසඤ්ඤානි පච්චාසාමසමාධිතං ගහිතත්තා. ඉන්ද්‍රියධම්මා සොළස පඤ්චන්තං වෙදනිත්තියානං වෙදනාසාමඤ්ඤාන, තිණ්ණං ලොකුත්තරිත්තියානං පඤ්ඤිත්තියස්ස ච ඤාණසාමඤ්ඤාන එකතො ගහිතත්තා, රූපාරූපච්චිත්තියානඤ්ච විසුං ගහිතත්තා, බලධම්මා පන යථාච්චත්තනසෙනෙව නව ඊරිතා, අධිපතිධම්මා වත්තාරො චුත්තා, ආභාරා තථා වත්තාරො චුත්තාති කුසලාදිහි තිහි සමාකිණ්ණො තතොයෙව මිස්සකසඤ්ඤාන ඵලංනාමකො සඤ්ඤාන සත්තධා චුත්තො. එත්ථ ච –

පඤ්චසඤ්ඤානි පඤ්ඤා, වායාමෙකග්ගතා පන;
චතුසඤ්ඤානි විත්තං, සති වෙච තිසඤ්ඤාන.

සඤ්ඤාපො වෙදනා සද්ධා, දුක්ඛසඤ්ඤාන මනා;
එකෙකසඤ්ඤාන සෙසා, අට්ඨවිසති භාසිතා.

මිස්සකසඤ්ඤානවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

බොධිපක්ඛියසඤ්ඤානවණ්ණනා

30. පට්ඨානීති පට්ඨානං, අසුභග්ගණාදිවසෙන අනුපවිසිත්වා

කායාදිආරම්මණෙ පවත්තනීත්තාත්ථො, සතියෙව පට්ඨානං සතිපට්ඨානං. තං පන කායවෙදනාවිත්තධම්මෙසු අසුභදුක්ඛානිච්චානත්තාකාරග්ගණවසෙන, සුභසුඛනිච්චඅත්තසඤ්ඤාවිපල්ලාසප්පහානවසෙන ච චතුබ්බිධන්ති චුත්තං “වත්තාරො සතිපට්ඨානා”ති. කුච්ඡිතානං කෙසාදීනං ආයොති කායො, සරීරං, අස්සාසපස්සාසානං චා සමුහො කායො, තස්ස අනුපස්සනා පරිකම්මවසෙන, විපස්සනාවසෙන ච සරණං කායානුපස්සනා. දුක්ඛදුක්ඛවිපරිණාමදුක්ඛසඤ්ඤානදුක්ඛභූතානං වෙදනානං වසෙන අනුපස්සනා වෙදනානුපස්සනා. තථා සරාගමග්ගතාදිවසෙන සම්පයොගභූමිහෙදෙන හින්තස්සෙව විත්තස්ස අනුපස්සනා විත්තානුපස්සනා. සඤ්ඤාසඤ්ඤානං ධම්මානං හින්තලක්ඛණානමෙව අනුපස්සනා ධම්මානුපස්සනා.

31. සම්මා පදහන්ති එතෙනාති සම්මජ්ජධානං, වායාමො. සො ච කිච්චහෙදෙන

චතුබ්බිධොති ආහ “වත්තාරො සම්මජ්ජධානා”තාදි.
අසුභමනසිකාරකම්මට්ඨානානුසුඤ්ඤානදිවසෙන වායමනං වායාමො.
භීයොභාවායාති අභිචුද්ධියා.

32. ඉජ්ඣති අධිට්ඨානාදිකං එතායාහි ඉද්ධි, ඉද්ධිවිධඤාණං ඉද්ධියා පාදො

ඉද්ධිපාදො, ඡන්දොයෙව ඉද්ධිපාදො ඡන්දිද්ධිපාදො.

35. බුද්ධකීර්ති බොධි, ආරද්ධවිපස්සකතො පටියාය යොගාවචරො. යාය වා සො සතිආදිකාය ධම්මසාමග්ගියා බුද්ධකීර්ති සච්චානි පටිච්ඡේදකී, කිලෙසනිද්දාතො වා වුට්ඨානි, කිලෙසසඬිකොවාභාවතො වා මග්ගඵලජ්ජනනියා විකසනි, සා ධම්මසාමග්ගී බොධි, තස්ස බොධිස්ස, තස්සා වා බොධියා අභිගභුතා කාරණභුතානි බොජ්ඣකිභිගා, තෙ පන ධම්මවසෙන සත්තවිධානි ආහ
“සතිසම්බොජ්ඣකිභිගො”ත්‍යාදි. සතියෙව සුන්දරො බොජ්ඣකිභිගො, සුන්දරස්ස වා බොධිස්ස, සුන්දරාය වා බොධියා අභිගොති **සතිසම්බොජ්ඣකිභිගො**. ධම්මෙ විචිනානි උපපරික්ඛතීති ධම්මවිචයො, විපස්සනාපඤ්ඤා. උපෙක්ඛානි ඉධ තත්‍රමජ්ඣන්තුපෙක්ඛා.

40. “සත්තධා තත්ථ සඬිගහො”ති වත්චාන පුන තං දස්සෙතුං
“සඬිකජ්ජපස්සද්ධි වා”ත්‍යාදි වුත්තං. තත්ථ චීරියං නවට්ඨානං
සම්මජ්ජධානවතුක්කචීරියද්ධිපාදචීරියන්ද්‍රියචීරියබලසම්බොජ්ඣකිභිගසම්මාවායාමච
සෙන නවකිච්චත්තා, සති අට්ඨට්ඨානා
සතිපට්ඨානවතුක්කසතින්ද්‍රියසතිබලසතිසම්බොජ්ඣකිභිගසම්මාසතිචසෙන
අට්ඨකිච්චත්තා. සමාධි වතුට්ඨානො
සමාධින්ද්‍රියසමාධිබලසමාධිසම්බොජ්ඣකිභිගසම්මාසමාධිචසෙන වතුකිච්චත්තා,
පඤ්ඤා පඤ්චට්ඨානා
විමංසිද්ධිපාදපඤ්ඤන්ද්‍රියපඤ්ඤාබලධම්මවිචයසම්බොජ්ඣකිභිගසම්මාදිට්ඨිචසෙන
පඤ්චකිච්චත්තා, සද්ධා ද්විට්ඨානා සද්ධින්ද්‍රියසද්ධාබලචසෙන ද්විකිච්චත්තා. එසො
උත්තමානං බොධිපක්ඛියභාවෙන විසිට්ඨානං සත්තනිංස ධම්මානං පචරො
උත්තමො විභාගො.

41. ලොකුත්තරෙ අට්ඨවිධෙපි සබ්බෙ සත්තනිංස ධම්මා හොන්ති,
සඬිකජ්ජපිතියො න වා හොන්ති, දුතියජ්ඣානිකෙ සඬිකජ්ජස්ස,
වතුත්ථපඤ්චමජ්ඣානිකෙ පීතියා ව අසම්භවතො න හොන්ති වා, ලොකියෙපි
චිත්තෙ සීලවිසුද්ධාදි ජබ්බිසුද්ධිපචත්තියං යථායොගං තංතංකිච්චස්ස අනුරූපචසෙන
කෙචි කත්ථවි විසුං විසුං හොන්ති, කත්ථවි න වා හොන්ති.

බොධිපක්ඛියසඬිගහවණ්ණනා නිට්ඨිතා.
සබ්බසඬිගහවණ්ණනා

42. අතීතානාගතපච්චුජ්ජනනාදිහෙදහින්නා තෙ තෙ සභාගධම්මා එකජ්ඣං
රාසට්ඨෙත ඛන්ධා. තෙනාහ භගවා – “තදෙකජ්ඣං අභිසංයුහින්වා අභිසඬිචිත්තවා
අයං වුච්චති රූපක්ඛන්ධො”ත්‍යාදි (විභ. 2), තෙ පනෙතෙ ඛන්ධා
භාජනභොජනඛාසඤ්ජනහත්තකාරකභුඤ්ජකවිකජ්ජපචසෙන පඤ්චෙච වුත්තාති ආහ
“රූපක්ඛන්ධො”ත්‍යාදි. රූපඤ්ඤි වෙදනානිස්සයත්තා භාජනට්ඨානියං, වෙදනා
භුඤ්ජිතබ්බත්තා භොජනට්ඨානියා, සඤ්ඤා වෙදනාස්සාදලාභහෙතුත්තා
ඛාසඤ්ජනට්ඨානියා, සඬිබාරා අභිසඬිබරණතො හත්තකාරකට්ඨානියා, විඤ්ඤාණං

උපභුක්ෂකත්තා භුක්ෂකට්ඨානියං. එත්තාවතා ව අධිජපෙනත්ථසිද්ධිති පඤ්චෙව චුත්තා. දෙසනාක්කමෙපි ඉදමෙව කාරණං යත්ථ භුක්ෂති, යඤ්ච භුක්ෂති, යෙන ච භුක්ෂති, යො ච භොජකො, යො ච භුක්ෂිතා, තෙසං අනුක්කමෙන දස්සෙතුකාමත්තා.

43. උපාදානානං ගොවරා ඛන්ධා උපාදානක්ඛන්ධා, තෙ පන

උපාදානවිසයභාවෙන ගහිතා රූපාදයො පඤ්චෙවාති චුත්තං

“රූපුපාදානක්ඛන්ධො”ත්තාදි. සබ්බසභාගධම්මසඬ්ඛනත්ථං හි සාසවා, අනාසවාපි ධම්මා අවිසෙසතො “පඤ්චක්ඛන්ධා”ති දෙසිතා. විපස්සනාභූමිසන්දස්සනත්ථං පන සාසවාච “උපාදානක්ඛන්ධා”ති. යථා පනෙත්ථ වෙදනාදයො සාසවා, අනාසවා ච, න එවං රූපං, එකන්තකාමාවචරත්තා. සභාගරාසිවසෙන පන තං ඛන්ධෙසු දෙසිතං, උපාදානියභාවෙන, පන රාසිවසෙන ච උපාදානක්ඛන්ධෙසුති දට්ඨබ්බං.

44. ආයතන්ති එත්ථ තංතංද්වාරාරම්මණා විත්තවෙනසිකා තෙන තෙන

කිච්චෙන සට්ඨෙත්ති වායමන්ති, ආයභුතෙ වා තෙ ධම්මෙ එතානි තනොන්ති විත්ථාරෙන්ති, ආයතං වා සංසාරදුක්ඛං නයන්ති පවත්තෙන්ති, චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං කාරණභූතානීති වා ආයතනානි. අපිච ලොකෙ නිවාසආකරසමොසරණසඤ්ජාතිට්ඨානං “ආයතන”න්ති චුච්චති, තස්මා එතෙපි තංතංද්වාරිකානං, තංතදාරම්මණානඤ්ච චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං නිවාසට්ඨානතාය, තෙසමෙව ආකිණ්ණභාවෙන පවත්තානං ආකරට්ඨානතාය, ද්වාරාරම්මණතො සමොසරන්තානං සමොසරණට්ඨානතාය, තත්ථෙච උජ්ජප්පන්තානං සඤ්ජාතිට්ඨානතාය ච ආයතනානි. තානි පන ද්වාරභූතානි අජ්ඣක්තිකායතනානි ඡ, ආරම්මණභූතානි ච බාහිරායතනානි ඡාති ද්වාදසවිධානීති ආහ “චක්ඛායතන”න්තාදි. චක්ඛු ච තං ආයතනඤ්චාති චක්ඛායතනං. එවං සෙසෙසුපි.

එත්ථ අජ්ඣක්තිකායතනෙසු සනිදස්සනසජ්ජපටිසාරම්මණත්තා චක්ඛායතනං විභූතන්ති තං පයමං චුත්තං, තදනන්තරං අනිදස්සනසජ්ජපටිසාරම්මණානි ඉතරානි, තත්ථාපි අසම්පත්තග්ගාහකසාමඤ්ඤෙන චක්ඛායතනානන්තරං සොතායතනං චුත්තං, ඉතරෙසු සීසතරං ආරම්මණග්ගහණසමත්ථත්තා සාතායතනං පයමං චුත්තං. පුරතො යපිතමත්තස්ස හි භොජනාදිකස්ස ගන්ධො වාතානුසාරෙන සාතෙ පටිභඤ්ඤති, තදනන්තරං පන පදෙසචුත්තිසාමඤ්ඤෙන ජීවිභායතනං චුත්තං, තතො සබ්බට්ඨානිකං කායායතනං, තතො පඤ්චන්තම්පි ගොවරග්ගහණසමත්ථං මනායතනං, යථාචුත්තානං පන අනුක්කමෙන තෙසං තෙසං ආරම්මණානි රූපායතනාදීනි චුත්තානි.

45. අත්තනො සභාවං ධාරෙන්තීති ධාතුයො. අථ වා යථාසම්භවං

අනෙකජ්ජකාරං සංසාරදුක්ඛං විදහන්ති, භාරභාරෙහි විය ච භාරො සත්තෙහි ධියන්ති ධාරියන්ති, අවසවත්තනතො දුක්ඛවිධානමත්තමෙව චෙතා, සත්තෙහි ච සංසාරදුක්ඛං අනුවිධියති එතාහි, තථාවිහිතඤ්ච එතාස්චෙව මීයති යපියති,

රසසොභිතාදිසරීරාවයවධාතුයො විය, හරිතාලමනොසීලාදිසෙලාවයවධාතුයො විය ව ඤෙයාාවයවභූතා වාති ධාතුයො. යථාහු –

“විදහති විධානඤ්ච, ධියතෙ ච විධියතෙ;
එතාය ධියතෙ එත්ථ, ඉති වා ධාතුසම්මතා;
සරීරසෙලාවයව-ධාතුයො විය ධාතුයො” ති.

තා පන මනායතනං සත්තවිඤ්ඤාණධාතුවසෙන සත්තධා හින්දිත්වා අවසෙසෙහි එකාදසායතනෙහි සහ අට්ඨාරසධාතූ වුත්තාති ආහ “චක්ඛුධාතූ”තයාදි. කමකාරණං වුත්තනෙයෙන දට්ඨබ්බං.

46. අරියකරත්තා අරියානි, තච්ඡභාවතො සච්චානීති අරියසච්චානි. ඉමානි හි චත්තාරො පටිපන්නකෙ, චත්තාරො ඵලට්ඨෙති අට්ඨඅරියපුග්ගලෙ සාධෙත්ති අසති සච්චප්පට්ඨෙධෙ තෙසං අරියභාවානුපගමනතො, සති ච තස්මිං එකන්තෙන තඛිභාවුපගමනතො ච. දුක්ඛසමුදයනිරොධමග්ගානමෙව පන යථාක්කමං බාධකත්තං පහවත්තං නිස්සරණත්තං නියානිකත්තං, නාඤ්ඤෙසං, බාධකාදිභාවොයෙව ච දුක්ඛාදීනං, න අබාධකාදිභාවො, තස්මා අඤ්ඤත්ථාභාවතත්ථබ්බාපිතාසඛිබාතෙන ලක්ඛණෙන එතානි තච්ඡානී. තෙනාහු පොරාණා –

“බොධානුරූපං චත්තාරො, ඡින්දන්තෙ චතුරො මලෙ;
බීණදොසෙ ච චත්තාරො, සාධෙත්තාරියපුග්ගලෙ.

“අඤ්ඤත්ථ බාධකත්තාදි, න හි එතෙහි ලබ්භති;
නාබාධකත්තමෙතෙසං, තච්ඡානෙතානිචෙතතො” ති.

අරියානං වා සච්චානි තෙහි පටිච්ඡෙධිකම්මත්තා, අරියස්ස වා සම්මාසම්බුද්ධස්ස සච්චානි තෙන දෙසිතත්තාති අරියසච්චානි. තානි පන සංකිලිට්ඨාසංකිලිට්ඨඵලහෙතුවසෙන චතුබ්බධානීති ආහ “චත්තාරි අරියසච්චානී”තයාදි. තත්ථ කුච්ඡිතත්තා, තුච්ඡත්තා ච දුක්ඛං. කම්මාදිපච්චයසන්තිට්ඨානෙ දුක්ඛුප්පත්තිනිමිත්තතාය සමුදයො සමුදෙති එතස්මා දුක්ඛත්ති කත්වා, දුක්ඛස්ස සමුදයො දුක්ඛසමුදයො. දුක්ඛස්ස අනුප්පාදනිරොධො එත්ථ, එතෙනාති වා දුක්ඛනිරොධො. දුක්ඛනිරොධං ගච්ඡති, පටිපඡ්ඡන්ති ච තං එතායාති දුක්ඛනිරොධගාමීනිපටිපදා.

47. චෙතසිකානං, සොළසසුබුමරූපානං, නිබ්බානස්ස ච වසෙන එකුනසත්තති ධම්මා ආයතනෙසු ධම්මායතනං, ධාතුසු ධම්මධාතූති ච සඛිබං ගච්ඡන්ති.

49. සෙසා චෙතසිකානි වෙදනාසඤ්ඤාහි සෙසා පඤ්ඤාස චෙතසිකා. කස්මා පන වෙදනාසඤ්ඤා විසුං කතාති? වට්ටධම්මෙසු අස්සාදතදුපකරණභාවතො. තෙභූමකධම්මෙසු හි අස්සාදවසප්පචත්තා වෙදනා, අසුභෙ

සුභාදිසඤ්ඤාවිපල්ලාසවසෙන ච තස්සා තදාකාරජ්ජවත්තීති තදුපකරණභූතා සඤ්ඤා, තස්මා සංසාරස්ස පධානභෙතුතාය එතා විනිභූජ්ජිත්වා දෙසිතාති. චුත්තඤ්ඤෙනං ආචරියෙන -

“වට්ඨමමෙසු අස්සාදං, තදස්සාදුපසෙවනං;
විනිභූජ්ජ නිදස්සෙතුං, ඛන්ධද්වයමුදාහට්” ත්ති. (නාම. පරි. 649);

50. නනු ච ආයතනධාතුසු නිබ්බානං සඬගහිතං, ඛන්ධෙසු කස්මා න සඬගහිතත්ති ආහ “භෙදාභාවෙනා” ත්වාදි. අතීතාදිභෙදහින්නානඤ්ඤි රාසට්ඨෙයන ඛන්ධවොභාරොති නිබ්බානං භෙදාභාවතො ඛන්ධසඬගහතො නිස්සට්ඨං, විනිමුත්තත්තාත්ථො.

51. ඡන්තං ද්වාරානං, ඡන්තං ආරම්මණානඤ්ච භෙදෙන ආයතනානි ද්වාදස භවත්ති, ඡන්තං ද්වාරානං ඡන්තං ආරම්මණානං තදුභයං නිස්සාය උජ්ජන්තානං තත්තකානමෙව විඤ්ඤාණානං පරියායෙන කමෙන ධාතුයො අට්ඨාරස භවත්ති.

52. තිස්සො භූමියො ඉමස්සාති තිභූමං, තිභූමංයෙව තෙභූමකං. චත්තති එත්ථ කම්මං, තබ්බිපාකො වාති වට්ඨං. තණ්හාති කාමතණ්හාදිවසෙන තිව්ධා, පුන ඡළාරම්මණවසෙන අට්ඨාරසව්ධා, අතීතානාගතපච්චුජ්ජන්තවසෙන චතුපඤ්ඤාසව්ධා, අජ්ඣත්තිකබාහිරවසෙන අට්ඨසතජ්ජභෙදා තණ්හා. කස්මා පන අඤ්ඤෙසුපි දුක්ඛභෙතුසු සන්තෙසු තණ්හායෙව සමුදයොති චුත්තාති? පධානකාරණත්තා. කම්මවිචිත්තතාභෙතුභාවෙන, හි කම්මසභායභාවූපගමනෙන ච දුක්ඛවිචිත්තතාකාරණත්තා තණ්හා දුක්ඛස්ස විසෙසකාරණත්ති. මග්ගො දුක්ඛතිරොධගාමීනිපට්ඨපදානාමෙන චුත්තො මග්ගො ලොකුත්තරො මතොති මග්ගොති පුන මග්ගග්ගහණං යොජෙතබ්බං.

53. මග්ගයුත්තා අට්ඨඬිගිකවිනිමුත්තා සෙසා මග්ගසම්පයුත්තා එස්සාදයො එලඤ්චෙව සසම්පයුත්තත්ති එතෙ චතුහි සච්චෙහි විනිස්සට්ඨා විනිග්ගතා නිජ්ජරියායතො, පරියායතො පන අඤ්ඤාතාවිත්ථියනිද්දෙසෙපි “මග්ගඬිගං මග්ගපරියාපන්ත” ත්ති (ධ. ස. 555) චුත්තත්තා එලධම්මෙසු සම්මාදිට්ඨාදීනං මග්ගසච්චෙ, ඉතරෙසඤ්ච මග්ගඑලසම්පයුත්තානං සඬබාරදුක්ඛසාමඤ්ඤෙන දුක්ඛසච්චෙ සඬගහො සක්කා කාතුං. එවඤ්ඤි සති සච්චදෙසනායපි සබ්බසඬගාහිකතා උපපන්තා හොති. කස්මා පනෙනෙ ඛන්ධාදයො බහු ධම්මා චුත්තාති? හගචතාපි තථෙව දෙසිතත්තා. හගචතාපි කස්මා තථා දෙසිතාති? තිව්ධසත්තානුග්ගහස්ස අධිජ්ජෙතත්තා. නාමරූපතදුභයසම්මුල්ලභවසෙන හි තික්ඛනාහිතික්ඛමුදිත්ථියවසෙන, සඬබ්බිත්තමජ්ඣමවිත්ථාරරූච්චවසෙන ච තිව්ධා සත්තා. තෙසු නාමසම්මුල්ලභානං ඛන්ධග්ගහණං නාමස්ස තත්ථ චතුධා විභත්තත්තා, රූපසම්මුල්ලභානං ආයතනග්ගහණං රූපස්ස තත්ථ අඬ්චෙඨකාදසධා විභත්තත්තා, උභයමුල්ලභානං ධාතුග්ගහණං උභයෙසම්පි තත්ථ විත්ථාරතො විභත්තත්තා, තථා තික්ඛිත්ථියානං, සඬබ්බිත්තරූච්චිකානඤ්ච ඛන්ධාග්ගහණන්තාදි යොජෙතබ්බං. තං

පනෙතනං තිවිධම්පි පවත්තිනිවත්තිතදුභයහෙතුවසෙන දිට්ඨිමෙව උපකාරාවහං. නො අඤ්ඤාපාති සච්චග්ගහණන්ති දිට්ඨිබ්බං.

සබ්බසඬ්ගහවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති අභිධම්මත්ථවිභාවිනියා නාම අභිධම්මත්ථසඬ්ගහවණ්ණනාය

සමුච්චයපරිච්ඡේදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. පච්චයපරිච්ඡේදවණ්ණනා

1. ඉදානි යථාචුත්තනාමරුපධම්මානං පටිච්චසමුප්පාදපට්ඨානනයවසෙන පච්චයෙ දස්සෙතො “යෙස”න්තයාදි ආරද්ධං. යෙසං පච්චයෙහි සඬ්ඛතත්තා සඬ්ඛතානං පච්චයුප්පන්තධම්මානං යෙ පච්චයධම්මා යථා යෙනාකාරෙන පච්චයා ධීනියා, උප්පත්තියා ව උපකාරකා, තං විභාගං තෙසං පච්චයුප්පන්තානං, තෙසං පච්චයානං, තස්ස ව පච්චයාකාරස්ස පහෙදං ඉහ ඉමස්මිං සමුච්චයසඬ්ගහානන්තරෙ යානෙ යථාරහං තංතංපච්චයුප්පන්තධම්මෙ සති තංතංපච්චයානං තංතංපච්චයභාවාකාරානුරූපං ඉදානි පවක්ඛාමීති යොජනා.

2. තත්ථ පච්චයසාමග්ගිං පටිච්ච සමං ගන්ත්වා එලානං උප්පාදො එතස්මාති පටිච්චසමුප්පාදො, පච්චයාකාරො. නානප්පකාරානි යානානි පච්චයා එත්ථාතයාදිනා පට්ඨානං, අනන්තනයසමන්තපට්ඨානමභාපකරණං, තත්ථ දෙසිතන යො පට්ඨානනයො.

3. තත්ථාති තෙසු ද්වීසු නයෙසු. තස්ස පච්චයධම්මස්ස භාවෙන භවනසීලස්ස භාවො තඬ්භාවභාවීභාවො, සොයෙව ආකාරමත්තං, තෙන උපලක්ඛිතො තඬ්භාවභාවීභාවාකාරමත්තොපලක්ඛිතො. එතෙනෙව තදභාවාභාවාකාරමත්තොපලක්ඛිතතාපි අත්ථතො දස්සිතා හොති. අන්වයඛ්‍යතිරෙකවසෙන හි පච්චයලක්ඛණං දස්සෙතබ්බං. තෙනාහ භගවා – “ඉමස්මිං සති ඉදං හොති, ඉමස්සුප්පාදා ඉදමුප්පජ්ජති. ඉමස්මිං අසති ඉදං න හොති, ඉමස්ස නිරොධා ඉදං නිරුජ්ඣති” ති (ම. නි. 1.404, 406; සං. නි. 2.21; උදා. 1, 2). පටිච්ච එලං එති එතස්මාති පච්චයො. තිට්ඨති එලං එත්ථ තදායත්තචුත්තිතායාති ධීනි, ආභච්ච විසෙසෙත්වා පවත්තා පච්චයසඬ්ඛතා ධීනි ආභච්චපච්චයට්ඨිති. පටිච්චසමුප්පාදනයො හි තඬ්භාවභාවීභාවාකාරමත්තං උපාදාය පවත්තත්තා හෙතාදිපච්චයනියමවිසෙසං අනපෙක්ඛිත්වා අවිසෙසතොව පවත්තති, අයං පන හෙතාදිතංතංපච්චයානං තස්ස තස්ස ධම්මන්තරස්ස තංතංපච්චයභාවසාමන්ථියාකාරවිසෙසං උපාදාය විසෙසෙත්වා පවත්තොති ආභච්චපච්චයට්ඨිතිමාරඬ්භ පචුච්චතීති. කෙච්ච පන “ආභච්ච කණ්ඨතාලුආදීසු පහරිත්වා චුත්තා ධීනි ආභච්චපච්චයට්ඨිති” ති වණ්ණෙණන්ති. තං පන සවනමත්තෙනෙව තෙසං අවහසිතබ්බවචනතං පකාසෙති. න හි

පටිච්චසමුප්පාදනායො, අඤ්ඤා වා කොච්චි නායො කණ්ඨතාලුආදීසු අනාභච්ච දෙසෙත්තුං සක්කාති. වොමීස්සෙත්වාති පට්ඨානනායමිපි පටිච්චසමුප්පාදෙයෙව පක්ඛිපිත්වා තඛ්භාවභාවීභාවෙන හෙතාදිපච්චයවසෙන ව මිස්සෙත්වා ආචරියා සඛිගහකාරාදෙයො පපඤ්චෙන්ති විත්ථාරෙන්ති, මයං පන විසුං විසුංයෙව දස්සයිස්සාමාත්‍යධිප්පායො.

පටිච්චසමුප්පාදනායවණ්ණනා

4. න විජානාතීති අවිජ්ජා, අවින්දියං වා කායදුච්චරිතාදිං වින්දති පටිලහති, වින්දියං වා කායසුචරිතාදිං න වින්දති, වෙදිතඛිඛං වා චතුසච්චාදිකං න විදිතං කරොති, අවිජ්ජමානෙ වා ජවාපෙති, විජ්ජමානෙ වා න ජවාපෙතීති අවිජ්ජා, චතුසු අරියසච්චෙසු පුබ්බන්තාදීසු චතුසු අඤ්ඤාණස්සෙතං නාමං. අවිජ්ජා එව පච්චයො අවිජ්ජාපච්චයො. තතො අවිජ්ජාපච්චයා සඛිඛතමහිසඛිඛරොන්තීති සඛිඛාරා, කුසලාකුසලකම්මානි. තෙ තිවිධා පුඤ්ඤාහිසඛිඛාරො අපුඤ්ඤාහිසඛිඛාරො ආනෙඤ්ජාහිසඛිඛාරොති. තත්ථකාමරූපාවචරා තෙරස කුසලවෙනනා පුඤ්ඤාහිසඛිඛාරො, ද්වාදස අකුසලවෙනනා අපුඤ්ඤාහිසඛිඛාරො, චතස්සො ආරූප්පවෙනනා ආනෙඤ්ජාහිසඛිඛාරොති එවමෙතා එකුනතිංස වෙනනා සඛිඛාරා නාම. පටිසන්ධිවසෙන එකුනච්චිසතිවිධං, පවත්තිවසෙන ද්වත්තිංසවිධං විජාකච්චිතං විඤ්ඤාණං නාම. නාමඤ්ච රූපඤ්ච නාමරූපං. තත්ථ නාමං ඉධ වෙදනාදික්ඛන්ධත්තයං, රූපං පන භුතූපාදායහෙදතො දුට්ඨං කම්මසමුට්ඨානරූපං, තදුභයමිපි ඉධ පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණසභගන්තී දට්ඨඛිඛං. නාමරූපපච්චයාති එත්ථ නාමඤ්ච රූපඤ්ච නාමරූපඤ්ච නාමරූපන්ති සරූපෙකසෙසො වෙදිතඛිඛො. චක්ඛාදීනි ඡ අජ්ඣත්තිකායතනානි, කෙසඤ්චි මතෙන රූපාදීනි ඡ ඛාහිරායතනානිපි වා ආයතනං නාම. ඡ ආයතනානි ච ඡට්ඨායතනඤ්ච සලායතනං. චක්ඛුසම්ඵස්සාදිවසෙන ඡද්චාරිකො ඵස්සො ඵස්සො නාම. සුඛදුක්ඛුපෙක්ඛාවසෙන තිවිධා වෙදනා.

කාමතණ්ණා භවතණ්ණා විභවතණ්ණාති තිවිධා තණ්ණා. ඡළාරම්මණාදිවසෙන පන අට්ඨසතප්පහෙදා හොන්ති කාමුපාදානාදිවසෙන චත්තාරි උපාදානානි. එත්ථ ච දුබ්බලා තණ්ණා තණ්ණා නාම, ඛලවතී උපාදානං. අසම්පත්තවිසයපත්ථනා වා තණ්ණා තමසි වොරානං හත්ථප්පසාරණං විය, සම්පත්තවිසයග්ගහණං උපාදානං වොරානං හත්ථප්පත්තස්ස ගහණං විය. අප්පිච්ඡතාපටිපක්ඛා තණ්ණා, සන්තොසප්පටිපක්ඛං උපාදානං. පරියෙසනදුක්ඛමූලං තණ්ණා, ආරක්ඛදුක්ඛමූලං උපාදානන්ති අයමෙතෙසං විසෙසො. කම්මභවො උපපත්තිභවොති දුට්ඨො භවො. තත්ථ පඨමො භවති එතස්මා එලන්ති භවො, සො කාමාවචරකුසලාකුසලාදිවසෙන එකුනතිංසවිධො. දුතියො පන භවතීති භවො, සො කාමභවාදිවසෙන නච්චිධො. උපාදානපච්චයා භවොති චෙත්ථ උපපත්තිභවොපි අධිප්පෙතො. භවපච්චයා ජාතීති කම්මභවොච. සො හි ජාතියා පච්චයො හොති, න ඉතරො. සො හි පඨමාහිනිඛිඛත්තක්ඛන්ධසභාවො ජාතියෙව, න ච තදෙව තස්ස කාරණං යුත්තං. තෙසං තෙසං සත්තානං තංතංගතිආදීසු අත්තභාවපටිලාභො ජාති. තථානිඛිඛත්තස්ස

ව අත්තභාවස්ස පුරාණභාවො ජරා. එතස්සෙව එකභවපරිච්ඡින්නස්ස පරියොසානං මරණං. ඤාතිත්තසනාදීහි චුට්ඨස්ස චිත්තසන්තාපො සොකො. තස්සෙව වච්ඡලාපො පරිදෙවො. කායිකදුක්ඛවෙදනා දුක්ඛං. මානසිකදුක්ඛවෙදනා දොමනස්සං. ඤාතිත්තසනාදීහි චුට්ඨස්ස අධිමත්තවෙතොදුක්ඛජ්ජභාවිතො භූසො ආයාසො උපායාසො.

එත්ථ ව සතිපි වත්ථාරම්මණාදිකෙ පච්චයන්තරෙ අවිජ්ජාදිඵකෙකපච්චයග්ගණං පධානභාවතො, පාකටභාවතො වානි දට්ඨබ්බං. එත්ථ ව අවිජ්ජානුසයිතෙයෙව සන්තානෙ සඬබාරානං විපාකධම්මභාවෙන පවත්තනතො අවිජ්ජාපච්චයාසඬබාරාසම්භවන්ති, විඤ්ඤාණඤ්ච සඬබාරජනිතං හුත්වා භවන්තරෙ පතිට්ඨාති. න හි ජනකාභාවෙ තස්සුජ්ජත්ති සියා, තස්මා සඬබාරපච්චයා විඤ්ඤාණං. නාමරූපඤ්ච පුබ්බඬගමාධිට්ඨානභූතවිඤ්ඤාණුපත්ථද්ධං පටිසන්ධිපවත්තිසු පතිට්ඨහතීති විඤ්ඤාණපච්චයානාමරූපං, සලායතනඤ්ච නාමරූපනිස්සයමෙව ඡබ්බිධඵස්සස්ස ද්වාරභාවෙන යථාරභං පවත්තති, නො අඤ්ඤථාති නාමරූපපච්චයා සලායතනං. ඵස්සො ව සලායතනසම්භවෙයෙව ආරම්මණං චුසති. න හි ද්වාරාභාවෙ තස්සුජ්ජත්ති සියාති සලායතනපච්චයා ඵස්සො. ඉට්ඨානිට්ඨමජ්ඣත්තඤ්ච ආරම්මණං චුසන්තොයෙව වෙදනං වෙදයති, නො අඤ්ඤථාති ඵස්සපච්චයා වෙදනා. වෙදනීයෙසු ව ධම්මෙසු අස්සාදානුපස්සිනො වෙදනාහෙතුකා තණ්හා සමුට්ඨාතීති වෙදනාපච්චයා තණ්හා. තණ්හාසිනෙහපිපාසිතායෙව ව උපාදානීයෙසු ධම්මෙසු උපාදාය දළ්භභාවාය සංවත්තන්ති. තණ්හාය හි රූපාදීනි අස්සාදෙත්වා අස්සාදෙත්වා කාමෙසු පාතබ්බතං ආපජ්ජන්තිති තණ්හා කාමුපාදානස්ස පච්චයො. තථා රූපාදිහෙදෙගධිතො ‘නත්ථි දින්න’ න්ත්තාදිනා මිච්ඡාදස්සනං සංසාරතො මුච්චිතුකාමො අසුද්ධිමග්ගෙ සුද්ධිමග්ගපරාමාසං බන්ධෙසු අත්තත්තනියගාභූතං අත්තවාදදස්සනද්වයඤ්ච ගණ්හාති, තස්මා දිට්ඨුපාදාදිනම්පි පච්චයොති තණ්හාපච්චයා උපාදානං. යථාරභං සම්පයොගානුසයවසෙන උපාදානපතිට්ඨිතායෙව සත්තා කම්මායුහනාය සංවත්තන්තිති උපාදානං භවස්ස පච්චයො. උපපත්තිභවසඬබාතා ව ජාති කම්මභවහෙතුකායෙව. බීජතො අඬකුරො විය තත්ථ තත්ථ සමුපලබ්භතීති භවො ජාතියා පච්චයො නාම. සති ව ජාතියා ඵව ජරාමරණසම්භවො. න හි අජාතානං ජරාමරණසම්භවො හොතීති ජාති ජරාමරණානං පච්චයොති ඵවමෙතෙසං තබ්භාවභාවීභාවො දට්ඨබ්බො.

ඵවමෙතස්ස කෙවලස්ස දුක්ඛක්ඛන්ධස්ස සමුදයො හොතීති යථාචුත්තෙන පච්චයපරම්පරවිධිනා, න පන ඉස්සරනිම්මානාදීහි එතස්ස වට්ටසඬබාතස්ස කෙවලස්ස සුබාදීහි අසම්මිස්සස්ස, සකලස්ස වා දුක්ඛක්ඛන්ධස්ස දුක්ඛරාසිස්ස න සුබසුභාදීනං සමුදයො නිබ්බන්ති හොති. එත්ථ ඉමස්මිං පච්චයසඬගභාධිකාරෙ.

5. අතති සතතං ගච්ඡති පවත්තතීති අද්ධා, කාලො.

6. අවිජ්ජාසඬ්ඛාරා අතීතො අද්ධා අතීතභවපරියාපන්නහෙතූනමෙවෙත්ථ
අධිජ්ජෙතත්තා, අද්ධාග්ගහණෙන ච අවිජ්ජාදීනං ධම්මානමෙව ගහණං
තඬ්ඛිනිමුත්තස්ස කස්සචි කාලස්ස අනුපලඛිතනො. නිරුද්ධානුජ්ජාදා ඵච හි ධම්මා
අතීතානාගතකාලවසෙන උජ්ජාදාදික්ඛණත්තයපරියාපන්නා ච
පච්චුජ්ජන්නකාලවසෙන වොහරීයන්ති. ජාතිජරාමරණං අනාගතො අද්ධා
පච්චුජ්ජන්නහෙතූනො අනාගතෙ නිබ්බත්තනො. මජ්ඣෙ පච්චුජ්ජන්නො අද්ධා
අතීතහෙතූනො ඉධ නිබ්බත්තනකඵලසභාවත්තා, අනාගතඵලස්ස ඉධ
හෙතූසභාවත්තා ච මජ්ඣෙ විඤ්ඤාණාදීනි අට්ඨඬ්ඛානි පච්චුජ්ජන්නො අද්ධා.

8. නනු සොකපරිදෙවාදයොපි අඬ්ඛනාවෙන වත්තඬ්ඛානි ආහ
“සොකාදිවචන”ත්තයාදි. සොකාදිවචනං ජාතියා නිස්සන්දස්ස අමුඛ්‍යඵලමත්තස්ස
නිදස්සනං, න පන විසුං අඬ්ඛදස්සනත්තයත්ථො.

9. තණ්හුපාදානභවාපි ගහිතා හොන්තීති කිලෙසභාවසාමඤ්ඤතො
අවිජ්ජාග්ගහණෙන තණ්හුපාදානානි, කම්මභවසාමඤ්ඤතො සඬ්ඛාරග්ගහණෙන
කම්මභවො ගහිතො. තථා තණ්හුපාදානභවග්ගහණෙන ච අවිජ්ජාසඬ්ඛාරා ගහිතානි
සම්බන්ධො. ඵත්ථාපි චුත්තනෙයෙන තෙසං ගහණෙන තෙසං සඬ්ඛහො දට්ඨබ්බො,
විඤ්ඤාණනාමරූපසලායතනඵස්සවෙදනානං ජාතිජරාභඬ්ඛාව ජාතිජරාමරණන්ති ච
චුත්තානි ආහ “ජාතිජරාමරණග්ගහණෙනා”ත්තයාදි.

10. අතීතෙ හෙතවො පඤ්චාති සරූපතො චුත්තානං ද්වින්නං
අවිජ්ජාසඬ්ඛාරානං, සඬ්ඛභවසෙන ගහිතානං තිණ්ණං තණ්හුපාදානභවානඤ්ච
වසෙන පච්චුජ්ජන්නඵලස්ස පච්චයා අතීතභවෙ නිබ්බත්තා හෙතවො පඤ්ච, ඉදානි
ඵලපඤ්චකන්ති අතීතහෙතූපච්චයා ඉධ පච්චුජ්ජන්නෙ නිබ්බත්තං
විඤ්ඤාණාදිඵලපඤ්චකං. ඉදානි හෙතවො පඤ්චාති සරූපතො චුත්තානං
තණ්හාදීනං තිණ්ණං, සඬ්ඛහතො ලද්ධානං අවිජ්ජාසඬ්ඛාරානං ද්වින්නඤ්ච වසෙන
ආයතිං ඵලස්ස පච්චයා ඉදානි හෙතවො පඤ්ච. ආයතිං ඵලපඤ්චකන්ති
ජාතිජරාමරණග්ගහණෙන චුත්තං පච්චුජ්ජන්නහෙතූපච්චයා අනාගතෙ
නිබ්බත්තනකවිඤ්ඤාණාදිඵලපඤ්චකන්ති ඵචං වීසති අතීතාදීසු තත්ථ තත්ථ
ආකිරීයන්තීති ආකාරා.

අතීතහෙතූනං, ඉදානි ඵලපඤ්චකස්ස ච අන්තරා ඵකො සන්ධි, ඉදානි
ඵලපඤ්චකස්ස, ඉදානි හෙතූනඤ්ච අන්තරා ඵකො, ඉදානි හෙතූනං, ආයතිං ඵලස්ස
ච අන්තරා ඵකොනි ඵචං තිසන්ධි. චුත්තඤ්ඤෙනං – “සඬ්ඛාරවිඤ්ඤාණානමන්තරා
ඵකො, වෙදනාතණ්හානමන්තරා ඵකො, භවජාතීනමන්තරා ඵකො සන්ධි” ති. ඵත්ථ
හි හෙතූනොඵලස්ස අවිච්ඡෙදජ්ජවත්තිභාවතො හෙතූඵලසම්බන්ධභූතො පඨමො
සන්ධි, තථා තතියො, දුතියො පන ඵලතො හෙතූනො අවිච්ඡෙදජ්ජවත්තිභාවතො
ඵලහෙතූසම්බන්ධභූතො. ඵලභූතොපි හි ධම්මො අඤ්ඤස්ස හෙතූසභාවස්ස
ධම්මස්ස පච්චයොති. සඬ්ඛිපීයන්ති ඵත්ථ අවිජ්ජාදයො, විඤ්ඤාණාදයො වානි

සඬුබෙපො, අතීතහෙතු, එතරහි විපාකො, එතරහි හෙතු ආයතිං විපාකොති වත්තාරො සඬුබෙපොති චතුසඬුබෙපො.

11. කම්මභවසඬුබාතො භවෙකදෙසොති එත්ථ ආයතිං පටිසන්ධියා පච්චයවෙනනා භවො නාම, පුරිමකම්මභවස්මිං ඉධ පටිසන්ධියා පච්චයවෙනනා සඬුබාරාති වෙදිතඛිබො. අවසෙසා වාති විඤ්ඤාණාදිපඤ්චකජාතිජරාමරණවසෙන සත්තවිධා පච්චුප්පන්තඵලවසෙන චුත්තධම්මා. උපපත්තිභවසඬුබාතො භවෙකදෙසොති පන අනාගතපරියාපන්තා වෙදිතඛිබො. භව-සද්දෙන කම්මභවස්සපි චුච්චමානත්තා භවෙකදෙස-සද්දො චුත්තො.

12. පුබ්බන්තස්ස අවිජ්ජා මූලං. අපරන්තස්ස තණ්හා මූලන්ති ආහ අවිජ්ජාතණ්හාවසෙන ද්වෙ මූලානී”ති.

13. තෙසමෙව අවිජ්ජාතණ්හාසඬුබාතානං වට්ටමූලානං නිරොධෙන අනුප්පාදධම්මතාපත්තියා සච්චප්පට්ටෙධතො සිද්ධාය අප්පවත්තියා වට්ටං නිරුජ්ඣති. අභිණ්හසො අභික්ඛණං ජරාමරණසඬුබාතාය මුච්ඡාය පිළිතානං සත්තානං සොකාදිසමප්පිතානං කාමාසවාදිආසවානං සමුප්පාදතො පුන අවිජ්ජා ච පවත්ති. “ආසවසමුදයා අවිජ්ජාසමුදයො”ති (ම. නි. 1.103) හි චුත්තං. එතෙන අවිජ්ජායපි පච්චයො දස්සිතො හොති, ඉතරථා පට්ච්චසමුප්පාදවක්කං අබද්ධං සියාති. ඉච්චෙවං චුත්තනායෙන ආබද්ධං අවිච්ඡන්තං අනාදිකං ආදිරහිතං තිභුමකපරියාපන්තත්තා තෙභුමකං කිලෙසකම්මවිපාකවසෙන තිවට්ටභුතං පට්ච්චසමුප්පාදොති පට්ඨපෙසි පඤ්ඤපෙසි මහාමුනි සම්මාසම්බුද්ධො.

පට්ච්චසමුප්පාදනායවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පට්ඨානනායවණ්ණනා

14. එවං පට්ච්චසමුප්පාදනායං විභාගතො දස්සෙත්වා ඉදානි පට්ඨානනායං දස්සෙතුං “හෙතුපච්චයො”ත්තාදි චුත්තං. තත්ථ හිනොති පතිට්ඨාති එතෙනාති හෙතු. අනෙකත්ථත්තා ධාතුසද්දානං හි-සද්දො ඉධ පතිට්ඨත්ථොති දට්ඨඛිබො. හිනොති වා එතෙන කම්මනිදානභුතෙන උද්ධං ඔජං අභිහරන්තෙන මූලෙන විය පාදපො තප්පච්චයං ඵලං ගච්ඡති පවත්ති චුද්ධිං විරුළ්භිං ආපජ්ජතීති හෙතු. හෙතු ච සො පච්චයො වාති හෙතුපච්චයො. හෙතු හුත්වා පච්චයො, හෙතුභාවෙන පච්චයොති චුත්තං හොති. මූලට්ඨෙන හෙතු, උපකාරට්ඨෙන පච්චයොති සඬුබෙපතො මූලට්ඨෙන උපකාරකො ධම්මො හෙතුපච්චයො. සො පන පවත්තෙ චිත්තසමුට්ඨානානං, පටිසන්ධියං කම්මසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං උභයත්ථ සම්පයුත්තානං නාමධම්මානඤ්ච රුක්ඛස්ස මූලානි විය සුප්පතිට්ඨිතභාවසාධනසඬුබාතමූලට්ඨෙන උපකාරකා ඡ ධම්මාති දට්ඨඛිබං.

ආලම්බියති දුබ්බලෙන විය දණ්ඩාදිකං චිත්තවෙතසිකෙහි ගස්හතීති ආරම්මණං. චිත්තවෙතසිකා හි යං යං ධම්මං ආරඛ්භ පවත්තන්ති, තෙ තෙ ධම්මා තෙසං තෙසං

ධම්මානං ආරම්මණපච්චයො නාම. න හි සො ධම්මො අත්ථී, යො චිත්තවෙතසිකානං ආරම්මණපච්චයභාවං න ගච්ඡෙය්‍යා. අත්තාධිනස්පචත්තීනං පතිභූතො පච්චයො අධිපතිපච්චයො.

න විජ්ජති පච්චයුජ්ජන්තො සහ අන්තරං එතස්ස පච්චයස්සාති අනන්තරපච්චයො. සන්ධානාභාවෙන සුට්ඨු අනන්තරපච්චයො සමනන්තරපච්චයො. අත්තො අත්තො අනන්තරං අනුරූපචිත්තුජ්ජාදනසමත්ථො පුරිමපුරිමනිරුද්ධො ධම්මො “අනන්තරපච්චයො”, “සමනන්තරපච්චයො” ති ව චුච්චති. ඛයඤ්ජනමත්තෙනෙව හි තෙසං විසෙසො. අත්ථතො පන උභයමිපි සමනන්තරනිරුද්ධස්සෙවාධිච්චනං. න හි තෙසං අත්ථතො හෙදො උපලබ්භති. යං පන කෙචි වදන්ති “අත්ථානන්තරතාය අනන්තරපච්චයො, කාලානන්තරතාය සමනන්තරපච්චයො” ති, තං “නිරොධා චුට්ඨහත්තස්ස නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං ඵලසමාපත්තියා සමනන්තරපච්චයෙන පච්චයො” ත්‍යාදීහි (පටියා. 1.1.417) විරුජ්ඣති. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං හි සත්තාභාදිකාලං නිරුද්ධං ඵලසමාපත්තියා සමනන්තරපච්චයො, තස්මා අහිනිවෙසං අකත්වා ඛයඤ්ජනමත්තතොවෙත්ථ නානාකරණං පච්චෙතබ්බං, න අත්ථතො. පුබ්බධම්මනිරොධස්ස හි පච්ඡාජාතධම්මුජ්ජාදනස්ස ව අන්තරාභාවෙන උජ්ජාදනසමත්ථතාය නිරොධො අනන්තරපච්චයතා, “ඉදම්මො උද්ධං, ඉදං හෙට්ඨා, ඉදං සමන්තතො” ති අත්තනා එකත්තං උපනෙත්වා විය සුට්ඨු අනන්තරභාවෙන උජ්ජාදෙත්‍වං සමත්ථං හුත්වා නිරොධො සමනන්තරපච්චයතාති ඵචං ඛයඤ්ජනමත්තතොව හෙදො. නිරොධපච්චයස්සපි හි නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනස්ස අසඤ්ඤුජ්ජත්තියා පුරිමස්ස ව චුතිචිත්තස්ස කාලන්තරෙපි උජ්ජජ්ජන්තනං ඵලපටිසන්ධිතං අන්තරා සමානජාතියෙන අරූපධම්මෙන ඛයවධානාභාවතො හින්තජාතිකානඤ්ච රූපධම්මානං ඛයවධානකරණෙ අසමත්ථතාය නිරන්තරුජ්ජාදනෙ එකත්තං උපනෙත්වා විය උජ්ජාදනෙ ව සමත්ථතා අත්ථීති තෙසමිපි අනන්තරසමනන්තරපච්චයතා ලබ්භති, තස්මා ධම්මතො අවිසෙසෙපි තථා තථා බුජ්ඣනකානං වෙනෙය්‍යානං වසෙන උපසග්ගත්ථවිසෙසමත්තතොව හෙදො පච්චෙතබ්බොති.

අත්තො අනුජ්ජත්තියා සහුජ්ජන්තානමිපි අනුජ්ජත්තීතො පකාසස්ස පදීපො විය සහුජ්ජන්තනං සහුජ්ජාදනාවෙන පච්චයො සහජාතපච්චයො, අරුපිතො චතුක්ඛන්ධා, චත්තාරො මහාභූතා, පටිසන්ධික්ඛණෙ චත්ථුච්චපාකා ව ධම්මා.

අඤ්ඤමඤ්ඤං උපත්ථමිභයමානං තිදණ්ඩං විය අත්තො උපකාරකධම්මානං උපත්ථමිභකභාවෙන පච්චයො අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො. අඤ්ඤමඤ්ඤතාවසෙනෙව ච උපකාරකතා අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයතා, න සහජාතමත්තනාති අයමෙතෙසං ද්විත්තං විසෙසො. තථා හි සහජාතපච්චයභාවියෙව කොචි අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො න හොති චිත්තජරූපානං සහජාතපච්චයභාවිතො නාමස්ස උපාදාරූපානං සහජාතපච්චයභාවීනං මහාභූතානඤ්ච අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයභාවස්ස අනුද්ධටත්තා.

යදි හි සහජාතභාවෙනෙව අත්තනො උපකාරකානං උපකාරකතා අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයනා සියා, තදා සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙනි සමානෙහි භවිතබ්බන්ති.

චිත්තකම්මස්ස පටො විය සහජාතනාමරූපානං නිස්සයභූතා චත්තක්ඛන්ධා, කරුපබ්බතාදීනං පථවී විය ආධාරණතොයෙව සහජාතරූපසත්තවිඤ්ඤාණධාතුනං යථාක්කමං නිස්සයා භූතරූපං, චත්ථු වාති ඉමෙ නිස්සයපච්චයො නාම නිස්සියති නිස්සිතකෙහිති කත්වා, බලවභාවෙන නිස්සයො පච්චයො උපනිස්සයපච්චයො උපසද්දස්ස අතිසයජොතකත්තා, තස්ස පන හෙදං චක්ඛති.

ඡ චත්ථුනි, ඡ ආරම්මණානි වාති ඉමෙ පච්චයුප්පන්තනො පයමං උප්පජ්ජිත්වා පචත්තමානභාවෙන උපකාරකො පුරෙජාතපච්චයො. පච්ජාජාතපච්චයෙ අසති සන්තානට්ඨිතිහෙතුභාවං ආගච්ඡන්තස්ස කායස්ස උපත්ථම්භනභාවෙන උපකාරකා පච්ජාජාතා චිත්තවෙතසිකා ධම්මා පච්ජාජාතපච්චයො. සො ගිජ්ඣපොතකසරීරානං ආභාරාසා චෙතනා විය දට්ඨබ්බො.

පුරිමපුරිමපරිචිතගන්ථො විය උත්තරඋත්තරගන්ථස්ස කුසලාදිභාවෙන අත්තසදිසස්ස පගුණබලවභාවවිසිට්ඨඅත්තසමානජාතියතාගාභණං ආසෙවනං, තෙන පච්චයා සජාතියධම්මානං සජාතියධම්මාව ආසෙවනපච්චයො. හින්තජාතිකා හි හින්තජාතිකෙහි ආසෙවනපගුණෙන පගුණබලවභාවවිසිට්ඨං කුසලාදිභාවසඬ්ඛානං අත්තනො ගතිං ගාභාපෙතුං න සක්කොන්ති, න ච සයං තනො ගණ්හන්ති, තෙ පන අනන්තරාතීතානි ලොකියකුසලාකුසලානි චෙව අනාවජ්ජනකිරියජවනානි වාති දට්ඨබ්බං. චිත්තජ්ජයොගසඬ්ඛාතකිරියාභාවෙන සහජාතානං නානාක්ඛණිකානං විපාකානං, කටත්තාරූපානඤ්ච උපකාරිකා චෙතනා කම්මපච්චයො.

අත්තනො නිරුස්සාභසන්තභාවෙන සහජාතනාමරූපානං නිරුස්සාභසන්තභාවාය උපකාරකා විපාකචිත්තවෙතසිකා විපාකපච්චයො. තෙ හි පයොගෙන අසාධෙතබ්බතාය කම්මස්ස කටත්තා නිප්පජ්ජමානමත්තනො නිරුස්සාභසන්තභාවා හොන්ති, න කිලෙසචූපසමසන්තභාවා. තථා සන්තභාවතොයෙව හි භවඬ්ඛාදයො දුබ්බිඤ්ඤෙය්සා. අහිනිපාතසම්පට්චජනසන්තීරණමත්තා පන විපාකා දුබ්බිඤ්ඤෙය්සාව. ජවනජ්ජවත්තියාව නෙසං රූපාදිග්ගහිතතා විඤ්ඤායති.

රූපාරූපානං උපත්ථම්භකත්තෙන උපකාරකා චත්තාරො ආභාරා ආභාරපච්චයො. සතිපි හි ජනකභාවෙ උපත්ථම්භකත්තමෙව ආභාරස්ස පධානකිච්චං. ජනයන්තොපි ආභාරො අච්චිජෙදවසෙන උපත්ථම්භෙත්තො ච ජනෙතීති උපත්ථම්භකභාවො ච ආභාරභාවො. තෙසු තෙසු කිච්චෙසු පච්චයුප්පන්තධම්මෙහි අත්තානං අනුචත්තාපනසඬ්ඛාතාධිපතියට්ඨෙන පච්චයො ඉන්ද්‍රියපච්චයො.

ආරම්භණුපනිඡ්ඤානලක්ඛණුපනිඡ්ඤානවසෙන උපගන්ත්වා ආරම්භණුපනිඡ්ඤානකා විතක්කාදයො ඤානපච්චයො. සුගතිතො පුඤ්ඤතො, දුග්ගතිතො පාපතො වා නියානානට්ඨෙන උපකාරකා සම්මාදිට්ඨාදයො මග්ගපච්චයො.

පරමත්ථතො හින්තාපි එකීභාවගතා විය එකුප්පාදාදිභාවසඬ්ඛාතසම්පයොගලක්ඛණෙන උපකාරකා නාමධම්මා ව සම්පයුත්තපච්චයො. අඤ්ඤමඤ්ඤසම්බන්ධතාය යුත්තාපි සමානා විප්පයුත්තභාවෙන විසංසට්ඨතාය නානත්තූපගමනෙන උපකාරකා වත්ථුචිත්තවෙතසිකා විප්පයුත්තපච්චයො.

පච්චුප්පන්තසභාවසඬ්ඛාතෙන අත්ථිභාවෙන තාදිසස්සෙව ධම්මස්ස උපත්ථම්භකත්තෙන උපකාරකා ‘සහජාතං පුරෙජාත’න්තාදිනා වක්ඛමානධම්මා අත්ථිපච්චයො. සතිපි හි ජනකත්තෙ ධීතියංයෙව සාතිසයො අත්ථිපච්චයානං බ්‍යාපාරොති උපත්ථම්භකතාව තෙසං ගහිතා. එකස්මිං එස්සාදිසමුදායෙ පවත්තමානෙ දුතියස්ස අභාවතො අත්තනො ධීතියා ඔකාසං අලහන්තානං අනන්තරමුප්පජ්ජමානකචිත්තවෙතසිකානං ඔකාසදානවසෙන උපකාරකා අනන්තරනිරුද්ධා චිත්තවෙතසිකා නත්ථිපච්චයො.

අත්තනො සභාවාවිගමනෙන අප්පවත්තමානානං විගතභාවෙන උපකාරකායෙව ධම්මා විගතපච්චයො. නිරොධානුපගමනවසෙන උපකාරකා අත්ථිපච්චයා ව අවිගතපච්චයො. සසභාවතාමත්තෙන උපකාරකතා අත්ථිපච්චයතා, නිරොධානුපගමනවසෙන උපකාරකතා අවිගතපච්චයතාති පච්චයතාවිසෙසො නෙසං ධම්මාවිසෙසෙපි දට්ඨබ්බො. ධම්මානඤ්ඤි සමත්ථතාවිසෙසං සබ්බාකාරෙන ඤත්වා හගවතා වතුචිසතිපච්චයා දෙසිතාති හගවති සද්ධාය ‘එවං විසෙසා එතෙ ධම්මා’ති සුතමයඤ්ඤාණං උප්පාදෙත්වා චිත්තභාවනාමයඤ්ඤාණෙහි තදහිසමයාය යොගො කරණීයො. අවිසෙසෙපි හි ධම්මසාමග්ගියස්ස තථා තථා විනෙතබ්බපුග්ගලානං වසෙන හෙට්ඨා චුත්තොපි පච්චයො පුන පකාරන්තෙන චුච්චති අහෙතුකදුකං වත්වාපි හෙතුචිප්පයුත්තදුකං වියාති දට්ඨබ්බං.

15. නාමං වතුක්ඛන්ධසඬ්ඛාතං නාමං තාදිසස්සෙව නාමස්ස ඡධා ඡභාකාරෙහි පච්චයො හොති, තදෙව නාමරූපීනං සමුදිතානං පඤ්චධා පච්චයො හොති, රූපස්ස පුන භූතූපාදායහෙදස්ස එකධා පච්චයො හොති, රූපඤ්ච නාමස්ස එකධා පච්චයො, පඤ්ඤත්තිනාමරූපානි නාමස්ස ද්විධා ද්විප්පකාරා පච්චයා හොන්ති, ද්වයං පන නාමරූපද්වයං සමුදිතං ද්වයස්ස තාදිසස්සෙව නාමරූපද්වයස්ස නවධා පච්චයො වෙති එවං පච්චයා ඡබ්බිධා ධීතා.

16. විපාකබ්‍යාකතං කම්මවසෙන විපාකභාවප්පත්තං කම්මවෙගක්ඛිත්තපතිතං විය හුත්වා පවත්තමානං අත්තනො සභාවං ගාහෙත්වා පරිභාවෙත්වා නෙව අඤ්ඤං පවත්තෙති, න ව පුරිමවිපාකානුභාවං ගහෙත්වා උප්පජ්ජති. ‘න මග්ගපච්චයා ආසෙවනෙ එක’න්ති (පට්ඨා. 1.1.221) වචනතො ව අහෙතුකකිරියෙසු

හසිතුප්පාදස්සෙව ආසෙවනතාඋද්ධරණෙන ආවජ්ජනද්වයං ආසෙවනපච්චයො න හොති, තස්මා ජවනානෙව ආසෙවනපච්චයභාවං ගච්ඡන්තීති ආහ “පුරිමානි ජවනානී” ත්‍යාදි. අවිසෙසවචනෙපෙත්ථ ලොකියකුසලාකුසලාඛ්‍යාකතජවනානෙව දට්ඨබ්බානි ලොකුත්තරජවනානං ආසෙවනභාවස්ස අනුද්ධටත්තා.

එවඤ්ච කත්වා චුත්තං පට්ඨානට්ඨකථායං (පට්ඨා. අට්ඨ. 1.12) “ලොකුත්තරො පන ආසෙවනපච්චයො නාම නත්ථී” ති. තත්ථ හි කුසලං භින්තජාතිකස්ස පුරෙවරත්තා න තෙන ආසෙවනගුණං ගණ්භාපෙනි, එලචිත්තානි ච ජවනවසෙන උප්පජ්ජමානානිපි විපාකාඛ්‍යාකතෙ චුත්තනයෙන ආසෙවනං න ගණ්භන්ති, න ච අඤ්ඤං ගාභාපෙන්ති. යම්පි “ආසෙවනවිනිමුත්තං ජවනං නත්ථී” ති ආචරියධම්මපාලත්ථෙරෙන චුත්තං, තම්පි යෙභුය්‍යවසෙන චුත්තන්ති විඤ්ඤායති. ඉතරථා ආචරියස්ස අසමපෙක්ඛිතාහිධායකත්තජ්ජසඬගො සියා. මග්ගො පන ගොත්‍රභුතො ආසෙවනං න ගණ්භන්ති නත්ථී භූමිආදිවසෙන නානාජාතිතාය අනධිජ්ජෙතත්තා. තථා හි චුත්තං පට්ඨානෙන “ගොත්‍රභු මග්ගස්ස ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො, වොදානං මග්ගස්ස ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො” ති (පට්ඨා. 1.1.426). එකුප්පාදාදිවතුබ්බිධසම්පයොගලක්ඛණාභාවතො සහුප්පන්තානම්පි රූපධම්මානං සම්පයුත්තපච්චයතා නත්ථීති චුත්තං “චිත්තවෙතසිකා ධම්මා අඤ්ඤමඤ්ඤ” ත්ති.

17. හෙතුකානඬගමග්ගඬගානි සහජාතානං නාම රූපානන්ති තයොපෙනෙ පට්ඨන්ධියං කම්මසමුට්ඨානානං, පවත්තියං චිත්තසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං, උභයත්ථ සහජාතානං නාමානඤ්ච හෙතාදිපච්චයෙන පච්චයා හොන්ති. “සහජාතරූපන්ති හි සබ්බත්ථ පට්ඨන්ධියං කම්මසමුට්ඨානානං, පවත්තියං චිත්තසමුට්ඨානාන” ත්ති වක්ඛති. සහජාතා වෙතනානි අන්තමසො වක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදිහිපි සහජාතවෙතනා. සහජාතානං නාම රූපානන්ති සබ්බාපි වෙතනා නාමානං, පට්ඨන්ධිසහගතා වෙතනා කම්මසමුට්ඨානරූපානං, පවත්තියං රූපසමුට්ඨාපකචිත්තසහගතා වෙතනා චිත්තසමුට්ඨානරූපානඤ්ච. නානාක්ඛණිකා වෙතනානි විපාකක්ඛණතො නානාක්ඛණෙ අතීතභවාදීසු නිබ්බත්තා කුසලාකුසලවෙතනා. නාමරූපානන්ති උභයත්ථාපි නාමරූපානං. විපාකක්ඛන්ධානි පට්ඨන්ධිවිඤ්ඤාණාදිකා විපාකා අරූපක්ඛන්ධා. කම්මසමුට්ඨානම්පි හි රූපං විපාකවොහාරං න ලභති අරූපධම්මභාවෙන, සාරම්මණභාවෙන ච කම්මසදිසෙසු අරූපධම්මෙස්වෙව විපාක-සද්දස්ස නිරුජ්ඣත්තා.

18. පුරෙජාතස්ස ඉමස්ස කායස්සානි පච්චයධම්මතො පුරෙ උප්පන්තස්ස ඉමස්ස රූපකායස්ස. කථං පන පච්චයුප්පන්තස්ස පුරෙ නිබ්බන්තියං පච්චජාතස්ස පච්චයතානි? නනු චුත්තං “පච්චජාතපච්චයෙ අසති සන්තානට්ඨිතිහෙතුකභාවං ආගච්ඡන්තස්සා” ති, තස්මා සන්තානජ්ජවත්තස්ස හෙතුභාවුපත්ථම්භතො ඉමස්ස ඛ්‍යාපාරොති න කොචි වීරොධො.

19. පට්ඨන්ධියං වක්ඛාදිවත්ථුනං අසම්භවතො, සති ච සම්භවෙ තංතංවිඤ්ඤාණානං පච්චයභාවානුපගමනතො, හදයවත්ථුනො ච

පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණෙන සහුප්පන්තස්ස පුරෙජාතකතාභාවතො චුත්තං “ඡවත්ථුනි ඡවත්තිය”න්ති. “පඤ්චාරම්මණානි පඤ්චවිඤ්ඤාණවීථියා”ති ව ඉදං ආරම්මණපුරෙජාතනිද්දෙසෙ ආගතං සන්ධාය චුත්තං. පඤ්චාචාරෙ පන “සෙක්ඛා වා පුච්ඡ්ජනා වා චක්ඛුං අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො විපස්සන්ති”ත්තාදිනා (පටියා. 1.1.424) අවිසෙසෙන පච්චුප්පන්තචක්ඛාදීනම්පි ගහිතත්තා ධම්මාරම්මණම්පි ආරම්මණපුරෙජාතං මනෝවිඤ්ඤාණවීථියා ලබ්හති. අත්ථතො හෙතං සිද්ධං, යං පච්චුප්පන්තධම්මාරම්මණං ගහෙත්වා මනෝද්වාරිකවීථි ඡවත්තති, තං තස්ස ආරම්මණපුරෙජාතං භොතීති.

22. පකතියා ඵච පච්චයන්තරරහිතෙන අත්තතො සභාවෙනෙව උපනිස්සයො පකතුපනිස්සයො. ආරම්මණානන්තරෙහි අසංමිස්සො පුඵගෙව කොචි උපනිස්සයොති චුත්තං භොතී. අඵ වා පකතො උපනිස්සයො පකතුපනිස්සයො. පකතොති චෙත්ඵ ප-කාරො උපසග්ගො, සො අත්තතො ඵලස්ස උප්පාදනසමත්ඵභාවෙන සන්තානෙ නිප්ඵාදිතභාවං, ආසෙවිතභාවඤ්ච දීපෙති, තස්මා අත්තතො සන්තානෙ නිප්ඵන්තො රාගාදි, සද්ධාදි, උපසෙවිතො වා උතුභොජනාදි පකතුපනිස්සයො. තඵා චෙච නිද්දිසති.

23. ගරුකතන්ති ගරුං කත්වා පච්චචෙක්ඛිතං. තඵා හි “දානං දත්වා සීලං සමාදිශිත්වා උපොසඵකම්මං කත්වා තං ගරුං කත්වා පච්චචෙක්ඛිති”ත්තාදිනා (පටියා. 1.1.413) දානසීලඋපොසඵකම්මපුබ්බෙකතසුචිණ්ණකුමාරගොත්රභුචොදානමග්ගාදීනි ගරුං කත්වා පච්චචෙක්ඛිතචසෙන අස්ස නිද්දෙසො පචත්තො.

24. “පුරිමා පුරිමා කුසලා ඛන්ධා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං කුසලානං ඛන්ධානං උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො”ත්තාදිනා (පටියා. 1.1.423) නයෙන අනන්තරපච්චයෙන සද්ධිං නානත්තං අකත්වා අනන්තරුපනිස්සයස්ස ආගතත්තා චුත්තං “අනන්තරනිරුද්ධා”ත්තාදි. ඵචං සන්තෙපි අත්තතො අනන්තරං අනුරුපචිත්තුප්පාදවසෙන අනන්තරපච්චයො, බලවකාරණවසෙන අනන්තරුපනිස්සයපච්චයොති අයමෙතෙසං විසෙසො.

25. යඵාරභං අප්ඤ්ඤාත්තඤ්ච බහිද්ධා ච රාගාදයො...පෙ.... සෙනාසනඤ්චාති යොජනා. රාගාදයො හි අප්ඤ්ඤාත්තං නිප්ඵාදිතා, පුග්ගලාදයො බහිද්ධා සෙවිතා. තඵා හි චුත්තං ආචරියෙන -

“රාගසද්ධාදයො ධම්මා, අප්ඤ්ඤාත්තමනුචාසිතා;
සත්තසඛ්ඛාරධම්මා ච, බහිද්ධොපනිසෙවිතා”ති. (නාම. පරි. 827);

අඵ වා අප්ඤ්ඤාත්තඤ්ච බහිද්ධා ච කුසලාදිධම්මානන්ති යඵාසීතවසෙනෙව යොජනා අත්තතො හි රාගාදයො ච අත්තතො කුසලාදිධම්මානං කල්‍යාණමිත්තස්ස සද්ධාදිකෙ නිස්සාය කුසලං කරොන්තානං පරෙසඤ්ච නිස්සයා භොන්ති.

තත්ථ කාමරාගාදයො නිස්සාය කාමභවාදීසු නිබ්බත්තනත්ථං,
 රාගාදිච්චපසමත්ථස්ථ දානසීලඋපොසථජ්ඣානාහිස්සදාච්චපස්සනාමග්ගභාවනා,
 රාගාදිභෙතුකා ච උපරුපරිරාගාදයො භොන්තීති යථාරහං දට්ඨබ්බං. යං යස්සෙහි
 නිස්සාය යස්ස යස්ස සම්භවො, තං තං තස්ස තස්ස පකතුපනිස්සයො භොති.
 පච්චයමභාපදෙසො භෙස, යදිදං ‘‘උපනිස්සයපච්චයො’’ති චුත්තං. තථා වාහ
 ‘‘බහුධා භොති පකතුපනිස්සයො’’ති. සද්ධාදයොති සීලසුතවාගපස්සදා. අත්තනො
 සද්ධාදිකස්සෙහි උපනිස්සාය අත්තනො දානසීලාදයො, තථා කල්‍යාණමිත්තානං
 සද්ධාදයො උපනිස්සාය පරෙසස්ථ දානසීලාදයො භොන්තීති පාකට්ඨමෙතං. සුඛං
 දුක්ඛන්ති කායිකං සුඛං දුක්ඛං. පුග්ගලොති කල්‍යාණමිත්තාදිපුග්ගලො. භොජනන්ති
 සප්පායාදිභොජනං, උතුපි තාදිසොච.

27. ‘‘අධිපති...පෙ.... පච්චයා භොන්තී’’ති සඬබ්බෙපෙන චුත්තමත්ථං
 විත්ථාරෙතුං ‘‘තත්ථ ගරුකතමාරම්මණ’’න්තයාදි චුත්තං. ගරුකතමාරම්මණන්ති
 පච්චවෙක්ඛණඅස්සාදාදිනා ගරුකතං ආරම්මණං. තස්සෙහි
 ඥානමග්ගඵලවිපස්සනානිබ්බානාදිභෙදං පච්චවෙක්ඛණඅස්සාදාදිමග්ගඵලාදිධම්මෙ
 අත්තාධිනෙ කරොතීති ආරම්මණාධිපති නාම. ගරුකාතබ්බතාමත්තෙන
 ආරම්මණාධිපති. ගරුකතොපි බලවකාරණට්ඨෙන ආරම්මණුපනිස්සයොති
 අයමෙතෙසං විසෙසො. සහජාතා...පෙ.... නාමරුපානන්ති
 ඡන්දවිත්තවීරියවීම්සානං, වසෙන චතුබ්බිධොපි සහජාතාධිපති යථාරහං
 සහජාතනාමරුපානං පවත්ති යං යෙව සහජාතාධිපතිවසෙන පච්චයො.

28. රුපධම්මස්ස අරුපධම්මං පති සහජාතපච්චයනා පටිසන්ධියං චත්ථුවසෙන
 චුත්තාති ආහ ‘‘චත්ථුවපාකා අස්සෙමස්සෙ’’න්ති –

30. යස්මා පන අස්සෙමස්සෙපත්ථම්භනවසෙනෙව අස්සෙමස්සෙපච්චයනා, න
 සහජාතමත්තතොති පවත්ති යං රුපං නාමානං අස්සෙමස්සෙපච්චයො න භොති,
 තස්මා චුත්තං ‘‘චිත්තවෙතසිකා ධම්මා අස්සෙමස්සෙ’’න්ති. තථා උපාදාරුපානි ච
 භුතරුපානං අස්සෙමස්සෙපච්චයා න භොන්තීති චුත්තං ‘‘මහාභුතා
 අස්සෙමස්සෙ’’න්ති.

31. නනු ච ‘‘අරුපිනො ආහාරා සහජාතානං නාමරුපාන’’න්ති චුත්තං, එවස්ථ
 සති අසස්සෙමස්සෙ සහජාතාහාරස්ස අසම්භවතො ‘‘සබ්බෙ සත්තා ආහාරට්ඨිතිකා’’ති
 කථමිදං නීයතීති? චුච්චතෙ – මනොසස්සෙවෙනනාහාරවසප්පවත්තස්ස කම්මස්ස,
 තංසහගතානම්පි වා සෙසාහාරානං කම්මුපනිස්සයපච්චයෙහි පච්චයත්තපරියායං
 ගභෙත්වා සබ්බසත්තානං ආහාරට්ඨිතිකතා චුත්තා, න ආහාරපච්චයභාවතොති.

32. ‘‘පස්ථ පසාදා’’ත්තාදීසු නනු ඉත්ථිත්ථියපුරිසිත්ථියා න ගහිතාති? සච්චං න
 ගහිතා. යදිපි තෙසං ලිඬිගාදීහි අනුවත්තනීයතා අත්ථි, සා පන න පච්චයභාවතො.
 යථා හි ජීවිතාහාරා යෙසං පච්චයා භොන්ති, තෙසං අනුපාලකා උපත්ථම්භකා අත්ථි,
 අවිගතපච්චයභුතා ච භොන්ති, න එවං ඉත්ථිපුරිසභාවා ලිඬිගාදීනං කෙතචි

උපකාරෙන උපකාරා හොන්ති. කෙවලං පන යථාසකෙහෙව කම්මාදිපච්චයෙහි පවත්තමානං ලිඛිගාදීනං යථා ඉත්ථාදිග්ගහණස්ස පච්චයභාවො හොති, තතො අඤ්ඤානාකාරෙන තං-සහිතසන්තානෙ අප්පවත්තිතො ලිඛිගාදීහි අනුවත්තනීයතා, ඉන්ද්‍රියතා ච නෙසං වුච්චති, තස්මා න තෙසං ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවො වුත්තො.

33. යෙසං නාමානං චක්ඛාදීනං අබ්භන්තරතො නික්ඛමන්තානං විය පවත්තානං, යෙසඤ්ච රූපානං නාමසන්තිස්සයෙනෙව උප්පජ්ජමානානං සම්පයොගාසඬකා හොති, තෙසමෙව විජ්ජයුත්තපච්චයතා. රූපානං පන රූපෙහි සාසඬකා නත්ථී. චන්ද්‍රසන්තිස්සයෙනෙව ජායන්තානං විසයභාවමන්තං ආරම්මණන්ති තෙනාපි තෙසං සම්පයොගාසඬකා නත්ථීති යෙසං සම්පයොගාසඬකා අත්ථී, තෙසමෙව විජ්ජයුත්තපච්චයතාපි වුත්තාති ආහ “ඔක්කන්තික්ඛණෙ චන්දු”තයාදි.

34. සබ්බථා සබ්බාකාරෙන යථාරහං නාමවසෙන වුත්තං තිවිධං සහජානං, දුවිධං පුරෙජානං, එකවිධං පච්ඡාජාතඤ්ච පච්චයජානං, ආභාරෙසු කබ්ලීකාරො ආභාරො, රූපජීවිතින්ද්‍රියන්ති අයං පඤ්චවිධොපි අත්ථීපච්චයො, අවිගතපච්චයො ච හොති. පච්චුප්පන්තසභාවෙන අත්ථීභාවෙන තාදිසස්සෙව ධම්මස්ස උපත්ථම්භකත්තා අත්ථීභාවාභාවෙන අනුපකාරකානමෙව අත්ථීභාවෙන උපකාරකතා අත්ථීපච්චයභාවොති නත්ථී නිබ්බානස්ස සබ්බදා භාවිතො අත්ථීපච්චයතා, අවිගතපච්චයතා ච. උප්පාදාදියුත්තානං චා නත්ථීභාවොපකාරකතාවිරුද්ධො, විගතභාවොපකාරකතාවිරුද්ධො ච උපකාරකභාවො අත්ථීපච්චයතාදිකාති න තස්ස තප්පච්චයත්තප්පසඬගො. රූපජීවිතින්ද්‍රියඤ්චෙත්ථ ඔජා විය යීතික්ඛණෙව උපකාරකත්තා සහජාතපච්චයෙසු න ගය්හතීති විසුං වුත්තං.

35. ඉදානි සබ්බෙපි පච්චයා සඬබ්බෙපතොපි චතුධායෙවාති දස්සෙතුං “ආරම්මණු...පෙ.... ගච්ඡන්ති”ති වුත්තං. න හි සො කොච්ච පච්චයො අත්ථී, යො චිත්තචෙතසිකානං ආරම්මණභාවං න ගච්ඡෙයා, සකසකපච්චයුප්පන්තස්ස ච උපනිස්සයභාවං න ගච්ඡති, කම්මහෙතුකත්තා ච ලොකප්පවත්තියා එලහෙතුපචාරවසෙන සබ්බෙපි කම්මසභාවං නාතිචත්තන්ති, තෙ ච පරමත්ථතො ලොකසම්මුතිවසෙන ච විජ්ජමානායෙවාති සබ්බෙපි චතුසු සමොධානං ගච්ඡන්ති.

36. ඉදානි යං වුත්තං තත්ථ තත්ථ “සහජාතරූප”න්ති, තං සබ්බං න අවිසෙසතො දට්ඨබ්බන්ති දස්සෙතුං “සහජාතරූප”න්තයාදි වුත්තං. පටිසන්ධියඤ්චි චිත්තසමුට්ඨානරූපභාවතො පවත්තියං කම්මසමුට්ඨානානඤ්ච චිත්තචෙතසිකෙහි සහුප්පත්තිනියමාභාවතො සහජාතරූපන්ති සබ්බත්ථාපි පවත්තෙ චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං, පටිසන්ධියං කට්ඨකාරූපසඬබ්බාතකම්මජරූපානඤ්ච වසෙන දුවිධං හොති. කම්මස්ස කතත්තා නිබ්බත්තමානානි රූපානි කට්ඨකාරූපානි.

37. ඉති එවං වුත්තනෙයෙන සම්භවා යථාසම්භවං තෙකාලිකා අනන්තරසමන්තරආසෙවනනත්ථීවිගතවසෙන පඤ්චන්තං අතීතකාලිකානං,

කම්මපව්වයස්ස අතීතවත්තමානවසෙන ද්විකාලිකස්ස,
 ආරම්මණඅධිපතිඋපනිස්සයපව්වයානං තිකාලිකානං, ඉතරෙසං පන්තරසන්තං
 පව්වුප්පන්තකාලිකානඤ්ච වසෙන කාලත්තයවන්තො, නිබ්බානපඤ්ඤත්තිවසෙන
 කාලවිමුක්තා ව, චක්ඛාදිරාගාදිසද්ධාදිවසෙන අප්ඤ්ඤත්තිකා ව,
 පුග්ගලඋතුභොජනාදිවසෙන තතො බහිද්ධා ව, පව්වයුප්පන්තභාවෙන සඬබ්බතා ව,
 කථා තප්පට්ඨපක්ඛභාවෙන අසඬබ්බතා ව ධම්මා පඤ්ඤත්තිනාමරූපානං වසෙන
 සඬබ්බෙපතො තිව්ධා ධීතා සබ්බථා පට්ඨානෙ අනන්තනයසමන්තපට්ඨානෙ
 පකරණෙ චතුපීසතිසඬබ්බතා පව්වයා නාමාති යොජනා.

38. තත්ථාති තෙසු පඤ්ඤත්තිනාමරූපෙසු.

පට්ඨානනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පඤ්ඤත්තිහෙදවණ්ණනා

39. වචනීයවාචකහෙදා දුට්ඨා පඤ්ඤත්තීති චුත්තං “පඤ්ඤාපියත්තා” ත්‍යාදි.
 පඤ්ඤාපියත්තාති තෙන තෙන පකාරෙන ඤාපෙතබ්බත්තා, ඉමිනා රූපාදිධම්මානං
 සමුහසන්තානාදිඅවත්ථාවිසෙසාදිහෙදා සම්මුතිසව්වභූතා උපාදාපඤ්ඤත්තිසඬබ්බතා
 අත්ථපඤ්ඤත්ති චුත්තා. සා හි නාමපඤ්ඤත්තියා පඤ්ඤාපියති. පඤ්ඤාපනතොති
 පකාරෙහි අත්ථපඤ්ඤත්තියා ඤාපනතො. ඉමිනා හි පඤ්ඤාපෙතීති
 “පඤ්ඤත්ති” ති ලද්ධනාමානං අත්ථානං අභිධානසඬබ්බතා නාමපඤ්ඤත්ති චුත්තා.

40. භූතපරිණාමාකාරමුපාදායාති පථවාදිකානං මහාභූතානං පබන්ධවසෙන
 පවත්තමානානං පත්ථපසඬගහතාදිආකාරෙන පරිණාමාකාරං පරිණතභාවසඬබ්බතං
 ආකාරං උපාදාය නිස්සයං කත්ථා. තථා තථාති භූමාදිවසෙන. භූමිපබ්බතාදිකාති
 භූමිපබ්බතරුක්ඛාදිකා සන්තානපඤ්ඤත්ති. සම්භාරසන්තීවෙසාකාරන්ති
 දාරුමත්තිකාතන්තාදීනං සම්භාරානං උපකරණානං සන්තීවෙසාකාරං
 රචනාදිවිසිට්ඨතංතංසණ්ඨානාදිආකාරං. රථසකථාදිකාති රථසකථගාමසට්ඨපථාදිකා
 සමුහපඤ්ඤත්ති. වන්දාවට්ඨනාදිකන්ති වන්දිමසුරියනක්ඛත්තානං සිනෙරුං
 පදක්ඛිණවසෙන උදයාදිආවට්ඨනාකාරං. දිසාකාලාදිකාති පුරත්ථිමදිසාදිකා
 දිසාපඤ්ඤත්ති, පුබ්බණ්භාදිකා කාලපඤ්ඤත්ති, මාසොතුචෙසාබ්බමාසාදිකා
 තංතංනාමවිසිට්ඨා මාසාදිපඤ්ඤත්ති ව. අසම්චුට්ඨාකාරන්ති තංතංරූපකලාපෙහි
 අසම්චුට්ඨං සුසිරාදිආකාරං. කුපගුභාදිකා ති කුපගුභණ්ද්දාදිකා ආකාසපඤ්ඤත්ති.
 තංතංභූතනිමිත්තන්ති පථවීකසිණාදිතංතංභූතනිමිත්තං. භාවනාවීසෙසන්ති
 පරිකම්මාදිහෙදං භාවනාය පබන්ධවිසෙසං. කසිණනිමිත්තාදිකාති
 කසිණසුභනිමිත්තාදිහෙදා යොගීනං උපට්ඨිතා උග්ගහපට්ඨාගාදිහෙදා
 නිමිත්තපඤ්ඤත්ති. ඵවමාදිප්පහෙදාති කසිණුග්ග්ඝාට්ඨාකාසනිරොධකසිණාදිහෙදා ව.
 අත්ථවිජායාකාරෙනාති පරමත්ථධම්මස්ස ඡායාකාරෙන පට්ඨාගාකාරෙන.

41. නාමනාමකම්මාදිනාමෙනාති නාමං නාමකම්මං නාමධෙයාං නිරුක්ති
 බ්‍යඤ්ජනං අභිලාපොති ඉමෙහි ඡහි නාමෙහි. තත්ථ අත්ථෙපසු නමතිති නාමං. තං
 අන්වත්ථරුළුභීවසෙන දුට්ඨං, සාමඤ්ඤගුණකිරියායදිච්ඡාවසෙන චතුබ්බිධං.
 නාමමෙව නාමකම්මං. තථා නාමධෙයාං. අක්ඛරද්වාරෙන අත්ථං නීහරිත්වා උත්ති
 කථනං නිරුක්ති, අත්ථං බ්‍යඤ්ජයතිති බ්‍යඤ්ජනං. අභිලපතිති අභිලාපො,
 සද්දගතඅක්ඛරසන්තිවෙසක්කමො. සා පනායං නාමපඤ්ඤත්ති
 විජ්ජමානඅවිජ්ජමානතදුභයසංයොගවසෙන ඡබ්බිධා හොතිති දස්සෙතුං
 “විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති” ත්‍යාදි චුත්තං, එතාය පඤ්ඤාපෙන්තිති
 “රූපවෙදනා” ත්‍යාදිනා පකාසෙන්ති.

42. උභින්නන්ති විජ්ජමානාවිජ්ජමානානං ද්වින්නං. පඤ්චාභිඤ්ඤා,
 ආසවක්ඛයඤාණන්ති ඡ අභිඤ්ඤා අස්සාති ඡලභිඤ්ඤො. එත්ථ ච අභිඤ්ඤානං
 විජ්ජමානත්තා, තප්පට්ඨිලාහිනො පුග්ගලස්ස අවිජ්ජමානත්තා ච අයං විජ්ජමානෙන
 අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති නාම. තථා ඉත්ථීයා අවිජ්ජමානත්තා, සද්දස්ස ච
 විජ්ජමානත්තා ඉත්ථීසද්දොති අවිජ්ජමානෙන විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති.
 පසාදවක්ඛුනො, තන්තිස්සිතවිඤ්ඤාණස්ස ච විජ්ජමානත්තා චක්ඛුවිඤ්ඤාණන්ති
 විජ්ජමානෙන විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති. රඤ්ඤො ච පුත්තස්ස ච සම්මුතිසච්චභුතත්තා
 රාජපුත්තොති අවිජ්ජමානෙන අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති.

43. වච්චෙසාසානුසාරෙනාති භූමිපබ්බතරූපවෙදනාදිවච්චිමයසද්දස්ස අනුසාරෙන
 අනුගමනෙන අනුස්සරණෙන ආරම්මණකරණෙන පවත්තාය සොතවිඤ්ඤාණවච්චීයා
 පවත්තිනො අනන්තරං උප්පන්තස්ස මනොද්වාරස්ස නාමචිත්තනාකාරඡ්ඡවත්තස්ස
 මනොද්වාරිකවිඤ්ඤාණසන්තානස්ස “ඉද්දිසස්ස අත්ථස්ස නාම”න්ති
 පුබ්බෙයෙව ගහිතසඛිකෙනොපතිස්සයස්ස ගොචරා ආරම්මණභූතා තතො
 නාමග්ගහණෙනො පරං යස්සා සම්මුතිපරමත්ථවිසයාය නාමපඤ්ඤත්තියා
 අනුසාරෙන අනුගමනෙන අත්ථා සම්මුතිපරමත්ථහෙදා විඤ්ඤායන්ති, සායං
 භූමිපබ්බතරූපවෙදනාදිකා පඤ්ඤාපෙනබ්බත්ථපඤ්ඤාපිකා ලොකසඛිකෙනෙන
 නිමිතා ලොකවොහාරෙන සිද්ධා, මනොද්වාරග්ගහිතා අක්ඛරාවලිභූතා පඤ්ඤත්ති
 විඤ්ඤොයා පඤ්ඤාපනතො පඤ්ඤත්තිසඛිකා නාමපඤ්ඤත්තිති විඤ්ඤොයා.

එත්ථ ච සොතවිඤ්ඤාණවච්චීයා අනන්තරභාවිති. මනොද්වාරිකවච්චිමපි
 සොතවිඤ්ඤාණවච්චිග්ගහණෙනොව සඛිගහෙත්වා “සොතවිඤ්ඤාණවච්චීයා”ති
 චුත්තං. සට්ඨසද්දඤ්චි සුණන්තස්ස එකමෙකං සද්දං ආරබ්භ
 පච්චුප්පන්තාතිතාරම්මණවසෙන ද්වෙ ද්වෙ ඡවනවාරා, බුද්ධියා
 ගහිතනාමපණ්ණත්තිභූතං අක්ඛරාවලිමාරබ්භ එකොති එවං සොතවිඤ්ඤාණවච්චීයා
 අනන්තරාය අතීතසද්දාරම්මණාය ඡවනවච්චීයා අනන්තරං නාමපඤ්ඤත්තියා
 ගහණං, තතො පරං අත්ථාවබොධොති ආචරියා.

පඤ්ඤත්තිහෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති අහිංසාවක් වඩා වැඩි නිසා නාම අහිංසාවක් වඩා වැඩි වන්නාය

පව්වය පරිවර්ණය වන්නා නිවසිනා.

9. කම්මට්ටියාන පරිවර්ණය වන්නා

1. ඉතො පව්වය නිද්දෙසනො පරං නිවරණානං සමනට්ටියෙන සමථසඛිධානානං, අනිච්චාදිවිධාකාරනො දස්සනට්ටියෙන විපස්සනාසඛිධානානාඤ්ච ද්විත්තං භාවනානං දුට්ඨමිපි කම්මට්ටියානං දුට්ඨභාවනාකම්මස්ස පවත්තිට්ටියානතාය කම්මට්ටියානභූතමාරම්මණං උත්තරුත්තරයොගකම්මස්ස පදට්ටියානතාය කම්මට්ටියානභූතං භාවනාවිචිඤ්ච යථාක්කමං සමථවිපස්සනානුක්කමෙන පවක්ඛාමිති යොජනා.

සමථකම්මට්ටියානං

වර්තනෙදවණ්ණනා

3. රාගො ව චරිතා පකතීති රාගචරිතා. එවං දොසචරිතාදයොපි. වර්තසඛිගහොති මූලචරිතවසෙන පුග්ගලසඛිගහො, සංසග්ගවසෙන පන තෙසට්ඨි චරිතා හොන්ති. වුත්තඤ්චි -

“රාගාදිකෙ තිකෙ සත්ත, සත්ත සද්ධාදිකෙ තිකෙ; එකද්විතිකමූලමිහි, මිස්සනො සත්තසත්තක” නිති.

එත්ථ හි රාගචරිතා දොසචරිතා මොහචරිතා රාගදොසචරිතා රාගමොහචරිතා දොසමොහචරිතා රාගදොසමොහචරිතානි එවං රාගාදිකෙ තිකෙ සත්තකමෙකං. තථා සද්ධාචරිතා බුද්ධිචරිතා විතක්කචරිතා සද්ධාබුද්ධිචරිතා සද්ධාබුද්ධිවිතක්කචරිතා බුද්ධිවිතක්කචරිතා සද්ධාබුද්ධිවිතක්කචරිතානි සද්ධාදිකෙපි තිකෙ එකන්ති එවං ද්වෙ තිකෙ අමිස්සෙත්වා වුද්දස චරිතා හොන්ති. රාගාදිතිකෙ පන එකද්විතිකමූලවසෙන සද්ධාදිතිකෙන සහ යොජිතෙ රාගසද්ධාචරිතා රාගබුද්ධිචරිතා රාගවිතක්කචරිතා රාගසද්ධාබුද්ධිචරිතා රාගසද්ධාවිතක්කචරිතා රාගබුද්ධිවිතක්කචරිතා රාගසද්ධාබුද්ධිවිතක්කචරිතානි රාගමූලනයෙ එකං සත්තකං, තථා “දොසසද්ධාචරිතා දොසබුද්ධිචරිතා දොසවිතක්කචරිතා” ත්‍යාදිනා දොසමූලනයෙපි එකං, “මොහසද්ධාචරිතා” ත්‍යාදිනා මොහමූලනයෙපි එකන්ති එවං එකමූලනයෙ සත්තකත්තයං හොති. යථා චෙත්ථ, එවං ද්විමූලකනෙපි “රාගදොසසද්ධාචරිතා රාගදොසබුද්ධිචරිතා රාගදොසවිතක්කචරිතා” ත්‍යාදිනා සත්තකත්තයං. තිමූලකනෙපි පන “රාගදොසමොහසද්ධාචරිතා” ත්‍යාදිනා එකං සත්තකන්ති එවං මිස්සනො සත්තසත්තකවසෙන එකුනපඤ්ඤාස චරිතා හොන්ති. ඉති ඉමා එකුනපඤ්ඤාස, පුරිමා ව වුද්දසානි තෙසට්ඨි චරිතා දට්ඨබ්බා. කෙචි පන දිට්ඨියා සද්ධිං “චතුසට්ඨි” ති වණ්ණෙත්ති.

වර්තමානදවණ්ණනා නිවැසිතා.

භාවනාහෙදවණ්ණනා

4. භාවනාය පටිසඬිධාරකම්මභූතා, ආදිකම්මභූතා වා පුබ්බභාගභාවනා පරිකම්මභාවනා නාම. නීවරණවික්ඛම්භනතො පටියාය ගොත්‍රභූපරියොසානා කාමාවචරභාවනා උපචාරභාවනා නාම. අප්පනාය සමීපචාරිත්තා ගාමුපචාරාදයො විය. මහග්ගතභාවප්පත්තා අප්පනාභාවනා නාම අප්පනාසඬිධාතවිතක්කපමුඛත්තා. සමපයුත්තධම්මෙහි ආරම්මණෙ අප්පෙත්තො විය පවත්තතීති විතක්කො අප්පනා. තථා හි සො ‘‘අප්පනා ඛාප්පනා’’ති (ධ. ස. 7) නිද්දිට්ඨො. තප්පමුඛතාවසෙන පන සබ්බෙපි මහග්ගතානුත්තරඤ්ඤානධම්මා ‘‘අප්පනා’’ති වුච්චන්ති.

භාවනාහෙදවණ්ණනා නිවැසිතා.

නිමිත්තහෙදවණ්ණනා

5. පරිකම්මස්ස නිමිත්තං ආරම්මණත්තාති පරිකම්මනිමිත්තං, කසිණමණ්ඩලාදි. තදෙව වක්ඛුනා දිට්ඨං විය මනසා උග්ගහෙතබ්බං නිමිත්තං, උග්ගණ්භන්තස්ස වා නිමිත්තන්ති උග්ගහනිමිත්තං. තප්පටිභාගං වණ්ණාදිකසිණදොසරහිතං නිමිත්තං උපචාරප්පනානං ආරම්මණත්තාති පටිභාගනිමිත්තං.

6. පඨවියෙව කසිණං එකදෙසෙ අට්ඨන්වා අනන්තස්ස ඵරිතබ්බතාය සකලට්ඨෙතාති පඨවිකසිණං, කසිණමණ්ඩලං. පටිභාගනිමිත්තං, තදාරම්මණඤ්ච ඤානං ‘පඨවිකසිණ’න්ති වුච්චති. තථා ආපොකසිණාදීසුපි. තත්ථ පඨවාදීනි වත්තාරි භූතකසිණානි. නීලාදීනි වත්තාරි වණ්ණකසිණානි, පරිච්ඡින්නාකාසො ආකාසකසිණං, වන්දාදිආලොකො ආලොකකසිණන්ති දට්ඨබ්බං.

7. උද්ධං ධුමානං සුනං ඡවසරීරං උද්ධුමානං, තදෙව කුච්ඡිතට්ඨෙතඋද්ධුමානකං. එවං සෙසෙසුපි. සෙතරත්තාදිනා විමිස්සිතං යෙභුයොන නීලවණ්ණං ඡවසරීරං විනීලකං විසෙසතො නීලකන්ති කත්වා. විස්සවන්තපුබ්බකං විපුබ්බකං. මජ්ඣෙ ඤ්චිධා ඡන්තං විච්ඡිද්දකං. සොණසිඬිගාලාදීහි විච්චිධාකාරෙන ඛායිතං වික්ඛායිතකං. සොණසිඬිගාලාදීහි විච්චිධෙනාකාරෙන ඛණ්ඩිත්වා තත්ථ තත්ථ බිත්තං වික්ඛිත්තකං. කාකපදාදිආකාරෙන සත්ථෙත හනිත්වා විච්චිධං බිත්තං හතවික්ඛිත්තකං. ලොහිතපග්ගසරණකං ලොහිතකං. කිම්කුලපග්ගසරණකං පුලුවකං. අන්තමසො එකමපි අට්ඨි අට්ඨිකං.

8. අනු අනු සරණං අනුස්සති, අරහතාදිබුද්ධගුණාරම්මණා අනුස්සති බුද්ධානුස්සති. ස්වාක්ඛාතතාදිධම්මගුණාරම්මණා අනුස්සති ධම්මානුස්සති. සුප්පටිපන්නතාදිසංසගුණාරම්මණා අනුස්සති සංසානුස්සති. අඛණ්ඩතාදිනා සුපරිසුද්ධස්ස අන්තතො සීලගුණස්ස අනුස්සරණං සීලානුස්සති. විගතමලමච්ඡෙරතාදිවසෙන අන්තතො වාගානුස්සරණං වාගානුස්සති. ‘‘යෙහි

සද්ධාදීහි සමන්තාගතා දෙවා දෙවත්තං ගතා, තාදිසා ගුණා මයි සන්ති''ති එවං දෙවතා සක්ඛිට්ඨානෙ යපෙත්වා අත්තනො සද්ධාදිගුණානුස්සරණං දෙවතානුස්සති. සබ්බදුක්ඛුපසමභූතස්ස නිබ්බානස්ස ගුණානුස්සරණං උපසමානුස්සති. ජීවිතින්ද්‍රියුපච්ඡේදභූතස්ස මරණස්ස අනුස්සරණං මරණානුස්සති. කෙසාදිකායකොට්ඨාසෙ ගතා පවත්තා සති කායගතාසති. ආනඤ්ච අපානඤ්ච ආනාපානං, අස්සාසපස්සාසා, තදාරම්මණා සති ආනාපානස්සති.

9. මිජ්ජති සිනිය්හතීති මෙත්තා, මිත්තෙසු භවාති වා මෙත්තා, සා සත්තානං හිතසුඛුපසංහරණලක්ඛණා. පරදුක්ඛාපනායනකාමනාලක්ඛණා කරුණා. පරසම්පත්තිපමොදලක්ඛණා මුදිතා. ඉට්ඨානිට්ඨෙසු මජ්ඣන්තාකාරජ්ජවත්තිලක්ඛණා උපෙක්ඛා. අජ්ජමාණසත්තාරම්මණත්තා අජ්ජමඤ්ඤා. උත්තමවිහාරභාවතො, උත්තමානං වා විහාරභාවතො බුඡ්ඡමවිහාරො.

10. ගමනපරියෙසනපරිභොගාදිපච්චවෙක්ඛණවසෙන කබ්බිකාරාභාරෙ පටිකුලන්ති පවත්තා සඤ්ඤා ආභාරෙ පටිකුලසඤ්ඤා.

11. පථවිධාතුආදීනං චතුන්තං ධාතුනං සලක්ඛණතො කෙසාදිසසම්භාරාදිතො ච වචන්ථානං චතුධාතුවචන්ථානං.

12. අරුපෙ ආරම්මණෙ පවත්තා ආරුජ්ජා.

නිමිත්තභෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සජ්ජායභෙදවණ්ණනා

13. ඉදානි තස්ස තස්ස පුග්ගලස්ස චරිතානුකූලකම්මට්ඨානං දස්සෙතුං “චරිතාසු පනා”ත්ථාදිමාහ. රාගො ච චරිතං පකති එතස්සාති රාගචරිතො, රාගබ්භුලො පුග්ගලො, රාගස්ස උජුච්චවචනීකභාවතො අසුභකම්මට්ඨානං තස්ස සජ්ජායං. ආනාපානං මොහචරිතස්ස, විතක්ඛචරිතස්ස ච සජ්ජායං බුද්ධිවිසයභාවෙන මොහජ්ජපිපක්ඛත්තා, විතක්ඛසන්ධාවනස්ස නිවාරකත්තා ච. ඡ බුද්ධානුස්සතිආදයො සද්ධාචරිතස්ස සජ්ජායා සද්ධාවුද්ධිභෙතුභාවතො.

17. මරණඋපසමසඤ්ඤාවචන්ථානානි බුද්ධිචරිතස්ස සජ්ජායානි ගම්භීරභාවතො බුද්ධියා එව විසයත්තා.

18. සෙසානීති

චතුබ්බිධභූතකසිණආකාසආලොකකසිණආරුජ්ජවතුක්කවසෙන දසවිධානි. තත්ථාපීති තෙසු දසසු කම්මට්ඨානෙසු. පුපුලං මොහචරිතස්ස සජ්ජායං සම්බාධෙ ඔකාසෙ විත්තස්ස හියොයාසොමත්තාය සම්මුඤ්ඤනො. බුද්දකං විතක්ඛචරිතස්ස සජ්ජායං මහන්තාරම්මණස්ස විතක්ඛසන්ධාවනපච්චයත්තා. උජුච්චවචනීකතො

වෙව අතිසප්පායනාය වෙතං වුත්තං. රාගාදීනං පන අවික්ඛම්භිකා, සද්ධාදීනං වා අනුපකාරිකා කසිණාදිභාවනා නාම නත්ථී.

සප්පායහෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

භාවනාහෙදවණ්ණනා

19. සබ්බත්ථාපීති වත්තාලීසකම්මට්ඨානෙසුපි නත්ථී අප්පනා, බුද්ධගුණාදීනං පරමත්ථභාවතො, අනෙකවිධත්තා, එකස්සපි ගම්භීරභාවතො ව. බුද්ධානුස්සතිආදීසු දසසු කම්මට්ඨානෙසු අප්පනාවසෙන සමාධිස්ස පතිට්ඨාතුං අසක්කුණෙයාත්තා අප්පනාභාවං අප්පත්ථා සමාධි උපචාරභාවෙන පතිට්ඨාති. ලොකුත්තරසමාධි, පන දුතියවතුත්ථාරුප්පසමාධි ව සභාවධම්මෙපි භාවනාවිසෙසවසෙන අප්පනං පාපුණාති. විසුද්ධිභාවනානුක්කම්මවසෙන හි ලොකුත්තරො අප්පනං පාපුණාති. ආරම්මණසමතික්කම්මභාවනාවසෙන ආරුප්පසමාධි. අප්පනාප්පත්තස්සෙව හි වතුත්ථස්සමානසමාධිතො ආරම්මණසමතික්කම්මනමත්තං හොති.

21. පඤ්චපි ඤානානි එතෙසමත්ථී, තත්ථ නියුත්තාතීති වා පඤ්චකප්ඤානිකානි.

22. අසුභභාවනාය පටිකුලාරම්මණත්තා වණ්ඨසොතාය නදියා අරිත්තබලෙන නාවා විය විතක්කබලෙනෙව තත්ථ විත්තං පවත්තතීති අසුභකම්මට්ඨානෙ අවිතක්කප්ඤානාසම්භවතො “පයමප්ඤානිකා”ති වුත්තං.

23. මෙත්තාකරුණාමුදිතානං දොමනස්සසහගතඛ්‍යාපාදවිහිංසානභිරතීනං පභායකත්තා දොමනස්සප්පට්පක්ඛෙන සොමනස්සෙනෙව සහගතතා යුත්තාති “මෙත්තාදෙයො තයො වතුක්කප්ඤානිකා”ති වුත්තා.

24. “සබ්බෙ සත්තා සුඛිතා හොන්තු, දුක්ඛා මුච්චන්තු, ලද්ධසුඛසම්පත්තිතො මා විගච්ඡන්තු”ති මෙත්තාදිවසප්පවත්තඛ්‍යාපාරත්තයං පභාය කම්මස්සකතාදස්සෙනෙව සත්තෙසු මප්ඤාත්තාකාරප්පවත්තභාවනානිබ්බත්තාය තත්ථමප්ඤාත්තපෙක්ඛාය බලවතරත්තා උපෙක්ඛාබ්‍රහ්මවිභාරස්ස සුඛසහගතාසම්භවතො “උපෙක්ඛා පඤ්චමප්ඤානිකා”ති වුත්තා.

භාවනාහෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ගොචරහෙදවණ්ණනා

26. යථාරහන්ති තංතංආරම්මණානුරූපතො. කස්සපි ආරම්මණස්ස අපරිඛ්‍යාත්තතාය “පරියායෙනා”ති වුත්තං.

27. කසිණාසුභකොට්ඨාසානාපානස්සතීස්වෙව හි පරිඛ්‍යාත්තනිමිත්තසම්භවොති.

28. පටවීමණ්ඩලාදීසු නිමිත්තං උග්ගණ්භන්තස්සාති ආදිමිහි තාව
 චතුපාරිසුද්ධිසීලං විසොධෙත්වා දසවිධං පලිබොධං උපච්ඡන්දිත්වා
 පියගරුභාවනියාදිගුණසමන්තාගතං කල්‍යාණමිත්තං උපසඬකමිත්වා අත්තනො
 චරියානුකූලං කම්මට්ඨානං ගහෙත්වා අට්ඨාරසවිධං අනනුරූපවිහාරං පභාය
 පඤ්චඩ්ගසමන්තාගතෙ අනුරූපවිහාරෙ විහරන්තස්ස
 කෙසනඛහරණාදිබුද්දකපලිබොධුපච්ඡෙදං කත්වා කසිණමණ්ඩලාදීනි පුරතො
 කත්වා ආනාපානකොට්ඨාසාදීසු විත්තං යපෙත්වා නිසීදිත්වා “පටවී පටවී” ත්‍යාදිනා
 තංතංභාවනානුක්කමෙන පටවීකසිණාදීසු තංතදාරම්මණෙසු නිමිත්තං
 උග්ගණ්භන්තස්ස. අයමෙත්ථ සඬබ්බෙපො. විත්ථාරතො පන භාවනා
 විසුද්ධිමග්ගතො (විසුද්ධි. 1.54 ආදයො) ගහෙනබ්බා. දුට්ඨමිපි හි භාවනාවිධානං ඉධ
 ආචරියෙන අතිසඬබ්බෙපතො චුත්තං, තදත්ථදස්සනත්ථඤ්ච විත්ථාරනගෙ
 ආහරියමානෙ අතිජපපඤ්චො සියාති මයමිපි තං න විත්ථාරෙස්සාම. යදා පන තං
 නිමිත්තං විත්තෙන සමුග්ගහිතන්ති එවං පවත්තානුපුබ්බභාවනාවසෙන යදා තං
 පරිකම්මනිමිත්තං විත්තෙන සම්මා උග්ගහිතං හොති. මනොද්වාරස්ස
 ආපාට්මාගතන්ති චක්ඛුං නිමිමීලෙත්වා, අඤ්ඤත්ථ ගන්ත්වා වා මනසි
 කරොන්තස්ස කසිණමණ්ඩලසදිසමෙව හුත්වා මනොද්වාරිකජවනානං ආපාටං
 ආගතං හොති.

29. සමාධියතීති විසෙසතො විත්තෙකග්ගතාපත්තියා සමාහිතා හොති.

30. විත්තසමාධානවසෙන පුග්ගලොපි සමාහිතොයෙවාති චුත්තං “තථා
 සමාහිතස්සා”ති. තජ්ජට්ඨාගන්ති උග්ගහනිමිත්තසදිසං, තතොයෙව හි තං
 “පට්ඨාගනිමිත්ත”න්ති චුච්චති. තං පන උග්ගහනිමිත්තතො අතිපරිසුද්ධං හොති.
 වත්ථුධම්මවිමුච්චිතන්ති පරමත්ථධම්මතො විමුත්තං, වත්ථුධම්මතො වා
 කසිණමණ්ඩලගතකසිණදොසතො විනිමුත්තං. භාවනාය නිබ්බත්තන්තා
 භාවනාමයං. සමජ්ජිතන්ති සුට්ඨු අජ්ජිතං.

31. තතො පට්ඨායාති පට්ඨාගනිමිත්තජ්ජන්තිතො පට්ඨාය.

33. පඤ්චසු ඤානඬිගෙසු එකකාරම්මණෙ උජ්ජන්තාවජ්ජනානන්තරං
 චතුපඤ්චජවනකතිපයභවඬිගතො පරං අගන්ත්වා අපරාපරං
 ඤානඬිගාවජ්ජනසමත්ථතා ආවජ්ජනවසිතා නාම. සමාපජ්ජිතුකාමතානන්තරං
 කතිපයභවඬිගතො පරං අගන්ත්වා උජ්ජන්තාවජ්ජනානන්තරං සමාපජ්ජිතුං
 සමත්ථතා සමාපජ්ජනවසිතා නාම. සෙතු විය සීසසොතාය නදියා ඔසං භවඬිගවෙගං
 උපච්ඡන්දිත්වා යථාපරිච්ඡන්තකාලං ඤානං යපෙතුං සමත්ථතා භවඬිගපාතතො
 රක්ඛණයොග්‍යතා අධිට්ඨානවසිතා නාම. යථා පරිච්ඡන්තකාලං අනතික්කමිත්වා
 ඤානතො චුට්ඨානසමත්ථතා චුට්ඨානවසිතා නාම. අථ වා යථාපරිච්ඡන්තකාලතො
 උද්ධං ගන්තුං අදත්වා යපනසමත්ථතා අධිට්ඨානවසිතා නාම.
 යථාපරිච්ඡන්තකාලතො අන්තො අචුට්ඨහිත්වා යථාකාලවසෙනෙව
 චුට්ඨානසමත්ථතා චුට්ඨානවසිතා නාමාති අලමතිජපපඤ්චෙන.

පව්වවෙක්ඛණවසිතා පන ආවජ්ජනවසිතාය එව සිද්ධා.
 ආවජ්ජනානන්තරපවනානෙව හි පව්වවෙක්ඛණපවනානි නාම.
 විතක්කාදිමළාරිකඛිගං පභානායාති දුතියජ්ඣානාදීහි විතක්කාදිමළාරිකඛිගානං
 ඝානක්ඛණෙ අනුප්පාදාය. පදහතොති පරිකම්මං කරොන්තස්ස. තස්ස පන
 උපචාරභාවනා නිජ්ජන්තා නාම හොති විතක්කාදීසු නිකන්තිවික්ඛම්භනතො
 පට්ඨායාති දට්ඨබ්බං. යථාරහන්ති තංතංඝානිකකසිණාදිආරම්මණානුරූපං.

36. ආකාසකසිණස්ස උග්ඝාටෙතුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා වුත්තං
 “ආකාසවජ්ජිතෙසු”ති. කසිණන්ති කසිණපටිභාගනිමිත්තං. උග්ඝාටෙත්වාති
 අමනසිකාරවසෙන උද්ධරිත්වා. අනන්තවසෙන පරිකම්මං කරොන්තස්සාති
 “අනන්තං ආකාසං, අනන්තං ආකාස”න්ති ආකාසං ආරබ්භ පරිකම්මං
 කරොන්තස්ස, න පන කෙවලං “අනන්තං අනන්ත”න්ති. එවං
 විඤ්ඤාණඤ්ඤායතනෙපි. “අනන්ත”න්ති අවත්වාපි “ආකාසො ආකාසො (විසුද්ධි.
 1.276), විඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණ”න්ති (විසුද්ධි. 1.281) මනසි කාතුං වට්ටතීති
 ආවරියා.

39. “සන්තමෙතං, පණිතමෙත”න්ති පරිකම්මං කරොන්තස්සාති
 අභාවමත්තාරම්මණතාය “එතං සන්තං, එතං පණිත”න්ති භාවෙන්තස්ස.

40. අවසෙසෙසු වාති කසිණාදීහි සහ අප්පනාවහකම්මට්ඨානතො අවසෙසෙසු
 බුද්ධානුස්සතිආදීසු අට්ඨසු, සඤ්ඤාවචත්ථානෙසු වාති දසසු කම්මට්ඨානෙසු.
 පරිකම්මං කත්වාති “සො භගවා ඉතිපි අරහං, ඉතිපි සම්මාසම්බුද්ධො”ත්තාදිනා
 (විසුද්ධි. 1.124) වුත්තවිධානෙන පරිකම්මං කත්වා. සාධුකමුග්ගහිතෙති
 බුද්ධාදිගුණනිත්තපොණපබ්භාරවිත්තතාවසෙන සුට්ඨු උග්ගහිතෙ. පරිකම්මඤ්ඤව
 සමාධියතීති පරිකම්මභාවනා සමාහිතා නිජ්ජජ්ජති. උපචාරො ව සම්පජ්ජතීති
 නිවරණානි වික්ඛම්භෙන්තො උපචාරසමාධි ව උප්පජ්ජති.

41. අභිඤ්ඤාවසෙන පවත්තමානන්ති අභිවිසෙසතො ජානනට්ඨෙත
 අභිඤ්ඤාසඬ්ඛාතං ඉද්ධිවිධාදිපඤ්ඤවලොකියාහිඤ්ඤාවසෙන පවත්තමානං,
 අභිඤ්ඤාපාදකපඤ්ඤවමජ්ඣානා වුට්ඨහිත්වාති කසිණානුලොමාදීහි වුද්දසභාකාරෙහි
 (විසුද්ධි. 2.365) විත්තං පරිදමෙත්වා අභිනිභාරක්ඛමං කත්වා
 උපෙක්ඛෙකග්ගතායොගතො අනුරූපත්තා ව රූපාවචරපඤ්ඤවමජ්ඣානමෙව
 අභිඤ්ඤානං පාදකං පතිට්ඨාභූතං පථවාදිකසිණාරම්මණං පඤ්ඤවමජ්ඣානං, තං
 සමාපජ්ජිත්වා තතො වුට්ඨාය. අධිට්ඨෙය්‍යාදිකමාවජ්ජෙත්වාති ඉද්ධිවිධඤ්ඤාණස්ස
 පරිකම්මකාලෙ අධිට්ඨාතබ්බං විකුබ්බතීයං සතාදිකං කොමාරරූපාදිකං,
 දිබ්බසොතස්ස පරිකම්මකාලෙ ථුලසුබුමහෙදං සද්දං, වෙතොපරියඤ්ඤාණස්ස
 පරිකම්මකාලෙ පරස්ස භදයඬ්ඛනවණ්ණදස්සනෙන සරාගාදිහෙදං විත්තං,
 පුබ්බෙතිවාසානුස්සතිඤ්ඤාණස්ස පරිකම්මසමයෙ පුරිමභවෙසු වුතිවිත්තාදිහෙදං
 පුබ්බෙ නිවුත්ථක්ඛන්ධං, දිබ්බවක්ඛුස්ස පරිකම්මසමයෙ ඔභාසඵරිතට්ඨානගතං
 රූපං වා ආවජ්ජෙත්වා.

පරිකමිම. කරොන්තස්සාති “සතං හොමි, සහස්සං හොමි” ත්‍යාදිනා පරිකමිම. කරොන්තස්ස. රූපාදීසුති පරිකමිමවිසයභූතෙසු රූපපාදකප්ඤ්ඤානසද්දපරචිත්තපුබ්බෙනිචුත්ථක්ඛන්ධාදිහෙදෙසු ආරම්මණෙසු. එත්ථ හි ඉද්ධිවිධඤ්ඤාණස්ස තාව පාදකප්ඤ්ඤානං, කායො, රූපාදිඅධිට්ඨානො රූපාදීනි වාති ඡ ආරම්මණාති. තත්ථ පාදකප්ඤ්ඤානං අතීතමෙව, කායො පච්චුප්පන්තො, ඉතරං පච්චුප්පන්තමනාගතං වා. දිබ්බසොතස්ස පන සද්දොයෙව, සො ච ඛො පච්චුප්පන්තො. පරචිත්තවිජානනාය පන අතීතෙ සත්තදිවසෙසු, අනාගතෙ සත්තදිවසෙසු ච පවත්තං පරිත්තාදීසු යං කිඤ්චි තිකාලිකං චිත්තමෙව ආරම්මණං හොතීති මහාඅට්ඨකථාවරියා (විසුද්ධි. 2.416; ධ. ස. අට්ඨ. 1434).

සඬගහකාරා පන “චත්තාරොපි ඛන්ධා” ති (ධ. ස. අට්ඨ. 1434) වදන්ති, කථං පනස්සා පච්චුප්පන්තචිත්තාරම්මණතා, නනු ච ආවජ්ජනාය ගහිතමෙව ඉද්ධිචිත්තස්ස ආරම්මණං හොති, ආවජ්ජනාය ච පච්චුප්පන්තචිත්තමාරම්මණං කත්වා නිරුජ්ඣමානාය තංසමකාලමෙව පරස්ස චිත්තමිපි නිරුජ්ඣතීති ආවජ්ජනජවනානං කාලවසෙන එකාරම්මණතා න සියා, මග්ගඵලවීරීතො අඤ්ඤත්ථ ආවජ්ජනජවනානං කථංඤ්ච නානාරම්මණතා න අධිජ්ජෙතාති? අට්ඨකථායං (විසුද්ධි. 2.416; ධ. ස. අට්ඨ. 1434) තාව සත්තතිඅද්ධාපච්චුප්පන්තාරම්මණතා යොජිතා. ආනන්දාවරියො (ධ. ස. මූලටී. 1434 ටොක විසදිසං) පන හණති “පාදකප්ඤ්ඤානො චුට්ඨාය පච්චුප්පන්තාදිවිභාගං අකත්වා කෙවලං ‘ඉමස්ස චිත්තං ජානාමි’ වචෙව පරිකමිම. කත්වා පුනපි පාදකප්ඤ්ඤානං සමාපජ්ජත්වා චුට්ඨාය අවිසෙසෙනෙව චිත්තං ආවජ්ජෙත්වා තිණ්ණං, චතුත්තං වා පරිකමිමානං අනන්තරං වෙනොපරියඤ්ඤාණෙන පරස්ස චිත්තං පටිච්ඡිකාති රූපං විය දිබ්බවක්ඛුනා. පච්ඡා කාමාවචරචිත්තෙන සරාගාදිවචත්ථානමිපි කරොති නීලාදිවචත්ථානං විය. තාති ච සබ්බාති අභිමුඛිභූතචිත්තාරම්මණානෙව, අනිට්ඨෙ ච යානෙ නානාරම්මණතාදොසො නත්ථි අභිත්තාකාරජ්ජවත්තිතො” ති. පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤ්ඤාණස්ස පුබ්බෙනිචුත්ථක්ඛන්ධා, ඛන්ධජ්ජපට්ඨධානි ච නාමගොත්තාති, නිබ්බානඤ්ච ආරම්මණං හොති, දිබ්බවක්ඛුස්ස පන රූපමෙව පච්චුප්පන්තන්ති අයමෙතෙසං ආරම්මණවිභාගො. යථාරහමජ්ජෙතීති තංතංපරිකමිමානුරූපතො අජ්ජෙති.

42. ඉදානි ආරම්මණානං හෙදෙන අභිඤ්ඤාහෙදං දස්සෙතුං “ඉද්ධිවිධා” ත්‍යාදිමාහ. අධිට්ඨානාදි ඉද්ධිජ්ජහෙදො එතිස්සාති ඉද්ධිවිධා. දිබ්බානං සොතසදිසතාය, දිබ්බවිභාරසන්තිස්සිතතාය ච දිබ්බඤ්ච තං සොතඤ්චාති දිබ්බසොතං. පරෙසං චිත්තං විඤ්ඤායති එතායාති පරචිත්තවිජානනා. අත්තනො සත්තානෙ නිචුත්ථවසෙන වෙව ගොචරනිවාසවසෙන ච පුබ්බෙනි අතීතභවෙසු ඛන්ධාදීනං අනුස්සරණං පුබ්බෙනිවාසානුස්සති. චුත්තනයෙන දිබ්බඤ්ච තං චක්ඛු වාති දිබ්බවක්ඛු. ‘චුතුපපාතඤ්ඤාණ’න්ති පන දිබ්බවක්ඛුමෙව චුච්චති. යථාකම්මුපගඤ්ඤාණඅනාගතංසඤ්ඤාණානිපි දිබ්බවක්ඛුචසෙනෙව ඉජ්ඣන්ති. න හි තෙසං විසුං පරිකමිමං අත්ථි. තත්ථ අනාගතංසඤ්ඤාණස්ස තාව අනාගතෙ සත්තදිවසතො පරං පවත්තනකං චිත්තවෙතසිකං දුතියදිවසතො පට්ඨාය

පවත්නාකඤ්ච යං කිඤ්චි ආරම්මණං හොති. තඤ්චි සවිසයෙ සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණගතිකන්ති. යථා කම්මුපගඤ්ඤාණස්ස පන කුසලාකුසලසඬ්ඛාතා වෙනනා, වත්තාරොපි වා බන්ධා ආරම්මණන්ති දට්ඨබ්බං.

ගොචරවසෙන හෙදො ගොචරහෙදො.

ගොචරහෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සමථකම්මට්ඨානවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

විපස්සනාකම්මට්ඨානං

විසුද්ධිහෙදවණ්ණනා

43. අනිච්චාදිවසෙන විවිධාකාරෙන පස්සතීති විපස්සනා, අනිච්චානුපස්සනාදිකා භාවනාපඤ්ඤා. තස්සා කම්මට්ඨානං, සායෙව වා කම්මට්ඨානන්ති විපස්සනාකම්මට්ඨානං. තස්මිං විපස්සනාකම්මට්ඨානෙන සත්තවිධෙන විසුද්ධිසඬ්ඛහොති සම්බන්ධො.

44. අනිච්චතායෙව ලක්ඛණං ලක්ඛිතබ්බං, ලක්ඛීයති අනෙතාති වා අනිච්චලක්ඛණං. උදයවයපටිපිළනසඬ්ඛාතදුක්ඛභාවො ව ලක්ඛණන්ති දුක්ඛලක්ඛණං. පරපරිකප්පිතස්ස අත්තනො අභාවො අනත්තතා, තදෙව ලක්ඛණන්ති අනත්තලක්ඛණං.

45. තිණ්ණං ලක්ඛණානං අනු අනු පස්සනා අනිච්චානුපස්සනාදිකා.

46. බන්ධාදීනං කලාපතො සම්මසනවසප්පවත්තං ඤාණං සම්මසනඤාණං. උප්පාදහඬ්ඛානුපස්සනාවසප්පවත්තඤාණං උදයබ්බයඤාණං. උදයං මුච්චිත්වා වයෙ පවත්තං ඤාණං භඬ්ඛඤාණං. සඬ්ඛාරානං භයතො අනුපස්සනාවසෙන පවත්තං ඤාණං භයඤාණං, දිට්ඨහයානං ආදීනවතො පෙක්ඛණවසෙන පවත්තං ඤාණං ආදීනවඤාණං, දිට්ඨාදීනවෙසු නිබ්බන්දනවසප්පවත්තං ඤාණං නිබ්බිදාඤාණං. නිබ්බන්දිත්වා සඬ්ඛාරෙහි මුච්චිතුකම්මානාවසෙන පවත්තං ඤාණං මුච්චිතුකම්මානාඤාණං. මුච්චනස්ස උපායසම්පටිපාදනත්ථං පුන සඬ්ඛාරානං පරිග්ගහවසප්පවත්තං ඤාණං පටිසඬ්ඛාඤාණං. පටිසඬ්ඛාතධම්මෙසු භයනන්දිවිච්ච්ජනවසෙන අප්ඤ්ඤාපෙක්ඛිත්වා පවත්තං ඤාණං සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං. පුරිමානං නවත්තං කිච්චනිජ්ජත්තියා, උපරි ව සත්තතිංසාය බොධිපක්ඛියධම්මානං අනුකූලං ඤාණං අනුලොමඤාණං.

47. අත්තසුඤ්ඤතාය සුඤ්ඤතො. සංයොජනාදීහි විමුච්චනට්ඨොන විමොක්ඛො. නිච්චනිමිත්තාදිතො අභාවතො අනිමිත්තො. පණ්හිතස්ස තණ්හාපණ්ධිස්ස අභාවතො අප්පණ්හිතො.

49. යො නං පාති, තං මොක්ඛෙති අපායාදීහි දුක්ඛෙහීති පාතිමොක්ඛං, තදෙව කායදුච්චරිතාදීහි සංවරණතො සංවරො, සමාධානොපධාරණචයෙන සීලඤ්චාති පාතිමොක්ඛසංවරසීලං. මනච්ඡට්ඨානං ඉන්ද්‍රියානං රූපාදීසු සංවරණවසෙන පවත්තං සීලං ඉන්ද්‍රියසංවරසීලං. මිච්ඡාජීව විවජ්ජනෙන ආජීවස්ස පරිසුද්ධිවසජ්ජවත්තං ආජීවපාරිසුද්ධිසීලං. පච්චයෙ සන්තිස්සිතං තෙසං ඉදමත්ථිකතාය පච්චවෙක්ඛණසීලං පච්චයසන්තිස්සිතසීලං. චතුබ්බිධත්තා දෙසනාසංවරපරියෙට්ඨිපච්චවෙක්ඛණවසෙන, පරිසුද්ධත්තා ච චතුපාරිසුද්ධිසීලං නාම.

50. විත්තවිසුද්ධි නාම විත්තස්ස විනිවරණභාවාපාදනවසෙන විසොධනතො, විත්තසීසෙන නිද්දිට්ඨත්තා, විසුද්ධත්තා වාති වා කත්වා.

51. “ධම්මානං සාමඤ්ඤසභාවො ලක්ඛණං, කිච්චසම්පත්තියො රසො, උපට්ඨානාකාරො, එලඤ්ච පච්චුපට්ඨාන”න්ති එවං චුත්තානං ලක්ඛණාදීනං “චුසනලක්ඛණො එස්සො, කක්ඛලලක්ඛණො පථවී”ත්තාදීනා විත්ථාරතො, “නමනලක්ඛණං නාමං, රූප්පනලක්ඛණං රූප”න්ත්තාදීනා සච්චෙපතො ච පරිග්ගහො පච්චත්තලක්ඛණාදිවසෙන පරිච්ඡිජ්ජ ගහණං දුක්ඛසච්චවචත්ථානං දිට්ඨිවිසුද්ධි නාම “නාමරූපතො අත්තා නත්ථි”ති දස්සනතො දිට්ඨි ච අත්තදිට්ඨිමලවිසොධනතො විසුද්ධි වාති කත්වා.

52. පච්චයපරිග්ගහොති නාමඤ්ච රූපඤ්ච පටිසන්ධියං තාව අච්ඡිජාතණ්භාඋපාදානකම්මහෙතුචසෙන නිබ්බත්තති. පවත්තියඤ්ච රූපං කම්මචිත්තඋතුආභාරපච්චයවසෙන, නාමඤ්ච චක්ඛුරූපාදිනිස්සයාරම්මණාදිපච්චයවසෙන, විසෙසතො ච යොනිසොමනසිකාරාදිචතුචක්කසම්පත්තියා කුසලං, තබ්බිපරියායෙන අකුසලං, කුසලාකුසලවසෙන විපාකො භවචගාදිවසෙන ආචජ්ජනං, බීණාසවසන්තානවසෙන කිරියජවනං, ආචජ්ජනඤ්ච උජ්ජජ්ජතිති එවං සාධාරණාසාධාරණවසෙන තීසු අද්ධාසු නාමරූපජ්ජවත්තියා පච්චක්ඛාදිසිද්ධස්ස කම්මාදිපච්චයස්ස පරිග්ගහණනං සමුදයසච්චස්ස වචත්ථානං කච්චාචිතරණවිසුද්ධි නාම “අහොසිං නු ඛො අහමතිතමද්ධාන”න්ත්තාදීකාය (ම. නි. 1.18; සං. නි. 2.20) සොලසවිධාය, “සත්ථරිකච්චති”ත්තාදීකාය (ධ. ස. 1123; විභ. 915) අට්ඨවිධාය ච කච්චාය විතරණතො අතික්කමනතො කච්චාචිතරණා, අහෙතුකච්චසමහෙතුදිට්ඨිමලවිසොධනතො විසුද්ධි වාති කත්වා.

53. තතො පච්චයපරිග්ගහතො පරං තථාපරිග්ගහිතෙසු පච්චත්තලක්ඛණාදිවචත්ථානවසෙන, පච්චයවචත්ථානවසෙන ච පරිග්ගහිතෙසු ලොකුත්තරවජ්ජෙසු තිභූමිපරියාපන්තෙසු නාමරූපෙසු අතීතාදිහෙදහින්තෙසු ඛන්ධාදිනයමාරබ්භ පඤ්චක්ඛන්ධජද්වාරජ්ජාරම්මණජද්වාරජ්ජවත්තධම්මාදිවසෙන ආගතං ඛන්ධාදිනයං ආරබ්භ කලාපවසෙන පිණ්ඩවසෙන සච්චිපිත්ථා යං අතීතෙ ජාතං රූපං, තං අතීතෙව නිරුද්ධං. යං අනාගතෙ භාවි රූපං, තම්පි තත්ථෙව

නිරුජ්ඣස්සති. යං පච්චුජ්ජන්තං, තං අනාගතං අජ්ජන්තං ඵත්ථෙව නිරුජ්ඣති, තථා අජ්ඣන්තඛිද්ධසුබ්බමලාරිකභීතපණීතරුපාදයො. තස්මා “අනිච්චං අත්තාදිවසෙන න ඉච්චං අනුපගන්තබ්බං ඛයට්ඨෙත ඛයගමනතො, දුක්ඛං භයට්ඨෙත භයකරත්තා, අනත්තා අසාරකට්ඨෙත අත්තසාරාදිඅභාවෙනා” ති ව “චක්ඛුං අනිච්චං...පෙ.... මනො. රූපං...පෙ.... ධම්මා. චක්ඛුවිඤ්ඤාණං...පෙ.... මනොවිඤ්ඤාණං අනිච්චං දුක්ඛං අනත්තා” ත්‍යාදිනා (පටි. ම. 1.48) අනිතාදිඅද්ධාවසෙන, අනිතාදිසන්තාවසෙන, අනිතාදිඛණවසෙන ව සම්මසනඤාණෙන හුත්වාඅභාවඋදයඛිඛයපටිපිලනඅවසවත්තනාකාරසඛිඛාතලක්ඛණත්තයසම්මසනව සජ්ජවත්තෙන කලාපසම්මසනඤාණෙන ලක්ඛණත්තයං සම්මසන්තස්ස පරිමජ්ජන්තස්ස.

සම්මසනඤාණෙන පන උජ්ජන්තො පුන තෙස්වෙව සඛිඛාරෙසු “අච්ඡිජාසමුදයා රූපසමුදයො, තණ්හාකම්මආහාරසමුදයා රූපසමුදයො, තථා අච්ඡිජානිරොධා රූපනිරොධො, තණ්හාකම්මආහාරනිරොධා රූපනිරොධො” ති (පටි. ම. 1.50) ඵචං රූපක්ඛන්ඨෙ වෙදනාසඤ්ඤාසඛිඛාරක්ඛන්ඨෙසුපි ආහාරං අපනෙත්වා “ඵස්සසමුදයා ඵස්සනිරොධා” ති ව ඵචං ඵස්සං පක්ඛිපිත්වා, විඤ්ඤාණක්ඛන්ඨෙ “නාමරූපසමුදයා නාමරූපනිරොධා” ති නාමරූපං පක්ඛිපිත්වා පච්චයසමුදයවසෙන, පච්චයනිරොධවසෙන ව, පච්චයෙ අනාමසිත්වා පච්චුජ්ජන්තක්ඛන්ඨෙසු නිබ්බන්තිලක්ඛණමත්තස්ස, විපරිණාමලක්ඛණමත්තස්ස ව දස්සනෙන ඛණවසෙන වාති ඵකෙකස්මිං ඛන්ඨෙ පච්චයවසෙන චතුධා, ඛණවසෙන ඵකධා වාති පඤ්චධා උදයං, පඤ්චධා වයන්ති දසදසඋදයඛිඛයදස්සනවසෙන සමපඤ්ඤාසාකාරෙහි උදයඛිඛයඤාණෙන උදයඛිඛයං සමනුපස්සන්තස්ස ආරද්ධවිපස්සකස්ස යොගිතො විපස්සනාවිත්තසමුට්ඨාතො සරීරතො නිච්ඡරණකආලොකසඛිඛාතො ඕභාසො, විපස්සනාවිත්තසහජාතා බුද්ධිකාදිපඤ්චවිධා (ධ. ස. අට්ඨ. 1 ධම්මුද්දෙසවාර කුමාරධරාසිවණ්ණනා) පීති, තථා කායවිත්තදරථවූපසමලක්ඛණා කායවිත්තවසෙන දුට්ඨා පස්සද්ධි, ඛලවසද්ධින්ද්‍රියසඛිඛාතො අධිමොක්ඛො, සම්මජ්ජධානකිච්චසාධකො විරියසම්බොජ්ඣකඛිඛසඛිඛාතො පග්ගහො, අනිපණීතං සුඛං, ඉන්ද්‍රියස්සට්ඨවජීරසදිසං නිලක්ඛණවිපස්සනාභූතං ඤාණං, සතිපට්ඨානභූතා විරකතාදිඅනුස්සරණසමත්ථා උපට්ඨානසඛිඛාතා සති, සමජ්ජවත්තවිපස්සනාසහජාතා උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣකඛිඛභූතා තත්‍රමජ්ඣන්තූපෙක්ඛා, මනොද්වාරෙ ආවජ්ඣනුපෙක්ඛා වාති දුට්ඨාපි උපෙක්ඛා, ඕභාසාදීසු උජ්ජන්තොසු “න වත මෙ ඉතො පුබ්බෙ ඵචරූපො ඕභාසො උජ්ජන්තපුබ්බො” ත්‍යාදිනා (විසුද්ධි. 2.733) නයෙන තත්ථ ආලයං කුරුමානා සුබ්බමතණ්හා රූපනිකන්තිවාති ඕභාසාදීසු දසසු විපස්සනුපක්කිලෙසෙසු උජ්ජන්තොසු “න වත මෙ ඉතො පුබ්බෙ ඵචරූපො ඕභාසාදයො උජ්ජන්තපුබ්බො අද්ධා මග්ගජ්ජන්තොස්මි, ඵලජ්ජන්තොස්මි” ති (විසුද්ධි. 2.733) අග්ගහෙත්වා “ඉමෙ ඕභාසාදයො තණ්හාදිට්ඨිමානවත්ථුත්තාය න මග්ගො, අථ ඛො විපස්සනුපක්කිලෙසා ඵච, තබ්බිනිමුත්තං පන විචිපට්ඨන්තං විපස්සනාඤාණං

මග්ගො'නි එවං මග්ගාමග්ගලක්ඛණස්ස වචන්ථානං නිච්ඡයනං මග්ගාමග්ගස්ස ජානනතො, දස්සනතො, අමග්ගෙ මග්ගසඤ්ඤාය විසොධනතො ච මග්ගාමග්ගඤ්ඤාණදස්සනවිසුද්ධි නාම.

54. යාවානුලොමාති යාව සච්චානුලොමඤ්ඤාණා. නව විපස්සනාඤ්ඤාණානීති (විසුද්ධි. 2.737 ආදයො) ඛන්ධානං උදයඤ්ච වයඤ්ච ජානනකං උදයඛ්ඛයඤ්ඤාණං, උදයං මුඤ්චිත්වා හඬගමත්තානුපෙක්ඛකං හඬගඤ්ඤාණං, හඬගවසෙන උපට්ඨිතානං සීහාදීනං විය හායිතඛ්ඛාකාරානුපෙක්ඛකං හයඤ්ඤාණං, තථානුපෙක්ඛිතානං ආදිත්තසරස්ස විය ආදීනවාකාරානුපෙක්ඛකං ආදීනවඤ්ඤාණං, දිට්ඨාදීනවෙසු නිඛිනිත්තදනවසෙන පවත්තං නිඛිනිදාඤ්ඤාණං, ජාලාදිතො මච්ඡාදිකා විය තෙහි තෙහුමකධම්මෙහි මුච්චිතුකාමතාවසෙන පවත්තං මුච්චිතුකමානාඤ්ඤාණං, මුච්චනුපායසම්පාදනත්ථං දිට්ඨාදීනවෙසුපි සමුද්දසකුණි විය පුනස්පුනං සම්මසනවසස්පත්තං පටිසඬ්ඛානුපස්සනාඤ්ඤාණං, චත්තහරියො පුරියො විය දිට්ඨාදීනවෙසු තෙසු සඬ්ඛාරෙසු උපෙක්ඛනාකාරස්පවත්තං සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාඤ්ඤාණං, අනිච්චාදිලක්ඛණවිපස්සනතාය හෙට්ඨා පවත්තානං අට්ඨන්තං විපස්සනාඤ්ඤාණානං, උද්ධං මග්ගක්ඛණෙ අධිගන්තඛ්ඛානං සත්තතිංසබ්බොධිපක්ඛියධම්මානඤ්ච අනුලොමතො මග්ගවීථියං ගොත්‍රභූතො පුබ්බෙ පවත්තං සච්චානුලොමිකඤ්ඤාණසඬ්ඛාතං නවමං අනුලොමඤ්ඤාණන්ති ඉමානි නව ඤ්ඤාණානි ඤ්ඤාණදස්සනවිසුද්ධියා පටිපදාභාවතො තිලක්ඛණජානනට්ඨෙන, පච්චක්ඛතො දස්සනට්ඨෙන, පටිපක්ඛතො විසුද්ධත්තා ච පටිපදාඤ්ඤාණදස්සනවිසුද්ධි නාම.

55. විපස්සනාය පරිපාකො විපස්සනාපරිපාකො, සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාඤ්ඤාණං. තං ආගම්ම පටිච්ච. ඉදානි අස්පනා උස්පජ්ජිස්සතීති “ඉදානි අස්පනාසඬ්ඛාතො ලොකුත්තරමග්ගො උස්පජ්ජිස්සතී”ති වත්තඛ්ඛක්ඛණෙ. යං කිඤ්චිති සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාය ගහිතෙසු තීසු එකං යං කිඤ්චි.

56. විපස්සනාය මත්ථකස්පත්තියා සිබාස්පත්තා. අනුලොමඤ්ඤාණසහිතතාය සානුලොමා. සා එව සඬ්ඛාරෙසු උදාසීනත්තා සඬ්ඛාරුපෙක්ඛා. යථානුරූපං අපායාදිතො, සඬ්ඛාරනිමිත්තතො ච චූට්ඨහනතො චූට්ඨානසඬ්ඛාතං මග්ගං ගච්ඡති චූට්ඨානගාමීති.

57. අභිසම්භොත්තන්ති පාපුණන්තං.

58. පරිජානන්තොති “එත්තකං දුක්ඛං, න ඉතො උභනාධික”න්ති පරිච්ඡිජ්ජ ජානන්තො. සච්ඡිකරොන්තොති ආරම්මණකරණවසෙන පච්චක්ඛං කරොන්තො. මග්ගසච්චං භාවනාවසෙනාති මග්ගසච්චසඬ්ඛාතස්ස සම්පයුත්තමග්ගසඬ්ඛාතස්ස චතුත්ථසච්චස්ස සහජාතාදිපච්චයො හුත්වා වඬ්ඪනවසෙන. එකස්සෙව ඤ්ඤාණස්ස චතුකිච්චසාධනං පදීපාදීනං වට්ටිදාභාදිචතුකිච්චදස්සනතො, “යො, භික්ඛවෙ, දුක්ඛං පස්සති” ත්‍යාදි (සං. නි. 5.1100; විසුද්ධි. 2.839) ආගමතො ච සම්පට්ච්ඡිතඛ්ඛං.

59. ද්වේ කීර්ණි ඵලවිත්තානි පවත්තිත්වානි මග්ගුප්පත්තියා අනුරූපතො ද්වේ වා කීර්ණි වා ඵලවිත්තානි අපතීතග්ගිමිහි යානො උණ්හත්තනිබ්බාපනත්ථාය සට්ඨෙහි අභිසිඤ්චොනමුදකං විය සමුච්ඡින්නකිලෙසෙපි සන්තානො දරථපටිප්පස්සමිහකානි හුත්වා පවත්තිත්වා, තෙසං පවත්තියානි චුත්තං හොති. පච්චවෙක්ඛණඤාණානීති මග්ගඵලාදිවිසයානි කාමාවචරඤාණානි, යානි සන්ධාය “විමුත්තස්මිං විමුත්තමිති ඤාණං හොතී”ති (මහාව. 23) චුත්තං.

60. ඉදානි පච්චවෙක්ඛණාය භූමිං දස්සෙතුං “මග්ගං ඵලඤ්චා”ත්‍යාදි චුත්තං. තත්ථ “ඉමිනාව වතාහං මග්ගෙන ආගතො”ති මග්ගං පච්චවෙක්ඛති. තතො “අයං නාම මෙ ආනිසංසො ලද්ධො”ති තස්ස ඵලං, තතො “අයං නාම මෙ ධම්මො ආරම්මණතො සවිජ්කතො”ති නිබ්බානඤ්ච පණ්ඩිතො පච්චවෙක්ඛති. තතො “ඉමෙ නාම මෙ කිලෙසා පහීනා”ති පහීනෙ කිලෙසෙ, “ඉමෙ නාම අවසිට්ඨා”ති අවසිට්ඨකිලෙසෙ පච්චවෙක්ඛති වා, න වා. කොචි සෙක්ඛො පච්චවෙක්ඛති, කොචි න පච්චවෙක්ඛති. තත්ථ කාමවාරොත්‍යධිප්පායො. තථා හි මහානාමො සක්කො “කො සු නාම මෙ ධම්මො අප්ඤ්ඤානං අප්පහීනො”ති (ම. නි. 1.175; විසුද්ධි. 2.812) අප්පහීනෙ කිලෙසෙ පුච්ඡි. අරහතො පන අවසිට්ඨකිලෙසපච්චවෙක්ඛණං නත්ථි සබ්බකිලෙසානං පහීනත්තා, තස්මා තිණ්ණං සෙක්ඛානං පන්තරස අරහතො චත්තාරීති එකුනචීසති පච්චවෙක්ඛණඤාණානීති දට්ඨබ්බං.

ජබ්බිසුද්ධිකමෙතානි (විසුද්ධි. 2.662 ආදයො) සීලවිත්තවිසුද්ධිනං වසෙන මූලභූතානං ද්විත්තං, දිට්ඨිවිසුද්ධිආදීනං වසෙන සරීරභූතානං චතුත්තත්ති එතාසං ඡන්තං විසුද්ධිනං කමෙන. චතුත්තං සච්චානං ජානනතා, පච්චක්ඛකරණතො, කිලෙසමලෙහි විසුද්ධත්තා ච ඤාණදස්සනවිසුද්ධි නාම.

එත්ථානි විපස්සනාකම්මට්ඨානො.

විසුද්ධිහෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

විමොක්ඛහෙදවණ්ණනා

61. තත්ථ තස්මිං උද්දෙසෙ. සඬ්ඛාරෙසු “යො අත්තාහිනිවෙසො කම්මස්ස කාරකො ඵලස්ස ව වෙදකො එසො මෙ අත්තා”ති එවං අහිනිවෙසො දුල්භග්ගාහො, තං මුඤ්චන්තී “අනත්තා”ති පවත්තා අනුපස්සනාව අත්තසුඤ්ඤතාකාරානුපස්සනතො සුඤ්ඤතානුපස්සනා නාම විමොක්ඛමුඛං පටිපක්ඛතො විමුත්තිවසෙන විමොක්ඛසඬ්ඛාතස්ස ලොකුත්තරං මග්ගඵලස්ස ද්වාරං හොති.

62. සඬ්ඛාරෙසු “අනිච්ච”න්ති පවත්තා අනුපස්සනා අනිච්චෙ “නිච්ච”න්ති (අ. නි. 4.49; පටි. ම. 1.236; විහ. 939) පවත්තං සඤ්ඤාවිත්තදිට්ඨිවිපල්ලාසසඬ්ඛාතං විපල්ලාසනිමිත්තං මුඤ්චන්තී පජහන්තී විපල්ලාසනිමිත්තරහිතාකාරානුපස්සනතො අනිමිත්තානුපස්සනා නාම විමොක්ඛමුඛං හොතීති සම්බන්ධො.

63. “දුක්ඛ” නීති පවත්නානුපස්සනා සච්චාරොසු “එතං මම, එතං සුඛ” නීත්‍යාදිනා නයෙන පවත්තං කාමභවනණ්භාසච්චාරතං තණ්භාපණ්ඨං තණ්භාපත්ථනං මුඤ්චන්තී දුක්ඛාකාරදස්සනෙන පරිච්චජන්තී පණ්ඨිරහිතාකාරානුපස්සනතො අප්පණ්ඨිතානුපස්සනා නාම.

64. තස්මාති යස්මා එතාසං තිස්සන්තං එතාති තීණි නාමාති, තස්මා යදි වුට්ඨානගාමිතිවිපස්සනා අනත්තතො විපස්සති. මග්ගො සුඤ්ඤතො නාම විමොක්ඛො භොති ආගමනවසෙන ලද්ධනාමත්තා.

66. විපස්සනාගමනවසෙනාති විපස්සනාසච්චාරතාගමනවසෙන. ආගච්ඡති එතෙන මග්ගො, එලඤ්චාති විපස්සනාමග්ගො ඉධ ආගමනං නාම.

67. යථාචුත්තනයෙනාති පුබ්බෙ චුත්තඅනත්තානුපස්සනාදිවසෙන. යථාසකං එලමුප්පජ්ජමානමිපිති යථාලද්ධමග්ගස්ස එලභුතං අත්තතො අත්තතො එලං උප්පජ්ජමානමිපි මග්ගාගමනවසෙන අලහිත්වා විපස්සනාගමනවසෙනෙව තීණි නාමාති ලහති එලසමාපත්තිකාලෙ තදා මග්ගප්පවත්තාභාවෙන තස්ස ද්වාරභාවායොගතො. ආරම්මණවසෙනාති සබ්බසච්චාරසුඤ්ඤත්තා, සච්චාරනිමිත්තරහිතත්තා, තණ්භාපණ්ඨිරහිතත්තා ව සුඤ්ඤතඅනිමිත්තඅප්පණ්ඨිතනාමවන්තං නිබ්බානං ආරබ්භ පවත්තත්තා තස්ස වසෙන. සරසවසෙනාති රාගාදිසුඤ්ඤත්තා, රූපනිමිත්තාදිආරම්මණරහිතත්තා, කිලෙසපණ්ඨිරහිතත්තා අත්තතො ගුණවසෙන. සබ්බත්ථාති මග්ගවිථියං, එලසමාපත්තිවිථියඤ්ච. සබ්බෙසමිපිති මග්ගස්ස, එලස්සපි.

විමොක්ඛහෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පුග්ගලහෙදවණ්ණනා

68. සත්තක්ඛත්තුං සත්තසු වාරෙසු කාමසුගතියං පටිසන්ධිග්ගහණං පරමං එතස්සාති සත්තක්ඛත්තුපරමො න පන අට්ඨමාදිකාමභවගාමිත්‍යාධිප්පායො. යං සන්ධාය චුත්තං “න තෙ භවං අට්ඨමාදියන්තී” ති (බු. පා. 6.9; සු. නි. 232; නෙත්ති. 115). රූපාරූපසුගතිභවං පන සත්තවාරතො පරමිපි ගච්ඡන්ති ආචරියා.

69. රාගදොසමොභානන්ති මොහග්ගහණං රාගදොසෙකට්ඨමොහං සන්ධායාති දට්ඨබ්බං.

70. බීණා වත්තාරො ආසවා එතස්සාති බීණාසවො. දක්ඛිණාරහෙසු අග්ගත්තා අග්ගදක්ඛිණෙය්‍යා.

පුග්ගලහෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සමාපත්තිහෙදවණ්ණනා

72. සබ්බෙසම්මිති චතුත්තම්පි අරියපුග්ගලානං.

73. විත්තවෙතසිකානං අප්පචත්තිසඬ්ඛාතස්ස නිරොධස්ස සමාපත්ති නිරොධසමාපත්ති, දිට්ඨෙව ධම්මෙ විත්තනිරොධං පත්වා විහරණං. අනාගාමීනඤ්චාති කාමරූපභවට්ඨානං අට්ඨසමාපත්තිලාභිනමෙව අනාගාමීනං, තථා බ්ණාසවානඤ්ච. තත්ථාති නිරොධසමාපත්තියං. යාව ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං ගන්ත්වාති එවං සමථවිපස්සනානං යුගනද්ධභාවාපාදනවසෙන යාව ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං, තාව ගන්ත්වා. අධිට්ඨෙය්‍යාදිකන්ති කායපට්ඨද්ධං යපෙත්වා විසුං විසුං යපිතචීවරාදිපරික්ඛාරගෙහාදීනං අග්ගිආදීනා අවිනාසනාධිට්ඨානං, සංසපට්ඨානනසත්ථුපක්කොසනානං පුරෙතරං වුට්ඨානං, සත්තාහඛිහන්තරෙ ආයුසඬ්ඛාරප්පචත්තිමලොකනන්ති චතුබ්බිධං අධිට්ඨානාදිකං පුබ්බකිච්චං කත්වා.

සමාපත්තිහෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

විපස්සනාකම්මට්ඨානවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

උයොජනවණ්ණනා

75. පටිපත්තිරසස්සාදන්ති ඤානසුඛඵලසුඛාදිහෙදං සමථවිපස්සනාපටිපත්තිරසස්සාදං.

ඉති අභිධම්මත්ථවිභාවිනියා නාම අභිධම්මත්ථසඬ්ඛවණ්ණනාය

කම්මට්ඨානපරිච්ඡෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිගමනවණ්ණනා

(ක) වාරිත්තෙන කුලාවාරෙන සොභිතෙ විසාලකුලෙ උදයො නිබ්බන්ති යස්ස, තෙන, කම්මාදිවිසයාය සද්ධාය අභිවුද්ධො පරිසුද්ධො ච දානසීලාදිගුණානං උදයො යස්ස, තෙන, නම්පච්ඡයෙන නම්පනාමකෙන, පරානුකම්පං සාසනෙ සුඛොතරණපරිපාවනලක්ඛණං පරානුග්ගහං, පණ්ඩාය පත්ථෙත්වා යං පකරණං පත්ථිතං අභියාවිතං, තං එත්තාවතා පරිනිට්ඨිතන්ති යොජනා.

(ඛ) තෙන පකරණප්පසුතෙන විපුලෙන පුඤ්ඤෙන පඤ්ඤාවදාතෙන අරියමග්ගපඤ්ඤාපරිසුද්ධෙන සීලාදිගුණෙන සොභිතා. තතොයෙව ලජ්ජිනො භික්ඛු, ධඤ්ඤානං අධිවාසභූතං, උදිතොදිතං අච්චන්තප්පසිද්ධං, මූලසොමං නාම විහාරං, පුඤ්ඤචිභවස්ස උදයසඬ්ඛාතාය මඬ්ඛලත්ථාය ආයුකන්තං මඤ්ඤන්තු, තත්ථ නිවාසිනො භික්ඛු ඊදිසා භොන්තුත්තාධිප්පායො.

නිගමනවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිට්ඨිතා වායං අභිධම්මත්ථවිභාවිනී නාම.

අභිධම්මත්ථසඬගභටීකා.

නිගමනකථා

1. රම්මෙ පුලත්ථීනගරෙ නගරාධිරාජෙ,
රඤ්ඤා පරක්කමභුජෙන මහාභුජෙන;
කාරාපිතෙ වසති ජෙතවනෙ විහාරෙ;
යො රම්මභම්මීයවරුපවනාහිරාමෙ.
2. සම්පන්නසීලදමසංයමතොසිතෙහි,
සම්මානිතො වසිගණෙහි ගුණාකරෙහි;
පත්තො මුනින්දවචනාදිසු නෙකගන්ථ-
ජාතෙසු වාචරියතං මහිතං විදුහි.
3. ඤාණානුභාවමිහ යස්ස ව සුවයන්තී,
සංවණ්ණනා ව විනයට්ඨකථාදිකානං;
සාරත්ථදීපනිමුඛා මධුරත්ථසාර-
සන්දීපනෙන සුජනං පරිතොසයන්තී.
4. තස්සානුකම්පමචලම්බිය සාරිපුත්ත-
ත්ථෙරස්ස ථාමගතසාරගුණාකරස්ස;
යො නෙකගන්ථවිසයං පටුතං අලත්ථං,
තස්සෙස ඤාණවිභවො විභවෙකහෙතු.
5. සොභමෙතස්ස සංසුද්ධ-වායාමස්සානුභාවතො;
අද්ධාසාසනදායාදො, හෙස්සං මෙත්තෙයාසත්ථුතො.
6. ජොතයන්තං තදා තස්ස, සාසනං සුද්ධමානසං;
පස්සෙයාං සක්කරෙයාඤ්ච, ගරුං මෙ සාරිසම්භවං.
7. දිනෙහි චතුච්චෙහි, ටීකායං නිට්ඨිතා යථා;
තථා කල්යාණසඬකප්පා, සීසං සිජ්ඣන්තු පාණිනන්ති.

ඉති භදන්තසාරිපුත්තමහාථෙරස්ස සිස්සෙන රචිතා

අභිධම්මත්ථවිභාවිනී නාම

අභිධම්මත්ථසඬගභටීකා නිට්ඨිතා.